

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

МАУП

І. П. Мойсеєнко
РИНОК
ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ
Навчальний посібник

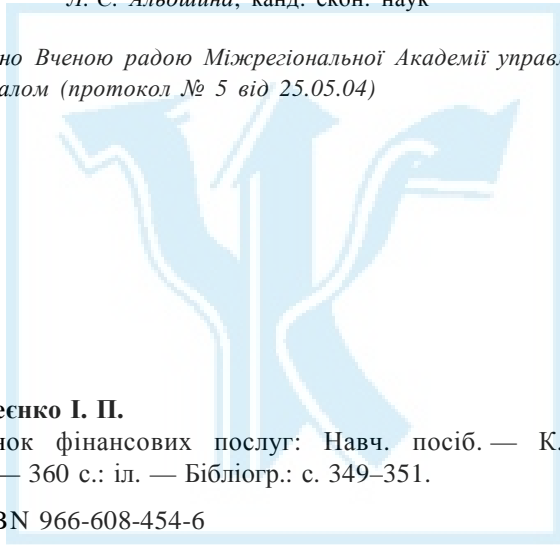
МАУП

Київ 2006

ББК 65.262.2я73
М74

Рецензенти: *Є. І. Бойко*, д-р екон. наук, проф.
Л. Є. Альошина, канд. екон. наук

Схвалено Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом (протокол № 5 від 25.05.04)

Мойсеєнко І. П.

М74 Ринок фінансових послуг: Навч. посіб. — К.: МАУП, 2006. — 360 с.: іл. — Бібліогр.: с. 349–351.

ISBN 966-608-454-6

У пропонованому посібнику викладено основні поняття, інструменти, суб'єкти та послуги ринку фінансових послуг України. Ринок фінансових послуг розглядається як сукупність послуг грошового ринку, ринку цінних паперів і страхового ринку. Наводяться особливості функціонування основних інструментів усіх ринків, їх економічні характеристики — дохідність та ризик, основи управління страховими та фінансовими ризиками. Висвітлюються питання організації міжнародних фінансових послуг та державного регулювання ринку фінансових послуг.

Для студентів економічних спеціальностей, спеціалістів фінансово-економічних служб і керівників підприємств.

ББК 65.262.2я73

© І. П. Мойсеєнко, 2006
© Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2006

ISBN 966-608-454-6

ВСТУП

У пропонованому посібнику ринок фінансових послуг розглядається з позицій розробки ефективних фінансових та управлінських рішень. З огляду на це описуються послуги та операції фінансових посередників, ефективні фінансові рішення через формування інвестиційного, фондового та страхового портфелів.

У першому розділі посібника наводяться загальні поняття, а також сутність і структура, суб'єкти, об'єкти та активи ринку фінансових послуг.

У другому і третьому розділах описуються послуги грошового ринку, зокрема класифікація банківських та небанківських кредитів, фінансові розрахунки кредитних і депозитних операцій, валютні та вексельні операції банків, ефективність лізингових послуг.

Четвертий розділ розкриває загальні поняття цінних паперів як інструментів ринку цінних паперів, фінансові операції та види діяльності на фондовому ринку України.

Ринок страхових послуг розглянуто через такі поняття, як суб'єкти і об'єкти страхового ринку, фінансові складові страхових відносин. Подаються поняття і класифікація фінансових ризиків, а також основи управління ними.

Характеристики фінансових активів (акцій, облігацій та інших фінансових активів) визначаються як ознаки їх доходності та ризику.

Зв'язок українського ринку фінансових послуг з міжнародними ринками відображується через опис міжнародних розрахунків і міжнародних фінансових послуг: франчайзингу, лізингу, факторингу, форфейтингу.

Насамкінець висвітлюються основи, напрямки та перспективи державного регулювання ринку фінансових послуг.

Для перевірки глибини засвоєння теоретичного матеріалу наприкінці кожного розділу пропонуються завдання у вигляді тестів, задач, фінансових диктантів та питань для самоконтролю.

У додатках наведено типові договори щодо діяльності на страховому ринку та на ринку цінних паперів.

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

1.1. Ринок фінансових послуг як складова економіки України

- *Визначення поняття “послуги”*
- *Стан ринку фінансових послуг в Україні*
- *Види фінансових послуг*
- *Аналіз фінансових послуг*

У розвиненому суспільстві фінансові послуги так само мають велике значення, як і виробництво. Найдинамічніше розвивається складова сфери послуг, пов'язана із задоволенням потреб суспільного виробництва: фінансово-кредитне обслуговування, страхові послуги, інформаційне і бухгалтерське обслуговування.

Поняття “послуга” охоплює широку гаму різних видів діяльності, інакше кажучи комплекс різноманітних видів економічної діяльності людини.

Деякі фахівці до послуг зараховують усе, що не пов'язано з відобуванням корисних копалин, промисловим і сільськогосподарським виробництвом.

У різних джерелах поняття “послуги” трактується по-різному. З економічних позицій послуги — це функції або операції, на які є попит, і відповідно ціна, що встановлюється на певному ринку.

У ринковій економіці послуги купуються на основі вільного вибору. Вони становлять об'єкт купівлі-продажу і є товаром, хоча й

доволі специфічним: їх виробництво і споживання часто збігаються за місцем і часом; як елемент сфери нематеріального виробництва нарівні з продукцією матеріальної сфери беруть участь у сукупному процесі суспільного виробництва.

Згідно з твердженням О. Ланге, послуги — це будь-які функції, пов'язані безпосередньо або опосередковано із задоволенням людських потреб, але безпосередньо не спрямовані на виробництво предметів. Застосовуючи наведене визначення до фінансових послуг, можна стверджувати, що вони виконують фінансові функції, пов'язані із задоволенням потреб суб'єктів ринку у виробництві та реалізації предмета їх діяльності.

Останнім часом вивчення особливостей розвитку сфери фінансових послуг і ролі різних економічних суб'єктів у цьому процесі набуло важливого теоретичного і практичного значення.

Відносини, що виникають у зв'язку з функціонуванням фінансових ринків в Україні та наданням фінансових послуг споживачам, регулюються Конституцією України. Загальні правові засади у сфері надання фінансових послуг, здійснення регулятивних і наглядових функцій за діяльністю з надання фінансових послуг регламентує Закон України “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг”, інші закони України з питань регулювання ринків фінансових послуг, а також прийняті згідно з цими законами нормативно-правові акти.

Ринок фінансових послуг — це особлива, притаманна тільки ринковій економіці сфера економічних взаємовідносин, де здійснюються купівля-продаж, розподіл і перерозподіл фінансових активів країни між сферами економіки. В умовах розвиненої ринкової економіки, де гроші протягом століть формувались і розвивались як товар, подібний до будь-якого іншого, ринок фінансових послуг має розвинену, розгалужену інфраструктуру. Ця інфраструктура включає ефективну банківську систему, фондову біржу та позабіржову систему, небанківські кредитні інститути, підтримуючі і стимулюючі інформаційні системи, законодавчу базу, що забезпечує врегулювання економічних взаємовідносин між суб'єктами економіки, що діють на фінансовому ринку, державний бюджет та інші елементи.

Ринки фінансових послуг — це сфера діяльності учасників ринків фінансових послуг з метою надання та споживання певних фінансових послуг. До ринків фінансових послуг належать про-

фесійні послуги на ринках банківських, страхових, інвестиційних послуг, операцій з цінними паперами та інших видах ринків, що забезпечують обіг фінансових активів.

Ринок фінансових послуг в Україні перебуває на початковому етапі становлення, так само як і інші складові ринкової інфраструктури. Попри складний і суперечливий процес зміни характеру виробничих відносин, вони дають певні результати. В Україні створено дворівневу банківську систему, функціонують фондові біржі та позабіржові системи, поступово входять в обіг цінні папери та похідні цінні папери, розвиваються існуючі та з'являються нові страхові компанії тощо. Однак темпи розвитку ринку фінансових послуг в Україні стримуються нескоординованими діями влади, нестійким і недосконалим законодавством, податковою системою та іншими факторами.

Фінансова послуга — це операції з фінансовими активами, що здійснюються в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб, а в передбачених законодавством випадках і за рахунок залучених від інших осіб фінансових активів, з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів.

Фінансові послуги надаються фінансовими установами, а в передбачених законом випадках — фізичними особами — суб'єктами підприємницької діяльності.

Згідно із Законом України “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг” фінансовими вважаються такі послуги:

- випуск платіжних документів, платіжних карток, дорожніх чеків та/або їх обслуговування, кліринг, інші форми забезпечення розрахунків;
- довірче управління фінансовими активами;
- діяльність з обміну валют;
- залучення фінансових активів із зобов'язанням щодо подальшого їх повернення;
- фінансовий лізинг;
- надання коштів у позику, у тому числі й на умовах фінансового кредиту;
- надання гарантій та порук;
- переказ грошей;
- послуги у сфері страхування та накопичувального пенсійного забезпечення;

- торгівля цінними паперами;
- факторинг;
- інші операції, які відповідають критеріям, визначеним у п. 5 ст. 1 Закону.

Цим самим Законом визначаються основні учасники ринку фінансових послуг:

- юридичні та фізичні особи — суб'єкти підприємницької діяльності, які відповідно до закону мають право здійснювати діяльність з надання фінансових послуг на території України, та споживачі таких послуг;
- фінансова установа — юридична особа, яка відповідно до закону надає одну чи кілька фінансових послуг і внесена до відповідного реєстру в порядку, встановленому законом. До фінансових установ належать банки, кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії, довірчі товариства, страхові компанії, установи накопичувального пенсійного забезпечення, інвестиційні фонди і компанії та інші юридичні особи, виключним видом діяльності яких є надання фінансових послуг;
- кредитна установа — фінансова установа, яка відповідно до закону має право за рахунок залучених коштів надавати фінансові кредити на власний ризик;
- саморегультивна організація — неприбуткове об'єднання фінансових установ, створене з метою захисту інтересів своїх членів та інших учасників ринків фінансових послуг і якому делегуються відповідними державними органами, що здійснюють регулювання ринків фінансових послуг, повноваження щодо розробки і впровадження правил поведінки на ринках фінансових послуг та/або сертифікації фахівців ринку фінансових послуг.

До інструментів ринку фінансових послуг належать:

- фінансовий кредит — кошти, які надаються в позику юридичній або фізичній особі на визначений строк та під процент;
- фінансові активи — кошти, цінні папери, боргові зобов'язання та право вимоги боргу, що не вважаються цінними паперами.

Володіння цими активами або істотна участь у них означає пряме або опосередковане, самостійне або спільно з іншими особами володіння певною частиною статутного капіталу або право го-

лосу придбаних акцій (паїв) юридичної особи, або незалежна від формального володіння можливість вирішального впливу на керівництво чи діяльність юридичної особи.

Важливим стимулюючим фактором дедалі ширшого впровадження виробничих компаній у сферу фінансових послуг є створення вертикально інтегрованої структури компаній, що сприяє зменшенню витрат і посиленню орієнтації на споживача. Підвищується також значення пов'язаних з використанням висококваліфікованої праці некапіталомістких видів послуг, до яких належать фінансові послуги.

Трансформація економіки країни потребує залучення великої кількості коштів та ефективного їх використання через систему фінансових ринків. Останніми роками інтенсивно розвивається ринок кредитних ресурсів та спеціальних послуг банків, що охоплюють довірчі операції, факторингові та лізингові послуги банків.

Зміна вимог до розрахунків з позицій прискорення обороту коштів зумовила необхідність для постачальників шукати шляхи вирішення проблеми дебіторської заборгованості. Факторинг є різновидом торговельно-комісійних операцій, пов'язаних з кредитуванням оборотних коштів, що полягає в інкасуванні дебіторської заборгованості покупця, і специфічним різновидом короткострокового кредитування та посередницької діяльності.

Факторингові операції виникли на основі комерційного кредиту, який надається продавцями покупцям у вигляді відстрочення платежу за продані товари.

Факторинг є порівняно новою ефективною системою поліпшення ліквідності та зменшення фінансового ризику при організації платежів. В Україні комерційні банки факторингові операції застосовують з грудня 1989 р. Розвиваючи ці операції, комерційні банки доповнюють їх елементами бухгалтерського, інформаційного, рекламного, збутового, юридичного, страхового та інших видів обслуговування клієнтів.

Нині в інфраструктуру валютного ринку входять валютні біржі, брокерські фірми, дилерські контори, що поєднують посередницькі послуги з консультаційними, продажем інформації тощо. Система торгівлі валютою в Україні наблизилась до практики світового ринку, де лєвова частка операцій здійснюється на міжбанківському ринку. Останнім часом поширюються також валютні аукціони, які проводять банки, що мають генеральну валютну ліцензію. Головно-

ним валютним ринком вважається Українська міжбанківська валютна біржа (УМВБ) і її філії.

На сучасному етапі в Україні сформувався споживчо-розподільний ринок цінних паперів, інвестиційні можливості якого були і залишаються обмеженими.

Останніми роками спостерігається зменшення обсягів випуску цінних паперів, що пов'язано із завершенням процесів масової приватизації та корпоратизації державних підприємств, а також низьким рівнем використання інструментів ринку цінних паперів при залученні інвестицій суб'єктами господарської діяльності.

На початку 2000 р. в Україні налічувалось 35,26 тисяч акціонерних товариств. Обсяги залучення інвестицій шляхом залучення додаткової емісії акцій ВАТ залишаються вкрай низькими. Водночас збільшується частка інституційних учасників фондового ринку (комерційних банків, інвестиційних фондів та компаній, страхових компаній) у загальному випуску акцій. При цьому збільшуються обсяги випуску акцій та облігацій непромисловими підприємствами та банками.

В Україні недостатньою мірою використовується такий поширений на світових ринках інструмент, як корпоративні облігації та облігації місцевих позик.

Ситуація, що склалася нині на регіональних сегментах ринку цінних паперів, пояснюється низьким рівнем рентабельності приватизованих підприємств і ліквідності їх акцій, що не сприяє інвестиційній привабливості пакетів акцій, які виставляються на торги; відсутністю чітких гарантій щодо розміщення цінних паперів, через що основними покупцями пакетів акцій нині є керівники підприємств, юридичні особи, пов'язані з діяльністю підприємства, а внутрішні стратегічні інвестори, емітенти та іноземні стратегічні інвестори представлені на ринку корпоративних цінних паперів надто слабо; відсутністю доступної правової бази для діяльності з цінними паперами комерційних банків та інститутів спільного інвестування; низькою прозорістю емітентів.

Дестабілізуючий вплив на ринок цінних паперів справляють інфляція, фінансова нестабільність, велика взаємна заборгованість підприємств, дефіцит державного бюджету, монополізація економіки.

До негативних особливостей ринку цінних паперів України належить відсутність постійних взаємовідносин його учасників. Усе перелічене перешкоджає повноцінному розвитку ринку цінних па-

перів і зумовлює необхідність удосконалення його функціонального механізму на всіх регіональних рівнях.

За даними Держстрахнагляду для оцінки діяльності страхових компаній на страховому ринку України створено інформаційну базу із системи показників за видами страхування в розрізі окремих регіонів України: страхування майнове (обов'язкове та добровільне), особисте страхування, добровільне страхування відповідальності. Інтегральний показник рівня розвитку страхового ринку в Україні становить 0,21. Еталоном такого розвитку вважається страховий ринок, сформований столичними страховиками, який дорівнює 0,76.

Аналіз розвитку страхового підприємництва в регіонах України засвідчив, що в Україні на 250 тис. осіб припадає 1,3 страхових компаній. На початок 2003 р. найбільший обсяг надходження за страховими платежами було зафіксовано в Києві (163,18 грн на душу населення), Тернопільській області (52,22 грн) та Івано-Франківській (31,64 грн). Максимальну страхову суму відшкодувань на душу населення зафіксовано у страхових компаніях Києва (29,28 грн) та Дніпропетровської області (4,87 грн).

На ринку добровільного страхування відповідальності неефективно функціонують страхові компанії Харківської області (збитковість становить 1,72), Запорізької (2,90), Миколаївської (0,97). Це підтверджується низьким рівнем дохідності виплат у Харківській (-0,42), Запорізькій (-0,66), Миколаївській (0,03) областях. На цьому ринку взагалі відсутні страхові компанії Житомирської, Рівненської, Сумської та деяких інших областей.

На ринку добровільного майнового страхування і добровільного особистого страхування представлені всі регіони, за винятком Херсонської та Чернівецької областей. Не спеціалізуються на обов'язкових видах страхування страхові компанії таких областей, як Кіровоградська, Рівненська, Херсонська та Чернівецька. Хоча діяльність страхових компаній інших регіонів на цьому сегменті фінансового ринку характеризується найвищим рівнем дохідності виплат. Так, середнє значення цього показника в Україні становить 39,0, тоді як рівень дохідності на ринку добровільного майнового страхування дорівнює 0,18, добровільного особистого страхування — 0,60. Це свідчить про те, що ринкові процеси ще не повною мірою спостерігаються на страховому ринку України.

На рівень концентрації на ринку страхових послуг вплинула галузева та функціональна спеціалізація українських страховиків. Страхові компанії в Україні створювалися за галузевим або регіональним принципом. Найбільшу страхову активність на страховому ринку виявляють страхові компанії Києва (53 % надходжень страхових платежів), Харківської (3 %) та Донецької (4,6 %) областей.

На ринках добровільного майнового страхування та обов'язкового страхування регіональні страхові компанії здійснюють прибуткову діяльність. На ринку обов'язкових видів страхування це пояснюється тим, що тільки вони пов'язані з окремими спеціалізованими галузями (автономна енергетика, транспортні перевезення тощо).

Як засвідчує світовий досвід, утворення і розвиток фінансових ринків — процес доволі складний і тривалий. Фінансові ринки в перехідний період, як правило, слабкі та неефективні. Це підтверджується аналізом ринку фінансових послуг України та його регіональних сегментів. За результатами цього аналізу здійснено групування регіонів за рівнем територіальної організації ринку фінансових послуг. Встановлено, що більшість регіонів України потрапляє до груп з низьким і слабо вираженим рівнем фінансового ринку. Інтегральний показник у цих регіонах не перевищує 0,13. Як середній можна охарактеризувати розвиток фінансового ринку в Дніпропетровській, Харківській, Донецькій, Запорізькій областях та Севастополі. Високий рівень розвитку має лише фінансовий ринок Києва, під впливом якого перебувають фінансові ринки зі слабо вираженим та низьким рівнем розвитку.

Нерівномірний розподіл фінансових ресурсів по країні, недосконале законодавство та обмеження, що накладені органами державної влади на фінансові установи, перешкоджають створенню збалансованої системи фінансових ринків і останні залишаються роздробленими щодо регіонів і доступу до різних ринкових інструментів.

1.2. Сутність і структура ринку фінансових послуг

- *Ринок фінансових послуг як економічна категорія*
- *Функції ринку фінансових послуг*
- *Класифікація ринків фінансових послуг*

Розвиток ринкових відносин, створення умов для структурної перебудови економіки та переходу до інформаційної економіки потребують розвитку ринку фінансових послуг України.

Загалом під фінансовим розуміється ринок, на якому об'єктами купівлі-продажу є різноманітні фінансові інструменти та фінансові послуги.

З позицій макроекономіки ринок фінансових послуг становить складну економічну систему, яка виявляється через систему економічних відносин при розподілі створеної вартості та її реалізації шляхом обміну грошей на фінансові активи; сукупність інвесторів-продавців і інвесторів-покупців та узгодження їхніх інтересів з приводу купівлі-продажу фінансових інструментів; сферу прояву відносин між вартістю та споживчою вартістю товарів фінансового ринку.

Товари, які обертаються на ринку фінансових послуг, називаються **фінансовими активами**. До них належать гроші (у національній та іноземній валюті), депозити, цінні папери, дорогоцінні метали та каміння, нерухомість та ін.

Як **економічна категорія ринок фінансових послуг** виражає економічні відносини щодо реалізації вартості та споживчої вартості фінансових активів.

Ринок фінансових послуг є категорією історичною, що з'являється з появою фінансів і в умовах подальшого розвитку товарно-грошових відносин перетворюється на особливу сферу економічних відносин. Ці відносини визначаються об'єктивними економічними законами та фінансовою політикою держави.

З позицій мікроекономіки ринок фінансових послуг є сукупністю споживачів (покупців, вкладників), зацікавлених у фінансових активах та послугах.

Отже, **ринку фінансових послуг** — це сфера економічних відносин між інвесторами-продавцями та інвесторами-покупцями з приводу реалізації фінансових активів та послуг.

Суть ринку фінансових послуг та його роль у ринковій економіці розкриваються через його функції. Коротко охарактеризуємо ці **функції**.

1. Реалізація вартості та споживчої вартості фінансових активів. Ця функція передбачає рух вартості суспільного продукту, що виявляється в обміні фінансових активів на гроші і навпаки. Реалізація фінансових активів означає відшкодування витрат на їх виробництво та обіг і забезпечення їх відтворення.
2. Організація процесу виробництва та продажу фінансових активів через мережу фінансових посередників. Банки, біржі, брокерські контори, інвестиційні фонди, фондові магазини покликані створити нормальні умови для реалізації грошових ресурсів інвесторів в обмін на фінансові активи та послуги.
3. Фінансове забезпечення процесів інвестування та споживання. Ця функція передбачає створення умов на фінансовому ринку для концентрації фінансових ресурсів, які можуть бути власними або позиченими. Акумуляються ці ресурси через випуск та реалізацію цінних паперів або застосування специфічних фінансових послуг, які сприяють фінансуванню розвитку підприємства. До послуг, які формують особливі джерела фінансування інвестицій, належать усі види кредиту, лізингу, факторингу та форфейтингу.
4. Вплив на грошовий обіг країни, що забезпечується через мобілізацію, розподіл та ефективне використання вільного капіталу. Забезпечуючи потреби в капіталі окремих господарських об'єктів, фінансовий ринок сприяє прискоренню обороту капіталу, кожний цикл якого генерує додатковий прибуток та приріст національного доходу загалом.

Поняття ринку фінансових послуг узагальнене. В економічній практиці воно характеризує систему окремих видів фінансових послуг з різними інструментами та учасниками.

Загальну структуру ринку фінансових послуг України зображено на рис. 1.1.

В економічній теорії та практиці ринки фінансових послуг структурують за певними ознаками:

- за характером фінансових ресурсів — грошовий та капіталів;

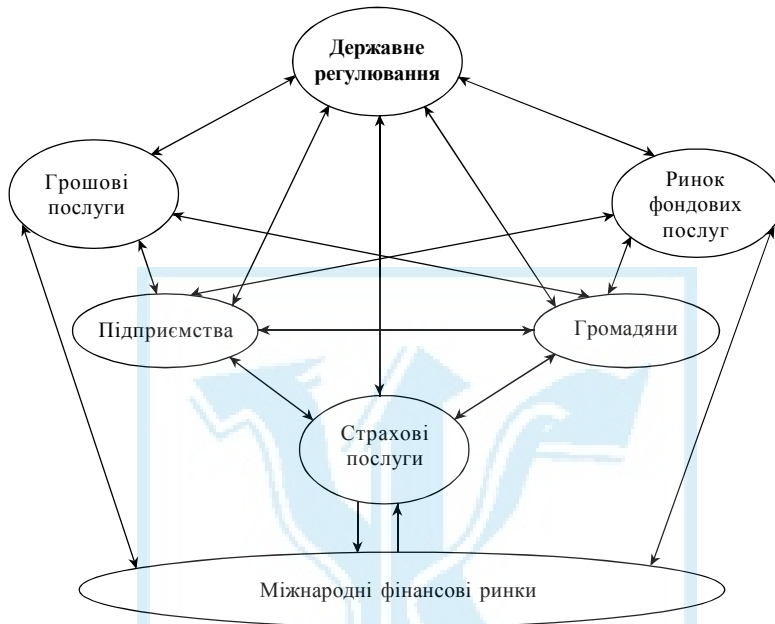

Рис. 1.1. Структура ринку фінансових послуг

- за видами фінансових активів (інструментів) — грошовий, цінних паперів та страховий;
- за організаційними формами функціонування — організований та неорганізований;
- за регіональними ознаками — місцевий, регіональний, національний та світовий;
- за терміном реалізації угод — з негайною реалізацією (операції “спот” та касові) та відстроченою (операції “своп” та ф’ючерсні).

Залежно від мети аналізу в економічній теорії існують різні класифікації ринку фінансових послуг [7; 9].

За характером фінансових ресурсів, що обслуговують основний та оборотний капітал, розрізняють ринок капіталів та грошовий. На грошовому ринку обертаються кошти, пов’язані з короткостроковими позиками. На ринку капіталів відбувається рух довгострокових нагромаджень.

Об'єктом торгівлі на ринку фондових послуг є цінні папери: пайові та боргові. Таким чином, ринок цінних паперів обслуговують обидва ринки — грошовий і капіталів.

Грошовий ринок — це сукупність грошових ресурсів країни, що під впливом попиту та пропозиції на гроші постійно розподіляються та перерозподіляються з боку різних суб'єктів економіки.

Грошовий ринок складається з потоків, якими грошові кошти переміщуються від власників заощаджень (інвесторів) до позичальників. Канали фінансового ринку, якими гроші рухаються, поділяються на дві групи: прямого і непрямого фінансування.

При прямому фінансуванні гроші рухаються безпосередньо від власників до позичальників через продаж акцій або облігацій.

Каналами непрямого фінансування кошти рухаються від інвесторів до позичальників через фінансових посередників. До фінансових посередників належать банки, інвестиційні фонди, страхові компанії, пенсійні фонди та ін.

Грошовий ринок має складний механізм функціонування. На ньому використовуються різні інструменти та методи управління грошовими потоками.

За видами інструментів грошовий ринок складається з двох частин — ринків позичкових капіталів у національній та іноземних валютах. Ринок позичкових капіталів, у свою чергу, поділяється на два ринки: банківських позик (у національній та іноземних валютах) та короткострокових позичкових цінних паперів (векселі, облігації тощо).

За видами учасників ринку грошовий ринок поділяється на міжбанківський та відкритий. Міжбанківський ринок обслуговує угоди між центральним та комерційними банками і між комерційним банками з приводу короткострокових незабезпечених кредитів, за допомогою яких комерційні банки можуть балансувати поточну ліквідність, отримувати прибутки, управляти ризиками.

Відкритий ринок передбачає купівлю-продаж короткострокових зобов'язань держави центральним банком. Центральний банк може продавати частину свого портфеля цінних паперів безпосередньо комерційним банкам чи посередникам ринку, а через них — населенню та фірмам. Отже, до учасників відкритого ринку належать держава, центральний банк, комерційні банки та суб'єкти економіки (державна, юридичні та фізичні особи).

У країнах з розвинуеною ринковою економікою ринок цінних паперів є найбільшою складовою фінансового ринку за обсягом операцій та різноманітністю інструментів. Ефективне функціонування ринку цінних паперів сприяє впорядкуванню та підвищенню ефективності економічних процесів, особливо процесу інвестування вільних фінансових ресурсів. Механізм функціонування цього ринку забезпечує якнайшвидше та найефективніше переливання капіталу з однієї галузі економіки в іншу, з одного сектора інвестування — в інший.

Ринок цінних паперів — складна організаційно-правова система з відповідною технологією здійснення операцій та торгів. Розглядатимемо фондовий ринок щодо трьох взаємозалежних елементів:

- об'єктів фондового ринку, тобто цінних паперів та їх класифікації;
- суб'єктів фондового ринку (учасників);
- системи регулювання ринку.

Ринок цінних паперів має на меті залучення додаткових інвестиційних ресурсів у господарський оборот, забезпечення переливання коштів з менш ефективних сфер господарювання в ефективніші.

За метою функціонування (мобілізація і переливання засобів) розрізняють ринок цінних паперів первинний і вторинний.

Первинним є ринок перших чи повторних емісій цінних паперів, на якому здійснюється початкове розміщення цінних паперів серед інвесторів. Зазвичай це відбувається через спеціальні фінансові інститути (інвестиційні банки, брокерські фірми, дилерські агентства, клірингові компанії) або через фондові біржі. Весь мобілізований капітал надходить у розпорядження інвестора.

На вторинному ринку обертаються раніше емітовані на первинному ринку цінні папери. Вторинний ринок не підвищує вартість залучених фінансових ресурсів, але створює механізм ліквідності, сприяє формуванню довіри до інвестора і попиту на цінні папери.

На страховому ринку як елементі фінансового ринку об'єктом купівлі-продажу є страхові послуги; тут формуються попит і пропозиція на них.

Основна функція страхового ринку — акумулювання і розподіл страхового фонду з метою страхового захисту суб'єктів страхування (юридичних та фізичних осіб, держави).

Об'єктивна необхідність виникнення та розвитку страхового ринку зумовлюється наявністю суспільної потреби на страхові по-

слуги, тобто захисту майнових інтересів від ризиків, і наявністю страховика, здатного задовольнити ці інтереси.

За критерієм, покладеним в основу класифікації страхового ринку, розрізняють структуру ринку інституціональну, територіальну, галузеву та організаційну.

Інституціональна структура базується на розмежуванні приватної та змішаної форм власності при створенні страхової компанії у вигляді акціонерного товариства, товариства з додатковою відповідальністю, повного чи командитного товариства згідно з чинним законодавством. Така структура визначається різноманітністю організаційно-правових форм створення страхових фондів.

За територіальним аспектом розрізняють такі страхові ринки: місцевий (регіональний), національний (внутрішній) та світовий (зовнішній).

Місцевий страховий ринок задовольняє страхові інтереси регіону, національний — інтереси державного масштабу, світовий — захищає інтереси на міждержавному рівні в різних регіонах світу.

За галузевою ознакою розрізняють ринки особистого, майнового страхування та страхування відповідальності перед третіми особами. Кожна з названих ланок має певну структуру.

1.3. Фінансові установи ринку фінансових послуг

- *Умови створення фінансових установ*
- *Кредитні установи*
- *Учасники ринку цінних паперів*
- *Середовище ринку страхових послуг*

Особа набуває статусу фінансової установи після внесення про неї запису до відповідного державного реєстру фінансових установ.

Фінансова установа має право надавати фінансові послуги за таких умов:

- якщо облікова і реєструюча системи відповідають вимогам, встановленим нормативно-правовими актами;
- внутрішні правила фінансової установи узгоджені з вимогами законів України та нормативно-правових актів державних органів, що здійснюють регулювання та нагляд за ринками фінансових послуг;

- професійні якості та ділова репутація персоналу відповідають вимогам, що встановлені законом.

Мінімальний розмір капіталу фінансових установ, необхідний для їх заснування, і загальні вимоги до регулятивного капіталу, що необхідний для їх функціонування, визначаються законами України з питань регулювання окремих ринків фінансових послуг.

При створенні фінансової установи або в разі збільшення розміру зареєстрованого статутного (пайового) капіталу статутний (пайовий) капітал повинен бути сплачений у грошовій формі та розміщений на банківських рахунках комерційних банків, які є юридичними особами за законодавством України, якщо інше не передбачено законами України з питань регулювання окремих ринків фінансових послуг.

Фінансовим установам забороняється поширювати в будь-якій формі рекламу та іншу інформацію, що містить неправдиві відомості про їх діяльність у сфері фінансових послуг.

Клієнт має право доступу до інформації щодо діяльності фінансової установи. На вимогу клієнта фінансові установи зобов'язані надати таку інформацію:

- відомості про фінансові показники діяльності фінансової установи та її економічний стан, що підлягають обов'язковому оприлюдненню;
- перелік керівників фінансової установи та її відокремлених підрозділів;
- перелік пропонуванних послуг фінансової установи;
- ціну/тарифи фінансових послуг;
- кількість акцій фінансової установи, що перебувають у власності членів її виконавчого органу, і перелік осіб, частки яких у статутному капіталі фінансової установи перевищують п'ять відсотків;
- іншу інформацію з питань надання фінансових послуг, а також інформацію, право на отримання якої закріплено в законах України.

Фінансові установи мають право на добровільних засадах об'єднуватись з метою здійснення спільної діяльності, якщо це не суперечить антимонопольному законодавству України та вимогам законів з питань регулювання окремих ринків фінансових послуг. Правовий статус, види, порядок створення, правовий режим функ-

ціонування та припинення діяльності об'єднань визначаються законами України.

Об'єднання фінансових установ набирає статусу саморегульованої організації після внесення запису про нього до відповідного реєстру, який ведеться державними органами з питань регулювання діяльності фінансових установ та ринків фінансових послуг у межах їх компетенції.

Фінансові установи здійснюють діяльність з урахуванням вимог антимонопольного законодавства та законодавства про захист від недобросовісної конкуренції.

Закон України “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг” передбачає запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним способом.

При здійсненні (наданні) фінансових послуг фінансовим установам забороняється вступати в договірні відносини з анонімними особами, відкривати та вести анонімні (номерні) рахунки, вступати в договірні відносини з клієнтами — юридичними чи фізичними особами в разі виникнення підозри, що особа діє не від власного імені.

Відповідно до законодавства України фінансова установа зобов'язана здійснювати ідентифікацію:

- клієнтів, що відкривають рахунки у фінансовій установі та/або укладають договори про надання фінансових послуг;
- клієнтів, які здійснюють операції, що підлягають фінансовому моніторингу;
- осіб, уповноважених діяти від імені зазначених клієнтів.

Фінансова установа надає відповідні фінансові послуги лише після здійснення ідентифікації особи клієнтів та вжиття заходів відповідно до норм законодавства, що регулюють відносини у сфері запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним способом.

Фінансова установа має право витребувати, а клієнт зобов'язаний надати документи та передбачені законодавством відомості, необхідні для з'ясування його особи. У разі ненадання клієнтом необхідних документів та передбачених законодавством відомостей або умисного надання неправдивих відомостей про себе фінансова установа відмовляє клієнту в обслуговуванні та/або наданні фінансових послуг і/або не відкриває рахунок, а в разі наявності раніше відкритих рахунків відмовляє в обслуговуванні та/або не укладає договір про надання фінансових послуг.

Якщо виникає підозра, що особа діє не від власного імені, фінансова установа повинна ідентифікувати також особу, від імені якої здійснюється фінансова операція.

У разі виникнення при здійсненні ідентифікації мотивованої підозри щодо надання клієнтом недостовірної інформації або навмисного надання інформації з метою введення в оману фінансова установа повинна надавати інформацію про фінансові операції клієнта спеціально уповноваженому органу виконавчої влади з питань фінансового моніторингу.

Для ідентифікації клієнта — юридичної особи фінансова установа має ідентифікувати фізичних осіб, які є власниками цієї юридичної особи, безпосередньо або опосередковано впливають на неї й отримують економічну вигоду від її діяльності. Якщо юридична особа є господарським товариством, фінансова установа має ідентифікувати фізичних осіб, які беруть реальну участь у цій юридичній особі. Клієнт повинен надавати передбачені законодавством відомості, які вимагає банк з метою виконання вимог законодавства, що регулюють відносини у сфері запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним способом. У разі ненадання клієнтом таких відомостей фінансова установа відмовляє йому у здійсненні обслуговування та/або наданні фінансових послуг і/або не відкриває рахунок, а в разі наявності раніше відкритих рахунків відмовляє в обслуговуванні та/або не укладає договір про надання фінансових послуг. Для ідентифікації і вжиття заходів, передбачених законодавством для підтвердження особи клієнта — юридичної особи та для забезпечення спроможності фінансової установи виконувати правила внутрішнього фінансового моніторингу та програми його здійснення, у тому числі щодо виявлення фінансових операцій, що мають сумнівний характер, фінансова установа має право вимагати передбачену законодавством інформацію, яка стосується ідентифікації цієї особи та її керівників, у органів державної влади, які здійснюють нагляд та/або контроль за діяльністю цієї юридичної особи, банків, інших юридичних осіб, а також здійснювати передбачені законодавством заходи щодо збирання такої інформації з інших джерел. Вказані органи державної влади, банки, інші юридичні особи зобов'язані протягом десяти робочих днів з дня отримання запиту безоплатно надати фінансовій установі таку інформацію.

Для ідентифікації клієнта — фізичної особи та вжиття заходів, передбачених законодавством для підтвердження його особи, фінансова установа так само, як і для ідентифікації юридичної особи має право витребувати інформацію про нього в органів державної влади, банків, інших юридичних осіб, а також здійснювати передбачені законодавством заходи щодо збирання такої інформації про цю особу, яка є необхідною для виконання правил внутрішнього фінансового моніторингу та програм його здійснення, у тому числі щодо виявлення фінансових операцій, що мають сумнівний характер. Вказані органи державної влади, банки, інші юридичні особи зобов'язані протягом десяти робочих днів з дня отримання запиту безоплатно надати фінансовій установі таку інформацію.

Ідентифікація не є обов'язковою при здійсненні кожної операції, якщо клієнт був раніше ідентифікований відповідно до законодавства, яке регулює відносини у сфері запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним способом.

За наявності рішення відповідного органу державної влади про скасування державної реєстрації юридичної особи або державної реєстрації суб'єкта підприємницької діяльності — фізичної особи, визнання у встановленому законом порядку юридичної особи фіктивною або оголошення судом фізичної особи померлою чи безвісно відсутньою фінансова установа припиняє подальше обслуговування такої особи і невідкладно надає інформацію спеціально уповноваженому органу виконавчої влади з питань фінансового моніторингу щодо фінансових активів такої особи, а також не перераховує чи в інший спосіб не розпоряджається фінансовими активами до отримання розпоряджень зазначеного органу. У разі ненадходження протягом семи робочих днів зазначених розпоряджень або рішення суду стосовно вжиття чи невжиття заходів щодо цих фінансових активів фінансова установа вирішує пов'язані з ними питання відповідно до законодавства України.

Основу грошового ринку становить кредитна система (рис. 1.2).

Кредитна система — це сукупність банківських та інших кредитних установ, правові форми організації і підходи до здійснення кредитних операцій.

Банк — це установа або організація, до сфери діяльності якої входять торгівля грошима і надання пов'язаних з ними послуг (посередництво у платежах, касове обслуговування, управління депозитами та іншим майном клієнта). Банки поділяються на емісійні та

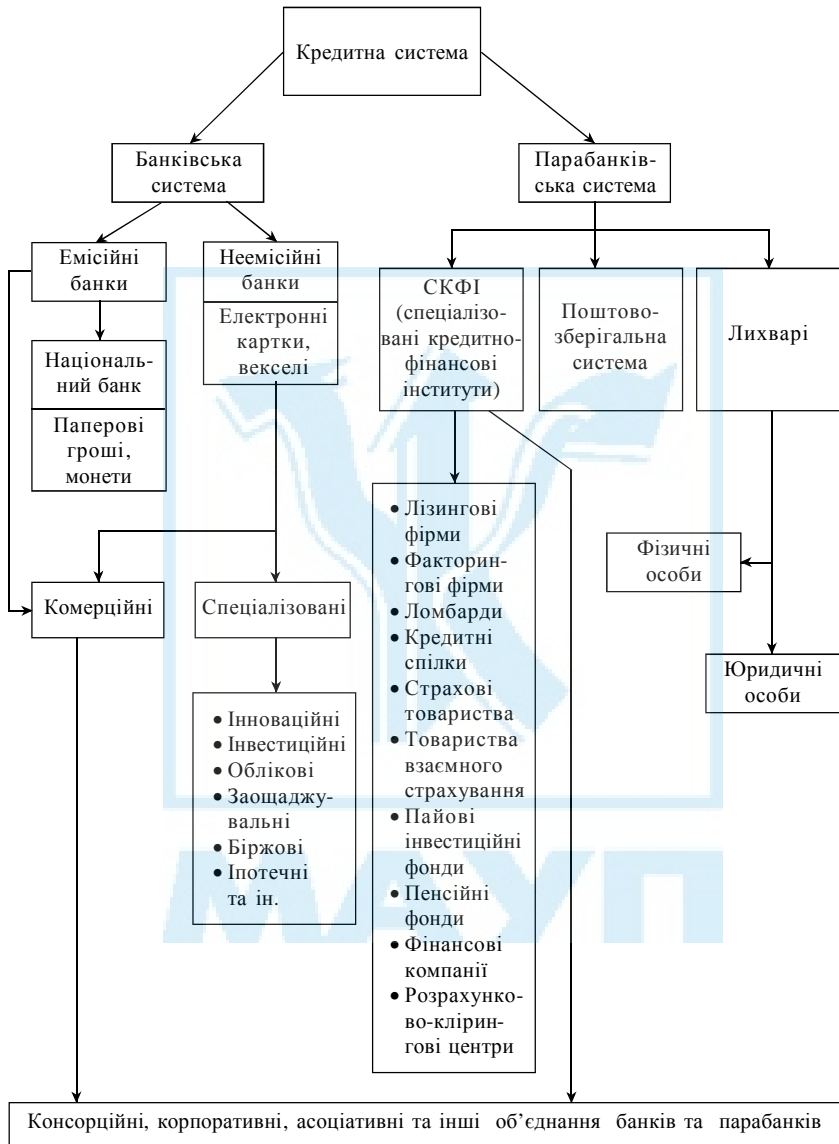

Рис. 1.2. Структура кредитної системи

неемісійні. Емісійними, як правило, є центральний банк, наділений монопольним правом випуску банкнот, і фінансові установи — емітенти електронних карток.

Банки здійснюють свою діяльність на основі ліцензій кількох видів, зокрема ліцензій на здійснення банківських операцій (як правило, універсальних) і валютних ліцензій чотирьох видів:

- простих (без права самостійного встановлення кореспондентських відносин з іноземними банками і операцій з валютою через банк, що має генеральну ліцензію);
- розширених (з правом встановлення кореспондентських відносин з іноземними банками);
- генеральних (з правом встановлення кореспондентських відносин з необмеженою кількістю іноземних банків і відкриття своїх філій та представництв в інших країнах за наявності дозволу цих країн (як правило, 1:1);
- на виконання операцій з дорогоцінними металами.

Основні інвестиційні інститути ринку фондів послуг подано на рис. 1.3.

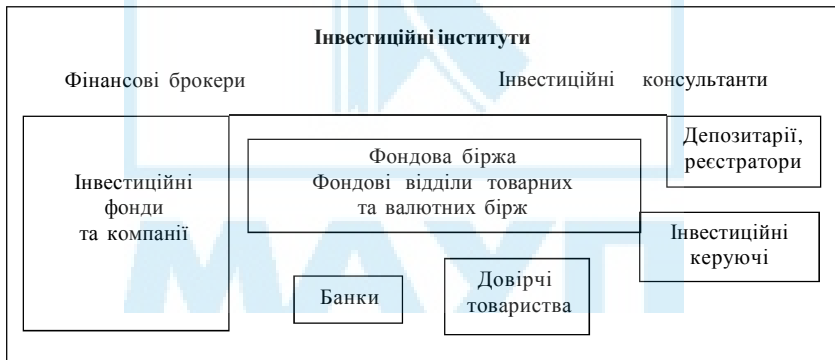

Рис. 1.3. Учасники ринку цінних паперів

Згідно з чинним законодавством України до інвестиційних посередників належать інститути спільного інвестування (ІСІ).

Інститут спільного інвестування — це корпоративний інвестиційний або пайовий інвестиційний фонд, який здійснює діяльність,

пов'язану з об'єднанням (залученням) грошових коштів інвесторів з метою отримання прибутку від вкладення їх у цінні папери інших емітентів, корпоративні права та нерухомість.

Компанія з управління активами — це господарське товариство, яке здійснює професійну діяльність з управління активами ІСІ на підставі ліцензії, виданої Комісією.

Кошти спільного інвестування — це кошти, залучені від інвесторів ІСІ, доходи від здійснення операцій з активами ІСІ і доходи, нараховані за активами ІСІ.

Класифікація інститутів спільного інвестування. Залежно від порядку здійснення діяльності розрізняють ІСІ відкритого, інтервального та закритого типу.

До відкритого типу ІСІ належить тоді, коли він (або компанія з управління його активами) бере на себе зобов'язання здійснювати в будь-який час на вимогу інвесторів викуп цінних паперів, емітованих цим ІСІ (або компанією з управління його активами).

Інтервальним ІСІ вважається тоді, коли він (або компанія з управління його активами) бере на себе зобов'язання здійснювати на вимогу інвесторів викуп цінних паперів, емітованих цим ІСІ (або компанією з управління його активами) протягом обумовленого у проспекті емісії строку, але не рідше одного разу на рік.

До закритого типу ІСІ належить тоді, коли він (або компанія з управління його активами) не бере на себе зобов'язань щодо викупу цінних паперів, емітованих цим ІСІ (або компанією з управління його активами) до моменту його реорганізації або ліквідації.

Розрізняють ІСІ строкові та безстрокові.

Строковий ІСІ створюється на певний строк, встановлений у проспекті емісії. Після закінчення цього строку зазначений ІСІ ліквідується або реорганізується. Безстроковий ІСІ створюється на невизначений строк. Інститут спільного інвестування закритого типу може бути лише строковим. Розрізняють також ІСІ диверсифікованого та недиверсифікованого виду. Диверсифікованим ІСІ вважається тоді, коли одночасно відповідає таким вимогам:

- кількість цінних паперів одного емітента в активах ІСІ не перевищує 10 % загального обсягу їх емісії;
- сумарна вартість цінних паперів, що становлять активи ІСІ в кількості, що перевищує 5 % загального обсягу їх емісії, на момент їх придбання не перевищує 40 % вартості чистих активів ІСІ;

- щонайменше 80 % загальної вартості активів ІСІ становлять грошові кошти, ощадні сертифікати, облігації підприємств та облігації місцевих позик, державні цінні папери, а також цінні папери, допущені до торгів на фондовій біржі або у торговельно-інформаційній системі.

Якщо недиверсифікований ІСІ закритого типу здійснює виключно приватне розміщення цінних паперів власного випуску та активи якого більш як на 50 % складаються з корпоративних прав та цінних паперів, що не допущені до торгів на фондовій біржі або в торговельно-інформаційній системі, він вважається **венчурним фондом**. Учасниками венчурного фонду можуть бути тільки юридичні особи.

Основною умовою функціонування фондового ринку є наявність фондової біржі.

Фондова біржа — це постійно діючий ринок, на якому здійснюється торгівля цінними паперами. Це основний елемент вторинного ринку цінних паперів.

Діяльність біржі суворо регламентована урядовими документами і статутом біржі. Коло паперів, щодо яких здійснюються угоди на біржі, доволі обмежене. Щоб стати компанією, папери якої допущені до біржової торгівлі (інакше кажучи, щоб акції фірми були прийнятні до котирування), фірма повинна задовольняти виробленим членами біржі вимогам: співвідношення обсягів продажів, розмірів одержуваного прибутку, кількості акціонерів, ринкової вартості акцій, періодичності й характеру звітності.

Члени біржі чи державний орган, що контролює діяльність цих членів, встановлюють правила здійснення біржових операцій і режим, що регулює допуск до котирування.

Предметом угод на фондовій біржі є цінні папери, випущені відповідно до чинного законодавства: акції та облігації акціонерних товариств, облігації внутрішніх державних позик, казначейські векселі комерційних банків, інші фінансові інструменти.

Важливе значення при розгляді інфраструктури ринку страхових послуг мають питання його внутрішнього та зовнішнього середовища.

До внутрішнього середовища ринку страхових послуг належать:

- страхові послуги (послуги за конкретними видами договорів страхування);

- система організації продажу страхових полісів та формування попиту на страхові продукти;
- гнучка система тарифів (ціни, пільги, знижки, націнки, штрафи, пеня тощо);
- власна інфраструктура страховика (агентства, контори, філії, представництва, канали комерційного зв'язку);
- матеріальні та фінансові ресурси, що визначають становище страховика;
- кадровий потенціал страховиків;
- фінансовий стан страхової компанії та довіра до неї фінансових інститутів;
- ліквідність страхового фонду.

Ціна послуги конкретного страховика залежить від розміру і структури його страхового портфеля, ефективності інвестиційної діяльності, обсягу управлінських витрат та очікуваного прибутку. Якщо ціна страхової послуги виявиться надвисокою, страховик може опинитись у не вигідному становищі порівняно з конкурентами і втратити клієнтів.

Власна внутрішня структура страховика передбачає наявність:

- представництв як підрозділів страхової компанії, що не мають статусу самостійної юридичної особи і займаються, як правило, збиранням інформації, рекламою, презентаціями, пошуком клієнтів, але не здійснюють комерційної діяльності;
- агентств — підрозділів, які мають право виконувати всі функції представництва, а також здійснювати операції з укладення та обслуговування договорів страхування;
- філії або відділення страхової компанії — підрозділів, які так само не мають права юридичної особи і здійснюють діяльність, керуючись положеннями про їх діяльність.

Усі елементи внутрішньої структури страхового ринку взаємопов'язані. Тому важливо враховувати взаємодію цих елементів та узгоджувати їх із зовнішнім середовищем.

Зовнішнє середовище страхового ринку — це система взаємодіючих факторів, що оточують внутрішню систему ринку і впливають на неї.

Зовнішнє середовище складається з елементів, якими страховик може управляти, і з елементів, на які він впливати не може, але повинен враховувати їх у своїй діяльності.

До складових, на які страховик може впливати, належать:

- ринковий попит на послуги;
- розвиток конкурентного середовища;
- ноу-хау страхових послуг;
- інфраструктура страхового ринку (розвиток правового і нормативного забезпечення, організація професійної освіти).

Особливості середовища страхового ринку, які належать до об'єктивних факторів:

- рівень добробуту населення;
- чисельність населення, його вікова та статева структури;
- сезонні міграції;
- кліматичні та територіальні умови.

Отже, страховий ринок — це відкрита система, що залежить як від загальної економічної ситуації у країні, так і від ефективної роботи страховиків.

1.4. Інструменти ринку фінансових послуг

- *Види грошей на грошовому ринку*
- *Поняття і властивості цінних паперів*
- *Послуги страхового ринку*

Гроші — це особливий товар чи інший загальновизнаний матеріальний носій, що виконує роль загального еквівалента у процесі обміну товарів на ринку.

Ознаки грошей:

- загальне суспільне визнання;
- збереження вартості протягом певного часу;
- використання грошей як посередника обміну товарів та послуг;
- абсолютна ліквідність.

Ліквідність фінансового активу визначається як можливість його використання в ролі засобу платежу. Абсолютна ліквідність — здатність активу негайно обмінюватись на будь-які блага.

Готівкові гроші — це банкноти, купюри, монети, що використовуються як засоби обігу та платежу.

Безготівковими, або кредитними, є **гроші**, рух яких здійснюється шляхом перерахунків у кредитних установах з використанням спеціфічних документів.

Паперові гроші — це знаки вартості, які заміщують в обігу повноцінні гроші. Сучасними готівковими грошима є казначейські білети або банкноти залежно від їх емітента — казначейства чи центрального банку.

Банкнота — це банківський білет або грошовий знак, що забезпечений усіма активами центрального банку та масою товарів, що належать державі. Ознаки класичної (теоретичної) банкноти: випускається центральним банком; обов'язковий обмін на золото за першою вимогою власників; подвійне забезпечення — золоте і товарне.

Кредитні гроші — це узагальнена назва різних видів грошей, що виникають як заміщення майнових боргових зобов'язань суб'єктів економіки.

Кредитні гроші виникають з функції грошей як засобу платежу, що розвивається на основі капіталістичного кредиту. Існує три види кредитних знарядь: вексель, банкнота і чек. Причому, найстарішим є вексель. Він з'явився у XII ст. як засіб розрахунків між купцями, а банкноту і чек створили банки як кредитні знаряддя.

Вексель — це письмове абстрактне і безперечне зобов'язання позичальника сплатити певну суму кредитору після закінчення зазначеного в ньому терміну.

Абстрактність векселя означає, що в ньому не вказують причину виникнення боргу.

Безперечність векселя виявляється в тому, що особа, яка видала вексель, не має права відмовити у платежі.

Розрізняють векселі прості та переказні.

Простий вексель — це письмове зобов'язання, видане боржником кредитору, про сплату після закінчення зазначеного в зобов'язанні терміну.

Переказний вексель — це письмове зобов'язання, видане боржником кредитору, про сплату боргу третьою особою після закінчення терміну позики.

Кредитор може використовувати вексель у такий спосіб:

- одержати гроші після закінчення терміну платежу;
- облікувати вексель у банку, одержавши при цьому його суму, за винятком облікового відсотка;

- використовувати як засіб платежу при купівлі товарів (якщо постачальник згодний прийняти вексель як платіж).

Отже, завдяки абстрактності й безперечності вексель здобуває третю властивість — оборотність.

Вексель є короткостроковим зобов'язанням зазвичай терміном до трьох місяців.

Заміщення металевих грошей в обороті векселями відбувається двома способами:

- до настання терміну платежу векселі можуть обертатись як платіжний і купівельний засоби;
- частина векселів взаємно погашається, а отже, скорочується необхідність у готівкових грошах.

З припиненням обміну банкнот на золото механізм банківської емісії значно змінився, водночас змінилась і природа банкнот. Поряд з комерційними векселями як законне забезпечення банкнот використовуються облігації державних позик і казначейські векселі. Реальне вексельне забезпечення поступилося місцем фіктивному.

Чек — це письмовий наказ власника поточного рахунка в банку про виплату зазначеної суми певній особі чи пред'явнику чека.

Використовується чек як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку. На відміну від векселя він є безстроковим зобов'язанням.

Для того щоб чек мав силу законного боргового зобов'язання, він має містити:

- вказівку на того, хто має право одержати за ним гроші;
- суму платежу цифрами і словами;
- назву і місцезнаходження банку;
- підпис чекодавця.

Чеки поділяються на іменні з правом передачі третій особі (ордерні); без права передачі третій особі; на пред'явника.

Електронні гроші — це умовна назва фінансових коштів, що використовуються в електронній формі. До електронних грошей належать кредитні, дебетові картки та картки для банкоматів.

Кредитні картки — це особливий вид кредитних електронних грошей, що обслуговують роздрібну торгівлю та сферу послуг.

Дебетові картки — це платіжні інструменти, що випускаються банками для обслуговування безготівкових розрахунків своїх клієнтів.

Картки для банкоматів — найпоширеніший вид електронних грошей, що використовуються для обслуговування таких опе-

рацій: видача готівки та депозитів, перекази за рахунками, авансування готівки, оплата рахунків, запити про фінансовий стан рахунка, стан балансу та ін.

Гроші на грошовому ринку обертаються в готівковій та безготівковій формах у вигляді валюти. Види валют залежать від класифікаційних ознак.

За емітентами валютних коштів розрізняють валюту:

- національну — платіжний засіб або грошова одиниця окремої держави;
- іноземну — грошові знаки зарубіжних держав;
- колективну — міжнародні грошові одиниці, емісію яких здійснюють міжурядові валютно-кредитні організації (ЄВРО, СПЗ).

За режимом використання розрізняють валюту:

- конвертовану (повністю або частково);
- неконвертовану (не підлягає обміну на грошові одиниці зарубіжних держав).

За сферою використання в торговому обороті розрізняють валюту:

- оплати (грошова одиниця, в якій здійснюють фактичну оплату товарів та послуг згідно з міжнародною угодою або при погашенні міжнародного кредиту);
- угоди або ціни (валюта, в якій визначається ціна товару або послуг, а також сума наданого міжнародного кредиту);
- міжнародну резервну, в якій формуються державні резерви та яка використовується для покриття дефіциту платіжного балансу країни, позик, кредитів тощо.

Замінниками грошей та предметом купівлі-продажу на фондовому ринку є цінні папери.

Під **цінним папером** розуміється документ, що засвідчує майнові права власника. Легітимним такий документ вважається в разі дотримання встановленої форми та обов'язкових реквізитів.

Цінні папери — це права на ресурси, що відокремилися від своєї основи й мають власну матеріальну форму (табл. 1.1).

Цінними паперами визнаються тільки такі права на ресурси, що відповідають фундаментальним вимогам, до яких належать:

- оборотність (здатність купуватись і продаватись на ринку);
- придатність для цивільного обороту (тобто бути об'єктом цивільних угод — позики, дарування, збереження, комісії, доручення);

- цінний папір у вигляді акції надає право на участь в управлінні акціонерним товариством;
- цінний папір надає право на одержання частки в майні підприємства при його ліквідації.

Класифікують цінні папери за різними критеріями.

За формою надання капіталу інвестором емітенту і відображення цих засобів у майновому комплексі підприємства розрізняють *пайові* та *боргові* цінні папери. Пайовий цінний папір закріплює права власника на частину майна підприємства при його ліквідації, участь у формуванні статутного фонду, права на одержання частини прибутку і на участь в управлінні. Зокрема, це акції звичайні, іменні або на пред'явника.

Боргові папери відбивають насамперед кредитні відносини між їх власником і емітентом, що зобов'язується після закінчення певного терміну викупити ці цінні папери і сплатити відповідний відсоток. До таких паперів належать усі види облігацій.

Класифікуються цінні папери за емітентами на такі види: державні (випускаються державою), муніципальні (випускаються місцевими органами влади) і корпоративні (випускаються підприємствами та організаціями приватного сектора).

Цінні папери можуть бути класифіковані залежно від того, як реалізуються права, закріплені цінним папером. За цією ознакою цінні папери поділяються на пред'явницькі, іменні та ордерні. Права, засвідчені пред'явницькими цінними паперами, належать особі, що представляє ці цінні папери, і пред'явлення такого цінного папера достатньо для реалізації закріплених ним прав. Ці папери найпростіші в обертанні. Перехід прав здійснюється простим врученням цього папера. За цими паперами не ведеться реєстр власників. Прикладом такого цінного папера є облігації державної ощадної позики.

На відміну від пред'явницьких, іменні цінні папери передбачають однозначну ідентифікацію всіх їх власників. Інакше кажучи, іменними є цінні папери, інформація про власників яких міститься в реєстрі й перехід прав на які, як і реалізація закріплених цими паперами прав, потребують ідентифікації власника.

Ордерні цінні папери передбачають, що права за ними можуть належати названій безпосередньо в цінному папері особі, що може сама здійснити ці права чи призначити своїм розпорядженням (наказом) іншу уповноважену особу. Права при ордерному папері пе-

редаються шляхом здійснення на ньому передатного напису — індосаменту.

За формою випуску розрізняють цінні папери документарні, що випускаються в наявній формі у вигляді бланків цінних паперів, і бездокументарні, що випускаються в безготівковій формі у вигляді електронних записів. За бездокументарними цінними паперами права фіксуються емітентом або спеціальною фірмою шляхом ведення реєстру.

За стадіями обороту розрізняють цінні папери первинного ринку, де вони продаються чи передаються емітентом їх першим власникам, і вторинного ринку, де укладаються угоди купівлі-продажу цінних паперів, що пройшли первинне розміщення.

Залежно від можливості дострокового погашення розрізняють цінні папери безвідкличні, що не можуть бути відкликані, і погашені емітентом достроково. Це повинно передбачатись умовами їх випуску і фіксуватись у проспекті емісії для відкличних паперів. Умови випуску передбачають, що ці папери можуть бути відкликані й погашені достроково. Зазвичай умови відкликання передбачаються для облігацій і привілейованих акцій.

За можливістю вільного обігу цінні папери поділяються на такі, що перебувають у вільному обігу, тобто можуть вільно купуватися і продаватися; і з обмеженою сферою обігу, тобто такі, що розподіляються тільки за допомогою первинного ринку (їх може викупити тільки безпосередньо емітент) або на які накладено законодавством інші обмеження.

За обсягом прав, що надаються, розрізняють такі цінні папери:

- первинні, що засвідчують права на первинні ресурси (землю, нерухомість, кошти тощо); зокрема, це акції, облігації, векселі, коносаменти;
- похідні, що засвідчують права їх власника на купівлю чи продаж первинних цінних паперів (акцій, облігацій), наприклад, це опціони, варанти, ф'ючерси, форвардні контракти.

На страховому ринку основними інструментами є договори страхування, перестрахування та страхові поліси. З позицій фінансів ці інструменти становлять спосіб захисту майнових інтересів суб'єктів економіки від ризиків, що можуть спричинити збитки. З позицій права договори страхування передбачають цивільні правовідносини, за якими обидві сторони (страховик і страхуваль-

ник) беруть на себе обумовлені зобов'язання щодо розподілу відповідальності за передбачувані ризики.

Згідно з чинним законодавством України договором страхування вважається письмова угода між страхувальником і страховиком, за якою страховик зобов'язується при виникненні страхового випадку виплатити страхувальнику страхову суму або страхове відшкодування, а страхувальник — сплачувати страхові внески в обумовлені терміни та виконувати інші умови договору.

Істотними є такі умови договору страхування:

- суб'єкти страхових відносин — страховик, страхувальник, застраховані, отримувачі відшкодування (вигодонабувачі);
- об'єкти страхування щодо особистого чи майнового страхування або страхування відповідальності (чи змішаного);
- страхові випадки (страхові ризики);
- система й обсяг страхової відповідальності;
- страхові платежі, страхова сума і термін страхування;
- порядок зміни і припинення договору страхування;
- права, обов'язки та відповідальність сторін угоди.

Страховий поліс посвідчує наявність договору страхування між страховиком і страхувальником. Крім сторін договору в полісі вказуються категорія страхових ризиків, страхова сума, страховий платіж, термін страхування.

У договорі перестрахування беруть участь дві сторони: цедест (страховик, який передає перестраховальний ризик) і перестраховальник (страховик, який приймає перестраховальний ризик під свою відповідальність). За договором перестрахування цедест частково передає страховий ризик перестраховику, який бере на себе зобов'язання відшкодувати цедесту або безпосередньо страхувальнику відповідну частину страхового відшкодування.

Специфічні ознаки договору перестрахування:

- принцип відшкодування, згідно з яким перестраховик виплатить цедесту пропорційне відшкодування тільки тоді, коли цедест виплатить відшкодування страхувальнику;
- принцип повної інформованості, що передбачає надання повної та достовірної інформації перестраховику щодо страхових ризиків.

Нормативи максимальної відповідальності встановлюються згідно з чинним законодавством і передбачають встановлення фінансових залежностей між об'єктами та видами страхування, статутним фондом та страховими резервами.

Таблиця 1.1

Види цінних паперів за видами ресурсів

Вид ресурсів	Види цінних паперів
Земля	Іпотека, земельний приватизаційний чек
Нерухомість	Акція, іпотека, житловий сертифікат
Продукція	Коносамент, складське свідчення, товарний ф'ючерсний контракт, товарний опціон
Гроші	Облігація, вексель, депозитний сертифікат, чек, банківський акцепт
Цінні папери	Похідні фондові інструменти (варанти, фінансові ф'ючерси, опціони)
Право на здійснення валютних операцій, на експорт-імпорт та ін.	Ліцензії, сертифікати

- стандартність і серійність (стандартна форма, зміст, правила);
- документальність (містити всі передбачені законодавством обов'язкові реквізити);
- регульованість і визнання державою;
- ринковість;
- ліквідність (здатність перетворюватися на гроші);
- ризик.

Згідно із Законом України “Про цінні папери та фондову біржу” **цінний папір** — це грошовий документ, що засвідчує майнове чи правове відношення позики власника документа стосовно осіб, що випустили такий документ.

Цінний папір підтверджує факт надання капіталу інвестора емітенту і дає його власнику право на одержання певного доходу.

Для якнайповнішої характеристики цінного паперу розглянемо його основні властивості:

- цінний папір свідчить про право власності на капітал (акції);
- цінний папір відбиває відносини позики між інвестором (покупцем цінного папера) і емітентом цього папера (облігації, векселя тощо);
- цінний папір надає право на одержання деякої частки доходу емітента;

НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ

Тести

1. До функцій фінансового ринку не належать:

- 1) реалізація вартості та споживчої вартості фінансових активів;
- 2) організація процесу виробництва та продажу фінансових активів через мережу фінансових посередників;
- 3) фінансове забезпечення процесів інвестування та споживання;
- 4) генерування додаткового прибутку та приріст національного доходу загалом;
- 5) функції 2 та 4;
- 6) усі перелічені.

2. Встановити відповідність між класифікаційними ознаками та видами фінансових ринків:

Класифікаційна ознака	Розподіл на види фінансових ринків
1) за регіональними ознаками	1) грошовий, цінних паперів, страховий
2) за видами фінансових активів (інструментів)	2) організований, неорганізований
3) за організаційними формами функціонування	3) місцевий, регіональний, національний, світовий
4) за терміном реалізації угод	4) грошовий, капіталів
5) за характером фінансових	5) з негайною реалізацією (операції "спот" та ресурсів касові) та відстроченою (операції "своп" та ф'ючерсні)

3. До ознак грошей належать:

- 1) загальне суспільне визнання;
- 2) збереження вартості протягом певного часу;
- 3) використання грошей як посередника обміну товарів та послуг;
- 4) абсолютна ліквідність;
- 5) усі перелічені.

4. Кредитор може використати вексель у такий спосіб:

- 1) одержати гроші після закінчення терміну платежу;
- 2) облікувати вексель у банку, одержавши при цьому його суму за винятком облікового відсотка;
- 3) використовувати як засіб платежу при купівлі товарів (якщо постачальник згодний прийняти вексель як платіж);
- 4) відповіді 1 та 2;
- 5) усі варіанти правильні.

5. До реквізитів чека належать:

- 1) вказівка на того, хто має право одержати гроші за чеком;
- 2) сума платежу цифрами і словами;
- 3) назва і місцезнаходження банку;
- 4) підпис чекодавця.

6. Розрізняють такі чеки:

- 1) іменні;
- 2) з правом передання третій особі (ордерні);
- 3) без права передання третій особі;
- 4) на пред'явника.

7. Залежно від валютних коштів валюта поділяється так:

- національна — платіжний засіб або грошова одиниця окремої держави;
- іноземна — грошові знаки зарубіжних держав;
- колективна — міжнародні грошові одиниці, емісію яких здійснюють міжурядові валютно-кредитні організації (ЄВРО, СПЗ).

8. Залежно від розрізняють валюту:

- конвертовану (повністю або частково);
- неконвертовану (не підлягає обміну на грошові одиниці зарубіжних держав).

9. Залежно від валюта поділяється так:

- валюта оплати — грошова одиниця, в якій здійснюють фактичну оплату товарів та послуг згідно з міжнародною угодою або при погашенні міжнародного кредиту;

- валюта угоди або ціни — валюта, в якій визначається ціна товару або послуг, а також сума надання міжнародного кредиту;
- міжнародна резервна валюта — валюта, в якій формуються державні резерви та яка використовується для покриття дефіциту платіжного балансу країни, позик, кредитів тощо.

10. Цінний папір — це:

- 1) грошовий документ, що засвідчує майнове відношення;
- 2) грошовий документ, що засвідчує правове відношення;
- 3) відносини між емітентом та власником цінного папера;
- 4) відносини між власниками цінного папера;
- 5) документ, що посвідчує право власника на отримання доходу.

11. Основними є такі властивості цінного папера:

- 1) цінний папір свідчить про право власності на капітал (акції);
- 2) цінний папір відбиває відносини позики між інвестором і емітентом;
- 3) цінний папір надає право на одержання деякої частки доходу емітента;
- 4) цінні папери у вигляді акцій надають право на участь в управлінні акціонерним товариством;
- 5) цінні папери надають право на одержання частки в майні підприємства при його ліквідації.

12. За цінні папери поділяються так:

- первинні, що є правами на первинні ресурси (землю, нерухомість, кошти тощо), зокрема це акції, облігації, векселі, носаменти;
- похідні, що засвідчують права їх власника на купівлю чи продаж первинних цінних паперів (акцій, облігацій), зокрема це опціони, варанти, ф'ючерси і форвардні контракти.

13. За цінні папери поділяються так:

- що перебувають у вільному обігу;
- з обмеженою сферою обігу;
- на які законодавством накладені інші обмеження.

14. На страховому ринку до основних належать такі інструменти:

- 1) договори страхування;
- 2) страхові поліси;
- 3) договори перестраховування;
- 4) договори про співпрацю;
- 5) договори про взаємне страхування.

15. Основні інструменти страхового ринку становлять спосіб захисту майнових інтересів суб'єктів економіки від ризиків, що можуть спричинити збитки з позицій:

- 1) фінансів;
- 2) права.

16. З позицій права договори страхування передбачають цивільні правовідносини, за якими обидві сторони (страховик і страхувальник) беруть на себе обумовлені зобов'язання щодо

Економічний диктант

... — це вексельне поручительство, яке здійснює особа, що бере на себе відповідальність за виконання вексельних зобов'язань іншої особи — акцептанта, векселедавця, індосанта.

... — це письмове повідомлення клієнта, здебільшого про зміни в розрахункових операціях, яке містить номер, дату та характер виконаної операції, суму та номер рахунка, дані про платника, одержувача тощо.

... — активи (грошові кошти, чеки, векселі, перекази, акредитиви), за допомогою яких здійснюються платежі та розрахунки за зобов'язаннями; кошти в банку в іноземній валюті на його рахунках в іноземних банках; вклади приватних осіб і організацій у банках.

... — ринок для певного цінного папера, на якому існує можливість у будь-який час продати цінний папір за ціною, що переважає початкову продажну ціну; ринок, що характеризується численними операціями з цінними паперами.

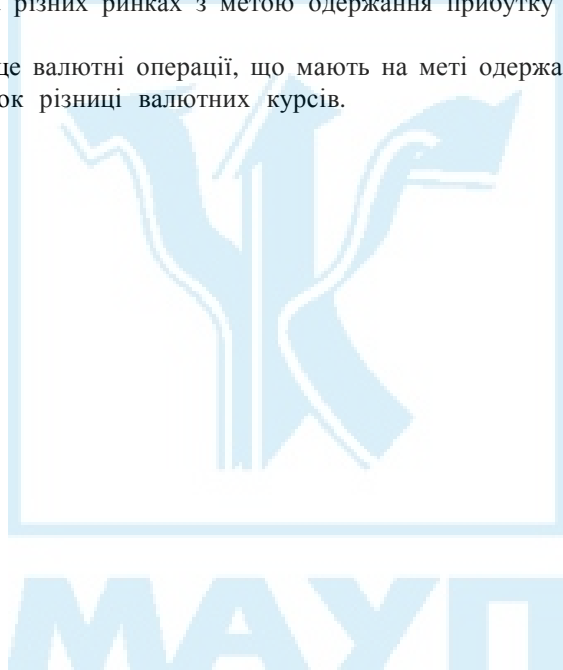
... — це згода на оплату або гарантування оплати грошових і товарних документів; згода укласти угоду на запропонованих умовах.

... — це особа, яка підписує вексель (тратту) і бере тим самим на себе зобов'язання сплатити за векселем за настання строку платежу.

... — це цінний папір без встановленого строку обігу, що засвідчує пайову участь у статутному фонді товариства, підтверджує членство в товаристві та право на участь в управлінні ним, дає право його власникові на одержання частини прибутку у вигляді дивіденду, а також на участь у розподілі майна при ліквідації товариства.

... — це фінансова операція, яка передбачає одночасну купівлю та продаж певного фінансового інструменту (валюти, цінних паперів) на різних ринках з метою одержання прибутку від різниці в цінах.

... — це валютні операції, що мають на меті одержання прибутку за рахунок різниці валютних курсів.

ФІНАНСОВІ ПОСЛУГИ СУЧАСНИХ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ

2.1. Валютні операції на грошовому ринку

- *Валютні операції і валютні цінності*
- *Операції типу “спот”*
- *Умови форвардних операцій*
- *Валютні “свопи”*
- *Валютні ф’ючерси та опціони*
- *Арбітражні валютні операції*

Валютними називаються певні банківські та фінансові операції, пов’язані з переходом права власності на валютні цінності. Зокрема, до основних валютних операцій належать такі:

- використання валютних цінностей як засобу платежу;
- вивезення, ввезення, пересилання та переказування валютних цінностей;
- отримання і надання кредитів, нарахування відсотків, дивідендів в іноземній валюті;
- залучення інвестицій, придбання цінних паперів.

Валютними називаються **цінності**, щодо яких валютним законодавством країни встановлено особливий режим обігу на території країни та при перетині кордону. До валютних цінностей належать: іноземна валюта, платіжні документи в іноземній валюті (чеки, векселі, акредитиви), цінні папери в іноземній валюті, дорогоцінні метали та дорогоцінне каміння (за винятком ювелірних та побутових виробів).

У загальному вигляді валютні операції поділяються на поточні та термінові. Основними видами поточних операцій є касові в готівковій та безготівковій формах. Готівкові операції здійснюються обмінними пунктами банків, безготівкові — банками, валютними біржами та іншими учасниками валютного ринку.

До поточних належать операції з короткими термінами валютування — у межах трьох робочих днів. Розрізняють такі поточні операції:

- “тод” (поставка валюти сьогодні — “сьогодні на сьогодні”);
- “том” (поставка валюти наступного робочого дня — “сьогодні на завтра”);
- “спот” (поставка валюти на другий робочий день — “сьогодні на післязавтра”).

Перелічені операції використовуються для обслуговування зовнішньоекономічних відносин і отримання прибутків від операцій на валютній біржі при коливаннях валют.

Найпоширенішим видом валютних операцій є “спот”. Вони становлять 60 % загального обсягу операцій міжбанківського ринку. Основна мета їх здійснення — забезпечити потреби клієнтів банку в іноземній валюті. Крім обслуговування виробничих потреб клієнтів банк може здійснювати такі операції з метою отримання прибутку за рахунок різниці в курсах цих валют і підтримки мінімально необхідних робочих залишків в іноземних банках (для зменшення залишків в одній валюті та покриття потреб в іншій).

Механізм здійснення цих операцій передбачає, що курс валют фіксується на день купівлі-продажу, а поставка здійснюється на другий робочий банківський день без урахування дня продажу. Різниця в часі між підписанням угоди та виплатою за нею визначається міжнародною практикою і пов’язана з необхідністю документального оформлення угоди: виписування первинних документів, підготовки платіжних доручень, повідомних телеграм тощо.

Угоди “спот” можуть укладатися телефоном, факсом або безпосередньо на валютній біржі, а розрахунки здійснюються банківськими переказами електронною поштою.

Валютні операції поточної дії типу “спот” можуть передбачати різний термін їх виконання. Термін поставки валюти називається **датою валютування**. Наприклад, це укладення угоди “сьогодні” з поставкою валюти на другий робочий день, виконання угоди

“spot” може бути призначене на другий робочий день або на другий робочий день + тиждень (місяць, три місяці, шість місяців, один рік).

Залежно від дати валютування в міжнародній практиці використовують спеціальні позначення для окремих видів операцій.

Важливе значення для здійснення валютних операцій має визначення валютних курсів, тобто валюти угоди. Основою таких валютних курсів можуть бути курси провідних валютних бірж, зокрема франкфуртської та лондонської.

Термінові операції з валютою передбачають їх виконання через певний термін на певних умовах і на практиці називаються форвардними.

Форвардними операціями називаються угоди з обміну валют за раніше узгодженим курсом, які укладені сьогодні з визначеним терміном валютування та обмінним курсом на день підписання угоди.

Форвардні операції широко використовуються для неторговельних операцій, пов'язаних з рухом капіталів: кредитування іноземних філій, вкладення інвестицій, придбання цінних паперів іноземних емітентів, репатріації прибутків тощо. Форвардні угоди обов'язкові для виконання і укладаються з метою купівлі або продажу валют для отримання прибутку або запобігання збиткам.

До специфічних належать такі умови форвардних операцій:

- валютний курс фіксується на момент укладення форвардної угоди;
- валюта передається через стандартний проміжок часу (1, 2, 3, 6, 9 та 12 місяців);
- під час підписання угоди жодні попередні платежі не здійснюються;
- обсяги контрактів не стандартизовані;
- валютні курси не встановлюються, а розраховуються.

Форвардний валютний курс розраховується на момент укладення угоди і складається з поточного курсу (spot-курсу) і форвардної маржі, яка може мати вигляд премії або дисконту. Якщо форвардний курс валюти вищий від поточного, для його визначення до spot-курсу додається форвардна премія, якщо цей курс нижчий — дисконт. На практиці використовується форвардний курс “аут-райт”. Це означає, що покупець хоче в майбутньому купити або продати валюту без здійснення додаткових операцій чи укладення додаткових угод.

Валютний “своп” — це валютна операція, що поєднує купівлю або продаж валюти на умовах “спот” з одночасним продажем (або купівлею) тієї самої валюти на певний термін на умовах “форвард”. Інакше кажучи, здійснюється комбінація двох протилежних конверсійних угод на однакові суми або з різними датами валютування. Дата виконання ближчої угоди називається **датою валютування**, а дата виконання зворотної угоди — **датою завершення “свопу”**.

Залежно від термінів укладення угод операції “своп” поділяються на такі:

- звичайні (репорт та депорт);
- тижневі, коли перша угода укладається на умовах “спот”, друга — на умовах тижневого форварду;
- одноденні, коли перша операція здійснюється з датою валютування “завтра”, а зворотна — на умовах “спот”;
- форвардні (“форвард — форвард”).

Валютні “свопи” використовуються з метою фінансування довгострокових зобов’язань в іноземній валюті, хеджування довгострокового валютного ризику, забезпечення конвертації капіталу тощо.

Переваги використання угод “своп” перед форвардними угодами полягають у такому: при використанні операцій “своп” ризику розподіляються між учасниками угоди і їх рівень знижується; використання “свопів” забезпечує хеджування операційних та економічних ризиків; технічні переваги в бухгалтерському обліку операцій “своп”, які класифікуються як позабалансовий інструмент і результати яких не відображаються в балансі.

Валютні ф’ючерси — це контрактні угоди купівлі-продажу стандартизованої суми іноземної валюти за узгодженою ціною. Згідно з ф’ючерсною угодою її учасники мають право та зобов’язання обміняти обумовлену кількість валюти на іншу в установлені терміни за курсами на момент укладення угоди. Ф’ючерсні угоди укладаються виключно на біржі, що значно підвищує їх надійність і рівень виконання, забезпечує страхування валютних ризиків.

Ціною купівлі валютного ф’ючерсу є узгоджений обмінний курс у доларах США. Різниця між поточним та узгодженим курсами називається **базисом рівноваги** і розраховується за формулою

$$BP = ВКВ (I_o - I_g) : 100 T / 365,$$

де ВКВ — спот-курс валют; I_o — відсоткова ставка за доларовими депозитами; I_e — відсоткова ставка для депозитів за валютою, що обмінюється; T — період між укладенням та виконанням угоди.

Ціна, або вартість ф'ючерсу, визначається як сума спот-курсу та базису рівноваги. Загальним правилом купівлі-продажу ф'ючерсів є порівняння поточної ціни (ПЦ) та ціни рівноваги (ЦР).

Якщо ПЦ > ЦР, очікується зниження ринкової ціни і збільшення обсягів продажу ф'ючерсів. Якщо ПЦ < ЦР, ринкова ціна поступово підвищується і збільшуються обсяги продажу валюти за поточним курсом.

До основних особливостей ф'ючерсних угод належать:

- перерозподіл ризиків, що забезпечує високу ліквідність угод (фіксуючи обмінний курс, одна сторона уникає непередбачуваних збитків, а інша — непередбачуваних прибутків);
- реалізація принципу вільного біржового торгу, коли біржа відіграє роль третьої сторони — гаранта угоди.

Валютні опціони — один з видів термінової угоди продавця та власника опціону. Згідно з опційною угодою власник опціону має право (а не зобов'язання) купити або продати певну суму валюти в обмін на іншу валюту за обумовленим валютним курсом або за курсом на день обміну. Такий фіксований курс називається **ціною виконання**. Виконання угоди називається “опціон здійснено” або “опціон виконано”.

За місцем продажу опціони поділяються на біржові та позабіржові. **Біржові опціони** можуть продаватись на вторинному ринку до завершення терміну виконання. Вони стандартизовані за видами валют, сумами та термінами виконання. **Позабіржові опціони** розглядаються як банківський інструмент. Вони обертаються між покупцем та банком за певними специфікаціями угод.

Валютні опціони використовують у таких випадках:

- якщо преїскуранти цін на власні товари публікуються в іноземній валюті;
- якщо час і розмір валютних надходжень не визначені;
- з метою захисту експортно-імпортних операцій, чутливих до цін;
- для підтримки комерційного контракту, укладеного в іноземній валюті;
- як спосіб страхування комерційних та валютних ризиків.

Різновидом валютних операцій, які використовуються на практиці, є **арбітражні операції**. Вони здійснюються з метою отримання прибутку від різниці валютних курсів. Валютні арбітражні операції поділяються за певними ознаками:

- тимчасові, пов'язані зі зміною валютних курсів у часі;
- просторові (географічні), пов'язані з різницею валютних курсів на регіональних (національних) ринках;
- конверсійні, зумовлені коливанням курсових співвідношень різних валют.

Перевага валютних арбітражних операцій полягає в можливості одночасної купівлі та продажу валют, що дає змогу закрити валютні позиції та звести до мінімуму валютні ризики.

Як засвідчує економічна практика, валютні операції з часом модифікуються, з'являються їх нові форми та різновиди.

2.2. Вексельні операції на грошовому ринку

- *Поняття векселя і вексельного обігу*
- *Суб'єкти вексельного кредиту*
- *Казначейські векселі*
- *Операції банків з вексями*
- *Кредит під заставу векселів*

У Законі України “Про цінні папери і фондову біржу” наводиться таке тлумачення терміна “вексель”: це цінний папір, який засвідчує безумовне грошове зобов'язання боржника сплатити після настання строку визначену суму грошей власнику векселя (векселетримачу).

Основні особливості векселя полягають у тому, що він є, по-перше, абстрактним борговим зобов'язанням, тобто в його тексті немає жодних пояснень щодо появи грошового боргу. По-друге, йому властиві беззастережність, обов'язковість оплати згідно з положеннями, що містяться у векселі. Це означає, що фізичні та юридичні особи, видавши вексель, беруть на себе безумовне абстрактне зобов'язання сплатити власнику (векселетримачу) зазначену в ньому суму у встановлений строк. По-третє, вексель виписується на порівняно короткий термін. Формально він може виписуватись у межах одного року, але фактично здебільшого на один — три місяці. По-четверте, предметом вексельного зобов'язання можуть бути

лише гроші, тобто суми коштів у формі національної чи іноземної валюти. По-п'яте, виникнувши на основі комерційної угоди (контракту, договору), вексель з часом відокремився від неї.

Нині вексель функціонує як самостійний договір. Більше того, у його текст забороняється вносити доповнення, що пов'язують виконання вексельного зобов'язання з відносинами за контрактом. Водночас законодавством допускається можливість введення в текст посилання на номер банківської гарантії, акредитиву, які не позбавляють вексель юридичної сили, але суттєво полегшують процедуру розрахунків.

Основними суб'єктами вексельного кредиту і векселя як письмового боргового зобов'язання є векселедавець і векселетримач. **Векселедавець** — це особа, яка видала вексель: простий чи переказний. У переказному векселі ця особа називається **трасантом**. Він один відповідає за акцепт, тобто погоджується сплатити зазначену суму і здійснити платіж. Векселедавець не може відмовитись від цього обов'язку за будь-яких умов. Особа, на яку подано позов на основі переказного векселя, не може протиставити векселетримачу жодних заперечень, зумовлених особистим ставленням до векселедавця чи попереднього векселетримача.

Векселетримач — це особа, в якій знаходиться переказний вексель, тобто власник векселя. Після закінчення строку платежу він має право отримати зазначену у векселі суму грошей. Векселетримач, що записаний у векселі, називається першим векселем (**ремітентом**). При подальшому передаванні векселя законним векселетримачем є особа, яка гарантує своє право на безперервному ряді індосаментів, тобто перевідних записів на векселі. Векселетримач має право на сам вексель і зобов'язаний віддати його тому, хто втратив право володіння цим векселем, лише тоді, коли придбав його недобросовісно або ж, купуючи вексель, припустився грубої помилки. Він має право й на отримання платежу від акцептанта, а також у порядку регресу від усіх інших відповідальних за цим векселем осіб.

Важливість векселя, його місце в ринковій економіці визначаються його функціями. Основна функція вексельного обігу полягає в оформленні короткострокового кредиту. Ця функція діє тоді, коли постачальник продукції заінтересований у її реалізації покупцю, але той на час укладення угоди не має потрібної суми. Тоді постачальник у рахунок майбутнього платежу за свою продукцію бере з

покупця вексель, тобто боргове зобов'язання, сума якого з урахуванням строку платежу і процентів за кредит, як правило, перевищує суму товарної угоди.

Вексель здатний також виконувати функцію платежу. Як платіжний засіб він дає змогу отримати гроші, не чекаючи строку платежу. У цьому разі вексель можна продати або закласти під заставу в комерційному банку. Купівля банками векселів називається обліком векселів, або **дисконтом**.

Банки купують векселі зі знижкою або з дисконтом, що називається **обліковим процентом**. У цьому разі банк перебирає на себе функцію кредитора, а при настанні строку оплати стягує борг із векселедавця.

Прискорення розрахунків і грошового обігу так само належать до основних функцій векселя. Але не тільки вони зберігають свою силу з часів виникнення вексельного обігу й понині. До них додалися й інші. Насамперед вексель здійснює функції контролю за виконанням зобов'язань між суб'єктами господарського життя, скорочення грошової і кредитної маси в обігу, а отже, стримування темпів інфляції.

Таким чином, звичайний вексель є знаряддям комерційного кредиту і може виконувати надзвичайно важливі функції. Нині на фондовому ринку України обертаються лише товарні векселі, які можуть виписувати будь-які суб'єкти підприємницької діяльності для оформлення торгових угод. Ці векселі можуть бути короткостроковими, з двома і більше підписами, прийматися банками до обліку або під заставу як забезпечення наданих клієнтам позичок. Застосування вітчизняними товаровиробниками комерційних векселів сприяє усуненню заборгованості підприємств і надає простір для розвитку продуктивних сил.

Розвиток товарно-грошових відносин зумовив появу й інших форм векселів. Зокрема, поширення **комерційних векселів**, наданих приватним і юридичним особам у процесі господарської діяльності, стало для банків важливим поштовхом для початку виписування власних векселів, які названо банкнотами, або банківськими кредитними білетами. З часом виникла форма фінансового векселя, за яким не стоїть конкретна товарна угода і який лише оформлює міжбанківські боргові відносини. Фінансові векселі виписують лише банки.

Особливою формою векселя є також **казначейські векселі** — цінні папери, що перебувають в обігу від імені юридичних осіб, щоб забезпечити їм короткострокове фінансування. Казначейські векселі, що виписуються на пред'явника, переважно фіксують зобов'язання уряду і продаються від його імені банкам, іншим кредитним установам та корпораціям з метою отримання готівки для покриття поточного бюджетного дефіциту. Під заставу комерційних векселів комерційні банки можуть отримати кредит у Національному банку України — НБУ (операція переобліку векселів).

В умовах сучасної ринкової економіки векселі стали:

- об'єктом купівлі-продажу;
- формою інвестування капіталу на короткий термін з метою отримання доходу, тобто перетворилися на особливий вид цінних паперів у повному фінансовому значенні цього терміна.

У вексельному обігу виключно важливу роль відіграють комерційні банки та їх вексельні операції.

В умовах загальної недовіри до державних цінних паперів намір НБУ поживити ринок банківських векселів здатний не лише підвищити значення і роль банківської системи, а й зробити її авторитетним гарантом банківських векселів як різновиду цінних паперів. Саме комерційні банки спроможні дати вирішальний поштовх для започаткування вексельного обороту.

Як передбачено Женевською вексельною конвенцією № 358 1930 р. і згідно з українськими нормативними актами комерційні банки мають право:

- емітувати векселі;
- бути векसेледавцями простого векселя;
- бути акцептантами переказного векселя;
- бути водночас векселедавцями і акцептантами переказного векселя;
- бути векселедавцями переказного векселя, який заперечує можливість його пред'явлення для акцепту;
- бути векселедавцями неакцептованого переказного векселя.

До цього слід додати й можливість включати власні векселі комерційних банків у загальний розрахунок суми обов'язкових резервів, що підлягають депонуванню в Національному банку України. Перевага такого резервування полягає в тому, що обов'язкові відрахування до резервних фондів вміщуються на безвідсотковий

рахунок НБУ, а отже, не приносять доходу комерційним банкам, а вексель є високоліквідним активом, який формує частину обов'язкових резервів і водночас приносить дисконтний дохід.

Операції з вексями в Україні здійснюються згідно з вимогами Закону України “Про цінні папери та фондову біржу” від 19.06.91, листа НБУ “Про порядок проведення банками операцій з вексями” від 25.02.93 № 22001/85, постанови КМУ і НБУ “Про застосування векселів у господарському обороті України” від 10.09.92 № 528 та деякими іншими нормативними документами.

Найпоширенішим способом розрахунків за вексями стало їх інкасування в комерційних банках (інкасо-платіж за векселем, який отримує банк за дорученням векселетримача). Инкасування в банках виникло з потреби отримання вексельних платежів у строк за дорученням векселетримачів. **Инкасування векселів** — це банківська розрахункова операція, за допомогою якої комерційний банк за дорученням свого клієнта-векселетримача бере на себе відповідальність за пред'явлення векселів платникові й отримання у визначений строк належних платежів за відвантаження товарно-матеріальних цінностей та надані послуги і зараховує їх на рахунок цього клієнта. Оплачений вексель повертається боржнику з відповідною поміткою. У разі несплати векся банк передає його до опротестування, а потім повертає кредитору. У цьому разі роль банку зводиться лише до точного виконання інструкцій свого клієнта.

Облік, або дисконт, векселів полягає в тому, що банк, обліковуючи вексель, терміново сплачує його вартість пред'явникові, а платіж отримує лише з настанням зазначеного у векселі строку. Економічна сутність цієї операції полягає в достроковій грошовій реалізації векся його держателем банкові й перетворенні комерційного кредиту на банківський.

Процес обліку векселів виникає внаслідок того, що продавець продукції, ставши векселетримачем, часто під впливом нерівномірності надходжень і видатків у процесі своєї виробничо-комерційної діяльності має термінову потребу у грошах для розрахунків з власними кредиторами. Щоб розрахуватися з власними постачальниками чи банком він, не чекаючи настання строку сплати за векселем, шукає таку організацію, яка б купила у нього чуже зобов'язання. Таким покупцем боргів і є комерційний банк.

Сукупність операцій комерційних банків з обліку і переобліку векселів у ринковій економіці утворює обліковий (дисконтний) ри-

нок. Провідні позиції на цьому ринку займає НБУ. Тільки НБУ шляхом переобліку векселів, що надійшли до комерційних банків, може здійснювати рефінансування цих банків. Водночас купівля-продаж векселів не тільки дає відповідні доходи, а й забезпечує високу ліквідність вексельного кредиту. Адже куплений банком вексель практично одразу можна продати іншому банку (комерційному чи НБУ). Тому дисконтні операції відіграють важливу роль у регулюванні ліквідності балансу банку для його наступного рефінансування шляхом переобліку векселів.

Облік векселів — це купівля комерційним банком, іншим кредитним закладом векселів до настання строків платежу за ними. У цьому процесі банк, купуючи вексель у свого клієнта-векселетримача, отримує зобов'язання третьої особи і стає отримувачем коштів, що мають надійти при настанні строку погашення, у результаті чого достроково повертає позичені кошти. Такий процес погашення позички за допомогою обліку векселів називається **рефінансуванням**.

Операція, за допомогою якої НБУ обліковує векселі, які подали і вже облікували комерційні банки, називається **переобліком векселів**. Механізм цієї операції майже повністю відбиває схему вексельної взаємодії комерційних банків з клієнтами. Переоблік векселів використовується комерційними банками для отримання готівки від НБУ для власного фінансування і в кінцевому підсумку становить одну з форм інтервенцій, які впливають на загальний обсяг грошових коштів в обігу. Основні умови переобліку векселів полягають у тому, що ставка переобліку дорівнює загальній обліковій ставці НБУ, а до переобліку приймаються комерційні векселі строком на 90 днів.

Операції обліку і переобліку векселів у ринковій економіці набули такого масового характеру, що дають змогу центральним банкам маніпулювати офіційною обліковою ставкою для впливу на ліквідність усієї банківської системи і загальних обсягів кредиту. Отже, у такий спосіб реалізується масштабна “облікова політика”. І навпаки, в Україні немає масового вексельного обігу, а отже, бракує обліку векселів як типової банківської операції. Це значно обмежує простір для діяльності НБУ у сфері кредитування розрахунків комерційних банків. Водночас дисконтні операції надають широкі можливості для творчої діяльності комерційних банків та їх філій, тому їх нерозвиненість свідчить про недостатній рівень розвитку комерційного кредиту, і, отже, ринкових перетворень.

Здійснюваний банком облік векселів за векселетримачами і векселедавцями дає можливість встановити на кожен дату такі дані: чиї, на яку суму і з яким строком погашення є обліковані в портфелі банку векселі.

Операції з обліку векселів можуть супроводжуватися наданням банком вексельного кредиту. Заявки на цей вид кредиту векселетримач подає до банку за місцем відкриття його розрахункового або поточного рахунка. При визначенні доцільності надання кредиту під облік векселів банк орієнтується на рівень платоспроможності клієнта і його можливості вчасно повернути позичку.

Для підприємств, що інтенсивно використовують векселі, прийнятнішою формою вексельного кредиту є позичка, що надається під заставу у вигляді відкритого рахунка в певному процентному співвідношенні заборгованості відносно наданого забезпечення.

Застава в умовах кредиту є способом забезпечення зобов'язань. Вона може включати речі, цінні папери, інше майно і майнові права. Комерційний банк як заставу під наданий кредит може приймати від позичальника і векселі. При цьому вартість застави оцінюється за ринковим курсом цінних паперів, а не за номіналом.

Загальноекономічною основою **кредиту під заставу векселів** є їх оборот, рух. При такому русі, що завжди пов'язаний з нерівномірністю надходжень і видатків, в учасників господарського обороту постають проблеми вчасності повернення кредитів. Тому, щоб мати гарантії платоспроможності платника, банк може приймати від позичальників векселі під заставу. Таким чином, комерційний банк перебирає переважне (першочергове) право задовольнити свої вимоги на випадок несплати кредитованої суми без порушення судового позову. При відкритті кредиту під заставу векселів комерційний банк може виставити позичальнику й інші обов'язкові вимоги. Зокрема, у кредитному договорі банк може передбачити своїм правом вимагати:

- одностороннього підвищення розміру відсотка і комісії з попередженням клієнта;
- закриття рахунка або вимоги в будь-який час повного чи часткового погашення заборгованості або подання додаткового забезпечення;
- погашення заборгованості клієнта із сум, що належать клієнту і перебувають у банку в інших операціях клієнта;

- переведення для погашення боргу сум, що надходять в оплату векселів;
- дозволу заміни клієнтом одних векселів до їх строку оплати іншими.

Ломбардна операція, що здійснюється в банках з векселями, полягає у прийнятті векселів, які мають як мінімум два підписи, у забезпечення виданих сум до їх урегулювання, а отже:

- за позиками строкових — за позичковими та кореспондентськими рахунками;
- за позиками до запитання — за спеціальними поточним та кореспондентськими рахунками.

Усі аналогічні векселі забезпечуються передатним надписом.

Комісійні операції, які банки здійснюють з векселями, полягають у такому:

- прийнятті простих та переказних векселів і супровідних до них документів для інкасо до настання за ними строку сплати, а в разі несплати — у їх опротестуванні;
- прийнятті переказних векселів для пред'явлення їх акцепту, а у разі не акцепту — у їх опротестуванні;
- прийнятті опротестованих векселів для інкасо, але не судовим порядком, а пред'явленням їх до сплати особам, які зазначені особою, що їх довірила;
- сплаті векселів за платника, але не інакше як при отриманні попереднього покриття.

Депозитні операції, або **операції депо**, які здійснюють банки з векселями, полягають у прийнятті векселів:

- на зберігання (чисте депо);
- на зберігання та в управління (кваліфіковане депо);
- на зберігання, в управління та розпорядження.

Акцептна операція, яку здійснюють банки з векселями, передбачає, що банк акцептує виставлений на нього клієнтом переказний вексель за умов, що клієнт пред'явить банку покриття до настання строку платежу за векселем. У цій операції банк сам стає платником. Акцептовані векселі авторитетніші і приймаються до оплати в першу чергу, мають найвищу цінність та ліквідність. За характером і наслідками акцепт, підтверджуючи зобов'язання боржника, є одним з найважливіших технічних засобів надання кредиту.

Гарантійна операція, яку здійснюють банки з векселями, складається з того, що банк бере на себе відповідальність за зобов'язан-

нями довірителя у формі письмової гарантії або авальованого векселя і в такий спосіб видає авальний кредит.

Аваль — це вексельна запорука, згідно з якою особа (авалій), яка її здійснила, бере на себе відповідальність за виконання зобов'язань будь-якої із зобов'язаних за векселем осіб: акцептанта, векселедавця, індосанта. Поручительство може означати гарантію повного або часткового платежу. Аваліст, беручи на себе відповідальність за виконання зобов'язання іншої особи, стає відповідачем, який відповідає за неспроможність боржника всім своїм майном.

2.3. Факторинг та форфейтинг як особливі фінансові послуги

- *Поняття факторингу як фінансової операції*
- *Види факторингу*
- *Форфейтинг як форма міжнародного кредитування*

Факторинг (англ. *factoring*, від *factor* — агент, посередник) і **форфейтинг** (від фр. *a forfait* — цілком, загальною сумою) — це спеціальні форми кредитування експортерів, продавців при продажу товарів, які застосовуються найчастіше в зовнішньоторговельних операціях.

Банк (форфейтор) викупує в експортера (продавця) грошове зобов'язання імпортера (покупця) оплатити куплений ним товар одразу після поставки товару і здійснює дострокову, повну чи часткову оплату вартості товару експортера. У подальшому, кошти банку-форфейтора в оплату товару перераховує (сплачує) імпортер, покупець, повідомлений, що оплату за нього зробив форфейтор. За дострокову оплату банк-форфейтор стягує з експортера відсотки. Операція форфейтингу аналогічна операції факторингу.

Факторинг — вид фінансових послуг, які надають комерційні банки, їх дочірні фактор-фірми дрібним і середнім фірмам (клієнтам). Суть цих послуг полягає в тому, що фактор-фірма викупує у клієнта право на стягнення боргів і частково оплачує своїм клієнтам вимоги до їх боржників, тобто повертає борги в розмірі 70–90 % боргу до настання терміну їх оплати боржником. Інша частина боргу, за винятком відсотків, повертається клієнтам після погашення боржником усього боргу. У результаті клієнт фактор-

фірми одержує можливість швидше повернути борги, за що він виплачує цій фірмі певний відсоток. При здійсненні факторингу клієнт передає своє право одержання боргу від боржника фактор-фірмі. Факторинг виник у XVI–XVII ст. як операція торгових посередників, а згодом набрав форми кредитування.

В економічній практиці розрізняють кілька видів факторингу.

Факторинг **конвенційний** — це універсальна система фінансового обслуговування клієнтів банками та фактор-компаніями, за якої вони перебирають на себе не тільки кредитування до повернення боргу й одержання власне боргу, а й бухгалтерське, збутове, рекламне, страхове, кредитне обслуговування клієнтів для того, щоб клієнт міг зосередитися на виконанні виробничих функцій.

Факторинг **конфіденційний** — це різновид факторингу, що обмежується обліком фактур, рахунків клієнта до своїх боржників і одержанням кредиту в рахунок майбутньої оплати боргу боржником.

Факторинг **відкритий** — це договір факторингу між клієнтом і фактор-банком, за яким клієнт передає банку копії рахунків за укладеними угодами з партнерами, а банк виплачує клієнту 80 % суми цих рахунків негайно. Після одержання клієнтом від партнера всієї суми угоди клієнт розраховується з фактор-банком, повертаючи йому отриманий 80 % кредит і відсотки. Якщо партнер клієнта не оплачує рахунок у встановлений термін, клієнт передає свої вимоги на оплату фактор-банку, що вживає заходів щодо стягнення оплати.

Факторинг **тихий** — це договір факторингу між клієнтом і фактор-компанією, за яким клієнт передає компанії копії рахунків за укладеними угодами з партнерами і отримує 80 % суми цих рахунків негайно. Решту суми (за мінусом факторингового відсотка) клієнт отримує після сплати боргу партнером.

Факторинг **експортний** — це авансування клієнтів-експортерів фактор-компаніями під майбутній виторг від експорту при одночасному наданні клієнту повної гарантії від валютного і кредитного ризиків.

Таким чином, факторингові операції — це спосіб фінансування торгових операцій на основі факторингу, попередньої оплати рахунків банками-комісіонерами, що становить своєрідну форму кредитування торгового капіталу. Факторинг використовується для фінансування експорту товарів споживання з терміном кредитуван-

ня від 90 до 180 днів. При цьому факторинг не покриває політичних та перевідних ризиків торговельних операцій. При форфейтуванні будь-якої вимоги за ці ризики форфейтор відповідальний.

Форфейтування використовується при фінансуванні експорту товарів виробничого призначення з терміном кредитування до кількох років. **Форфейтинг** — це кредитування експортера шляхом придбання векселів або інших боргових вимог. По суті міжнародні кредити, які надаються у валюті, — це форма трансформації комерційного кредиту в банківський.

Форфейтинг є однією з нових форм кредитування зовнішньої торгівлі, значення якої зростає у зв'язку з дією певних факторів, зокрема:

- розширення міжнародної торгівлі;
- швидке збільшення обсягів експорту дорогого устаткування з тривалим терміном виробництва;
- посилення конкурентної боротьби на світових ринках;
- підвищення ролі кредиту в розвитку світової торгівлі;
- запобігання ризику неплатежу та валютного ризику для експортера.

Механізм здійснення операцій форфейтингу передбачає виконання експортером контрактних зобов'язань та інкасування розрахункових документів імпортера шляхом їх продажу з метою отримання готівкових коштів. Покупцями (форфейторами) стають банк або спеціалізована фірма, які перебирають на себе комерційний ризик, пов'язаний з неплатоспроможністю імпортера, без права регресу (повернення) документів на експортера.

Якщо імпортер не є першокласним позичальником з бездоганною репутацією, форфейтор вимагає в банку імпортера гарантію у вигляді авалу або безумовну та безвідзивну гарантію за борговими зобов'язаннями, які має на меті придбати.

Форфейтор при купівлі боргових вимог відраховує відсотки за весь термін, на який вони виписані (дисконтує векселі), і перетворює експортну угоду на готівкову. Експортер у такому разі відповідає за виготовлення, постачання товару й оформлення документів за зобов'язаннями. Ці умови та фіксований відсоток за операцію робить форфейтинг привабливим видом фінансування поставок засобів виробництва.

Форфейтор може зберігати придбані документи (витрачені кошти вважаються капіталовкладенням) або продати їх іншому фор-

фейтору на безповоротній основі. При настанні терміну платежу кінцевий власник документів пред'являє їх банку для оплати.

Укладення форфейторної угоди передбачає збирання і аналіз інформації про учасників угоди, її характер, фінансовий стан імпортера, розмір кредитування, валюту кредиту, характер платіжних зобов'язань щодо забезпечення угоди, терміни та місце платежів, терміни та місце постачання, характер продукції та подання товарних документів, характер валютних обмежень тощо. При цьому розраховують суму дисконту:

$$СД = K \cdot E \cdot P / 360 \cdot 100,$$

де K — номінальна сума векселя; E — строк від дня обліку до дня платежу; P — ставка облікування.

Ціну форфейтингового контракту експортер розраховує за формулою

$$КФ = 1 / [1 - T \cdot P / 360 \cdot 100] [1 + H \cdot B / 360 \cdot 100],$$

де H — кредитна річна ставка; B — середній термін кредитування за експортним контрактом, днів.

НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ

Контрольні питання і задачі

1. Поняття звичайного векселя як знаряддя комерційного кредиту.
2. Операції банків з векселями.
3. Облік або дисконт векселів.
4. Що означає переоблік векселів?
5. Що означає вексельний кредит?
6. Обов'язкові умови кредиту під заставу векселів.
7. У чому полягають комісійні операції з векселями?
8. Депозитні операції з векселями.
9. Гарантійні операції банків з векселями.
10. Визначити суму дисконту векселя, якщо ставка дисконту дорівнює 10 %, до погашення векселя залишається 100 днів, його номінал становить 1 млн грн.
11. Визначити ціну векселя, якщо його номінал становить 100 тис. грн, ставка дисконту — 15 %, до погашення залишається 30 днів.

12. Інвестор має на меті одержати за дисконтним векселем прибутковість 30 % річних. До погашення векселя залишається 50 днів, його номінал становить 1000 грн. За яку ціну варто купити вексель?
13. Визначити еквівалентну ставку, якщо ставка дисконту дорівнює 30 %, до погашення векселя залишається 100 днів.
14. Визначити прибутковість операції для інвестора, якщо він купить вексель за 10 днів до його погашення за ціною 100200 грн, якщо номінал процентного векселя становить 100 тис. грн, за векселем нараховується 10 % річних, період з моменту початку нарахування відсотків до погашення — 30 днів.
15. Визначити ціну, за якою інвестор купить вексель за 20 днів до його погашення, щоб забезпечити прибутковість з операції на рівні 25 % річних. Номінал процентного векселя становить 100 тис. грн, за векселем нараховується 10 % річних, період з моменту початку нарахування відсотків до погашення папера — 30 днів.

Економічний диктант з валютного обігу

... — це різниця між ф'ючерсною та поточною цінами валюти.

... — це валюта, порівняно з якою котируються інші валюти в певній країні чи у фінансовому центрі.

... — це сота частка відсотка; показник, що використовується для характеристики різниці у відсоткових ставках, курсах валют тощо.

... — це ризик несприятливих змін співвідношення між ф'ючерсною і поточною цінами в період дії строкового контракту.

... — це міжнародна валютно-кредитна установа, створена за планом Юнга 1930 р. у місті Базель. Основні завдання цієї установи: сприяти співробітництву центральних банків, забезпечувати сприятливі умови для міжнародних фінансових операцій, виконувати функції довіреної особи в міжнародних розрахунках.

... — це установи, що кредитують суб'єктів господарської діяльності та громадян за рахунок залучення коштів підприємств, установ, організацій, населення та інших кредитних ресурсів, здійснюють касове та розрахункове обслуговування народного господарства, виконують валютні та інші банківські операції.

... — це міжнародні валютні угоди, підписані на Бреттон-Вудській конференції (США) з валютно-фінансових питань 44 країнами — членами ООН у липні 1944 р. Ці угоди набрали чинності з грудня 1945 р. Включають статuti МВФ і МБРР. Бреттон-Вудська валютна система замінила систему золотого стандарту, внаслідок чого спочатку сформувався золото-доларовий стандарт, а пізніше — доларовий. Було також введено фіксовані валютні курси та запроваджено конвертованість валют. Система існувала до 1973 р., а окремі елементи — до 1976 р., коли було припинено розмін доларів на золото і введено плаваючі валютні курси.

Ефективний валютний курс — це... .

Економічний диктант з факторингу

... — це вид фінансових послуг, що виконується комерційними банками або фактор-фірмами, за якими у клієнта викупується право стягнення боргів і частково оплачуються клієнтам вимоги до їх боржників.

... — це універсальна система фінансового обслуговування клієнтів банками та фактор-компаніями, за якої вони перебирають на себе не тільки кредитування до повернення боргу й одержання власне боргу, а й бухгалтерське, збутове, рекламне, страхове, кредитне обслуговування клієнтів.

... — це факторинг, що обмежується обліком фактур, рахунків клієнта до своїх боржників і одержанням кредиту в рахунок майбутньої оплати боргу боржником.

... — це договір факторингу між клієнтом і фактор-банком, за яким клієнт передає банку копії рахунків з укладених угод з партнерами, а банк виплачує клієнту 80 % суми цих рахунків негайно.

... — це авансування клієнтів-експортерів фактор-компаніями під майбутній виторг від експорту при одночасному наданні клієнту повної гарантії від валютного і кредитного ризиків.

Механізм здійснення операцій ... передбачає виконання експортером контрактних зобов'язань та інкасування розрахункових документів імпортера шляхом їх продажу з метою отримання готівкових коштів.

3.1. Ринок банківських позичок

- *Поняття позичкового капіталу*
- *Класифікація банківських кредитів*
- *Види небанківських кредитів*
- *Операції на міжбанківській біржі*

Позичковий капітал — це сукупність коштів, переданих на поворотній основі у тимчасове користування за плату у вигляді відсотка.

Специфіка позичкового капіталу на відміну від торгового і промислових полягає в такому:

- власник капіталу продає позичальнику не безпосередньо капітал, а лише право на його тимчасове використання;
- споживча вартість позичкового капіталу як товару визначається його здатністю забезпечувати прибуток позичальнику;
- передавання капіталу від кредитора позичальнику і його оплата, як правило, не збігаються в часі;
- на стадії передавання позичковий капітал має грошову форму.

На відміну від лихварського капіталу (основним джерелом якого є власні кошти кредитора) позичковий формується за рахунок:

- тимчасово вільних коштів держави, юридичних і фізичних осіб на добровільній основі переданих фінансовим посередни-

кам у вигляді депозитних рахунків для подальшої капіталізації та отримання прибутку;

- коштів, що тимчасово вивільняються у процесі кругообігу промислового і торгового капіталу через розбіжність термінів надходження доходів і здійснення витрат на придбання матеріалів, виплату заробітної плати, придбання основних фондів, виплату дивідендів.

Ці кошти акумулюються на розрахункових рахунках юридичних осіб і на відміну від першого джерела є для банків безкоштовними й не потребують згоди власників на використання.

До основних учасників ринку позичкових капіталів належать:

- первинні інвестори — власники вільних фінансових ресурсів;
- спеціалізовані посередники в особі кредитно-фінансових організацій;
- позичальники в особі юридичних, фізичних осіб і держави, що потребують фінансових ресурсів і готові заплатити за право їх тимчасового використання.

За цільовою спрямованістю кредитних ресурсів ринок позичкових капіталів поділяють на чотири сегменти:

- грошовий ринок — сукупність короткострокових кредитних операцій, що обслуговують рух оборотних коштів;
- ринок капіталів — сукупність середньо- і довгострокових операцій, що обслуговують рух насамперед основних засобів;
- фондовий ринок — сукупність кредитних операцій, що обслуговують ринок цінних паперів;
- іпотечний ринок — сукупність кредитних операцій, що обслуговують ринок нерухомості.

Основні принципи кредиту:

- зворотність;
- терміновість (повернення в точно визначений термін);
- платність;
- забезпеченість;
- цільовий характер;
- диференційний характер.

Банківський кредит — це форма кредитування, за якої кредитно-фінансові організації на основі ліцензії передають у позичку безпосередньо кошти.

За терміном погашення розрізняють такі види позичок:

- онкольні, тобто такі, що суворо не обумовлюються і підлягають поверненню у фіксований термін після офіційного повідомлення від кредитора про необхідність повернення;
- короткострокові — до 3–6 місяців, які застосовуються переважно у сфері торгівлі, на фондовому ринку та міжбанківському ринку коштів;
- середньострокові — від 3–6 місяців до року;
- довгострокові — понад рік, що обслуговують здебільшого рух основних засобів.

За способом погашення позички поділяють так:

- позички, що погашаються одноразовим платежем;
- позички, що погашаються за кілька виплат.

За способом стягування позичкового відсотка виокремлюють позички, за якими відсоток стягується при видачі або погашається частинами рівномірно протягом терміну позички.

За наявністю забезпечення позички класифікують так:

- довірчі;
- забезпечені, коли забезпеченням (заставою) може бути будь-яке майно, що належить позичальнику на правах власності (нерухомість, цінні папери);
- під фінансові гарантії третіх осіб.

За категорією потенційних позичальників вирізняють такі види позичок:

- аграрні (для сільськогосподарських підприємств);
- комерційні (сфера торгівлі, послуг);
- посередникам на фондовій біржі, що забезпечують спекулятивні операції на фондовому ринку;
- іпотечні — власникам нерухомості;
- міжбанківські.

За цільовим призначенням розрізняють позички загального характеру і цільові.

Комерційний кредит — це форма фінансово-господарських відносин юридичних осіб при реалізації продукції чи послуг з відстроченням платежу.

Основним інструментом комерційного кредиту є вексель (протий і переказний). Комерційні кредити поділяють так:

- з фіксованим терміном погашення;

- з поверненням кредиту лише після фактичної реалізації поставлених товарів;
- за відкритим рахунком (наступне постачання без погашення попереднього).

Споживчий кредит — це цільова форма кредитування фізичних осіб: у грошовій формі — банківська позичка під заставу, у товарній — продаж товарів з відстроченням платежу.

Державний кредит — це форма кредитування за участі держави (в особі органів виконавчої влади), коли вона відіграє роль кредитора чи позичальника.

Міжнародний кредит — це сукупність кредитних відносин на міжнародному рівні. Класифікують міжнародні кредити за різними ознаками:

- за характером — міждержавні та приватні;
- за формою — державні, банківські, комерційні;
- за місцем у системі зовнішньої торгівлі — кредитування експорту та імпорту.

Лихварський кредит — це видача позичок фізичними особами і підприємствами без ліцензії.

Операції на міжбанківській біржі. Поява надлишку грошових ресурсів зумовила створення ринку короткострокових міжбанківських кредитів як найнадійнішого способу їх розміщення. На цьому ж ринку формуються ресурси для міжбанківських кредитів. Учасниками ринку кредитних ресурсів є національний, комерційні банки, міжбанківські об'єднання, фінансові компанії, біржі та ін. Кожний учасник міжбанківського ринку кредитних ресурсів є водночас кредитором і позичальником.

Оперативне управління кредитними ресурсами комерційного банку здійснюється на основі розрахунку платіжного балансу, де відбиваються як розмір залучених засобів, очікуваний розмір кредиту, що має бути повернутий, та виплата відсотків, так і зобов'язання банку перед клієнтами, іншими банками, фінансовими, страховими органами та ін. Надлишок ресурсів може реалізовуватися на міжбанківському ринку. У разі недостатності засобів банк залучає додаткові ресурси через міжбанківський кредит як найоперативніший засіб.

Основним об'єктом взаємного кредитування банків є розриви у платіжному обороті. Кожний банк самостійно визначає умови ви-

дачі й погашення міжбанківського кредиту. Вони ґрунтуються на загальних методах оцінки банку-позичальника як суб'єкта кредитних відносин. При цьому важливе значення має наявність кореспондентських відносин.

Розмір кредиту багато в чому визначається обсягами грошових потоків, кількістю здійснюваних за кореспондентським рахунком операцій, а також фінансовим станом позичальника. Термін кредитів коливається від одного тижня до двох місяців і залежить від можливостей кредитора, стану кореспондентського рахунка банку-позичальника. Багато кредитних банків оформлюють такі кредити, як термінові міжбанківські депозити, що не змінює їх природи.

Найпоширенішою формою міжбанківського кредиту є кредит, що надається банками один одному на основі кредитних договорів і генеральної угоди про співробітництво на ринку міжбанківського кредиту (короткі гроші).

Формально забезпеченням за міжбанківськими кредитами є майно позичальника, а також кошти на кореспондентському рахунку позичальника. Фактично забезпечення своєчасного повернення кредиту досягається насамперед надійністю, кредитоспроможністю банку-позичальника. Для забезпечення повернення коштів гарантом стає третій банк.

Специфіка одержання (надання) міжбанківського кредиту через біржу чи аукціон кредитних ресурсів залежить від того, хто проводить аукціон, а також грошово-кредитної політики центрального банку і його операцій на грошовому ринку.

Макро- та мікроекономічні фактори, що визначають процентну ставку за кредитами, наведено на рис. 3.1.

Проблема збереження позичкового капіталу особливо актуальна в період інфляції, оскільки на момент повернення кредиту реальна вартість його значно нижча від тієї, що була на момент надання (рис. 3.2).

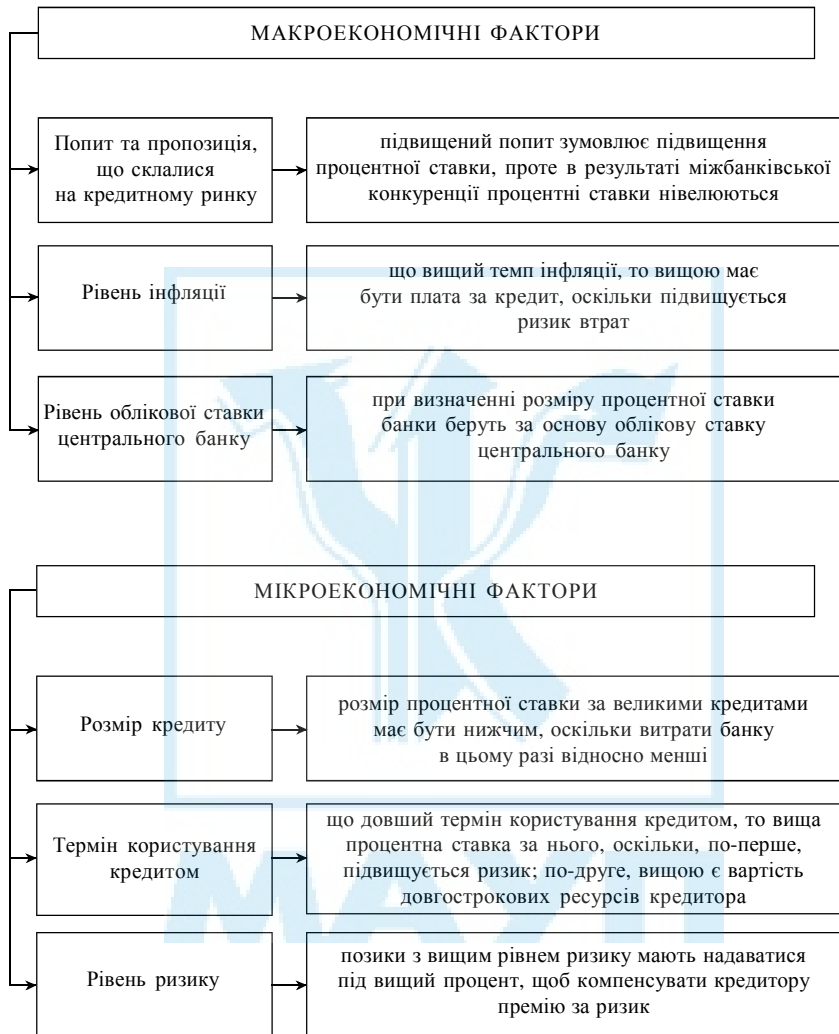

Рис. 3.1. Фактори, що визначають розмір процентної ставки

Рис. 3.2. Процентні ставки за кредитами в період інфляції

3.2. Фінансові розрахунки вартості грошей у часі

- *Розрахунки боргової суми за простими та складними відсотками*
- *Антисипативна та декурсивна ставки нарахувань*
- *Дисконтування та компаундирування*

У розрахунках на грошовому ринку враховують вплив фактора часу на вартість грошей.

У міжнародній фінансовій теорії та практиці одноразове вкладення певної суми грошей називається *Present Value (PV)* — теперішня вартість, майбутні надходження — *Future Value (FV)* — майбутня вартість. Ефективність сучасних вкладень визначають різними методами розрахунків. При цьому використовують різні відсоткові ставки (множники нарощування) залежно від того, яка з величин відома: теперішня чи майбутня. Якщо відома теперішня вартість *PV* (наприклад, сума кредиту) і треба розрахувати суму повернення *FV*, це здійснюють так:

$$I = (FV - PV) / PV \times 100 \% \text{ — відсоткова ставка;} \quad (3.1)$$

$$FV = PV (1 + r), \quad (3.2)$$

де r — відсоткова ставка.

Якщо ж розмір майбутніх надходжень відомий, а необхідно визначити суму, яку потрібно вкласти сьогодні для їх майбутнього отримання, застосовують формули:

$$PV = FV (1 - d); \quad (3.3)$$

$$PV = FV / (1 + r); \quad (3.4)$$

$$d = (FV - PV) / FV \times 100 \%, \quad (3.5)$$

де d — відносна знижка, облікова ставка, дисконт.

Залежність між множниками нарощування та дисконтування визначається рівнянням:

$$1 - d = 1 / (1 + r). \quad (3.6)$$

У кредитних відносинах терміном до одного року, коли відсотки нараховуються тільки на суму кредиту незалежно від суми нараховувань, використовують прості відсотки, які визначають за формулою

$$SV = PV \times T \times I, \quad (3.7)$$

де T — термін кредиту.

Сума грошей, яку необхідно повернути, становитиме:

$$FV = PV (1 + T r). \quad (3.8)$$

При використанні складних відсотків необхідна сума повернення визначається так:

$$FV = PV (1 + I)^T. \quad (3.9)$$

Якщо при розрахунку складних відсотків вони нараховуються кілька разів на рік, то сума нарощування розраховується так:

$$FV = PV (1 + r/m)^{Tm}, \quad (3.10)$$

де m — нараховані відсотки.

Крім простих і складних відсотків у фінансових розрахунках враховують початок і завершення періоду нараховувань. При цьому використовують антисипативну та декурсивну ставки розрахунку складних відсотків.

Декурсивний спосіб передбачає нараховання відсотків на суму інвестицій або боргу в кінці певного періоду. **Декурсивна ставка**, або **позичковий відсоток** — це відношення суми нарахованого за певний період доходу до суми, що є на початок цього періоду.

У світовій практиці найчастіше застосовують декурсивний спосіб нараховання відсотків. У цьому разі процентну ставку визначають так:

$$FV = PV (1+r)^n, \quad (3.11)$$

де n — термін вкладу.

Антисипативний спосіб нарахування відсотків називають ще попереднім. Він передбачає здійснення нарахувань на початок кожного періоду. При цьому процентну ставку визначають за формулою

$$FV = PV/(1 - d)^n. \quad (3.12)$$

Антисипативна відсоткова ставка — це виражене у відсотках відношення прибутку, що сплачується за певний період, до нарощеної суми в кінці цього періоду.

Іноді антисипативний відсоток називають обліковою ставкою. При рівності позичкового відсотка та облікової ставки (декурсивного та антисипативного відсотка) нарощення початкової суми відбувається антисипативним способом.

Вважається, що для невеликих відсоткових ставок декурсивний спосіб вигідніший для позичальника, а антисипативний — для кредитора. Наприклад, при сумі позики 5 тис. грн, яка береться на п'ять років при 27 % річних, нарощена сума становитиме (за умови, що $d = r$):

за декурсивною ставкою

$$FV = 5000 \times (1 + 0,27)^5 = 16519 \text{ грн};$$

за антисипативною ставкою

$$FV = 5000 / (1 - 0,27)^5 = 23809,5 \text{ грн.}$$

Декурсивні позичкові відсотки застосовують для короткострокових фінансових операцій, коли інтервал нарахувань збігається з періодом і становить менше року.

Залежно від способу визначення тривалості кредитування розраховують точний, звичайний або комерційний відсоток. Точний відсоток передбачає розрахунок точної кількості днів позички, коли як часова база береться фактична кількість днів на рік (360, 365 днів).

Дата видачі та дата погашення позички розраховуються як один день. У міжнародній практиці часова база відрізняється так: у Німеччині рік становить 360 днів, місяць — 30 днів, у Франції рік — 365 днів, місяць — 28, 29, 30, 31 день, в Англії — відповідно 365 і 28, 29, 30, 31 день.

При антисипативному способі нарахування відсотків сума отриманого доходу (нарощена сума), що розраховується залежно від суми кінця нарахування певного періоду, вважається кредитом позики.

Розрахунок відсотків, які має отримати позичальник, називається **дисконтуванням**, або комерційним чи банківським обліком. На практиці облікові ставки використовують при обліку або купівлі векселів та інших грошових зобов'язань. **Дисконтний дохід**, що визначається за обліковою ставкою, — це різниця між розміром кредиту і сумою, що повертається.

Отже, **дисконтування** — це визначення поточної вартості грошей. Розрізняють кілька видів дисконтування.

1. **Просте дисконтування.** Передбачає розрахунок теперішньої вартості грошей, отриманих у майбутньому одночасно.

2. **Дисконтування звичайної ренти.** Це визначення теперішньої вартості грошей, що будуть отримані в майбутньому через рівні проміжки часу в кінці кожного періоду. Інакше кажучи, це визначення теперішньої вартості звичайних ануїтетів (звичайної відстроченої ренти).

3. **Дисконтування вексельної ренти.** Передбачає нарахування теперішньої вартості звичайних ануїтетів на початок кожного періоду.

Рента (ануїтет) — це серія вкладених або виплачених сум, що здійснюються через певні проміжки або певну кількість періодів. Майбутня вартість ануїтету визначається за формулою

$$FV = PV[(1 + r)^n - 1]. \quad (3.13)$$

Компаундування — це визначення майбутньої вартості грошей. Розрізняють кілька видів компаундування:

- визначення майбутньої вартості грошей, вкладених одночасно на певний термін під певний відсоток;
- звичайної ренти — визначення майбутньої вартості ренти, виплати за якою здійснюються в кінці кожного періоду;
- вексельної ренти — визначення майбутньої вартості ренти, виплати за якою здійснюються на початку кожного періоду.

Фінансові розрахунки вартості грошей у часі здійснюються за допомогою рівнянь (3.1)–(3.13) різними способами: числовим; табличним; із застосуванням фінансового калькулятора та числа 72, якщо необхідно подвоїти капітал.

Розглянемо конкретні приклади таких розрахунків.

Варіант 1. Визначити ефективність вкладення 10 тис. грн під 10 % річних за таких умов:

- 1) можливе одноразове інвестування всією сумою на 4 роки з нарахуванням відсотків один раз на півроку;
- 2) робити щорічні внески по 2 тис. грн на 5 років;
- 3) робити щорічні внески по 2 тис. грн протягом 5 років за умови здійснення платежів на початку року.

Розв'язання.

1. За формулою для обчислення складних відсотків (3.10) визначимо:

$$FV = 10000 \times (1 + 0,1 / 2)^{4 \times 2} = 14774,5 \text{ грн.}$$

2. За формулою анuitету (3.13):

$$FV = 10000 \times [(1 + 0,1)^5 - 1] = 6105,1 \text{ грн.}$$

3. За антисипативною ставкою (3.12):

$$FV = 10000 / (1 - 0,1)^5 = 16935 \text{ грн.}$$

Отже, найефективніший третій варіант вкладення грошей.

Варіант 2. Визначити ефективність вкладення 10 тис. грн під 13 % річних за таких умов:

- 1) можливе одноразове інвестування всією сумою на 7 років;
- 2) робити щорічні внески по 2 тис. грн;
- 3) робити щорічні внески по 1 тис. грн за умови здійснення платежів на початку року.

Розв'язання.

За декурсивною ставкою:

$$FV = 10000 \cdot (1 + 0,13)^7 = 23526 \text{ грн.}$$

За формулою анuitету:

$$FV = 10000 \cdot [(1 + 0,13)^5 - 1] = 8424 \text{ грн};$$

$$FV = 10000 \cdot [(1 + 0,13)^{10} - 1] = 23945,7 \text{ грн.}$$

Отже, найефективніший третій варіант вкладення грошей.

3.3. Кредитна політика банків щодо роботи з фізичними особами

- *Пріоритетні кредитні продукти банку*
- *Критерії кредитоспроможності фізичної особи*
- *Ризики кредитного портфеля банку*
- *Принципи та ліміти кредитування*

Кредитна політика банків щодо роботи з фізичними особами має дві основні мети:

- сприяти коротко- та середньостроковій прибутковості банків;
- сприяти підвищенню досконалості банківських операцій, їх відповідності міжнародним банківським стандартам.

Предметом кредитної політики є споживчий кредит, який видається як у національній, так і в іноземній валюті фізичним особам — резидентам України для придбання товарів і послуг.

Кредитний ліміт — це грошові кошти, які банк надає для користування власнику пластикової картки на умовах терміновості, поверненості та платності; повернення можливе як у національній, так і в іноземній валюті.

Кредитна стратегія банку. При кредитуванні банк дотримується думки, що депозит є основним джерелом засобів тільки для коротко- та середньострокових кредитів.

Заключна роль кредиту у стратегічній бізнес-місії банку. Кредитна діяльність банку приносить суттєву частину банківських прибутків, враховуючи відсотки і комісійні. Банк заінтересований у розвитку кредитної діяльності.

Кредитна діяльність є заключним елементом комплексної банківської діяльності, оскільки дає можливість продавати інші фінансові послуги клієнтам. Банк у кредитній діяльності визначає оптимальне відношення дохідності й ризикованості.

Пріоритетними є такі кредитні продукти банку:

- кредитування на споживчі цілі в національній та іноземній валюті;
- кредитні лінії за міжнародними пластиковими картками;
- масове споживче кредитування на суму, еквівалентну 5000 дол.;
- кредитні операції, обсяг яких перевищує еквівалент 5000 дол., для позичальників зі стійким фінансовим станом;

- короткострокові кредитні ліміти за зарплатними картками;
- активні операції з фінансовим покриттям.

Обережність щодо вибору клієнта. Аналіз фінансового стану позичальника є одним з основних елементів кредитного аналізу. До основних критеріїв високої кредитоспроможності фізичної особи належать такі:

- стійкі грошові ресурси, підтвержені документально, з урахуванням перспективи на шість місяців;
- високі моральні якості;
- стабільність відносин у сім'ї та на роботі;
- якісне забезпечення кредиту.

Формування і підтримання кредитного портфеля. Кредитний комітет і керівництво банком забезпечують створення й управління оптимальним та збалансованим кредитним портфелем з урахуванням різних критеріїв, зокрема кредитної валюти, терміну погашення кредиту, категорії відсоткової ставки, розміру кредиту.

Створення і дотримання системи кредитного рейтингу. Банк дотримується системи рейтингу кредитного ризику для контролювання кредитного портфеля. Ця система використовується для визначення кредитного ризику нового позичальника і нового кредиту, а також для моніторингу кредиту впродовж терміну кредитування.

Класифікація і забезпечення проблемних кредитів. Кредитний портфель банку класифікується за такими групами ризику:

- стандартні;
- під контролем;
- субстандартні;
- сумнівні;
- безнадійні.

Слід уникати таких видів кредитів, як бланкові; під гарантію (гарантійні листи або гарантії клієнтів); купівля нерухомості з метою подальшого перепродажу і спекуляції.

Поліпшення і розвиток кредитних продуктів. Банк постійно поліпшує існуючі й розвиває нові типи банківських продуктів для задоволення потреб клієнтів. Кредитні продукти мають бути у відповідний спосіб описані в інформаційних листах кредитних продуктів для поширення у всіх філіях. Банк визначає рентабельність специфічних банківських продуктів і вживає оперативних заходів щодо продуктів з низькою рентабельністю.

Форми надання кредиту. Розрізняють дві основні форми надання позичених засобів фізичним особам:

- споживчий кредит;
- кредитний ліміт.

Основні принципи кредитування. До основних належать такі принципи кредитування:

- сплачуваність;
- видача позичених засобів обумовлюється у відповідних кредитних договорах та правилах оплати позичальником банку відсоткового прибутку за користування кредитними ресурсами;
- терміновість — видача засобів позичальнику у встановлений договором термін;
- повернення — за умовами договору позичальник зобов'язаний у відповідний термін повернути позичені кошти в повному обсязі;
- забезпечення — видача засобів позичальнику тільки за умови передання ліквідних активів у користування банку на термін договору;
- технологічне використання — кредити видаються тільки на конкретні цілі.

Банк може відстежувати законність використання наданих позичальнику ресурсів.

Ліміти. При здійсненні банківських операцій, пов'язаних з ризиком, банк використовує різні види лімітів (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Рівень прийняття рішення комітетами банку	Ліміт для прийняття рішення (на одного позичальника), дол.
Загальні збори засновників банку	Понад 1000000
Кредитний комітет Головного банку під керівництвом голови правління	300000–1000000
Кредитний комітет Головного банку під керівництвом першого заступника голови правління	300000–700000
Малий кредитний комітет Головного банку	До 300000
Регіональна структура	Визначається за таблицею “Ліміти регіональних структур”

Керівники безбалансових відділів банку і філій мають право приймати рішення щодо здійснення активних операцій у межах відповідних лімітів:

- для філій у складі регіональних підрозділів і відділів групи А: мінімальний — 5 % ліміту, встановленого РП, але не менше 1000 дол., максимальний — 20 % ліміту, встановленого РП;
- для відділів групи Б: мінімальний — 500 дол., максимальний — 10 % ліміту, встановленого РП;
- для відділів групи В: мінімальний — 250 дол., максимальний — 5 % ліміту, встановленого РП.

Рекомендований продуктовий ряд при кредитуванні на споживчі цілі (кредитування в межах технологій банку):

- для відділів груп А і Б:
 - квартира у кредит;
 - авто у кредит;
 - розстрочка;
- для відділів групи В — розстрочка;
- для спеціалізованих відділів групи Г:
 - розстрочка;
 - авто у кредит.

Порядок розрахунку резерву під кредитний ризик для юридичних і фізичних осіб наведено в табл. 3.2.

Видача банком кредиту позичальнику передбачає виконання певних функцій кредитного процесу.

Таблиця 3.2

Категорія кредитної операції (код)	Коефіцієнт резервування (за ступенем ризику), %
Стандартна (1)	1
Під контролем (2)	5
Субстандартна (3)	20
Сумнівна (4)	50
Безнадійна (5)	100

Відносини банку з позичальником побудовані на принципах чітко розмежованих функцій кредитного процесу. Функції працівників кредитного підрозділу щодо роботи з кредитами наведено в табл. 3.3.

Таблиця 3.3

Спеціаліст	Функції
Менеджер	<ul style="list-style-type: none"> • Початковий контракт з клієнтом, збирання необхідних документів. • Розрахунок і аналіз фінансового стану клієнтів. • Підготовка повного пакета документів. • Підписання кредитного договору. • Оформлення договору застави. • Страхування предмета застави. • Контракт з клієнтом
Експерт	<ul style="list-style-type: none"> • Прийняття документів від менеджера для оформлення кредитної угоди. • Передавання інформації до служби Back-office для підписання кредитної угоди. • Видача кредитних засобів. • Контроль за виконанням кредитної угоди. • При виникненні проблем передача документів менеджеру для подальшої роботи з клієнтом
Керівник кредитного відділу	<ul style="list-style-type: none"> • Організація діяльності зі здійснення кредитних операцій. • Розподіл функцій всередині кредитного відділу. • Аналіз документів, контроль правильності оформлення кредитних документів. • Контроль діяльності кредитного відділу. • Часткове виконання обов'язків експерта/менеджера

Класифікація кредитних продуктів. Для фізичних осіб — власників пластикових карток банк пропонує такі кредитні продукти:

- кредитні картки із заробітної плати — картки, видані працівникам підприємств на основі Договору про розрахунково-касове обслуговування підприємств із виплати заробітної плати через пластикову картку, а також заробітні картки працівників банку зі встановленими кредитними лімітами;
- міжнародні кредитні картки — особисті картки для фізичних осіб, випущені на основі Договору про відкриття карток рахунка і обслуговування платіжної картки зі встановленими кредитними лімітами;
- пенсійні картки — картки, випущені для пенсіонерів, які бажають одержувати пенсію через банк, при оформленні відповідного договору;

- кредитні картки “Товари у розстрочку” — особисті картки, випущені для власників зарплатних карток фінансових підприємств (у межах зарплатних проектів з банком).

Кредитні ліміти за пластиковими картками надаються на картковий рахунок клієнта. Банками передбачаються такі кредитні ліміти:

- торговельний — кредитний ліміт тільки для здійснення покупок і оплати послуг у торговельній і сервісній мережі за пластиковою картою; одержати готівку за цим кредитом неможливо;
- фінансовий — кредитний ліміт для здійснення покупок і оплати послуг у торговельній і сервісній мережі за пластиковою картою, а також для одержання готівки.

Розрізняють такі кредитні технології банків:

- кредитний ліміт з фіксованою сумою — сума ліміту не змінюється впродовж терміну його дії;
- кредитний ліміт з розрахунковою сумою — сума ліміту розраховується за певним алгоритмом;
- автоматичний — банк щомісяця перераховує суму ліміту на основі безготівкових надходжень на зарплатний картковий рахунок клієнта;
- кредитний із сумою — розрахований банком на основі платіжної історії клієнта.

Допускається встановлення кредитних лімітів без забезпечення:

- на заробітні картки працівників підприємств:
 - а) торговельний — у розмірі до 50 % середньої заробітної плати, зараховується на картку (працівникам банку — до 75 %);
 - б) фінансовий — у розмірі до 50 % середньої заробітної плати, зараховується на картку (працівникам банку — до 75 %);
- за кредитною картою “товари у розстрочку” — у розмірі до трьох заробітних плат.

Прийоми і методи роботи з клієнтами. Якість обслуговування клієнта забезпечується за рахунок виконання відповідних правил роботи з клієнтами:

- комфортність — створення комфорту у відносинах з моменту контакту;
- виявлення потреб клієнта;
- мотивація — реклама банківської послуги;

- реформація — вміння переконати клієнта, щоб він не мав жодних сумнівів;
 - наступ — підштовхування клієнта до згоди;
 - “тяжкі люди” і ситуації — вміння вирішувати конфлікти.
- Способи відхилення заперечень клієнта наведено в табл. 3.4.

Таблиця 3.4

Заперечення клієнта	Можлива відповідь на заперечення
Ваші послуги дуже дорогі, у інших дешевші	Розрахувати разом з клієнтом на калькуляторі ціну товарів при купівлі у кредит. Спільно обговорити умови погашення кредиту, звернути увагу на його термін і строки виплати. Виявити інтерес щодо зменшення витрат клієнта
Ваша пропозиція мене не зацікавила	З’ясувати причину відмови клієнта від послуг (дорого, відсутність окремих документів) і докласти зусиль, щоб спільно знайти вихід із ситуації
Спочатку має погодитись жінка (чоловік)	Викласти клієнту всі переваги купівлі товару у кредит, щоб він захопився цією ідеєю і зацікавив своїх родичів
Хто може гарантувати що це правильне вирішення проблеми	Звернути увагу, що клієнт одержить товар у найпростіший спосіб і користуватиметься ним уже сьогодні, а не збиратиме гроші для купівлі товару в майбутньому
У минулому співпраця з вашим банком була невдалою	Вислухати, чим саме клієнт у минулому був не задоволений, вибачитись за незручності. Докласти зусиль, щоб переконати клієнта змінити думку

Кадрове забезпечення кредитної діяльності банку.

Прострочена кредитна заборгованість — це частина кредиту (кредитного ліміту), не погашена в термін, встановлений кредитним договором.

Менеджер кредитного відділу відповідає за залучення клієнтів і видачу кредитів.

Експерт кредитного відділу відповідає за моніторинг і обслуговування кредитів.

Керівник менеджера/експерта безпосередньо керує експертом/менеджером кредитного відділу.

Керівник напрямку керує структурним підрозділом, до складу якого входять кредитні підрозділи (відділи).

Розподіл функцій між спеціалістами банку наведено в табл. 3.5.

Таблиця 3.5

Спеціаліст банку	Функції
Менеджер	<ul style="list-style-type: none">• Продаж технологій (автосалони, торговельні місця).• Початковий контакт із клієнтом, збирання необхідних документів.• Розрахунок і аналіз фінансового стану клієнтів.• Підготовка повного пакета документів.• Висновок кредитного договору (угоди).• Оформлення договору застави.• Страхування предмета застави.• Контакт із клієнтом (у разі потреби)
Експерт	<ul style="list-style-type: none">• Прийняття документів від менеджера для оформлення кредитної угоди.• Передання інформації до служби Back-office для складання кредитної угоди (відкриття рахунків).• Видача кредитних засобів.• Моніторинг і супровід кредитних угод.• Контроль за дотриманням умов кредитних угод (терміни погашення основного боргу і відсотків).• Передання інформації менеджеру при виникненні проблемної заборгованості для подальшої роботи з клієнтом.
Керівник експерта/менеджера	<ul style="list-style-type: none">• Організація діяльності з кредитних операцій.• Розподіл функцій всередині кредитного підрозділу.• Контроль поточної діяльності експерта/менеджера.• Часткове виконання обов'язків експерта/менеджера.
Керівник напрямку	<ul style="list-style-type: none">• Координація діяльності підрозділів напрямку споживчого кредитування

Норматив завантаження — це обсяг здійснених кредитних операцій, оплачуваних базовим рівнем оплати (окладом).

Умовний кредит — це приведена величина, що дає змогу виразити витрати часу з видачі й моніторингу одного кредиту.

3.4. Економічний зміст і форми страхування кредитів

- *Економічний зміст страхування кредитів*
- *Форми страхування кредитів*

Із найдавніших часів кредитні операції здійснювались в умовах ризику неповернення кредиту. Це зумовило необхідність пошуку способів протидії як першопричинам ризиків, так і їх наслідкам. Саме тому розвиток кредитних відносин в умовах ринку (конкуренції, нестійкої кон'юнктури і політичної ситуації) спричинився до формування різних систем запобіжних заходів аж до сучасних видів страхування кредитних ризиків.

У відносинах між кредитором і боржником предметом їх спільного інтересу є кредит, що зумовлює протилежні правничо-економічні ситуації: для кредитора — право вимагати отримання боргу, а для боржника — зобов'язання повернути позику згідно з кредитною угодою. Невиконання цих домовленостей загрожує кредитору фінансовими збитками, які й можуть бути об'єктом страхування з метою захисту майнових інтересів кредитора. Таким чином, ризик кредитної операції матеріально виявляється в неповерненні, несплаті боргу, юридично — у невиконанні зобов'язань. Це означає, що страхування кредитів дещо відрізняється від інших видів страхування. З огляду на домінуюче значення правового аспекту, що виявляється у страхуванні кредитів, його було визнано особливою формою страхового захисту — страхування від збитків на випадок невиконання вимог, тобто відповідальності.

Найважливішим моментом у страхуванні є розмір відповідальності, встановлення страхового випадку і визначення страхового відшкодування. Ці умови є обов'язковими атрибутами страхового договору.

Необхідна умова виникнення відповідальності полягає у факті настання страхового випадку і як результат — появи ризику неплатоспроможності. Страховим випадком при страхуванні відповідальності позичальника вважаються непогашення кредиту і несплата відсотків у строк, обумовлений кредитним договором.

У зарубіжній страховій практиці вирізняються дві основні форми кредитного страхування: страхування кредитів (делькредерне стра-

хування) і страхування застави під отримані кредити (кауційне страхування).

Відносини сторін мають певні ознаки. Так, страхувальник-банк:

- отримує страхове відшкодування збитків у разі невиконання боржником своїх зобов'язань;
- частину відповідальності (близько 20 %) залишає як власну;
- зобов'язується віддавати кредити, що страхуються, у позику під звичайні відсотки.

Страховик (страхова компанія):

- вживає санкції при порушенні страхувальником узятих зобов'язань аж до повної відмови виплати в разі виникнення страхового випадку;
- формою договору найчастіше пропонує відмову як “загальне покриття” страховим захистом;
- залишає за собою право перевірки і самостійного прийняття рішень щодо запропонованих до страхування ризиків;
- має право регресу до кредитоотримувача.

При застосуванні страхування застави під отримані кредити страхувальник-боржник захищає право свого кредитора чи довірителя, які стають, по суті, застрахованими сторонами. При заставному (гарантійному) страхуванні боржник є страхувальником, а застрахованим, як правило, — кредитор.

Кожна з розглянутих форм (делькредерна або заставна), безумовно, має розподілятися за конкретними видами страхування, зміст яких залежить від форм кредитування і умов надання кредитів. Однак незалежно від техніко-організаційного здійснення страхових операцій їх економічна суть єдина настільки, наскільки єдиною є суть кредитних операцій, що обслуговуються у процесі страхування. Тому в усіх випадках суть кредитного страхування зводиться до уникнення втрат кредиторами і цим самим вноситься певність у відносини між кредиторами і позичальниками.

На українському ринку страхування кредитів як новий вид страхового захисту з'явився порівняно недавно — на початку 90-х років ХХ ст. у двох варіантах:

- добровільного страхування ризику непогашення кредитів, особливість якого полягає в тому, що страхувальником є банк, тобто це типове делькредерне страхування, коли банк, передаючи ризик страховику, одночасно є страхувальником і застрахованим;

- добровільного страхування відповідальності позичальника за непогашення кредитів, за умовами якого позичальником є боржник, страхуючи кредит на користь свого кредитора.

У першому варіанті страхувальник-банк (після укладення кредитного договору) може самостійно застрахувати надану позику шляхом підписання зі страховою компанією договору про добровільне страхування кредитного ризику. У цьому разі сума страхових внесків враховується при встановленні ставки відсотка за кредит. Із логіки пов'язаних інтересів випливає, що ініціаторами таких страхових операцій повинні бути банки як пошукувачі страхового захисту. Для них ця операція за характером аналогічна страхуванню від нещасних випадків, до яких належить факт неповернення кредиту.

У вітчизняній страховій практиці запропонований варіант страхування поки що не має попиту на страховому ринку. Це зумовлюється такими обставинами:

- насамперед комерційні банки побоюються використовувати страхування кредитів як основну форму захисту від ризиків банківської діяльності через відсутність страхового аудиту та широкого висвітлення в економічній пресі балансів та фінансових звітів страхових компаній, що ставить під сумнів їхню платоспроможність. Водночас надмірно високі страхові премії призводять до підвищення витрат виробництва за рахунок страхових платежів, що, у свою чергу, зумовлює необґрунтоване підвищення цін на товари і послуги;
- через складність процедури оформлення страхового договору, що потребує від банків як звичайної, рутинної роботи, так і доволі відповідальної аналітичної при узгодженні страхових тарифів, характеру відповідальності, передаванні страховику документів, необхідних йому для відкриття регресного позову до боржника банку.

Простішим за процедурою є страхування відповідальності позичальника за непогашення кредиту, оскільки страховий поліс вважається видом гарантійного листа страхової компанії банку за фінансовими зобов'язаннями до його клієнтів-позичальників. Цей варіант страхування становить форму забезпечення повернення кредиту і сплати відсотків лише тоді, коли страхова фірма згодна і спроможна виплатити страхову винагороду. Для цього банку необхідно через позичальника одержати від страхової компанії і розглянути такі документи:

- свідоцтво про державну реєстрацію;
- статут і установчі документи;
- ліцензію на здійснення страхової діяльності з переліком видів страхування, у тому числі й страхування відповідальності;
- правила (умови) страхування, затверджені в передбаченому статутом порядку;
- договір добровільного страхування відповідальності за типовою формою;
- страховий поліс (свідоцтво-сертифікат) за типовою формою.

Дійти висновку про платоспроможність страхової компанії загалом можна за наявністю перевищення фактичного розміру її вільних активів над пасивами. Однак рекомендується проаналізувати фінансові можливості страхової компанії на основі оцінки факторів, що забезпечують фінансову стійкість страховика, до яких належать:

- власні капітали і резерви, вільні від зобов'язань;
- методологія розрахунку страхових тарифів;
- збалансованість страхового портфеля;
- розмір страхових резервів щодо їх відповідності обсягам прийнятих зобов'язань;
- розміщення страхових резервів (за принципами їх диверсифікації, повернення, ліквідності та прибутковості);
- можливості перестраховання.

За результатами аналізу всіх поданих матеріалів з урахуванням внесених банком поправок укладається договір страхування, який подається в банк разом зі страховим полісом.

У разі підготовки рішення про страхування відповідальності за непогашення кредиту і відсотків за ним банк повинен проаналізувати проект укладеного договору добровільного страхування щодо дотримання відповідних вимог:

- строк дії договору (угоди) страхування має перевищувати кінцевий строк погашення кредиту і відсотків за ним на період, протягом якого страховик за умовами страхування зобов'язаний виплатити страхове відшкодування з урахуванням строку подання й розгляду заяви;
- договір страхування повинен набрати чинності не пізніше дати видачі кредиту;
- страхування відповідальності позичальника за непогашення кредиту і відсотків за користування ним;

- строк подання страховій компанії заяви про настання страхового випадку повинен бути мінімальний (крім заяви страховальника про настання страхового випадку може бути подана також відповідна заява банку-кредитору);
- дата настання страхового випадку відповідальності страхової компанії за виплату відшкодування має відповідати даті погашення кредиту і виплаті відсотків. Період, упродовж якого здійснюється відшкодування, має бути мінімальний;
- договір страхування повинен набрати чинності лише після сплати страхувальником страхового платежу (премії) у повному обсязі.

Страхування здійснюється за рахунок страхувальника шляхом списання страхової премії з його рахунка в банку.

Недолік заставної масової форми страхування полягає в тому, що страховик не вступає в безпосередні правові відносини з банком-кредитором, а пов'язаний з ним лише посередньо. Отже, банк як третя особа втрачає пріоритет при захисті своїх інтересів. Ситуація ускладнюється ще й тим, що на українському страховому ринку не розроблено загальних умов страхування кредитів, які повинні охоплювати найсуттєвіші норми кожного виду страхування. Тому, очевидно, подальший розвиток страхування кредитів залежатиме не лише від удосконалення відомих умов страхування відповідальності, типу страхування застави (кауцій), а й від поступової його трансформації у страхування типу делькредерного, яке вважатиметься страхуванням банків-кредиторів від “нешасного випадку” у їх діяльності. Такий страховий захист міг би здійснюватись у режимі коверноту і передбачати вищу стабільність та захищеність інтересів кредиторів.

НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ

Задачі

1. Визначити PV 8000 гр. од., вкладених одночасно на депозитний рахунок:

варіант 1 — через 4 роки під 10 % річних;

варіант 2 — через 8 років під 12 % річних;

- а) нарахування процентів здійснюється один раз на рік;
- б) нарахування процентів здійснюється один раз на півроку;
- в) нарахування процентів здійснюється один раз у квартал.

2. Здійснити розрахунки та на їх основі висновки щодо найефективнішого вкладення 8000 гр. од.:

Варіант 1 — під 10 % річних:

- 1) можливе одноразове їх інвестування всією сумою на 4 роки з нарахуванням процентів один раз на півроку;
- 2) можна здійснювати щорічні внески в розмірі 2000 гр. од. протягом 4 років;
- 3) можна здійснювати щорічні внески в розмірі 2000 гр. од. протягом 4 років за умови здійснення платежів на початку кожного року.

Варіант 2 — під 12 % річних:

- 1) можливе одноразове їх інвестування на 8 років;
- 2) можна здійснювати щорічні внески по 1000 гр. од. протягом 8 років за умови здійснення виплат наприкінці кожного року;
- 3) можна здійснювати щорічні внески по 1000 гр. од. протягом 8 років за умови здійснення платежів на початку кожного року.

3. Визначити PV 500 гр. од., що будуть отримані в майбутньому за умов 12 % ставки, піврічного нарахування процентів, дисконтування на 5 років.

4. На депозитний рахунок перераховано 500 гр. од. під 15 % річних. Мета вкладення коштів — отримати в майбутньому 1005 гр. од. Через скільки років буде отримана ця сума?

5. Підприємець планує від вкладення 700 гр. од. після закінчення року отримати 749 гр. од. На яку процентну ставку він розраховує?

6. Підприємець дає у борг 900 гр. од. з метою отримання через 5 років 2638,44 гр. од. Під яку ставку складного процента планує дати в борг гроші підприємець?

РИНОК ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПОСЛУГ

4.1. Ринок цінних паперів, його суть і види

- *Поняття ринку цінних паперів*
- *Принципи побудови фондового ринку*
- *Види ринків*

Приватизація й акціонування приватної власності, розвиток підприємництва і кредитних інститутів зумовлюють інтенсивний розвиток грошових і кредитних відносин, появу особливого сектора господарювання, пов'язаного з обігом цінних паперів — фондового ринку або ринку цінних паперів.

Фондовий ринок потребує не тільки правового регулювання обігу цінних паперів, а й створення організації, яка б забезпечувала цей обіг. Такою організацією є фондова біржа. **Фондова біржа** — це організований і регулярно функціонуючий ринок для купівлі-продажу цінних паперів, що є обов'язковим елементом регулювання ринку цінних паперів.

До особливих елементів фінансового ринку належить ринок цінних паперів. **У широкому значенні ринок цінних паперів** — це сегмент фінансового ринку, де за короткий період створюються необхідні умови й відбуваються швидка мобілізація, ефективний перерозподіл і раціональне розміщення фінансових ресурсів у соціально-економічному просторі держави з урахуванням інтересів і потреб суспільства шляхом здійснення емісій цінних паперів різними інсти-

тутами-емітентами. У вузькому ж значенні ринок цінних паперів означає взаємодію на ринку його суб'єктів з приводу випущених цінних паперів.

Основна мета створення ринку цінних паперів будь-якої країни має полягати у становленні цілісного, високоліквідного, ефективного і справедливого ринку, регульованого державою та інтегрованого у світові фондові ринки.

Завдання ринку цінних паперів — забезпечити якнайповніше і швидко переливання заощаджень в інвестиції (у фінансові активи) за ціною, яка б влаштовувала обидві сторони. Розв'язання цього завдання базується на діяльності загальної структури фондового ринку, що складається з трьох підструктур:

- цінних паперів, які є предметом торгівлі на ринку цінних паперів (визначається, що саме продається й купується);
- учасників (суб'єктів) ринку цінних паперів (визначається, хто саме купує і продає цінні папери);
- процесу (технології) фондової діяльності (визначається, як саме відбувається обіг цінних паперів).

Отже, доходимо висновку, що предметом торгівлі на ринку цінних паперів є цінні папери.

Для того щоб фондовий ринок України став ефективним механізмом обігу цінних паперів, сприяв економічному розвитку, забезпечував належні умови для розміщення інвестицій та надійний захист інтересів інвесторів, його створення та подальше функціонування повинно будуватися на принципах:

- соціальної справедливості — забезпечення створення рівних можливостей і спрощення умов доступу інвесторів та позичальників до ринку фінансових ресурсів, недопущення монопольних проявів дискримінації прав і свобод суб'єктів ринку цінних паперів;
- надійності захисту інвесторів — створення необхідних умов для реалізації інтересів суб'єктів фондового ринку та забезпечення їхніх майнових прав;
- регульованості — створення гнучкої та ефективної системи регулювання фондового ринку;
- контрольованості — створення надійно діючого механізму обліку і контролю, запобігання і профілактики зловживань та злочинності на ринку цінних паперів;

- ефективності — максимальної реалізації потенціалу фондового ринку, мобілізації та розміщенні фінансових ресурсів у перспективні сфери національної економіки, що сприятиме забезпеченню її прогресу та задоволенню життєвих потреб населення;
- правової упорядкованості — створення розвиненої правової інфраструктури, забезпечення діяльності фондового ринку, що регламентує правила поведінки і взаємовідносини його суб'єктів;
- прозорості, відкритості — забезпечення надання інвесторам повної і доступної інформації щодо умов випуску і обігу цінних паперів на ринку, гласності фінансово-господарської діяльності емітентів, усунення проявів дискримінації суб'єктів фондового ринку;
- конкурентності — забезпечення справжньої свободи підприємницької діяльності емітентів і ринкових посередників, створення умов для змагання за найвигідніше залучення вільних фінансових ресурсів та встановлення немонопольних цін на послуги фінансових посередників за умов контролю дотримання правил добросовісної конкуренції учасниками фондового ринку.

Випуск цінних паперів — це безпосередній або опосередкований продаж їх емітентом і придбання учасниками ринку цінних паперів. Йдеться про угоди купівлі-продажу між емітентами та інвесторами або посередниками, що укладаються і здійснюються вперше. Відносини, що виникають у процесі первинного продажу і придбання цінних паперів, називаються також первинним ринком цих паперів. Таким чином, термін “випуск цінних паперів” передбачає їх випуск для продажу на первинному ринку. І навпаки, реалізація угод купівлі-продажу цінних паперів на первинному ринку передбачає, що зазначені угоди здійснюються в межах випуску цих паперів.

Повний та частковий продаж емітентом цінних паперів у певних кількісних та часових межах означає завершення їх випуску. Якщо у визначений законодавством чи установчими документами час необхідна частина цінних паперів залишилась непроданою, вважається, що їх випуск не відбувся. Незалежно від того, якими виявляться результати випуску цінних паперів, тобто відбудеться він чи не відбудеться, ці результати будуть наслідком взаємодії на первинному ринку.

Отже, первинні ринки конкретних видів цінних паперів існують як відносно нетривалі ринкові відносини, тобто є тимчасовими. Разом з тим первинні ринки можуть з'являтися щоразу, коли випускаються будь-які нові цінні папери. І в цьому розумінні вони підтримують своє існування постійно. Термін “нові” цінні папери в цьому контексті охоплює низку випадків: коли цінні папери одного й того самого виду, наприклад акції, облігації або депозитні сертифікати, випускаються різними емітентами; коли цінні папери різних видів, скажімо, акції і облігації, облігації і переказні векселі, випускаються одним і тим самим емітентом кілька разів. В останньому випадку емітент здійснює кілька випусків цінних паперів одного й того самого виду, і тоді кажуть про акції чи облігації емітента “Н” першого, другого, третього і подальших випусків.

Зміст терміну “нові” цінні папери має певні особливості при випуску акцій. Відмітна риса угод купівлі-продажу акцій, що укладаються на первинному ринку, полягає в тому, що всі вони здійснюються емітентом з метою формування власних статутних фондів. Припустимо, що емітент “А” випустив акції всіх можливих видів і вони були придбані інвесторами (як правило, це відбувається з акціями широковідомого і високоприбуткового емітента). У цьому разі вважається, що весь випуск акцій було реалізовано суто на первинному ринку. Відтак, з метою збільшення статутного фонду емітент “А” здійснює додатковий випуск акцій. Поняття “нові” цінні папери в цьому разі стосуватиметься лише акцій нового (але вже другого) випуску, і термін “первинний ринок” при цьому можна використовувати лише щодо зазначених щойно акцій.

Припустимо також, що емітент “В” випустив не всі з можливих видів акцій і випущені акції були реалізовані на первинному ринку. Після закінчення визначеного часу цей емітент здійснив “сезонний” випуск акцій, тобто яких раніше не випускав, хоча й міг би. Поняття “нові” цінні папери в цьому разі стосуватиметься лише частини акцій, випущених додатково, оскільки попередні акції вже продані. Таким чином, термін “первинний ринок” можна застосовувати тільки щодо додатково випущених акцій, а не до всіх акцій емітента “В”.

На первинному ринку емітент може продавати цінні папери самотійно або через посередників. Підвищується інтерес емітентів до самотійного продажу випущених цінних паперів завдяки незначним обсягам їх випуску, зменшенню витрат на їх випуск, пози-

тивній репутації на ринку тощо. До посередників емітенти змушені звертатися з таких причин:

- через невпевненість, що випущені цінні папери будуть продані;
- недостатнє інформування емітентом потенційних інвесторів;
- намагання досягти економії в часі й зусиллях.

Поняття “первинний ринок” зазвичай стосується цінних паперів, що випускаються у вільний або обмежено вільний обіг. При закритих випусках цінних паперів найчастіше йдеться про їх “розподіл”.

Випуск цінних паперів в обіг може здійснюватися шляхом їх підписки або безпосередньо купівлі-продажу. Підписка по суті є своєрідною угодою купівлі-продажу, виконання якої відстрочене в часі. У цьому разі між продавцем цінних паперів та їх покупцем укладається угода, яка передбачає, що вартість випущених цінних паперів оплачуватиметься частинами впродовж певного періоду, їх безпосередня купівля-продаж може здійснюватися в результаті переговорів, обміну листами або участі в аукціоні.

Доволі часто поряд з терміном “випуск” застосовують термін “дозвіл” цінних паперів. В одних випадках цей термін аналогічний підписці, в інших може охоплювати і підписку, і безпосередню купівлю-продаж випущених цінних паперів.

Отже, формування і розвиток первинного ринку в умовах складного економічного становища сприятиме, по-перше, залученню фінансових ресурсів для розвитку виробництва підприємств у процесі їх акціонування, по-друге, збільшенню обсягу ринку цінних паперів і, зокрема, обсягу його капіталізації, по-третє, появі та розвитку вторинного ринку цінних паперів.

Подальший рух цінних паперів від одних інвесторів до інших (або від одного посередника до іншого) називається їх **обігом**. Взаємодія суб’єктів ринку у процесі обігу цінних паперів називається **вторинним ринком**.

Вторинний ринок виникає як об’єктивна закономірність системи, що розвивається в умовах формування ринкових відносин, коли капітал-власність і капітал-функція розмежовуються і починають функціонувати як окремі елементи ринку. Основною рушійною силою цього процесу є прибуток. Розвиток вторинного ринку цінних паперів сприяє розширенню фінансового ринку, роблячи його динамічнішим, проте водночас вразливішим.

Нормальне функціонування вторинного ринку цінних паперів забезпечують такі важливі елементи:

- створення законодавчої бази (механізму реалізації взаємовідносин учасників ринку);
- розвиток ринку капіталів (за умов формування ліквідних цінних паперів при їх розміщенні);
- створення національної депозитарної системи, що сприятиме підвищенню ефективності операцій із цінними паперами;
- створення розгалуженої інформаційної системи (включаючи відповідні статистичні звітності);
- формування дієвої системи розрахунків і платежів;
- подальший розвиток інфраструктури вторинного ринку цінних паперів та ін.

Між первинним та вторинним ринками цінних паперів існують відмінності. Наприклад, предметом угод купівлі-продажу на вторинному ринку є цінні папери, які були придбані раніше у процесі випуску. Інакше кажучи, на вторинному ринку здійснюються наступні за першими угоди купівлі-продажу. Дохід від продажу цінних паперів на вторинному ринку належить не емітенту, як на первинному ринку, а власникам зазначених паперів (інвесторам чи дилерам), які відіграють на вторинному ринку роль продавців. Ще одна відмінність полягає в тому, що на вторинному ринку купівля-продаж цінних паперів не може здійснюватись через підписку.

Термін “вторинний ринок”, як правило, стосується цінних паперів, що перебувають в обігу. Він не стосується цінних паперів закритих випусків. Основна функція цього ринку полягає в тому, щоб постійно створювати та зберігати можливість для потенційних інвесторів придбання у власність. Вторинний ринок формується на основі активної взаємодії посередників з інвесторами та між собою. Від стану цієї взаємодії залежить стан ринку цінних паперів загалом. На вторинному ринку потенційні інвестори мають право вибирати, які саме цінні папери придбати, за допомогою яких посередників доцільніше здійснити в них інвестування. На цьому ринку інвестор має змогу продавати власні цінні папери в будь-який вигідний для нього час. Перелічені елементи інвестиційної діяльності мають важливе значення для інвесторів, посередників та емітентів.

Поділ ринку цінних паперів на первинний і вторинний найпоширеніший. Однак в зарубіжних джерелах іноді застосовуються поняття третинного і четвертинного ринків. По суті, цими термінами

називають деякі способи вторинної торгівлі цінними паперами. Наприклад, у США про третинний ринок йдеться тоді, коли купівля і продаж цінних паперів, що котируються на фондовій біржі, здійснюються на позабіржовому ринку, а четвертинним ринком називається торгівля цінними паперами без участі посередників, учасниками якої найчастіше є інституційні інвестори.

Зауважимо, що вторинний ринок цінних паперів завжди становить складну і різноманітну сукупність різних систем взаємодії. Інакше кажучи, система вторинного ринку складається з підсистем, які по суті є певними системами торгівлі цінними паперами. Щодо останніх вторинний ринок є ширшою системою. Водночас він становить менш широку систему порівняно з ринком цінних паперів. До підсистем вторинного ринку належать біржовий та позабіржовий ринки цінних паперів.

Таким чином, формування і розвиток вторинного ринку цінних паперів сприяє:

- розвитку відносин власності (цінні папери переходять у власність від одного суб'єкта ринку до іншого);
- переливанню капіталу з однієї сфери діяльності в іншу, що пояснюється зміною права власності на цінні папери;
- формуванню цивілізованого та сучасного ринку цінних паперів (на бітових ринках вторинний обіг значно переважає первинний);
- розширенню фінансового ринку, роблячи його набагато динамічнішим (за незначні проміжки часу засобами випуску цінних паперів акумулюються величезні фінансові ресурси);
- розширенню кола учасників ринку цінних паперів, що сприяє підвищенню його професійного рівня;
- одержанню державою додаткових коштів для використання в загальнонаціональних цілях;
- створенню можливостей для підвищення ліквідності не лише цінних паперів, що перебувають в обігу, а й економіки країни загалом.

У структурі вторинного ринку вирізняють обіг цінних паперів біржовий і позабіржовий.

Термін “біржовий обіг” означає купівлю-продаж цінних паперів на біржі, “позабіржовий обіг” — купівлю-продаж цінних паперів поза біржею через пряме узгодження умов операції між продавцем і покупцем. На біржу допускаються не всі компанії, а

тільки ті, що відповідають встановленим на біржі правилам. Якщо цінні папери фірми котируються (продаються і купуються) на біржі, це вважається престижним. Разом з тим біржа дбає про своє реноме і не допускає до біржового обороту папери другорозрядних компаній.

Кожна біржа встановлює специфічні вимоги щодо прийняття цінних паперів. Тому папери деяких компаній можуть котируватися на одній біржі і не котируватися на іншій. У позабіржовому обороті котируються цінні папери, як правило, другорозрядних компаній; папери окремих фірм можуть перебувати одночасно і в біржовому, і в позабіржовому обороті.

Позабіржовий ринок діє на основі телефону, телекса, комп'ютерної мережі, об'єднаних в єдиний організм проводами зв'язку інвестиційних фірм.

Крім наведеної класифікації ринок цінних паперів диференціюється ще за такими ознаками (за кожною ознакою ринок поділяється на сегменти):

- за категоріями емітентів — ринок цінних паперів корпорацій, державних цінних паперів та ін.;
- за строками випуску — ринок цінних паперів без встановленого строку обігу, з встановленим строком обігу, безстрокових цінних паперів та ін.;
- за територією поширення — інтернаціональний, національний, регіональний;
- за видами (категоріями) цінних паперів — ринок акцій, у тому числі за їх видами, облігацій, інших цінних паперів.

У розвинених країнах ринки цінних паперів оперують переважно такими інструментами, як акції, облігації та похідними від них сертифікатами.

4.2. Учасники ринку цінних паперів

- *Індивідуальні учасники ринку цінних паперів*
- *Інституційні інвестори*
- *Держава як учасник фондового ринку*

На ринку цінних паперів взаємодіють найрізноманітніші учасники, які залежно від юридичного статусу поділяються за категоріями, які у свою чергу, вирізняють учасників ринку цінних паперів

за функціями, що вони виконують. Якщо за категоріями поділ учасників більш-менш стабільний, то за видами вони, як правило, суттєво різняться. Розглянемо поділ, характерний для ринку цінних паперів України.

Учасники ринку цінних паперів можуть мати один з таких статусів: індивіди, інститути і органи державно-правового регулювання. Розглянемо кожну категорію окремо.

Індивіди, або індивідуальні учасники — це фізичні особи (групи фізичних осіб), що мають можливість у процесі ринкової взаємодії користуватися правами і виконувати зобов'язання учасника ринку цінних паперів тієї чи іншої країни. Це можуть бути громадяни країни, де відбувається зазначена взаємодія, іноземні громадяни, а також інші особи, визначені законом конкретної країни. На ринку цінних паперів індивідуальні учасники найчастіше розглядаються як окремі індивіди, що вступають у відносини з приводу цінних паперів.

Зауважимо, що індивідуальні учасники найчастіше є інвесторами, не так часто — посередниками і у виняткових випадках — особами, що здійснюють професійну діяльність на ринку цінних паперів. У світовій практиці індивідуальні учасники можуть бути також емітентами (наприклад, при вексельному обігу). До цієї категорії належать фізичні особи, що представляють інших приватних осіб (**бенефіціарів**). Але якщо індивід є представником юридичної особи чи органу державно-правового регулювання суспільних відносин, він не належить до категорії індивідуальних учасників. Індивідуальні учасники різняться за такими характерними ознаками:

- кількістю та видами цінних паперів, якими володіють;
- рівнем активності на ринку;
- встановлюваними цінами;
- способами прийняття рішень про купівлю-продаж цінних паперів;
- ринковими “нішами”, де здійснюють діяльність та ін.

Домінантне становище на ринку цінних паперів займають також інституційні учасники — як правило, такі, що не належать ані до категорії індивідів, ані до органів державно-правового регулювання.

Інститути — це організаційно оформлені сукупності індивідів, що діють на принципах самоуправління, на підставі засновницьких документів та на основі інших визначених державою норм права.

На відміну від індивідів, які мають статус фізичних осіб, інститути здебільшого мають статус юридичних осіб. *Основні риси юридичних осіб*: наявність закріпленої у статуті організаційної єдності, що визначає структуру і діяльність юридичної особи як самостійного суб'єкта; наявність уособленого майна, що є основою його діяльності як суб'єкта права; спроможність вступати від свого імені у відносини з приводу цінних паперів, купувати права та виконувати зобов'язання; наявність розрахункового рахунка в банку; можливість виступати від свого імені в судах як позивач чи відповідач; внесення відомостей про цей інститут до державного реєстру юридичних осіб. Як правило, інститути створюються на основі засновницьких документів-наказів, договорів, статутів.

До третьої, так само важливої категорії учасників ринку цінних паперів, належать **органи державно-правового регулювання**. Зокрема, це органи законодавчої, виконавчої та судової влади. Зазначені органи умовно поділяються на чотири групи:

- органи, що забезпечують загальні засади державного регулювання ринку цінних паперів (Президент, Верховна Рада, Кабінет Міністрів та ін);
- Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку (включаючи регіональні представництва);
- органи, які здійснюють контроль або управління ринком цінних паперів (ДПА, МВС та ін.);
- органи, які виконують спеціальні функції контролю та нагляду за дотриманням законів (суд).

Як правило, такі органи становлять організаційно оформлені сукупності індивідів. До особливих рис цих органів належать наявність публічної влади, організаційної оформленості, право видавати акти, у міру необхідності застосовувати санкції. Зазначені органи мають субординаційну організацію.

За функціями, які виконують учасники зазначеного ринку у процесі взаємодії, вони поділяються на емітентів, інвесторів, посередників, інститути-регулятори, осіб, що здійснюють професійну діяльність на ринку цінних паперів, і спеціальні та загальні державні органи регулювання ринку цінних паперів.

В основу поділу учасників на зазначені групи покладено функції, які вони, як правило, виконують. Розглянемо кожен із зазначених груп окремо.

Емітентом вважається юридична особа або держава, що здійснює емісію цінних паперів і бере на себе обов'язки та відповідальність за їх випуском. *Емітентами в Україні можуть бути* підприємства (які переважно випускають облигації та векселі), товариства (акції та облигації), держава (казначейські зобов'язання, облигації, приватизаційні папери), кредитно-фінансові установи (депозитні сертифікати, векселі), муніципальні органи (облигації), інші юридичні особи. Учасниками ринку цінних паперів України можуть бути також юридичні особи інших країн у межах, передбачених чинним законодавством (розміщення “самурай-облигацій”). Функції, які виконує емітент на ринку цінних паперів, залежать від того, якого виду цінні папери випускає конкретний емітент. Наприклад, при випуску облигацій найтиповішими функціями емітента є інформування про умови випуску цих цінних паперів; випуск цінних паперів; виконання зобов'язань, зазначених в умовах випуску; при випуску акцій — інформування про умови випуску акцій; випуск акцій; випуск звітів про результати господарської діяльності та фінансове становище; проведення щомісячних зборів акціонерів; виконання інших зобов'язань, передбачених в умовах випуску і рішеннях зборів акціонерів. Значну роль у функціях емітента відіграє *інформування про випуск цінних паперів* того чи іншого виду, яке є офіційним повідомленням потенційних інвесторів, що здійснюється емітентом щодо наміру випустити цінні папери.

Інформаційне повідомлення про випуск цінних паперів повинно містити характеристику емітента, опис його ділової діяльності, дані про емісію цінних паперів, перелік і результати попередніх емісій цінних паперів, а також розподіл цінних паперів за видами, кількість іменних цінних паперів, строк погашення (для облигацій), фактори ризику, іншу інформацію згідно з чинним законодавством.

Повідомлення інформації про випуск цінних паперів може мати вигляд проспекту, що, як правило, властиво відкритим акціонерним товариствам, оголошень у газетах, а також виписки із засновницьких документів (рішень зборів акціонерів), що властиво закритим акціонерним товариствам або інститутам, які випускають боргові цінні папери на умовах “поза обігом”.

Державна реєстрація інформації про випуск цінних паперів здійснюється з метою захисту інтересів учасників та ринку цінних паперів загалом. Режим державної реєстрації відомостей про випуск цінних паперів зазвичай встановлюється тоді, коли ці цінні папери

пропонуються у відкритий продаж. Реєстрація в комісії з цінних паперів і фондового ринку інформації про випуск цінних паперів здебільшого не здійснюється, якщо ці папери випускаються державою, окремими державними або муніципальними органами. Припускається, що цей вид емітентів відомий потенційним інвесторам, і інформація про випуск ними цінних паперів перевірки не потребує. Для інших емітентів держава здебільшого бере на себе зобов'язання здійснювати перевірку інформації про випуск цінних паперів на предмет їх достовірності (це пояснюється меншою відомістю інститутів-емітентів, що обстоюють власні інтереси).

Третьою найважливішою функцією емітента є **використання прав та виконання зобов'язань**, зазначених в умовах випуску. Для боргових цінних паперів це означає зобов'язання емітента у встановлені строки повністю повернути власнику таких цінних паперів борг і сплатити йому винагороду у вигляді доходу. Що ж до цінних паперів, які свідчать про участь (членство) в організації-емітенті, діапазон їх взаємних прав і обов'язків доволі широкий, а специфіка полягає в тому, що власники таких цінних паперів водночас є власниками організації-емітента і тому мають право брати участь в управлінні справами емітента на загальних зборах.

4.3. Корпоративні цінні папери

- *Поняття і види акцій*
- *Боргові цінні папери*
- *Відмінності пайових та боргових цінних паперів*

До цінних паперів акціонерного товариства належать акції, облігації та ін.

Акція — це цінний папір, що засвідчує пайову участь у статутному фонді товариства і надає її власнику певні корпоративні права.

Встановлене чинним законодавством поняття акції чітко визначає особливі майнові права її власника на частину прибутку товариства, а також на частину майна в разі його ліквідації. У решті випадків товариство не зобов'язане повертати власнику акцій його внесок до статутного фонду товариства та викуповувати акції, що належать йому. Повернути вкладені кошти власник акції може через продаж йому належних акцій на вторинному (біржовому, позабіржовому) ринку цінних паперів за ринковою ціною.

Чинне законодавство обмежує відповідальність власників акцій за зобов'язаннями товариства в межах належних їм акцій. Наприклад, у разі банкрутства підприємства акціонер ризикує втратити лише кошти, які вніс в обмін на акції товариства. Володіння акцією не передбачає наявності трудових відносин її власника з товариством.

Право на випуск акцій в Україні мають лише акціонерні товариства. Акції, що випускаються товариством, поділяються за різними ознаками.

За типами розрізняють акції:

- іменні — пайові цінні папери із зазначенням власника, якому належать права, засвідчені в цінному папері;
- на пред'явника — пайові цінні папери без зазначення власника. Засвідчені в цінному папері права належать пред'явнику акції.

За категоріями акції поділяють так:

- прості — пайові цінні папери, що надають їх власнику право на участь в управлінні товариством; участь у розподілі чистого прибутку після виплати дивідендів за привілейованими акціями; у разі ліквідації товариства — на отримання частини його активів, але тільки після виконання товариством зобов'язань перед бюджетом, кредиторами, а також власниками привілейованих акцій;
- привілейовані — пайові цінні папери, що надають їх власнику переважне право на отримання дивідендів; пріоритетне порівняно з власниками простих акцій право на участь у розподілі майна товариства в разі його ліквідації.

Власники привілейованих акцій не мають права брати участь в управлінні товариством (не мають права голосу), якщо інше не передбачене його статутом.

За формами випуску акції бувають такі:

- випущені в документарній формі відповідно до вимог, визначених Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку.
- випущені у бездокументарній формі, коли товариство оформлює глобальний сертифікат за формою, що відповідає загальному обсягу зареєстрованого випуску, і передає його на зберігання вибраному депозитарію.

Найпоширеніші на фондовому ринку України прості іменні акції.

При визначенні типу та категорії акцій, що випускаються, необхідно враховувати такі встановлені чинним законодавством обмеження:

- у процесі приватизації майна державних підприємств шляхом перетворення їх на відкриті акціонерні товариства можна випускати тільки прості іменні акції;
- привілейовані акції можна випускати лише на суму, що не перевищує 10 % статутного фонду акціонерного товариства.

Випуск певної категорії акцій так само залежить від того, хто буде їх потенційним покупцем. Під час емісії цінних паперів товариству необхідно враховувати інтереси потенційних інвесторів. Адже такі інвестори купуватимуть ту чи іншу категорію акцій товариства виходячи з поставлених цілей. Потенційні інвестори можуть прагнути отримати доступ до управління справами товариства (тому купуватимуть прості акції) або знизити ризик своїх капіталовкладень, отримуючи гарантовану норму прибутку та маючи можливість у разі ліквідації товариства повернути вкладені кошти позачергово (тому купуватимуть привілейовані акції).

Акції товариства можна оплачувати грошовими коштами (у тому числі іноземною валютою), цінними паперами, матеріальними цінностями та майновими правами. Форма оплати акцій визначається статутом товариства. Незалежно від форми внеску вартість акцій виражається у гривнях.

Акціонерні товариства (емітенти) випускають акції на пред'явника, безкоштовні, привілейовані, іменні та прості.

Випуск акцій акціонерного товариства здійснюється в розмірі його статутного капіталу на день випуску акцій (який зазначається в акції) або на всю вартість майна державного підприємства (у разі перетворення його на акціонерне товариство).

Додатковий випуск акцій акціонерним товариством можливий тоді, коли всі раніше випущені акції повністю оплачені за вартістю не нижче номінальної. Забороняється випускати акції для покриття збитків, пов'язаних з господарською діяльністю підприємств.

Реєстрацію випуску акцій відкритих акціонерних товариств у процесі приватизації та інформування про їх випуск здійснює Державна комісія з цінних паперів і фондового ринку або територіальні відділи ДКЦП.

Розмір доходу (дивідендів) на акцію встановлюється загальними зборами акціонерів після закінчення фінансового року і виплачується за рахунок прибутку, який залишається в розпорядженні акціонерного товариства після сплати встановлених законодавством податків та інших платежів.

Акція передається акціонерним товариством у власність акціонеру після повної оплати її вартості. Акціонерне товариство не видає дублікатів і не замінює втрачених акцій.

Володіння акцією дає право її власнику на одержання частини прибутку акціонерного товариства у вигляді дивідендів.

Дивіденди — це платіж, що здійснюється юридичною особою на користь власників корпоративних прав, емітованих такою юридичною особою, у зв'язку з розподілом частини її прибутку.

До дивідендів не належать виплати юридичній особі, пов'язані зі зворотним викупом акцій, паїв, раніше емітованих юридичною особою.

При виплаті дивідендів за поточний фінансовий період акціонерне товариство, що виплачує дивіденди, робить відповідну відмітку.

Дивіденди виплачуються згідно з проспектом емісії за певний період через 20 днів після зборів акціонерів.

Джерелом нарахування дивідендів є прибуток, що залишився в розпорядженні підприємства після оподаткування або інших передбачених установчими документами джерел.

Облігації — це термінові цінні папери, тобто такі, що мають термін погашення, тому повернення їх номінальної вартості завжди гарантується. Крім того, власник відсоткової облігації може сподіватися ще на два джерела доходу: відсотки (за фіксованою відсотковою ставкою) і дисконт — різниця між ціною придбання та ринковою ціною облігації (або номіналом).

Як і інші цінні папери облігації купуються, продаються, закладаються на фондових біржах. На відміну від акцій вони не дають власникові права на участь у розподілі прибутку компанії і права голосу у розв'язанні питань діяльності фірми.

Дохід за відсотковими облігаціями виплачується відповідно до умов їх випуску, які містять розмір і термін виплати відсотків. Номінальна вартість облігації повертається власнику після її погашення.

За облігаціями цільових позик (безвідсотковими) дохід не виплачується. Власник такої облігації має право після певного строку придбати відповідні товари, під які випущено позики.

Якщо ціна товару на момент його одержання перевищуватиме вартість облігації, то власник отримує товар за ціною, зазначеною на облігації, а при отриманні більш дешевого товару він має отримати різницю між вартістю облігації та ціною товару.

Виходячи з умов випуску облігації групуються за категоріями:

- за ступенем ризику — облігації гарантовані, тобто безпечні (впевненість у погашенні цих облігацій у встановлений термін ґрунтується на оголошеній заставі нерухомого майна або інших фондів) та незабезпечені (не підкріплені відповідною заставою);
- за принципом викупу (погашення) — облігації серійні (погашаються почергово серіями через певні періоди) та ординарні (викуповуються одночасно у встановлений час);
- за можливостями дострокового викупу — облігації з правом дострокового викупу (за ініціативи емітента можуть викупуватися раніше від зафіксованого кінцевого терміну), відшкодовані (за бажання власник може в будь-який момент вільно обміняти їх на гроші), конвертовані (за бажання власник може обміняти їх на інші цінні папери (акції), що випускаються емітентом);
- за механізмом виплати відсотків — частинами за кожний термін, повною сумою наприкінці терміну викупу та без виплати відсотків;
- за способом обігу — іменні (відсоткові виплати за якими поштою або в інший спосіб надсилаються безпосередньо власникам, прізвища яких мають бути зазначені в облігації і занесені до книги реєстрації) та на пред'явника (до яких додаються купони на отримання відсоткових виплат на кожну дату платежу. Коли настає ця дата, власник відрізає відповідний купон і пред'являє його до оплати);
- за можливостями обігу — з вільним та обмеженим обігом.

Класифікацію облігацій ілюструє рис. 4.1.

Випуск облігацій — це внесення пропозиції емітента щодо надання йому грошової позики на визначений період під конкретну мету або проект і на певних умовах, а також щодо встановлення позикових відносин між емітентом та інвесторами.

Оскільки внесення такої пропозиції завжди пов'язане зі встановленням відносин заборгованості з боку емітента, для потенційних інвесторів важливо, хто саме відіграє роль емітента і хто такий емі-

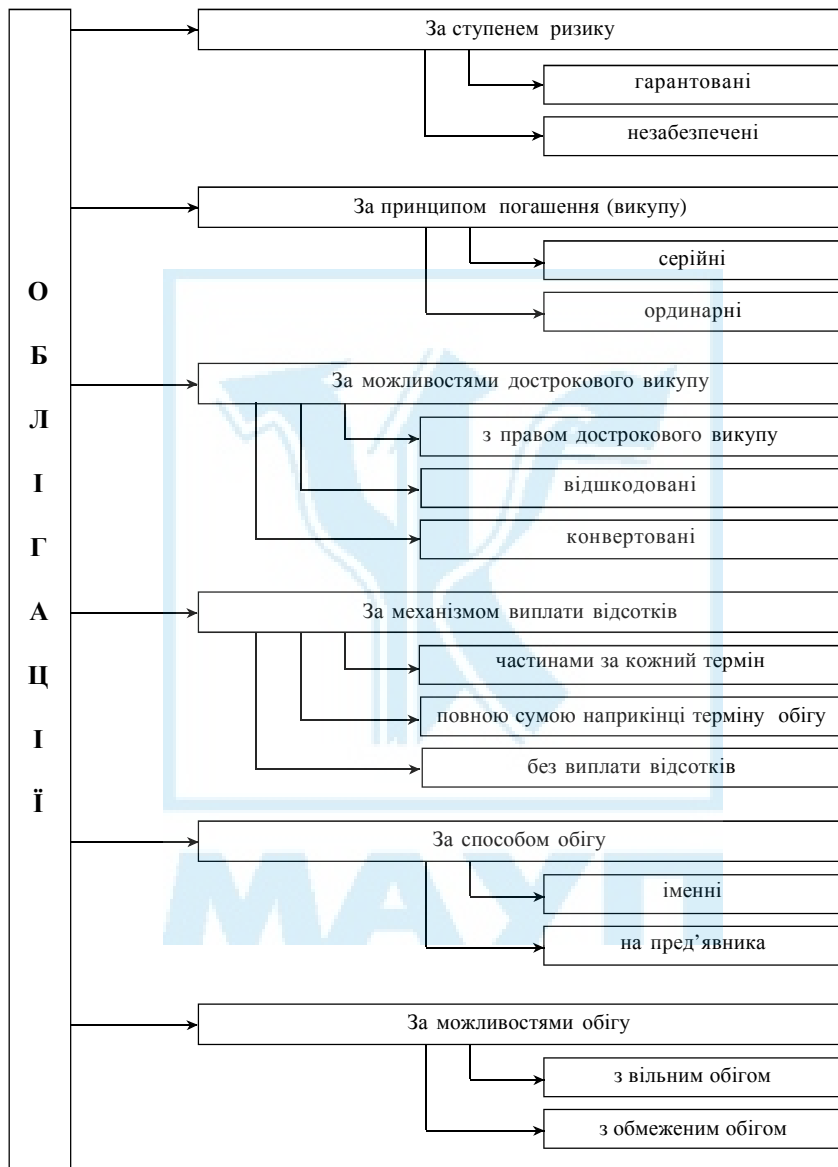

Рис. 4.1. Загальна класифікація облігацій

тент. Будь-який інвестор бажає не лише зберегти свої кошти шляхом інвестування їх у цінні папери, а й розраховує на певний прибуток від інвестування. З огляду на це перед потенційними інвесторами завжди постає проблема довіри до емітента і впевненості, чи зможе емітент виконати свої зобов'язання. Підприємства та господарські товариства теоретично можуть будь-коли припинити діяльність, саме через це до випуску облігацій вказаних емітентів висуваються високі вимоги. Наприклад, випуск облігацій підприємств (у цьому контексті до них прирівнюються також господарські товариства), якщо вони випускаються у вільний обіг, завжди підлягає державній реєстрації.

Державну реєстрацію облігацій підприємств в Україні здійснює Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку. Крім того, при відкритому випуску облігацій підприємств державній реєстрації підлягає також інформація про випуск облігацій. Встановлення режиму державної реєстрації відкритих випусків облігацій підприємств є заходом держави щодо непрямого захисту інтересів потенційних інвесторів.

Умови випуску облігацій, як правило, вказуються в інформації про випуск облігацій. У такій інформації зазвичай вказують розміри позики, терміни і порядок погашення облігацій, застереження про можливість конвертування облігацій на облігації інших випусків або на акції (для облігацій, випущених акціонерними товариствами), умови дохідності, номінальну вартість облігацій.

Облігація — це боргове зобов'язання, що засвідчує вкладення її власником грошових коштів, а також підтверджує зобов'язання товариства відшкодувати йому номінальну вартість такого цінного папера в передбачений у ньому строк з виплатою фіксованого відсотка (якщо інше не передбачене умовами випуску).

Випуск облігацій здійснюють за таких потреб:

- залучити додатковий капітал, не зменшуючи вже існуючих часток акціонерів;
- отримати капітал при нижчих процентах, ніж надають банки та інші фінансові джерела;
- забезпечити довгострокове надання фіксованих процентів;
- ефективно та в доступній формі отримати кредит безпосередньо у потенційних кредиторів;
- розширити та видозмінити кредитні ресурси товариства;
- встановити кредитний рейтинг товариства, що свідчить про рівень його кредитоспроможності (платоспроможності).

Відповідно до чинного законодавства акціонерні товариства можуть випускати облігації лише після повної оплати всіх раніше випущених акцій. При цьому сума випущених облігацій не повинна перевищувати 25 % статутного фонду. Усім без винятку видам підприємств заборонено випускати облігації з метою формування та поповнення статутного фонду емітента, а також покриття збитків, пов'язаних з їх господарською діяльністю.

У міжнародній практиці “молоді” акціонерні компанії зазвичай залучають необхідні кошти шляхом продажу акцій, а не боргових зобов'язань. Це пояснюється низкою причин:

- щойно створена компанія не має необхідних активів, які могли б бути гарантом повернення запозичених коштів;
- “молодій” компанії ще важко довести потенційним кредиторам, що вона матиме в наявності кошти, необхідні для обслуговування боргових зобов'язань;
- інвестори, які купують акції, більш схильні до ризику, ніж кредитори, із більшою готовністю вкладають кошти в довгострокову перспективу починаючої компанії.

Звичайно, не всі щойно створені компанії залучають фінансові кошти лише шляхом продажу акцій. Нагромадивши певний власний капітал, компанія може звернутися до джерел боргового капіталу і отримати кошти за помірною процентною ставкою.

Переваги випуску акцій з метою залучення капіталу полягають у тому, що товариство не зобов'язане повертати залучені кошти (за винятком випадків банкрутства або ліквідації), а регулярне нарахування дивідендів не є обов'язком товариства.

Компанії, що мають високий кредитний рейтинг та стабільні обігові кошти, залучають капітал переважно шляхом випуску облігацій. Випуск облігацій привабливий з таких причин:

- акціонери є співвласниками товариства, а власники облігацій — лише його кредиторами і відповідно не можуть безпосередньо брати участь у прийнятті рішень і управлінні справами товариства. З метою уникнення “розмивання” власності в результаті випуску нових акцій акціонери товариства віддають перевагу випуску облігацій;
- згідно з міжнародними стандартами фінансової звітності на суму витрат з виплати процентів за облігаціями зменшується прибуток, що підлягає оподаткуванню.

Відмінності між акцією та облігацією наведені в табл. 4.1.

Таблиця 4.1

Облігація	Акція
Тримач облігації має статус кредитора, але не має права власника	Власник акції є одним із власників підприємства
Проценти власнику облігації виплачуються незалежно від прибутку і фінансового стану підприємства до виплати дивідендів за акціями	Проценти за акціями виплачуються залежно від прибутку і фінансового стану підприємства
Власники облігацій мають пріоритетне право на розподілені активи підприємства при його ліквідації	Власники акцій мають право на частку майна при ліквідації підприємства після власників облігацій
Проценти за облігаціями виплачуються у строки, визначені умовами позики	Акції приносять дохід необмежений період
Розмір процентів визначений і зазначається у проспекті емісії	Розмір дивідендів не визначений
Власники облігацій не мають права брати участь в управлінні підприємством	Власники акцій мають право брати участь в управлінні підприємством як учасники зборів акціонерів або як учасники керівних органів

4.4. Фондова біржа і механізми її функціонування

- *Організація діяльності фондової біржі*
- *Котирування цінних паперів*
- *Різновиди станів ринку цінних паперів*

У Законі України “Про цінні папери і фондову біржу”, Статуті Української фондової біржі (УФБ) та її Правилах визначено: **фондова біржа** — це акціонерне товариство, що зосереджує попит і пропозицію цінних паперів, сприяє формуванню їх біржового курсу і діє на основі зазначених законодавчих та нормативних актів за принципами цілісності, централізації й прозорості ринку, його відповідності світовим стандартам фондової торгівлі. Такі принципи забезпечують високі гарантії безпеки, надійності, стабільності та ліквідності ринку цінних паперів в Україні.

Звідси випливає закріплена законодавчо основна функція фондової біржі: вона має бути організованим ринком цінних паперів, тобто місцем, де брокери виконують замовлення клієнтів і укладають угоди з купівлі-продажу акцій, облігацій тощо за цінами, що визначаються порівнянням попиту і пропозиції.

Цілісність і централізація ринку цінних паперів в Україні, які забезпечуються наявністю єдиної фондової біржі — УФБ, єдиного Національного депозитарію та єдиного Клірингового банку, а також наявністю широкої розгалуженої мережі брокерських контор і регіональних філій УФБ, які, у свою чергу, створюють можливості для участі в торгах УФБ будь-якого інвестора на всій території України.

Кожний банк, торговець цінними паперами, інвестиційна компанія відповідно до Положення про Центральний депозитарій цінних паперів при УФБ може бути його учасником, а в подальшому, коли, як зазначалося, буде здійснено перехід УФБ від діяльності у формі акціонерного товариства до асоційованого членства, — членом УФБ. Усе це надає широкі можливості для зосередження на УФБ великої кількості замовлень на купівлю чи продаж цінних паперів у будь-який час, з будь-якого куточка України, а згодом з будь-якої країни світу, що, у свою чергу, забезпечуватиме високу ліквідність ринку цінних паперів.

Котирування — це визначення курсів цінних паперів шляхом зосередження попиту та пропозиції, порівняння лімітів цін замовлень на купівлю та продаж цінних паперів і встановлення оптимальної ціни (курсу дня), за якої здійснюється найбільша кількість замовлень та найбільший обіг цінних паперів. Котирування є однією з основних функцій фондової біржі й водночас однією з основних біржових операцій.

За наслідками котирування визначається стан ринку власне за кожним окремим цінним папером.

Після здійснення котирування ринок може перебувати в одному з п'яти станів:

- в абсолютній рівновазі;
- у неповній рівновазі;
- обмежений у рівновазі;
- обмежений попитом або пропозиціями;
- без котирування.

Кожний з перелічених станів має відмітні ознаки.

Ринок в *абсолютній рівновазі* перебуває тоді, коли всі замовлення на купівлю, обмежувальний курс яких вищий або дорівнює курсу котирування, і всі замовлення на продаж, обмежувальний курс яких нижчий або дорівнює курсу котирування, виконуються повністю.

Для ринку в *неповній рівновазі* характерно, що всі замовлення на купівлю, які мають межу вище курсу котирування, і всі замовлення на продаж, які мають курс нижчий від курсу котирування, виконуються повністю; замовлення на купівлю або продаж, курс яких дорівнює курсу котирування, виконуються частково або не виконуються взагалі.

Ринок *обмеженим у нерівновазі* вважається тоді, коли всі замовлення на купівлю, які мають межу, що перевищує або дорівнює курсу котирування, виконуються в кількості, що визначається шляхом застосування процента скорочення. Ринок є відношенням (завжди меншим від одиниці) між кількістю заявлених цінних паперів у зворотному напрямі. Цей процент має бути вищий за рівень, встановлений біржею. Процент скорочення в цьому разі обмежується 20 %.

На ринку, *обмеженому попитом* або *пропозиціями*, процент скорочення менший від рівня, встановленого біржею, і жодне замовлення не виконується. Біржа публікує індикативний курс.

Ринком *без котирування* вважається такий, на якому курс визначити неможливо, біржа не публікує жодної інформації про стан ринку, крім попереднього курсу.

Для повної характеристики стану ринку вживаються також вісім його тенденцій, які цілком залежать від переваг попиту чи пропозицій. Кожна тенденція має відповідний номер, який публікується в біржовому бюлетені.

В Україні одночасно здійснюється обіг матеріалізованих цінних паперів, тобто паперових акцій і облігацій, і дематеріалізований, або електронний, обіг цінних паперів у формі комп'ютерних (безготівкових) записів на рахунках.

Паперові акції, облігації, інші матеріалізовані цінні папери перебувають в обігу і котируються на електронних торгах у системі електронного обігу цінних паперів, що забезпечується єдиним програмним забезпеченням (біржа — центральний депозитарій — кліринговий банк). Проте і для електронного (безготівкового) обігу, і для матеріалізованого (паперового) обігу цінних паперів ви-

користується одна технологія здійснення котирування — визначення курсів цінних паперів.

Підставою для здійснення котирування є достатня кількість замовлень на купівлю-продаж цінних паперів, які подаються клієнтами брокерам не пізніше як за один день до початку торгів, для подальшого передання їх брокерами на біржу.

Вихід України з кризи, стабілізація економічного становища, підвищення добробуту людей неможливі без розвинутого ринку цінних паперів. А для цього крім подолання гіперінфляції необхідно вжити певних невідкладних заходів. До першочергових з них належать такі:

- прискорення процесу приватизації насамперед шляхом корпоратизації та акціонування державної власності;
- випуск і обіг державних всеукраїнських та муніципальних цінних паперів з поновленням довіри до них з боку населення;
- вирішення на державному рівні комплексу питань з вільного обігу в Україні цінних паперів іноземних компаній, купівлі українських цінних паперів іноземними інвесторами;
- приведення чинного законодавства у відповідність з потребами нинішнього функціонування та подальшого розвитку українського фондового ринку;
- ефективніше використання наявних можливостей структур, що вже працюють на національному ринку цінних паперів, насамперед УФБ з її інфраструктурою;
- законодавче передбачення гарантій держави щодо збереження грошових заощаджень населення;
- створення державних органів управління і контролю за функціонуванням ринку цінних паперів.

Здійснення перелічених заходів сприятиме прискоренню формування в Україні ринку цінних паперів.

Саме централізований та регульований ринок є універсальним механізмом, за допомогою якого врегульовуються не лише економічні, а й соціальні та навіть політичні відносини. З позицій макроекономіки цей ринок дає змогу державним органам завдяки отриманню щоденного загального балансу ринку безпосередньо контролювати його стан і своєчасно попереджати кризові ситуації. Стабільність ринку цінних паперів сприятиме підвищенню довіри населення до цінних паперів та залученню іноземних інвесторів, а

наявність єдиного центру котирування створить сприятливі умови для здорової конкуренції торговців з одночасним збереженням гарантій для інвесторів та емітентів.

Українська фондова біржа починає виконувати функцію інституту-посередника, який за статусом покликаний гармонізувати інтереси держави, з одного боку, і юридичних та фізичних осіб — учасників ринку цінних паперів — з іншого. Узгодження цих інтересів допоможе державі виконувати повною мірою функції упорядника суспільних відносин, відповідального за пріоритети розвитку суспільства, його прогресивну розбудову. При цьому суб'єкти ринку цінних паперів матимуть можливість впливати на рішення держави щодо правового регулювання ринкових відносин у сфері мобілізації капіталів. Через УФБ вони можуть доводити до відома державних органів інформацію про проблеми, які постають на ринку цінних паперів і потребують втручання держави.

Крім того, УФБ як структура, що поєднує і гармонізує інтереси держави та населення (що є інститутами ринку цінних паперів), покликана створювати умови для зменшення можливостей виникнення соціального напруження, насамперед шляхом використання потенціалу ринку цінних паперів з метою припинення інфляційних процесів, стабілізації державного бюджету.

Акумуляція наявних в обігу грошових знаків не лише сприяє поліпшенню бюджету і фінансового стану України загалом, а й водночас створює можливості виходу цінних паперів українських підприємств на світовий фондовий ринок — залучення в економіку України іноземних інвестицій. Ефективності такій системі додає високий ступінь надійності й безпеки централізованого ринку цінних паперів та електронний обіг цінних паперів.

Організація українського ринку цінних паперів за централізованою моделлю дасть змогу Україні без додаткових зусиль щодо об'єднання первинного та вторинного ринків й упорядкування позабіржової торгівлі в різних формах увійти в європейську та світову системи ринків цінних паперів. Використання програмного забезпечення за європейськими зразками уможливить органічне і швидке адаптування українського ринку до європейських систем, створення ідентичних західним умов для іноземних інвесторів, а також полегшить вітчизняним підприємцям вихід у світовий фінансовий простір.

Безпосередні зв'язки й ділове партнерство з фондовими біржами, іншими фінансовими інститутами розвинених країн УФБ встановлює на основі міжурядових та міжбіржових угод, що мають на меті відкриття і сприяння діяльності зарубіжних брокерських організацій та їх представництв в Україні, відкриття представництв УФБ за кордоном, обмін необхідною для співробітництва інформацією, включення в європейські та світові інформаційні системи.

4.5. Фінансові операції на фондовій біржі

- *Учасники біржової торгівлі*
- *Касові та строкові угоди на біржі*
- *Накази біржовим брокерським конторам*

Згідно із Правилами Української фондової біржі і Положенням про брокерські місця Української фондової біржі, до учасників торгівлі акціями належать:

- брокери, що діють на підставі доручень від брокерських контор, відкритих при біржі;
- спеціалісти, які є представниками апарату біржі, здійснюють торги та реєструють угоди;
- помічники спеціалістів;
- торговці цінними паперами, які не є членами УФБ і які оплатили разовий чи строковий абонемент з правом укладення угоди.

Брокерські контори при УФБ є товариствами з обмеженою відповідальністю або закритими акціонерними товариствами, створеними з метою здійснення операцій з цінними паперами на УФБ. Учасники акціонерного товариства “Українська фондова біржа”, тобто члени УФБ, можуть відкривати брокерські контори при УФБ, зареєструвавши їх у Правлінні біржі. Для реєстрації вони подають такі документи: заяву про реєстрацію брокерської контори; ксерокопію ліцензії на здійснення посередницької діяльності з акціями; ксерокопію документа, що підтверджує участь в УФБ; нотаріально засвідчену копію статуту; список засновників; список філій та представництв; реєстраційну картку брокерської контори у двох примірниках; список брокерів — працівників брокерської контори у двох примірниках; заяву про видачу кожному брокеру дозволу працювати на УФБ; анкету кожного брокера; дві фотокартки кож-

ного брокера; витяги з їхніх трудових книжок; копії їхніх дипломів про вищу освіту, а також копію диплома про закінчення школи брокерів при УФБ на кожного працівника контори.

Спеціалісти біржі є висококваліфікованими працівниками, які мають виключне право на здійснення торгів і реєстрацію угод. Згідно з Положенням про спеціалістів біржі підписом спеціаліста скріплюються всі документи, що підтверджують угоду купівлі-продажу акцій, тобто заявка, операційний листок та записка спеціаліста. Остання має юридичну силу і є доказом про факт укладення угоди при виникненні суперечок.

Спеціалісту забороняється укладати угоди від імені осіб, які не мають права брати участь у торгах на УФБ, а також укладати угоди купівлі-продажу акцій від свого імені.

В аукціонних торгах “з голосу” можуть брати участь торговці цінними паперами, які придбали разовий або строковий абонемент з правом укладення угод купівлі-продажу акцій. У процесі аукціону зазначені торговці повинні дотримуватися тих самих правил та порядку, що й брокерські контори. Будь-який торговець цінними паперами може придбати зазначені абонементи і укладати угоди щодо тих акцій, які котируються у відділеннях фондової біржі.

Зазначену категорію учасників біржової торгівлі необхідно відрізнити від спостерігачів, тобто осіб, які придбали разову перепустку і можуть спостерігати за процесом торгівлі, але не можуть брати в ній участі й укладати угоди з приводу акцій.

Біржова торгівля здійснюється в операційному залі УФБ. Вхід до залу починається за годину до початку торгів і припиняється з їх відкриттям. Жодна посадова особа УФБ, учасник торгів або спостерігач не має права використовувати час торгів для вирішення питань чи оголошення інформації, що не стосується цих торгів. Усі присутні в операційному залі повинні мати відповідну перепустку, зручну для візуального спостереження.

За процесом торгівлі в залі стежить призначений для цього член вищого біржового комітету. У разі потреби голова Правління УФБ або зазначений член комітету можуть припинити торги й навіть закрити операційний зал. Спеціаліст має право призупинити торги за конкретними операціями, які виконує, щонайбільше на 10 хвилин.

У процесі біржової торгівлі можуть укладатися касові угоди та угоди на строк (строкові).

Касовими називаються **угоди**, згідно з якими поставка цінних паперів і оплата їх вартості виконуються на певний робочий день починаючи з дня, наступного за днем укладення угоди. У міжнародній практиці для позначення дати виконання касових угод використовується показник “Т +...”, у деяких країнах — показники “Т + 5”, “Т + 3” або “Т + 7”. У цьому показнику символ “Т” означає день укладення угоди, а число — кількість робочих днів, упродовж яких угода має бути виконана.

Угодами на строк в Україні вважаються такі, згідно з якими сторони повинні виконати свої зобов'язання щодо поставки цінних паперів та оплати їх вартості у строк, що перевищує той, коли виконуються касові угоди. Угоди на строк, або строкові угоди, називають ще ф'ючерсними та опційними.

З метою здійснення операцій на Українській фондовій біржі між УФБ та брокерськими конторами, відкритими при біржі (власниками або орендарями брокерських місць), укладається відповідний договір. Цей розроблений фондовою біржею договір є стандартизованим документом. За цим договором УФБ зобов'язується надавати в розпорядження контори (власника) робоче місце в операційному залі, телефонний зв'язок, доводити до відома інформацію біржових бюлетенів та інші матеріали, необхідні для укладення угод купівлі-продажу акцій та інших цінних паперів тощо. Контора (власник місця) зобов'язується дотримуватися встановленого порядку здійснення торгів, укладення та реєстрації угод, їх оформлення, погоджувати з біржею кандидатури брокерів, які працюватимуть на УФБ.

Угоди купівлі-продажу цінних паперів оформлюються на УФБ шляхом складання записки спеціаліста і відповідного біржового контракту. У цих документах обов'язково зазначаються основні умови угоди, порядок розрахунків, а також розмір комісійної винагороди. Підписання біржового контракту брокерами продавця та покупця, а також реєстрація угоди мають бути здійснені не пізніше наступного робочого дня після укладення угоди.

Угоди (біржові контракти) реєструються в розрахунковому підрозділі УФБ. На кожну угоду складається картка її реєстрації. Брокерам продавця та покупця видається по одному примірнику реєстраційного запису.

Якщо при оформленні біржового контракту між сторонами виникає суперечка щодо умов договору, остаточними вважаються

умови, зафіксовані в записці спеціаліста. Сторона, яка не погодилася з умовами іншої сторони, підтвердженими запискою спеціаліста, вважається такою, що відмовилась від угоди. При незгоді сторін з окремими умовами угоди, зазначеними в записці спеціаліста, приймаються умови, узгоджені сторонами. У разі незгоди сторін з умовами, зазначеними в записці спеціаліста, якщо при цьому сторони не можуть узгодити інші умови, обидві сторони вважаються такими, що відмовились від угоди.

За відмову від угоди встановлюються штрафні санкції. Вони розраховуються відносно суми угоди, зафіксованої в записці спеціаліста.

Клієнти можуть давати такі накази біржовим брокерським конторам: ринковий, лімітний та стоп-наказ.

Ринковий наказ — це розпорядження клієнта здійснити купівлю (продаж) конкретних цінних паперів у визначеній кількості за найвигоднішою ціною на момент одержання наказу. У разі продажу це означає, що брокерська контора повинна продати цінні папери, що належать клієнту, за найвищою ціною на момент одержання наказу. У разі купівлі, навпаки, брокерська контора повинна придбати зазначену кількість конкретних цінних паперів за найнижчою ціною на момент одержання наказу.

Лімітний наказ — це розпорядження клієнта здійснити купівлю (продаж) конкретних цінних паперів у визначеній кількості за обумовленою ціною або за вигіднішою, ніж ця. Інакше кажучи, на відміну від ринкового наказу в лімітному визначається конкретна ціна, за якою клієнт хотів би придбати (продати) цінні папери. Брокерська контора повинна виконати цю умову, а якщо ринкова ціна вигідніша для клієнта, ніж та, яку він вказав у наказі, то контора повинна виконати наказ за ринковою ціною.

Стоп-наказ — це розпорядження клієнта здійснити купівлю (продаж) цінних паперів у той момент, коли ціна на них досягне обумовленої в наказі. Брокерська контора виконає наказ клієнта лише тоді, коли ринкова ціна порівняється з ціною, зазначеною у стоп-наказі.

Залежно від терміну дії наказів клієнтів вони можуть бути такими, які мають силу протягом одного дня — накази “на день” або зберігають силу до моменту виконання або скасування (відкриття) — “відкриті” накази. Накази, які не містять вказівки щодо обмеження терміну їх дії, вважаються відкритими.

Накази клієнтів біржовим брокерам можуть містити певні застереження. У практиці розвинених ринків використовуються такі види застережень:

- діяти на власний розсуд;
- виконати або відмінити;
- виконати негайно або відмінити;
- виконати лише в повному обсязі;
- на момент відкриття (закриття);
- ціну не знижувати (підвищувати) та інші.

Діяти на власний розсуд — це застереження означає, що брокерська контора, яка одержала наказ від клієнта, має право виконати цей наказ негайно або відкласти його виконання до сприятливішого моменту і не відповідальна за невиконання наказу в обумовлені в ньому строки або за вказаною в ньому ціною.

Виконати або відмінити — це застереження означає, що наказ повинен бути виконаний брокерською конторою негайно і в повному обсязі. У разі неможливості негайного виконання в повному обсязі, даний наказ втрачає силу, тобто скасовується.

Виконати негайно або відмінити — це означає, що наказ повинен бути виконаний брокерською конторою негайно, але може виконуватися частково. Решта наказу, яка залишилася після негайного виконання певної його частини, скасовується.

Виконати лише в повному обсязі — це застереження означає, що брокерська контора повинна виконати його в повному обсязі. Не допускається виконання наказу частково. Крім того, на відміну від застережень “виконати або відмінити” та “виконати негайно або відмінити”, застереження “лише в повному обсязі” не передбачає негайне виконання наказу.

На момент відкриття (закриття) — це застереження означає, що брокерська контора повинна виконати наказ, який одержала, одразу після того, як почнуться торги з акціями.

4.6. Діяльність на ринку цінних паперів

- *Діяльність з випуску та обігу цінних паперів*
- *Агентські операції з цінними паперами*
- *Комерційна та комісійна діяльність з цінних паперів*
- *Управління портфелем цінних паперів*
- *Реєстраційна та депозитарна діяльність*

Відповідно до українського законодавства комерційні банки та інші юридичні особи можуть здійснювати емісійні операції — випускати в обіг акції, облігації, векселі, електронні картки тощо. За допомогою емісії цінних паперів державні органи прагнуть покрити дефіцит бюджету, комерційні банки — збільшити кредитні ресурси та розширити кредитування, підприємства — залучити кошти для поповнення основних та обігових коштів.

Згідно з українським законодавством діяльністю з випуску та обігу цінних паперів визнається посередницька діяльність з випуску та обігу цінних паперів. Цю діяльність здійснюють банки, акціонерні товариства, статутний фонд яких формується виключно за рахунок іменних цінних паперів, і фінансові посередники, для яких операції з цінними паперами становлять виключний вид діяльності або ті, що отримали ліцензію на цей вид діяльності (андерайтинг).

Товариства, які займаються виключно операціями з цінними паперами, називаються *торговцями цінними паперами*. Вони мають право здійснювати такі види діяльності з випуску та обігу цінних паперів:

- діяльність з випуску цінних паперів;
- комісійну діяльність з цінних паперів;
- комерційну діяльність з цінних паперів.

Діяльність з випуску цінних паперів передбачає виконання фінансовим посередником за дорученням, від імені й за рахунок емітента обов'язків з організації підписки на цінні папери або їх реалізації іншим способом. При цьому посередник може розміщувати цінні папери на комісійній основі, а в окремих випадках при неповному розміщенні емісії зобов'язатися викупити нереалізовану частину цінних паперів.

Комісійною діяльністю з цінних паперів визнається купівля-продаж цінних паперів фінансовими посередниками від власного імені, за дорученням та за рахунок іншої особи.

Комерційна діяльність передбачає купівлю-продаж цінних паперів від власного імені й за власний рахунок.

Здійснення діяльності з випуску та обігу цінних паперів як виключної допускається на основі дозволу, що видається Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку.

Поширеними операціями на фондовому ринку є агентські з обслуговування обігу цінних паперів, зокрема до них належать:

- ведення реєстрів власників цінних паперів;
- реєстрація угод переведення власності тощо;
- сприяння виконанню зобов'язань за цінними паперами, а саме проведення зборів акціонерів, виплата дивідендів тощо.

Діяльність, пов'язана зі зберіганням цінних паперів, називається депозитарною. Функції банку-депозитарію:

- укладає угоди з цінних паперів від імені власників цінних паперів та за їх дорученням;
- відкриває поточні, валютні та інші рахунки і здійснює за ними розрахункові, касові та інші банківські операції;
- приймає на зберігання та забезпечує зберігання майна фінансових посередників;
- здійснює облік цінних паперів та інші агентські операції з цінними паперами.

Важливою частиною цих операцій є операції з управління портфелем цінних паперів. За договором з управління портфелем передбачається виконання таких послуг:

- зберігання цінних паперів клієнта;
- забезпечення обліку цінних паперів, інкасації відсотків та дивідендів;
- обмін одних цінних паперів (акцій та облігацій) на інші;
- інформування акціонерів.

Таким чином, договір управління портфелем цінних паперів передбачає виконання таких видів операцій: комісії, зберігання, доручення, бухгалтерське та правове обслуговування клієнта.

До найперспективніших на фондовому ринку належать довірчі операції, які включають агентське обслуговування фізичних та юридичних осіб зі спеціальним правовим статусом передання майна в довірче управління.

Довірчі операції передбачають управління майном довіритель та виконання інших послуг за дорученням та в інтересах довіритель на правах їх довіреної особи.

Посередники на ринку цінних паперів — це професійні юридичні особи, які мають відповідну державну ліцензію на здійснення одного або кількох видів посередницької діяльності й надають брокерські (комісійні), дилерські (комерційні) операції та андерайтерські посередницькі послуги щодо цінних паперів.

Брокери — це посередники, які надають послуги щодо цінних паперів за рахунок клієнтів. Вони діють як на біржовому, так і на позабіржовому ринку. Брокери відкривають і ведуть для своїх клієнтів спеціальні депозитарні та клірингово-розрахункові рахунки.

Дилери — це посередники, які діють від власного імені та за власний рахунок. Джерелом доходу дилера є різниця між ціною придбання та ціною продажу цінних паперів. Дилери спеціалізуються на купівлі-продажу певного виду цінних паперів (наприклад, державних короткострокових облігацій, корпоративних цінних паперів тощо).

Діяльність андерайтерів полягає в наданні послуг щодо розміщення цінних паперів. Особливості цього виду посередницьких послуг:

- надаються щодо цінних паперів, які випускаються у вільний обіг;
- одного емітента, як правило, обслуговують кілька посередників-андерайтерів;
- оплачуються за рахунок різниці між емісійною ціною та номінальною вартістю;
- між емітентом та андерайтерами укладається угода;
- якщо це передбачено угодою, андерайтери зобов'язані викупити частину нереалізованих цінних паперів;
- цінні папери розміщуються серед інвесторів та/або дилерів.

На фондовому ринку існують обмеження щодо діяльності торговців цінними паперами. Торговець цінними паперами, який має дозвіл на здійснення будь-якого виду діяльності з випуску та обігу цінних паперів, не може безпосередньо або опосередковано володіти майном іншого торговця вартістю понад 10 % статутного фонду, у тому числі безпосередньо — вартістю понад 5 % статутного фонду іншого торговця.

Якщо частка фізичної або юридичної особи, що не може займатися діяльністю з випуску цінних паперів, у статутному фонді кількох торговців перевищує 5 %, то ці торговці не можуть здійснювати операції один з одним.

Торговець цінними паперами не має права торгувати цінними паперами власного випуску та акціями емітента, у якого він безпосередньо або опосередковано володіє 5 % статутного фонду.

Вартість угод торговця цінними паперами, укладених але не виконаних (відкриті позиції), не може перевищувати п'ятикратного розміру власного статутного фонду.

Загальна вартість угод з комерційної та комісійної діяльності, а також відкритих позицій не може перевищувати десятикратного розміру статутного фонду торговця цінними паперами.

Продажна або номінальна ціна цінних паперів, що є у власності торговця цінними паперами (резерв), і вартість відкритих позицій разом узятих одночасно не можуть перевищувати п'ятнадцятикратного розміру статутного фонду.

Обчислення здійснюються за номінальною або найвищою продажною ціною.

Обіг цінних паперів в Україні забезпечують торговці цінними паперами, зокрема:

- суб'єкти підприємницької діяльності, для яких цей вид діяльності є виключним (68,9 %);
- комерційні банки (16 %);
- інвестиційні компанії (15 %).

Відповідно до Меморандуму про взаєморозуміння між Урядом України, Міжнародним банком реконструкції та розвитку (СБРР) і Урядом Сполучених Штатів Америки від 25 січня 1999 р. передбачалось створення в Україні клірингового депозитарію (КД), що належить до ринку цінних паперів, який зможе обслуговувати всі ліцензовані ринки цінних паперів України. При створенні клірингового депозитарію в Україні на базі МФС необхідно здійснити такі дії:

- запровадити проміжне рішення і здійснити окремі розрахунки на основі поставки проти платежу в існуючому депозитарії МФС;
- реорганізувати ВАТ "МФС" у КД, що належить до ринку цінних паперів;
- впровадити внутрішні процедури та правила КД;
- вирішити організаційні питання створення КД;
- створити комп'ютерну та телекомунікаційну системи КД;
- впровадити пілотний проект КД;
- впровадити повнофункціональний КД.

Зауважимо, що фіксація прав на цінні папери повинна здійснюватись і реєстраторами, і депозитарними установами відповідно до

єдиних правил, які визначають порядок такої фіксації. Цієї мети можна досягти шляхом встановлення стандартів обліку (у тому числі депозитарного) та стандартів документообігу щодо операцій з цінними паперами. Рішенням Комісії від 20 жовтня 2000 р. № 163 було погоджено Стандарт депозитарного обліку № 1 “Загальні за-сади здійснення депозитарного обліку. Балансові рахунки депози-тарного обліку”.

Рахунками в цінних паперах вважаються ті, які ведуть зберігачі для власників цінних паперів та депозитарії для зберігачів щодо обслуговування операцій з цінними паперами.

Рахунки “лоро” — 1) рахунки, які відкриває певний банк своїм банкам-кореспондентам і на які зараховуються всі суми, одержані або видані за їх дорученням (у валюті рахунка); 2) у банківській кореспонденції цей термін вживається щодо кореспондентського ра-хунка третього банку, відкритого в банку-кореспонденті певної кредитної установи, а рахунок банку-кореспондента в цій кре-дитній установі називається “ностро”.

Рахунок “ностро” — це рахунок кредитної установи банку в банку-кореспонденті, на якому відображаються взаємні платежі. Умови ведення рахунка “ностро” визначаються при встановленні кореспондентських відносин між двома банками.

НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ

Економічний диктант з біржових операцій

... — це дії, які здійснюють брокери/дилери та/або фахівці біржі у процесі укладення біржової угоди (збирання, узагальнення та кла-сифікація замовлень, котирування та оголошення курсу на біржо-вий товар, звіряння параметрів угоди тощо).

Біржова послуга — це...

... — це орган управління біржею, який обирається загальними зборами біржі на визначений термін і здійснює відповідні функції в межах компетенції, визначеної статутом біржі.

Біржова торгівля — це...

... — це засвідчене володінням акцією акціонера біржі чи іншим способом, визначеним статутом та/або правилами біржі, право на здійснення біржової торгівлі в торговельному залі або в електронній торговельно-інформаційній мережі біржі, а також право на участь в управлінні біржею, якщо це передбачено правилами.

... — це визначений правилами біржі письмовий (на спеціальному бланку) або усний спосіб оголошення брокером/дилером відкритої пропозиції на купівлю чи продаж цінних паперів, який є достатньою підставою для котирування та/або прийняття біржової угоди до виконання.

Біржовий бюлетень — це...

Біржовий день (торговельна сесія) — це...

... — це середній показник біржової активності, який узагальнює динаміку цін на цінні папери і свідчить про зміни в рівні цін за певний час.

... — це договір про виконання угоди щодо поставки біржового товару проти оплати коштів, який може укладатися лише між членами біржі за формою, встановленою правилами біржі.

Борговий цінний папір — це...

Емісійні різниці (емісійний дохід) — це...

... — це юридична особа, яка від власного імені випускає цінні папери і зобов'язується виконувати обов'язки, що випливають з умов їх випуску.

Завдання

Встановити правильні паралелі виходячи з понять прав від володіння акціями та облігаціями.

Облігації	Акції
Держатель облігації має статус кредитора, але не має права власника	Власники акцій мають право на частку майна при ліквідації підприємства після власників облігацій
Проценти держателю облігації виплачуються незалежно від прибутку і фінансового стану підприємства до виплати дивідендів за акціями	Проценти за акціями виплачуються залежно від прибутку і фінансового стану підприємства
Проценти за облігаціями виплачуються у визначені строки, обумовлені умовами позики	Власник акції є одним із власників підприємства
Держателі облігацій мають пріоритетне право на розподілені активи підприємства при його ліквідації	Власники акцій мають право на участь в управлінні як учасники зборів акціонерів або учасники керівних органів АТ
Розмір дивідендів не визначений	Розмір процентів визначений і вказується у проспекті емісії
Власники облігацій не мають права на участь в управлінні підприємством	Акції приносять дохід необмежений період часу.

5.1. Суб'єкти і об'єкти страхового ринку

- *Страхові посередники*
- *Непрямі страхові посередники*
- *Об'єкти страхування*

Страхування — це система економічних і правових відносин з приводу захисту майнових інтересів суб'єктів економіки від різноманітних ризиків.

Основними суб'єктами страхування є: страховик, страхувальник, застрахований, треті особи та вигодонабувачі. Перелік учасників страхування не вичерпується зазначеними особами. До них належать також прямі та непрямі страхові посередники.

Страховий агент — це фізична або юридична особа, яка діє від імені та за дорученням страховика й виконує частину його страхової діяльності, а саме: укладає договір страхування, одержує страхову премію, виконує роботу, пов'язану з виплатою страхового відшкодування, тощо. Агент діє в інтересах страховика та одержує від нього винагороду у вигляді комісійних на підставі агентської угоди.

Страховий брокер — це фізична або юридична особа, яка зареєстрована як суб'єкт підприємницької діяльності й діє на страховому ринку від власного імені на підставі доручень страховика та страхувальника.

До непрямих страхових посередників належать:

- **актуарій** — спеціаліст, який здійснює на основі статистики даних про страхові випадки математичні розрахунки щодо страхових тарифів та умов здійснення робіт з формування й оптимізації страхового портфеля;
- **аварійний комісар** — особа, яка визначає причини страхового випадку, характер та розмір збитків страхувальника;
- **диспашер** — спеціаліст страховика або незалежна особа, яка розраховує складні збитки.

Згідно з українським законодавством страховиком може бути юридична особа, яка відповідає певним вимогам:

- зареєстрована у формі товариства з додатковою відповідальністю, повного чи командитного товариства або акціонерного товариства;
- сформувала статутний фонд за рахунок готівкових коштів, нерухомості та державних цінних паперів у відповідному розмірі згідно з вимогами Закону України “Про страхування”;
- отримала дозвіл (ліцензію) на здійснення зазначених видів страхування.

Види діяльності страховика: страхування, перестрахування та фінансова діяльність, пов’язана з формуванням та використанням страхових резервів, діяльність з управління резервами (вільними коштами) з метою отримання інвестиційного доходу.

Страхувальник — це дієздатна фізична або юридична особа, яка за законом або за договором страхування має право на отримання відшкодування в разі настання страхового випадку.

Загальну структуру страхового ринку подано на рис. 5.1.

Фактори, що визначають можливість отримання відшкодування.

Страхувальник повинен дотримуватись умов договору страхування: виплата страхових внесків, повна інформованість страховика тощо.

Факт страхового випадку має відбутись у період дії договору страхування (страхова виплата здійснюється за факт або обумовлені в договорі наслідки).

Встановлення причин та обставин настання страхового випадку оформлюється у вигляді акту про страховий випадок. Страховик може вимагати додаткових даних від причетних до події правоохоронних, медичних, пожежних та інших організацій або тих, що во-

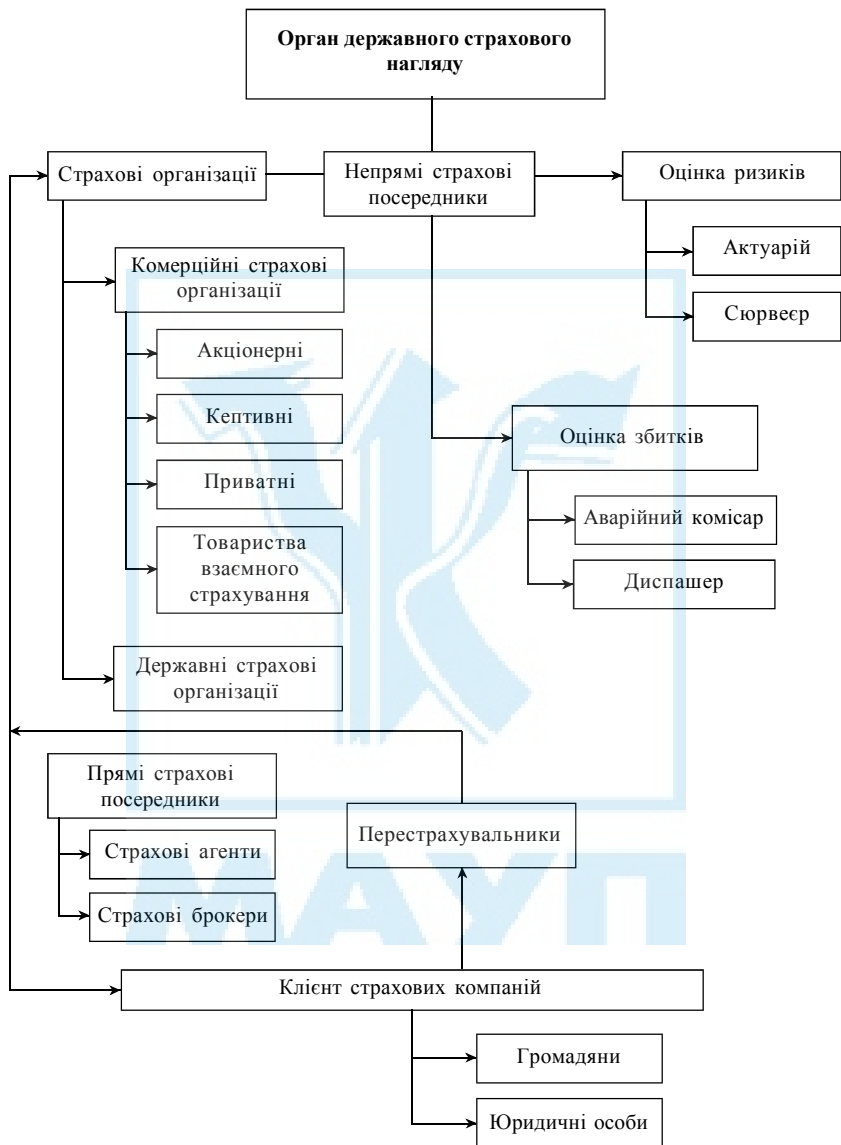

Рис. 5.1. Загальна структура страхового ринку

лодіють інформацією про обставини страхового випадку. Страховик не має права розголошувати інформацію про страхувальника.

Наявність обумовлених у договорі наслідків страхового випадку.

Наявність документів, що підтверджують факт, що страховий випадок відбувся зі страхувальником у ситуації, що не суперечить умовам договору страхування.

Страхове відшкодування виплачується страхувальнику, застрахованому, третій особі або спадкоємцям.

Об'єктами страхування можуть бути майнові інтереси, що не суперечать законодавству України та пов'язані:

- з життям, здоров'ям, працездатністю та додатковою пенсією страхувальника або застрахованої особи;
- з володінням, користуванням та розпорядженням майном;
- з відшкодуванням страховиком заподіяної ним шкоди особі або майну, що належить фізичній чи юридичній особі.

Об'єкт страхування це суб'єктивний інтерес. Страховий інтерес може бути кваліфікований як інтерес конкретної особи, пов'язаний з правом власності, іншими майновими правами та особистими немайновими правами.

Таким чином, усі напрямки страхування (майнове, особисте та страхування відповідальності) об'єднує страховий інтерес, який різниться лише формами свого прояву.

Особливості прояву страхових інтересів за основними об'єктами страхування.

В особистому страхуванні виконання страхового зобов'язання пов'язане з особистістю або з обставинами життя застрахованого. Тому ступінь та умови виконання цього зобов'язання за окремими видами особистого страхування залежать від віку, стану здоров'я, професії та обставин життя страхувальника (застрахованого).

У майновому страхуванні страхувальником може бути лише особа, яка має самостійний майновий інтерес щодо збереження того чи іншого майна.

Збиток, нанесений майновим інтересам такої особи, виявляється:

- у знищенні або частковому пошкодженні майна, що належить йому або перебуває у його розпорядженні чи користуванні;
- у виникненні непередбачуваних фінансових зобов'язань, зумовлених фактом розпорядження майном або діяльності з його використання;

- у втраті доходів або прибутків через непередбачувані обставини.

При страхуванні відповідальності фізичної чи юридичної особи формою прояву страхового інтересу страхувальника є можливість його звільнення від матеріальної відповідальності перед третіми особами за наслідки заподіяних ним матеріальних збитків внаслідок дії або бездіяльності за певними видами професійної чи непрофесійної діяльності.

Страхові виплати при страхуванні відповідальності можуть бути здійснені таким категоріям осіб:

- фізичним особам, життю, здоров'ю або працездатності яких заподіяно шкоду внаслідок професійної діяльності або бездіяльності визначених осіб;
- третім особам, майно яких постраждало внаслідок перелічених дій страхувальника;
- третім особам, майнові інтереси яких постраждали внаслідок невиконання цивільно-правових угод.

5.2. Фінансові аспекти страхових послуг

- *Страхова сума*
- *Страхова виплата або відшкодування*
- *Особливості відповідальності при професійному страхуванні*

Страхові послуги надаються страховиками або товариствами взаємного страхування в добровільній формі за всіма галузями страхування: майнове, особисте, відповідальності. Основою такого страхування є договір страхування.

Одним із суттєвих моментів договору страхування є визначення страхової суми. **Страхова сума** — це грошова сума максимального розміру зобов'язань страховика зі страхової виплати страхувальнику або третім особам. Страхова сума може бути встановлена в договорі окремо за кожним об'єктом страхування та відповідним переліком страхових випадків або за кожним страховим випадком для визначення максимальних зобов'язань страховика. Разом зі страховими сумами, встановленими за кожним ризиком або страховим випадком, може бути встановлена загальна страхова сума за угодою (ліміт відповідальності страховика).

Розмір і порядок встановлення страхової суми є важливими елементами договірних відносин страховика та страхувальника. Вони впливають на ціну страхової послуги, визначають можливість прийняття ризику на страхування, необхідність укладення договорів перестраховання або співстрахування. Розмір і порядок встановлення страхової суми залежать від форми та галузі страхування. При обов'язковому страхуванні вони встановлюються законодавчо, при добровільній формі є предметом договірних відносин страховика та страхувальника.

При визначенні розміру страхової суми враховується валюта страхування, тобто в яких грошових одиницях вимірюються зобов'язання страховика. При цьому страхова сума, що підлягає виплаті в національній валюті, може бути встановлена в розмірі, еквівалентному відповідній сумі в конвертованій валюті на дату страхових зобов'язань за договором страхування.

Страхова виплата може здійснюватись у вигляді страхового відшкодування або страхової суми. **Страхове відшкодування** — це грошова сума, яка виплачується страховиком на умовах майнового страхування та страхування відповідальності при настанні страхового випадку. Страхова сума виплачується за угодами особистого страхування.

У кожній галузі страхування встановлення розміру страхової суми та умов її виплати мають певні особливості.

В особистому накопичувальному страхуванні життя залежно від страхової суми визначається розмір одноразової страхової виплати при дожитті застрахованої особи до закінчення терміну страхування. Ця страхова сума виплачується страхувальнику або спадкоємцям. Договір страхування життя може передбачати постійні страхові виплати (ренти). У такому разі страхова сума — це розмір страхового забезпечення (ренти), що виплачується з певною періодичністю.

В угодах ризикового страхування від нещасних випадків та медичного страхування залежно від страхової суми визначається максимальний розмір виплати, у межах якої компенсується реальний збиток щодо майнових інтересів страхувальника. При цьому страхова виплата визначається одним з таких способів:

- у відсотках від страхової суми при одноразовій виплаті, розмір якої залежить від характеру та ступеня тяжкості травматичного пошкодження;
- у фіксованому розмірі за кожний день втрати працездатності.

Межі страхових зобов'язань страховика залежать від страхової суми. Якщо збитки перевищують страхову суму, вони будуть відшкодовані лише частково.

В угодах медичного страхування страхова сума встановлюється у вигляді фіксованої суми:

- на весь період дії угоди;
- для кожного страхового випадку.

У майновому страхуванні страхова сума не може перевищувати дійсної вартості майна, що називається страховою вартістю об'єкта страхування. Страхова вартість об'єкта страхування визначається при укладенні договору страхування за цінами та тарифами, що діють на момент її підписання. При цьому страховик має право самостійно оцінити вартість майна або призначити власну експертизу.

Страхова вартість розраховується як вартість придбання майна за вирахуванням його фактичного зносу.

Договором страхування може бути встановлена страхова сума нижче страхової вартості майна. При настанні страхового випадку частка збитку, що підлягає відшкодуванню, буде пропорційною відношенню страхової суми до страхової вартості застрахованого майна.

У майновому страхуванні крім зобов'язань щодо компенсації прямих збитків можуть бути передбачені відшкодування непрямих збитків, у тому числі витрати страхувальника на рятувальні роботи (у розмірах, встановлених у відсотках до страхової суми). Страхова сума може бути встановлена одним з таких способів: як агрегатний ліміт відповідальності, окремо за прямими та непрямими збитками, за страховими випадками тощо.

При **страхуванні відповідальності** страхова сума визначає межу відповідальності страховика у компенсації втрат третіх осіб від дій або бездіяльності страхувальника.

Наприклад, за договором страхування професійної відповідальності нотаріуса страхова сума визначає розмір відшкодування при здійсненні професійних помилок у діях або бездіяльності нотаріуса.

Угоди страхування відповідальності можуть укладатись без встановлення страхової суми, якщо страховик зобов'язується компенсувати весь обсяг втрат третіх осіб.

Договори страхування відповідальності можуть бути укладені на таких умовах: страхова сума за кожним страховим випадком

має фіксоване значення. Як правило, у цьому разі страховики встановлюють граничний розмір страхових виплат, які можуть бути здійснені за термін дії угоди.

Окремим варіантом встановлення страхової суми є метод “одно-разової страхової суми”. Цей метод використовується при страхуванні однотипних об’єктів з різними обсягами відповідальності.

Розглянемо *особливості відповідальності* при здійсненні страхування професійної відповідальності перед третіми особами. Основним джерелом претензій до професіоналів є упущення, помилки або хибні дії, які призвели до фінансових збитків клієнтів або третіх осіб. Природа шкоди залежить від характеру професійної діяльності.

Відповідальність професіонала полягає в додержанні необхідної обережності та майстерності при виконанні своїх обов’язків. При цьому він не обов’язково має бути компетентним в усіх питаннях. Рівень кваліфікації професійного працівника має бути не нижчий від рівня, якого один професіонал очікує від іншого в певній професійній сфері.

Способи захисту професіонала. Захистом проти висунутих претензій може бути доказ, що професіонал не перевищив своїх повноважень, був обережний і його дії відповідали рівню кваліфікації, який вимагається від професіоналів у цій сфері. Він повинен переконати суд, що діяв чесно й розумно.

Великі суми позовів, а також відсутність резервів для таких виплат, які професіонал потенційно має бути готовий сплатити, змушують його вдаватись до страхування. Мало того, у деяких країнах страхування професійної відповідальності обов’язкове.

Умови страхування. Згідно з договором страхування страховик зобов’язується виплатити страхувальникові компенсацію за будь-яким позовом третьої сторони за шкоду, заподіяну їй страхувальником через недбалість або помилку. Як правило, договір страхування укладається за принципом “заявлених позовів”. Позов може бути сплачений страховиками, якщо він пред’явлений у період дії договору страхування, незалежно від часу й місця, де сталася помилка або виникла підозра щодо її наявності.

Виятки з договору страхування. Як правило, виключається відповідальність, що виникає з таких причин:

- через дискредитацію, наклеп чи поговір (хоча такий ризик може бути включений до договору за додаткову плату);

- через нечесність, шахрайство, кримінальні дії страхувальника.

Виключаються позови, які підпадають під дію інших полісів страхування.

Поява нових видів професійної діяльності, нових ризиків зумовлюють нові винятки. У зв'язку з позовами, спричиненими екологічним забрудненням, окремі страховики виключають ці ризики з полісів. Наприклад, фахівець з оцінювання земельних ділянок може не врахувати, що раніше на розглядуваній ділянці було звалище, куди часто вивозилися хімічні відходи. Використання цієї ділянки може зашкодити здоров'ю людей. Сума позову в такому разі може бути значною.

Можуть виключатися позови щодо ліквідації пошкоджень, а також пов'язані з місцевими умовами, трудовим законодавством тощо.

Термін страхування. Поліс покриває всі позови, які були подані в період його дії. Не має значення, коли припустилися необережності, що викликала позов, — під час дії цього полісу або раніше. Тому страхувальник повинен бути дуже уважним, відповідаючи на запитання страховика під час укладення договору страхування. Це дасть можливість страховикові надати адекватне страхове покриття. Щоб убезпечитися від можливої лавини “довгохвостих позовів”, страховик може передбачити в договорі ретроспективну дату. Позови, шкоду за якими було завдано до такої дати, страховик не приймає.

Територіальні межі страхування. Договір страхування передбачає покриття робіт, виконуваних у межах країни. При виконанні робіт за кордоном страхувальник має додатково повідомляти страховика, щоб розширити страхове покриття.

Ліміт відповідальності страховика. Донедавна страховики не обмежували суми відшкодування за угодами страхування відповідальності роботодавців. З огляду на непоодинокі катастрофічні збитки багато страхових компаній почали вводити ліміти відповідальності. Нині вони становлять від 10 до 25 млн фунтів стерлінгів за кожним страховим випадком, включаючи юридичні витрати.

Однією з причин таких змін стала катастрофа на морській платформі “Пайпер Альфа”, де в результаті вибуху загинуло 165 із 226 працівників. Службовці, які працювали у різних роботодавців,

піддалися ризику одного нещасного випадку, тобто сталась кумуляція ризику. Загальна сума сплачених позовів досягла 2 млрд дол.

Страховики обов'язково застосовують франшизу за одним страховим випадком, а також за збитками стосовно одного службовця.

Андеррайтинг. Щоб оцінити ризик, андеррайтер вимагає від страхувальника таку інформацію:

- вид виробництва. Вид діяльності страхувальника описується докладно з метою уточнення страхового захисту, селекції ризиків. Наприклад, у полісі страхування компанії з прокладення комунікацій може бути не передбачена робота в шахтах метрополітену;
- умови праці, дотримання техніки безпеки та розвиток соціальної сфери. На підставі цієї інформації можна дійти висновку про ступінь ризику і ймовірність розвитку професійних захворювань;
- кількість працівників, їх кваліфікація, стаж;
- річна заробітна плата. Саме цей показник береться за основу для визначення достатніх лімітів;
- специфіка діяльності окремих категорій працівників. Вивчається характер виконуваних робіт: чи пов'язані вони з використанням вибухових та вогнебезпечних речовин, хімікатів, механічних пристроїв, з роботою на висоті або під землею. Відповідно андеррайтер може виключити окремі ризики або ввести обмеження, наприклад, покриття надається для робіт, виконуваних на висоті щонайбільше 20 метрів.
- робота на чужій території;
- історія збитків за останні п'ять років, розмір найбільшого збитку.

Розрахунок премії. Премія розраховується за одним з таких принципів:

- відсотки від річного грошового обігу страхувальника плюс фіксовані суми премій за кожну застраховану особу (тобто працівника);
- згідно із сумами компенсацій з додаванням оплати за кожного працівника.

Нечесність працівників. Страхування ризиків відповідальності страхувальника у зв'язку з нечесністю працівників не покриває нечесності партнерів та керівних працівників. Таке страхування не поширюється на шкоду страхувальникові (його грошовим кош-

там, власності тощо) внаслідок нечесності працівників. Шкоду страхувальникові розумніше страхувати у страховика, в якого одержано поліс професійної відповідальності з розширенням на ризики нечесності. На практиці можуть виникнути обставини, що об'єднують обидва покриття.

Нечесність з боку особисто страхувальника виключається.

Втрата, шкода або знищення документів. Часто професіонали тримають у себе різні документи своїх клієнтів — заповіти, закладні, сертифікати. Договір може передбачати покриття витрат на заміну або відновлення таких документів через їх часткову втрату або знищення. Покривається також відповідальність перед третіми особами, що постраждали внаслідок такої втрати.

На практиці існують численні ризики, які можуть бути внесені в поліс страхування професійної відповідальності на особливих умовах та за додаткову премію.

5.3. Класифікація ризиків у діяльності підприємства

- *Елементи поняття ризику*
- *Класифікаційні ознаки ризиків*
- *Фінансові ризики*

В економіці під ризиком розуміють імовірність виникнення збитків або недоотримання прибутків порівняно з прогнозованим варіантом. Інакше кажучи, **ризик** — це ймовірність (загроза) втрати підприємством частини своїх ресурсів, недоотримання прибутків або появи додаткових витрат у результаті здійснення виробничої та фінансової діяльності.

Функціонуванню і розвитку багатьох економічних процесів властиві елементи непевності. Це зумовлює ситуації, що не мають однозначного вирішення. Якщо існує можливість кількісно і якісно визначити ступінь імовірності того чи іншого варіанта, то це й буде ситуація ризику. Вона має такі ознаки:

- наявність непевності;
- необхідність вибору альтернативи (при цьому необхідно враховувати, що відмова від вибору також є різновидом вибору);

- можливість оцінити ймовірність здійснення альтернатив, що вибираються.

Ризик — це дія (діяння, вчинок), виконувана в умовах вибору (у ситуації вибору в надії на щасливий вихід), коли в разі невдачі існує можливість (ступінь небезпеки) опинитися в гіршому стані, ніж до вибору, або в разі нездійснення цієї дії. У цьому визначенні поряд з небезпекою, можливістю невдачі є така риса, як альтернативність.

Ризик — це діяльність, пов'язана з подоланням непевності в ситуації неминучого вибору, у процесі якої є можливість кількісно і якісно оцінити ймовірність досягнення передбачуваного результату, невдачі та відхилення від цілі.

У явищі “ризик” виокремимо основні елементи, взаємозв'язок яких і становить його сутність:

- можливість відхилення від передбачуваної мети, заради якої здійснювалась вибрана альтернатива;
- імовірність досягнення бажаного результату;
- відсутність впевненості в досягненні поставленої мети;
- можливість матеріальних, моральних та інших втрат, пов'язаних із здійсненням вибраної в умовах непевності альтернативи.

Важливим елементом ризику є наявність імовірності відхилення від вибраної мети. При цьому можливі відхилення як негативні, так і позитивні.

У процесі діяльності підприємці стикаються з різноманітними видами ризиків, що різняться за місцем та часом виникнення, сукупністю зовнішніх і внутрішніх чинників, що впливають на їх рівень, і, отже, способом їх аналізу та методами опису.

Як правило, усі види ризиків взаємозалежні і впливають на діяльність підприємця. Ці обставини утруднюють прийняття рішень по оптимізації ризику і вимагають поглибленого аналізу складу конкретних ризиків, а також причин і чинників їх виникнення.

До найважливіших елементів класифікації ризиків належать такі:

- час виникнення (розрізняють ретроспективні, поточні, перспективні ризики);
- основні чинники виникнення (політичні, економічні, соціальні, географічні тощо);
- характер обліку (зовнішній, внутрішній);

- характер наслідків (чисті, спекулятивні ризики);
- сфера виникнення (виробнича, комерційна, фінансова).

Відома така класифікація фінансових ризиків залежно від сфери вкладення капіталу: інвестиційні ризики від вкладення коштів у виробничу та невиробничу сфери економіки; інвестиційні ризики від діяльності фірми на фінансовому ринку; кредитні ризики.

До першої з названих груп належить сукупність ризиків, що впливають на підприємств у процесі господарської діяльності, за винятком тієї її частини, що пов'язана з діяльністю на фінансовому ринку.

Інвестиційні ризики, пов'язані з діяльністю на фінансовому ринку, у свою чергу поділяються на три групи: втраченої можливості, зниження дохідності та відсоткові.

Джерелом ризиків втраченої можливості є ймовірність настання непрямих (побічних) фінансових втрат, які виявляються в недоотриманні прибутку в результаті нездійснення фірмою якогось заходу, який би сприяв одержанню цього прибутку (наприклад, відсутність страховки на судно, що перевозило вантажі фірми і згодом затонуло). Окремим випадком цього виду ризику є ризик внаслідок падіння загальноринкових цін, який найчастіше пов'язаний з падінням цін на всі цінні папери, що обертаються на ринку, одночасно (наприклад, у результаті зниження загальної інвестиційної активності).

Найчастіше ризики втраченої можливості несистемні і запобігти їм можна шляхом реалізації спеціальних заходів.

Іншою групою інвестиційних ризиків є ризики зниження дохідності. Вони виникають внаслідок імовірності зниження розміру відсотків і дивідендів за портфельними інвестиціями, а також за внесками і кредитами.

Портфельними інвестиціями називають вкладення коштів у цінні папери довгострокового характеру, які зазвичай не передбачають швидкого одержання доходу.

Ризики зниження дохідності поділяються на відсоткові та кредитні. Відсотковими є ризики внаслідок здійснюваних фірмами (здебільшого банками) активних операцій.

Кредитні ризики тісно пов'язані з відсотковими, причини їх виникнення здебільшого однакові. Основна відмінність між цими двома групами ризиків зниження дохідності полягає в тому, що відсоткові ризики розглядаються з позицій кредитора, а кредитні — з позицій позичальника (біржові, селективні, ліквідності, банкрутства).

Для системної ідентифікації можливих ризиків необхідно врахувати класифікаційні ознаки, що характеризують, який ризик, де і коли може виникнути. Зокрема, ризики розрізняють за такими ознаками:

- сферами діяльності — виробничий, комерційний, фінансовий, транспортний (X_1);
- рівнем оцінки — державний, галузевий, підприємницький (X_2);
- територією здійснення проекту — внутрішній, зовнішній, регіональний (X_3);
- причинами виникнення — об'єктивний та суб'єктивний (Y_1);
- наслідками для виробництва — припинення діяльності, ліквідності, варіаційний (Y_2);
- джерелами небезпек — екологічні, соціально-правові, економічні, політичні та ін. (Y_3);
- стадіями життєвого циклу проекту — проектування, організація виробництва, виробництво (Z_1);
- стадіями прояву — передопераційний і операційний (Z_2);
- етапами забезпечення виробництва — проектування, постачання, реалізація продукції (Z_3).

Систему зазначених ризиків ілюструє рис. 5.2.

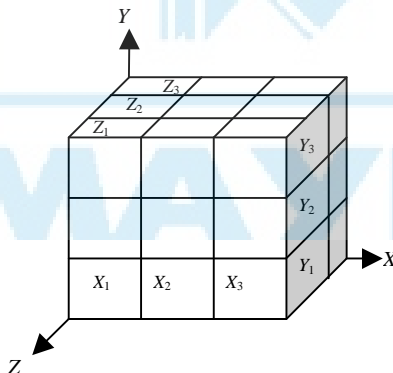

Рис. 5.2. Система інвестиційних ризиків

Виробничо-технічні ризики виявляються у формі аварій через раптовий вихід з ладу машин та обладнання або збої в технології

виробництва. При цьому важливо оцінити частоту аварій і способи оцінки збитків від них.

Технічні ризики мають універсальний характер, тобто захищають об'єкт від багатьох причин збитку, зокрема від помилок управління, монтажу, порушення технології та ін.

Комерційний (економічний) ризик виникає при операціях купівлі-продажу товарів чи послуг. Розрізняють економічний ризик прямий (його форми — контрактна пропозиція, прайс-листи, експансія) та непрямий, що виникає при змінах витратної та цінової конкурентоспроможності, зумовлених рухом курсів валют.

Ризик контрактної пропозиції полягає в тому, що в період між складанням і здійсненням проекту його вартість може зменшитись, і прибуток підприємства буде меншим від розрахункового. Ризик збитків може виникати також при операціях купівлі-продажу за прайс-листами через падіння курсу валют протягом терміну дії цін, зазначених у прайс-листах.

Ризик експансії пов'язаний з розширенням ризиків збуту товарів чи послуг, їх інтернаціоналізацією, а це потребує відповідних платежів для покриття витрат в іноземній валюті та додаткових витрат на покриття різниці курсів.

Фінансові ризики виникають у зв'язку з рухом фінансових потоків і виявляються у вигляді процентного, валютного, кредитного та інших видів ризиків.

Процентний ризик виникає через коливання процентних ставок. Це спричинює зміну витрат на виплату процентів чи доходів на інвестиції, а отже, зміну розміру прибутку порівняно з розрахунковим.

Валютний ризик зумовлюється коротко- та довгостроковими коливаннями курсів валют на фінансових ринках.

Кредитний ризик означає ймовірність того, що учасники контракту не матимуть змоги виконувати договірні зобов'язання загалом або за окремими позиціями.

Бізнес-ризик полягає у здатності підприємства підтримувати рівень доходу на вкладений капітал (тобто рівень ризику дорівнює різниці між отриманим та розрахунковим доходами).

Внутрішньоекономічний ризик передбачає аналіз макропоказників розвитку економіки (валовий продукт, рівень споживання, нагромадження тощо), зовнішньоекономічний — аналіз торговельного балансу, експортно-імпортних операцій, руху капіталів тощо.

Соціально-політичний ризик характеризується показниками політичної та соціальної стабільності, а також рівнем приватизаційних процесів тощо.

Транспортні ризики поділяються на ризики каско і карго. Транспортні ризики каско виникають на повітряному, морському та річковому транспорті, залізниці та автомобілях під час руху, стоянки та ремонту їх рухомого складу. Транспортні ризики карго передбачають страхування вантажів, що перевозяться всіма видами транспорту.

Функціональний ризик визначається помилками управління на етапах проектування, виробництва та реалізації продукції, а також виникає з персональними змінами в керівництві. Цей вид ризику часто пов'язаний з неправильним передбаченням цін та витрат, помилками в управлінні інвестиційним портфелем. За розглядуваною класифікацією функціональні ризики суб'єктивні.

Правові ризики пов'язані зі змінами законодавства, що стосуються виробничої та фінансової діяльності підприємства.

Врахування інфляційного ризику передбачає використання очікуваного рівня інфляції за рік (h) у розрахунках ставки дисконту (d), тобто $d = g + h$, де g — мінімальна ставка річної дохідності.

Якщо інвестор компенсує інфляцію підвищенням витрат на заробітну плату, матеріали, ціни на продукцію пропорційно інфляції, то в розрахунках дохідності вона не враховується, тобто $d = g$, і розрахунок здійснюється в постійних цінах. Якщо компенсується лише частина інфляції, то як h використовується величина некомпенсованої інфляції. Таким чином, при розрахунках у постійних цінах використовується реальна ставка дисконту, у плаваючих цінах — номінальна, тобто зменшена на інфляційну премію.

Ризик припинення діяльності (наприклад, через банкрутство, неплатоспроможність) розраховується на основі аналізу фінансового стану підприємства.

Ризик ліквідності виникає при змінах у можливості реалізації того чи іншого активу.

Варіаційний ризик пов'язаний з відхиленням фактичних значень дохідності відносно очікуваних. При статистичному моделюванні цього ризику розраховується дисперсія, тобто коефіцієнт варіації чи середньоквадратичне відхилення можливих значень дохідності в майбутньому відносно найімовірнішого значення цього показника. Варіаційний ризик поділяється на систематичний та

несистематичний. Систематичний пов'язаний із загальноринковими коливаннями цін і дохідності, несистематичний — з мінливістю дохідності певного виду активу.

За стадіями прояву розрізняють ризик передопераційний та операційний.

Передопераційний ризик аналізується в такій послідовності:

- визначення цілей підприємства, розподілу майнових прав та обов'язків;
- перевірка захищеності майнових та інших прав, екологічної чистоти виробництва, узгодження зі службами ресурсозабезпечення;
- оцінка ресурсного забезпечення виробництва.

Досліджуючи операційний ризик, оцінюють такі показники:

- можливість падіння виробництва до точки незбитковості;
- стабільність оподаткування, обмінного курсу валют тощо;
- законодавчі обмеження (митні, податкові, організаційні);
- стабільність та ритмічність постачання;
- рівень гарантій за кредитами та ін.

Ризики поділяються на дві великі групи: страхові та нестрахові. До страхових ризиків належить сукупний обсяг страхової діяльності за договорами страхування. Нестрахові ризики не підлягають страхуванню і мають компенсуватись іншими заходами.

Загальнодержавний, або загальноекономічний, ризик пов'язаний з політичним та економічним станом у державі, де здійснює діяльність емітент або інвестор. Таким чином, цей вид ризику пов'язаний зі змінами макропоказників інвестиційного середовища.

Галузевий ризик оцінюється за даними індустріального аналізу, який складається з трьох етапів:

- визначення стадії життєвого циклу галузі (піонерна, розширення, стабілізації, загасання);
- встановлення положення галузі щодо ділового циклу та макроекономічних умов (зростаючі, захищені, циклічні, контрциклічні, чутливі до змін дохідності);
- якісного аналізу та прогнозування перспектив розвитку галузі (умови конкуренції, структурні зміни, виробничий потенціал).

Відповідні розрахунки здійснюються на основі даних про обсяги продажу, доходи, дивіденди, а також інновації на підприємствах

галузі. Для інвестора найвигідніше вкладати кошти в підприємства галузей, що перебувають на стадії розширення, коли поєднуються стабільні й високі дивіденди з відносно низьким рівнем ризику.

Класифікація ризиків за видами застосовується при аналізі підприємницького клімату у країні, інвестиційного рейтингу регіонів, областей, автономій. При цьому кожний вид ризику характеризується кількома показниками, кожний з яких має певне значення в системі оцінки. Бали за всіма показниками з урахуванням їх значення підсумовують і одержують узагальнену оцінку конкретного виду ризику за певним регіоном.

Ризик може бути об'єктивною причиною виникнення страхових відносин: якщо немає ризику — нема й потреби у страхуванні. Однак не кожний ризик може бути покладений в основу страхових відносин. Застрахованим може бути лише той ризик, за яким можна оцінити вірогідність настання страхового випадку, визначити можливі збитки та еквівалентну страхову премію. У Законі України “Про страхування” сутність цього явища конкретизується так: **“Страховий ризик** — певна подія, на випадок якої проводиться страхування і яка має ознаки вірогідності випадковості настання”.

Страховий випадок — це подія, передбачена договором страхування чи законодавством, яка відбулась і з настанням якої виник обов'язок страховика здійснити виплату страхової суми (страхового відшкодування) страхувальнику, застрахованому чи іншій третій особі.

Отже, термін “страховий ризик” має кілька значень:

- 1) імовірність страхового випадку. Обчислена математично, ця ймовірність є основою для побудови страхових тарифів;
- 2) конкретні об'єкти страхування за їх страховою сумою і ступенем імовірності заподіяння шкоди. З огляду на це розрізняють великі, середні та дрібні страхові ризики залежно від їх вартості, а також більшою чи меншою мірою небезпечні ризики за ступенем імовірності загибелі або ушкодження об'єктів страхування.

У другому трактуванні термін широко застосовується в міжнародному страхуванні.

5.4. Управління страховими ризиками

- *Етапи управління ризиками*
- *Способи запобігання ризикам*
- *Страхування ризиків*

Менеджмент ризиків означає цілеспрямований пошук і організацію діяльності з метою зниження рівня ризику, мистецтво отримання і збільшення прибутку в невизначеній господарській ситуації. Кінцева мета ризик-менеджменту відповідає цільовій функції підприємництва і полягає в отриманні якнайбільшого прибутку при оптимальному, прийнятному для підприємця співвідношенні прибутку й ризику.

Управління ризиком покликане забезпечити оптимальне для підприємця співвідношення прибутку і ризику. Необхідною умовою для розв'язання проблеми ризику є чітке усвідомлення цілей діяльності фірми. Виходячи з конкретних цілей збирають, оброблюють та аналізують інформацію про зовнішнє середовище, внутрішні показники фінансової, виробничої та комерційної діяльності фірми в минулому та поточному періодах, прогнозують майбутню діяльність.

При виборі стратегії і тактики управління ризиком менеджер повинен виходити з таких основних принципів:

- недоцільно ризикувати більшим заради меншого;
- недоцільно ризикувати більше, ніж є власних засобів (капіталу тощо);
- необхідно заздалегідь прогнозувати можливі (імовірні) наслідки ризику.

Складові процесу управління ризиком визначаються залежно від сфери діяльності фірми, притаманних їй ризиків, наявних ресурсів, особистої майстерності, професіоналізму, схильності менеджера (суб'єкта прийняття рішення) до ризику. Процес менеджменту ризиків поділяється на такі етапи:

- ідентифікація підтвердження ризиків;
- оцінка ризиків;
- вибір методів керування ризиками і їх використання.

Процес менеджменту ризиків складається з шести етапів:

1. **Визначення мети.** Для людини така мета може передбачати турботу про стан здоров'я, підтримку рівня життя родини у разі смерті або втрати джерела прибутку, страховий захист

домашнього майна, транспортних засобів у приватній власності. Для підприємницької структури основною метою є забезпечення існування фірми в непередбачуваних умовах (пожежа, пограбування тощо).

2. **Ідентифікація ризику** виявляється в усвідомленні ризику підприємством чи індивідом.
3. **Оцінка ризику** означає визначення його з позицій імовірності та розміру можливого збитку.
4. **Вибір методів управління ризиком.** Конкретний метод вибирають залежно від виду ризику.
5. **Використання вибраного методу.**
6. **Оцінка результатів.** На цьому етапі аналізують рівень досягнення поставленої мети і визначають сутність відхилень, а також коригують мету чи вдосконалюють модель і повторюють цикл управління.

У результаті ґрунтовного якісного та кількісного аналізу вибирають один із способів управління ризиком. Способи управління ризиками поділяють на організаційно-технічні та фінансово-договірні. До **організаційно-технічних** належать такі:

- уникнення ризику;
- запобігання ризику;
- прийняття (збереження чи збільшення) ступеня ризику;
- зниження ступеня ризику (оптимізація).

Уникнення ризику — це ухиляння від певного заходу, обтяженого надмірним (катастрофічним) ризиком. Однак уникнення ризику для менеджера (інвестора) часто означає відмову від прибутку, а це пов'язано з ризиком невикористаних можливостей.

Запобігання ризику є ефективним способом, який, однак, лише в окремих випадках дає змогу зменшити (уникнути) ризик у менеджменті.

Прийняття (збереження чи збільшення) ступеня ризику — це залишення ризику за менеджером (інвестором), тобто на його відповідальність.

Зниження ступеня ризику може здійснюватись **зовнішніми засобами**, тобто шляхом його передання, який, у свою чергу, здійснюється через **розподіл ризику**, що полягає в тому, щоб покласти певну частку відповідальності за ризик на учасника реального інвестиційного проекту, здатного контролювати його краще від інших, а також за допомогою **внутрішніх ресурсів** — розподіл

фінансових, матеріальних коштів з урахуванням принципів лімітування та диверсифікації.

Фінансово-договірні способи управління ризиком включають:

- самостійне протистояння ризику;
- передання ризику;
- страхування ризику.

Способи самостійного протистояння ризику полягають у фінансуванні збитків за рахунок власних коштів. До таких способів зараховують:

- створення спеціального внутрішнього фонду (фонду самострахування);
- організацію галузевої (кептивної) страхової компанії;
- фінансування ризику із поточного бюджету.

До внутрішніх способів оптимізації рівня ризиків належать такі:

- **лімітування** — обмеження потоків (грошових, товарних, кредитних), спрямованих у зовнішню (щодо підприємства) сферу;
- **диверсифікація** — розподіл інвестованих коштів між об'єктами вкладення, що безпосередньо не взаємопов'язані. На цьому принципі базується діяльність інвестиційних фондів, що продають клієнтам свої акції, а одержані кошти вкладають у цінні папери, які купуються на фондовому ринку і приносять стійкий середній прибуток.

Передання ризику здійснюється через укладення різнотипних контрактів:

- **будівельних** (за всі пов'язані з будівництвом ризики відповідає будівельна фірма);
- **орендних** — частина ризиків передається шляхом спеціальних умов у договорі оренди;
- **щодо зберігання і перевезення вантажів** (транспортній компанії передаються ризики, пов'язані з випадковим пошкодженням продукції з вини транспортної компанії);
- **продажу, обслуговування, постачання** (споживач, купуючи товар чи послугу, передає пов'язані з його експлуатацією ризики виробнику чи дистриб'ютору на період гарантії, що включає усунення дефекту чи заміну неякісного товару);
- **контрактів-доручень** (особа, що доручає, гарантує кредитор, що борг принципала буде повернуто незалежно від його успішної чи невдалої діяльності);

- **договорів факторингу** (факторинг дає змогу підприємницькій фірмі, що передає свої боргові зобов'язання фактор-посереднику, забезпечити гарантію отримання всіх платежів, зменшуючи тим самим кредитний ризик підприємства);
- **біржових договорів** (ризик постачання мінімізуються за рахунок передання ризику шляхом придбання опціонів на закупівлю товарів і послуг, ціна на які в майбутньому підвищиться; укладення ф'ючерсних контрактів про закупівлю товарів, ціна на які підвищується).

Страхування ризику. Загалом страхування належить до методів передання ризику через укладення контракту і найбільшою мірою відповідає ідеальним умовам при переданні ризику.

З позицій страхувальника використання страхування переводить фінансовий ефект, який виникає через ризик, на іншого суб'єкта — страхову компанію (страховика), тоді як страховик покриває ефект ризику страхувальника, виплачуючи йому певну частину грошей. За це страховик вимагає від страхувальника оплати страхової премії. Із цієї премії і премій інших страхувальників страховик створює фонд. Із цього фонду страховик компенсує збитки, які може зазнати страхувальник. Тому основна функція страхової компанії — передбачити фінансовий ефект ризику страхувальників. Якщо поняття “*вартість ризику*” розглядати як суму фактичних збитків підприємця від реалізації цього ризику і витрат на відшкодування таких збитків та їх наслідків, то страхування дає змогу зменшити цю суму (вартість страхового ризику) до розміру страхової премії.

Нині витрати на страхування підприємств у розвинених промислових країнах змінюються від 1 до 20 % обсягу щорічного продажу залежно від галузі, місцезнаходження фірми тощо. У практиці страховій компанії передаються такі види ризиків:

- пошкодження/знищення майна через пожежі, стихійні лиха, технологічні аварії тощо;
- повної/часткової (тимчасової) втрати працездатності працівниками підприємства під час виконання службових обов'язків внаслідок нещасного випадку;
- пов'язані з необхідністю відшкодування збитків, що їх зазнала третя особа внаслідок певних дій (відсутності необхідних заходів) з боку підприємства, його працівників, а також збитків, спричинених підприємству некваліфікованими (нечесними) діями працівників;

- фінансово-комерційні, які можуть реалізовуватись у вигляді недоотримання прибутку, збільшення періоду кругообігу коштів тощо в результаті впливу зовнішніх непередбачуваних чинників.

Переваги, які отримує страхувальник від страхування, включають можливість використання сервісних послуг з менеджменту ризиків, які забезпечуються страховою компанією чи страховим брокером.

Приймаючи рішення щодо способу управління ризиком, слід враховувати насамперед можливий рівень збитків і ймовірність реалізації певного виду ризику.

При класифікації ризиків за ймовірністю їх реалізації та можливих збитків розрізняють два їх граничних типи:

- ризики, що спричинюють окремі незначні збитки, які мають тенденцію повторюватись;
- ризики, наслідком яких є катастрофічні за обсягом збитки, ймовірність реалізації яких незначна.

Якщо в першому випадку доцільно приймати ризик, оптимізуючи його шляхом створення резервів коштів, то другий випадок є класичним прикладом ризику, який доцільно передавати страховику (в окремих випадках доцільно застосовувати розподіл ризику).

Більшість ризиків, що загрожують економічній діяльності підприємств, є проміжними варіантами порівняно з наведеними в табл. 5.1.

Природно, що кожна компанія може здійснити власну градацію можливих збитків та їх імовірності на основі досліджень та експертних оцінок і побудувати відповідну таблицю рішень. Доцільно поєднувати окремі способи зниження ризику, комбінуючи зовнішні та внутрішні методи оптимізації ризику.

Страховання — об'єктивно необхідний атрибут ринкової економіки. Світовий досвід засвідчує, що одним з найважливіших індикаторів стану економіки будь-якої країни ринкової орієнтації є розвиток страхування.

Страховання забезпечує надійний захист майнових інтересів підприємців і населення в разі втрат, заподіяних вогнем, стихійним лихом, техногенними аваріями, транспортними пригодами та іншими непередбачуваними обставинами. Страховання добре рекомендувало себе як форма нагромадження коштів громадян для вирішення їхніх соціальних проблем (охорона здоров'я, пенсійне за-

Таблиця 5.1

Управління ризиками

Можливі збитки	Імовірність збитків					
	Близька до нуля	Низька	Невелика	Середня	Велика	Близька до одиниці
Незначні	Прийняття ризику				Прийняття ризику чи створення резервів коштів	
Малі	Створення резервів, запасів коштів					
Помірквані	Створення резервів, запасів коштів		Зовнішнє страхування чи (і) розподіл ризику			Уникнення ризику
Великі	Зовнішнє страхування чи розподіл ризику			Уникнення ризику		
Катастрофічні	Зовнішнє страхування чи розподіл ризику		Уникнення ризику			

безпечення, освіта тощо). Останнім часом страхування широко використовується на випадок виникнення відповідальності перед третіми особами. Загалом світові темпи приросту страхових премій значно випереджають зростання валового внутрішнього прибутку. Ця тенденція характерна і для України. Незважаючи на великі труднощі перехідного періоду, обсяги страхових операцій помітно збільшуються.

Здійснення в Україні широкої програми приватизації об'єктів державної власності, зміни економічного механізму управління в державному секторі економіки, спрямовані на розширення самофінансування виробничих потреб, зумовлюють переорієнтацію підприємств на захист від ризиків втрати або пошкодження майна, заподіяння шкоди здоров'ю працівників шляхом впровадження перевірених світовою практикою форм і видів страхування.

НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ

Тести

1. Зміст договору страхування:

- а) регламентується законодавством;
- б) визначається за згодою сторін;
- в) обидві відповіді правильні.

2. При достроковому розірванні договору страхування з ініціативи страховика (без висунення претензій до страхувальника) страхові внески:

- а) не повертаються;
- б) повертаються повністю;
- в) повертаються за вирахуванням витрат на ведення справи.

3. Франшиза — це:

- а) форма договору страхування;
- б) додаткова плата за страхування;
- в) частка збитку, яка не відшкодовується страховиком.

4. Страховик може відмовити страхувальнику у виплаті страхового відшкодування за страхування майна в такому разі:

- а) якщо збитки завдані в результаті пожежі через погану ізоляцію електропроводу;
- б) якщо майно вкрадене й довідки правоохоронних органів немає.

5. Страхування життя є:

- а) ризиковим;
- б) накопичувальним;
- в) і ризиковим, і накопичувальним.

6. Договір змішаного страхування життя укладається на випадок:

- а) дожиття до закінчення строку дії договору страхування;
- б) смерті протягом строку дії договору страхування;
- в) строку дії договору 3, 5, 10, 15, 20 років;
- г) правильні відповіді а) і б).

7. При укладенні договору страхування дітей страхувальниками є:

- а) лише батьки;
- б) батьки та інші родичі дитини;
- в) будь-які особи.

8. Договір страхування до реєстрації шлюбу передбачає виплату:

- а) при дожитті застрахованого до закінчення строку страхування і реєстрації шлюбу;
- б) при дожитті застрахованого до закінчення строку страхування;
- в) у разі смерті внаслідок нещасного випадку під час строку дії договору страхування;
- г) при дожитті застрахованого до 21 року.

9. При укладенні договору довічного страхування враховується:

- а) вік страхувальника;
- б) вік не має значення;
- в) стан здоров'я застрахованого.

10. Страхова сума за договором довічного страхування виплачується:

- а) при дожитті застрахованого до закінчення строку страхування;
- б) при настанні смерті;
- в) при тимчасовій втраті загальної працездатності внаслідок нещасного випадку;
- г) при постійній втраті загальної працездатності внаслідок нещасного випадку.

11. При укладенні договору страхування додаткової пенсії щодо страхувальника враховується:

- а) стан здоров'я;
- б) вік;
- в) стаж роботи.

12. При укладенні договору добровільного страхування від нещасного випадку щодо застрахованого враховується:

- а) вік;

- б) сімейний стан;
- в) соціальний стан.

13. *Обов'язкове страхування від нещасних випадків на транспорті передбачає страхування:*

- а) пасажирів таксобусів;
- б) машиністів поїздів метрополітену;
- в) пасажирів морського транспорту на прогулянкових лініях.

14. *Розрахунки за надану послугу в системі медичного страхування здійснюються:*

- а) між страховиком і страхувальником;
- б) між страхувальником і лікувально-профілактичною установою;
- в) між страховиком і лікувально-профілактичною установою.

15. *У системі медичного страхування медична допомога може бути надана:*

- а) лікувально-профілактичними установами;
- б) самостійно практикуючими лікарями;
- в) тільки лікувально-профілактичними установами.

16. *Страхувальником автотранспортного засобу може бути:*

- а) державне автотранспортне підприємство;
- б) студент, який використовує автомобіль на правах прокату;
- в) дитина власника автотранспорту;
- г) будь-яка особа.

17. *За договором страхування автотранспортних засобів страховик відшкодовує збитки, що виникли внаслідок:*

- а) втрати експлуатаційних якостей;
- б) поточного ремонту;
- в) зіткнення з тролейбусом.

18. *Витрати, пов'язані з рятуванням застрахованих вантажів, включаються:*

- а) до тарифної ставки;
- б) страхового платежу;
- в) суми збитку;
- г) суми страхового відшкодування.

19. При страхуванні автомобілів (А), вантажів (Б) та відповідальності власників транспортних засобів (В) на розмір тарифних ставок впливають такі фактори:

- а) вид автомобіля;
- б) маршрут автомобіля;
- в) безаварійна експлуатація автомобіля;
- г) обсяг відповідальності;
- д) вид вантажу;
- е) вік водія;
- є) водійський стаж водія;
- ж) строк страхування;
- з) франшиза;
- і) мета використання автомобіля;
- ї) охорона автомобіля.

20. Будівлі страхують на випадок їх знищення або пошкодження внаслідок:

- а) аварії опалювальної системи;
- б) наїзду транспортним засобом;
- в) неправомірних дій повнолітнього члена сім'ї страхувальника;
- г) неправомірних дій третіх осіб.

21. За договором страхування будівель сума збитку визначається:

- а) у розмірі страхової суми;
- б) виходячи з питомої ваги пошкоджених (знищених) конструктивних елементів;
- в) виходячи з роздрібних цін.

22. За договором страхування домашнього майна можна застрахувати:

- а) книжки;
- б) кімнатні рослини;
- в) дискети до персонального комп'ютера;
- г) гараж.

23. Стандартний поліс страхування від вогню забезпечує відшкодування страхувальникові збитків через пошкодження (знищення) застрахованого майна внаслідок:

- а) пожежі;

- б) обробки вогнем;
- в) удару блискавки;
- г) дії підземного вогню;
- д) вибуху газу;
- е) землетрусу.

24. Об'єктами страхування від перерв у виробництві є:

- а) втрати прибутку від невиконання контрагентами підприємства умов комерційної угоди;
- б) втрати прибутку від перерв у виробництві через пошкодження застрахованого майна;
- в) витрати підприємства на закупівлю сировини і матеріалів, знищених внаслідок страхової події;
- г) поточні витрати на підтримання життєдіяльності підприємства в період перерви внаслідок матеріальних збитків із застрахованим майном;
- д) втрати прибутку від перерви у виробництві внаслідок неопстачання електроенергії через аварію на лінії електропередачі.

25. Страхова вартість — це:

- а) вартість оцінюваного страхувальником власного майна для цілей страхування;
- б) справжня вартість застрахованого майна;
- в) балансова вартість майна, що підлягає страхуванню.

26. При страхуванні відповідальності товаровиробника за якість продукції страхувальником може бути:

- а) безпосередній виробник (підприємство);
- б) постачальник (оптовик);
- в) продавець (магазин);
- г) ремонтна майстерня;
- д) споживач.

27. Об'єктом страхування при страхуванні відповідальності товаровиробника за якість продукції є шкода, заподіяна:

- а) життю і здоров'ю споживача продукції;
- б) майну споживача продукції;
- в) споживачем продукції товаровиробника.

28. При страхуванні відповідальності роботодавця об'єктом страхування є шкода, заподіяна:

- а) життю і здоров'ю найманого працівника внаслідок нещасного випадку на виробництві;
- б) майну найманого працівника внаслідок нещасного випадку на виробництві;
- в) життю і здоров'ю найманого працівника внаслідок довготривалого впливу виробничих факторів виробництва.

29. При страхуванні відповідальності товаровиробників за якість продукції строк страхування обмежується:

- а) роком;
- б) терміном позовної давності;
- в) гарантійним строком експлуатації продукції.

Термінологічний диктант

Страхова сума — це...

Страхова сума × страховий тариф = ?

... — це форма організації страхових відносин, у яких кредитори завжди відіграють роль страхувальників (наприклад, страхування ризику непогашення кредиту, де страхувальником є банк).

... — це форма захисту, що пропонується підприємцям, від непередбачуваних фінансових наслідків, збитків, завданих власним персоналом, якому з огляду на виконувані ним службові обов'язки необхідно довіряти майнові цінності.

... — це кредити, які мають забезпечення у вигляді ліквідної застави, реальна (ринкова) вартість якої перевищує 60 % суми кредитної заборгованості; кредити, застраховані у встановленому порядку, і кредити, надані під гарантії; договори поруки юридичних осіб.

... — це страхування від втрат у разі зміни валютних курсів. Валютні ризики виявляються при зміні за час здійснення зовнішньоторговельної операції курсового відношення між валютою платежу і валютою, у якій виражені витрати експортера.

... — це операція, що передбачає відшкодування втрат, які настали внаслідок невиконання короткотермінових кредитних вимог з товарного постачання та надання послуг.

... — це метод страхування валютних ризиків від несприятливих змін курсу валют у майбутньому.

Задачі

1. Позичальник після закінчення терміну страхування не повернув банку ані боргу, ані відсотків за користування кредитом. Сума кредиту — 10 тис. грн. Строк кредиту — 3 місяці. Плата за кредит — 60 % річних. Відповідальність страховика — 80 %. Розрахувати розмір заборгованості і страхового відшкодування.

2. Позичальник отримав у кредит 40 тис. грн строком на один рік. Проценти за кредит становлять 80 % річних, ліміт відповідальності страховика — 90 %. Тарифна ставка — 2,8 %. Але страховик, оцінюючи слабку кредитоспроможність позичальника, використовує поправковий коефіцієнт 2,5 %. Визначити страхову суму і страхову премію.

3. Майно підприємства загальною вартістю 200 млн грн застраховане на 140 млн грн. Пожежею знищено майна на 60 млн грн. Яку суму страхового відшкодування отримає підприємство?

4. Страхувальник уклав договір страхування від нещасних випадків на суму 5 тис. грн на строк 5 років. Визначити розмір щомісячних страхових внесків, якщо страховий тариф становить 15 % страхової суми.

5. Вартість об'єкта страхування — 2000 грн, страхова сума — 1000 грн. Збиток у результаті пошкодження об'єкта — 500 грн. Визначити страхове відшкодування, якщо майно застраховане за системою пропорційної відповідальності.

6. Вартість застрахованого вантажу — 5000 грн, його справжня вартість — 6000 грн. Збиток у результаті страхового випадку — 5500 грн. Майно застраховане за системою дробової частини. Визначити суму страхового відшкодування.

7. Середній прибуток від інвестицій у розмірі 500 тис. грн запланований до виконання на 45 %. Фактичний прибуток становив 37 %. Коефіцієнт покриття — 75 %. Визначити суму страхового відшкодування неотримання інвестиційного прибутку.

6.1. Дохідність акцій на ринку цінних паперів

- *Розрахунок дивідендів*
- *Доходи від операцій з акціями*
- *Оцінка акцій*
- *Фактори впливу на курс акцій*

Доходи від цінних паперів значною мірою залежать від виду цих паперів, особливостей випуску, рівня попиту та пропозиції на них.

Дивіденди обчислюються за формулою

$$Д = П_{\Pi} - (П + В + P_{\kappa} + I_{\phi}),$$

де P_{Π} — прибуток підприємства; $П$ — податки; $В$ — витрати на утримання акціонерного товариства; P_{κ} — резервний капітал (щонайменше 25 % статутного капіталу підприємства, щорічні відрахування від чистого прибутку — щонайменше 5 %); I_{ϕ} — інвестиційний фонд на розвиток і розширення виробництва.

Дивідендна ставка, %:

$$D_c = P_{\text{ді}} / C_{\kappa} \times 100,$$

де $P_{\text{ді}}$ — податок на весь обсяг дивідендів; C_{κ} — статутний капітал.

Дивіденд акціонера, грн.:

$$D_a = A_{\text{нв}} \cdot D_c \cdot K_a,$$

де $A_{\text{нв}}$ — номінальна вартість акції, грн.; K_a — кількість акцій, що належать акціонерів, шт.

Вартість акції після сплати дивідендів:

$$A_d = D_c / \Pi \cdot A_{\text{нв}},$$

де Π — позиковий процент (середній, що приймається біржами на день оцінки вартості акцій).

Дивідендна ставка:

$$D_c = (M_{\text{ді}} - M_{\text{дпа}}) / (C_{\text{фк}} - A_{\text{в}}),$$

де $M_{\text{ді}}$ — обсяг дивідендів без податку; $C_{\text{фк}}$ — статутний капітал на кінець фінансового року, за яким сплачуються дивіденди; $A_{\text{в}}$ — вартість акцій, викуплених підприємством і не розміщених серед акціонерів.

Нарахований конкретному акціонерів за звітний період дивіденд:

$$D = A_{\text{нв}} \cdot D_c \cdot K_d \cdot T_a / 100,$$

де K_d — кількість днів у звітному періоді (у кварталі — 90, у році — 365); T_a — термін володіння однією акцією протягом звітного періоду, днів.

Приклад 1. Підприємство з основним капіталом 100 млн грн. од. виплачує акціонерам прибуток у розмірі 10 млн грн. од., тобто 10 % (10 млн грн. од./100 млн грн. од. = 0,1). Це означає, що на одну акцію номінальною вартістю 1000 грн. од. дивіденд становить 100 грн. од. Якщо акціонер заплатив за цю акцію 2000 грн. од. (за ринковим курсом), то його реальний дохід становитиме лише 5 % (100/2000 = 0,05 = 5 %).

Як бачимо, норма дивіденду у відсотках не завжди збігається з нормою (ставкою) річного доходу (у прикладі дивіденди становлять 10 %, а річна ставка доходу — 5 %). Отже, привілейовані акції, які купуються, дорожчі від номіналу і приносять щорічний прибуток, нижчий за фіксований відсоток, зазначений на акції.

Підприємство-емітент після прийняття рішення про виплату дивідендів засновникам зобов'язане нарахувати і утримати податок на дивіденди в розмірі 30 % нарахованої суми за рахунок таких виплат незалежно від того, чи є воно платником податку на прибуток. Зазначений податок вноситься до бюджету до виплати дивідендів або одночасно з їх виплатою.

Операції з виплати дивідендів не оподатковуються ПДВ тільки тоді, коли здійснюються у грошовій формі або у формі цінних паперів.

При сплаті дивідендів товарно-матеріальними цінностями податкові зобов'язання з ПДВ нараховуються в повному обсязі відповідно до вимог законодавства.

Доходи нерезидентів, що отримані у вигляді дивідендів і нараховані на корпоративні права емітентові резидентами, оподатковуються за ставкою 30 % нарахованої суми за рахунок таких виплат.

Крім того, резидент, який здійснює на користь нерезидента виплату дивідендів, зобов'язаний утримувати до або під час таких виплат та додатково сплачувати до бюджету податок на репатріацію доходів у розмірі 15 % суми доходів нерезидента за рахунок таких виплат, якщо інше не передбачено нормами чинних міжнародних угод.

Доходи від підвищення ринкової ціни акцій отримують ті, хто купує дохідні акції на певний період, за який ринкова ціна акції підвищилась. При продажу таких акцій через деякий час власник отримує дохід не лише від дивідендів, а й від різниці вартості акції на момент продажу та купівлі (дисконт). Ринкову ціну часто називають курсом акцій. Уважний інвестор, який стежить за діяльністю фірми, до якої він вніс свої кошти, постійно спостерігає за курсом акцій фірми на ринку цінних паперів, щоб не прогаяти слушний момент продажу акцій у разі спаду виробництва фірми.

Доходи від відносного збільшення кількості акцій у результаті їх подрібнення. Поділ акцій — це процедура, за якої викуплені акціонерами загальні акції діляться на більшу кількість акцій, наприклад, у співвідношенні 2:1; 3:1; 4:1. Після такого подрібнення акціонер, який спочатку володів, наприклад, 10 акціями, має вже відповідно 20, 30, 40 акцій.

Така процедура знижує ринкову вартість акцій, і вони стають привабливішими для покупців, особливо якщо розмір дивіденду на одну акцію зберігається або знижується в меншій пропорції. Зазначені факти свідчать про те, що курс цих акцій через деякий час знову підвищиться, отже, пропорційно поділу збільшаться доходи першочергових інвесторів.

Розглянемо приклад зміни доходів інвестора від подрібнення акцій та від операцій з цінними паперами.

Приклад 2. Підприємство купило 100 акцій за ціною 20 гр. од. за одну акцію. Витрати при купівлі разом з 4 % комісійних становили

$$100 \cdot 20 + 100 \cdot 20 \cdot 0,04 = 2000 \cdot 1,04 = 2080 \text{ (гр. од.)}.$$

Після цього корпорація вирішила поділити акції в таких співвідношеннях: перший поділ — 2:1, другий — 3:1, третій — 2:1. Після останнього поділу, коли ринкова ціна акцій становила 35 гр. од., пакет продали. Визначити прибуток корпорації від продажу акцій (без урахування щорічних дивідендів), якщо комісійні становили 2 %.

Обчислимо кількість акцій у пакеті після неодноразового їх поділення: $100 \cdot 2 \cdot 3 \cdot 2 \cdot 2 = 2400$.

Виручка від продажу 2400 акцій за мінусом сплачених при цьому комісійних становила $2400 \cdot 35 \times (1 - 0,02) = 2400 \cdot 35 \cdot 0,98 = 82320$ (гр. од.).

Прибуток від такої фінансової операції становив $82320 - 2080 = 80240$ (гр. од.).

Якщо до цієї суми додалися щорічні дивіденди, то дохід власника пакета акцій збільшився б ще більше. Це свідчить про доцільність довготермінових інвестицій. Якщо курс акцій акціонерного товариства тривалий час не змінюється (ніхто не купує або не продає), воно може прийняти рішення про поділення акцій у відношенні, наприклад, 2:1; водночас ціна цих акцій вдвічі знижується і збільшується їх купівля-продаж. Отже, поділення акцій вигідне обом сторонам: і емітенту, і інвестору.

Акції — це цінні папери без терміну погашення. Власники привілейованих акцій систематично одержують дивіденди від компанії, яка їх випустила. Тому виплата дивідендів — нескінченний потік рівномірних платежів, які утворюють вічну фінансову ренту.

Теперішня ринкова вартість довічної ренти (ціна привілейованої акції) складається із суми вартості кожного надходження на цей момент (дисконтованих платежів):

$$P = D_1 / (1 + k) + D_2 / (1 + k)^2 + D_3 / (1 + k)^3 + \dots + D_n / (1 + k)^n,$$

де $D_1 \dots D_n$ — щорічні дивіденди; k — дисконтна ставка в коефіцієнтах.

Математично доведено, що ця сума як сума членів нескінченної геометричної прогресії дорівнює

$$P = D/k,$$

де D — сума щорічних дивідендів на привілейовані акції; k — встановлена банком ставка дисконту.

Це формула для визначення курсу привілейованої акції. Наприклад, якщо щорічний дохід від привілейованої акції становить 10 гр. од., а дисконтна ставка — 12 %, то теперішня вартість цієї акції

$$P = 10/0,12 = 83,3 \text{ (гр. од.)}$$

Ринкова ціна привілейованої акції змінюється прямо пропорційно дивідендам і обернено пропорційно дисконтній ставці.

Дивіденди на звичайні акції не гарантуються їх власникам. Вони можуть перевищувати або бути нижчими від дивідендів, що сплачувалися за попередній рік, а за окремі роки дивіденди взагалі можуть не виплачуватись. З огляду на це визначення ціни звичайних акцій потребує прогнозу майбутніх дивідендів.

Ціну звичайних акцій визначають три фактори: річні дивіденди, темпи підвищення дивідендів і дисконтна ставка.

Ставка, за якою дисконтуються майбутні дивіденди, називається **необхідною ставкою доходу**.

Розглянемо три можливих випадки оцінки звичайних акцій:

- з постійними дивідендами;
- з постійним приростом дивідендів;
- з плаваючим приростом дивідендів.

Оцінка акцій з постійними дивідендами. Якщо звичайна акція приносить постійні річні дивіденди D , а необхідна ставка доходу становить k_s , то ціна звичайних акцій P_{36} , визначається як сума дискontованих майбутніх дивідендів за ставкою k_s :

$$P = D_1 / (1 + k_s) + D_2 / (1 + k_s)^2 + D_3 / (1 + k_s)^3 + \dots + D_n / (1 + k_s)^n.$$

Ця формула схожа на формулу для обчислення теперішньої вартості привілейованої акції і спрощується так:

$$P_0 = D/k_s,$$

де k_s — необхідна ставка доходу звичайних акцій, яка залежить від ризикованості цих акцій (що більший ризик, то більше значення k_s).

Наприклад, акціонерне товариство сплачує річні дивіденди в розмірі 5 гр. од. на акцію, приросту майбутніх дивідендів не передбачається, а необхідна (дисконтна) ставка доходу від акцій становить 10 %. Тоді ціна звичайної акції

$$P_0 = 5/0,1 = 50 \text{ (гр. од.)}$$

Оцінка акцій з постійним приростом дивідендів. Дивіденди фірми можуть підвищуватися щорічно постійними темпами, тобто

$$D_t = D_0(1 + g)^t,$$

де D_t — дивіденди в будь-якому наступному році; D_0 — початкові дивіденди; g — темпи приросту дивідендів у коефіцієнтах; t — час.

Ціну звичайних акцій з постійними темпами приросту дивідендів можна визначити, дисконтуючи майбутні дивіденди за необхідною ставкою доходу:

$$P_0 = D_1 / (1 + k_s) + D_2 / (1 + k_s)^2 + D_3 / (1 + k_s)^3 + \dots + D_n / (1 + k_s)^n.$$

Ціна звичайних акцій за моделлю Гордона визначається так:

$$P_0 = D_N(1 + g) / k_s - g, \quad \text{або} \quad P_0 = D_1 / k_s - g,$$

де D_N — останні сплачені дивіденди на акцію; D_1 — очікувані дивіденди на акцію через рік.

Обернена залежність між цінами та ставками дисконту впливає на активність на ринку цінних паперів. Вона знижується при підвищенні відсоткових ставок і, навпаки, коли відсоткові ставки знижуються, на фондовій біржі підвищується ділова активність.

Оцінка акцій з плаваючим приростом дивідендів. Протягом перших кількох років дивіденди можуть підвищуватись, а згодом темпи підвищення змінюються. Основний принцип оцінки акцій у період, коли дивіденди мають різні темпи приросту, полягає в тому, що ціна цінних паперів є теперішньою вартістю їх майбутніх доходів (дисконтовою).

Коли дивіденди на звичайну акцію підвищуються нерівномірно, слід обчислити майбутні дивіденди окремо за кожний період, а потім дисконтувати ці суми до теперішньої вартості й підсумувати отримані результати.

В усіх трьох випадках при визначенні теперішньої вартості акції припускалося, що дисконтна ставка (k_s) відома. Практично ж вона не відома. А тому найчастіше постає потреба спочатку обчислити необхідну ставку доходу, що пов'язана з ризиком (що вищий ризик, то більша необхідна ставка доходу). Визначити ризик важко, оскільки при цьому слід враховувати багато факторів. Математичні розрахунки ризику потребують знання теорії ймовірності. Спрощено визначити ризик можна за моделлю оцінки капітальних активів (МОКА). Згідно з цією моделлю доходи окремих власників цінних паперів тісно пов'язані із загальними доходами ринку

цінних паперів. Рівень розвитку визначається чутливістю доходів від акцій до ситуацій на ринку. Якщо доходи від акцій збільшуються чи знижуються більше у відсотковому відношенні, ніж загалом на ринку, то їх називають ризикованішими, ніж власне ринок. Якщо ж ці доходи підвищуються чи знижуються меншою мірою, ніж доходи ринку загалом, такі акції вважаються менш ризикованими.

Отже, ризикованість акцій можна визначити порівнянням їх дохідності із загальним індексом ринку.

Чутливість до ризику (міра чутливості акцій до ринку) називають коефіцієнтом b і визначають за формулою

Чутливість = Дохідність акції/Дохідність ринку.

Наприклад, чутливості різних акцій на ринку різняться:

акції А = $0,1 / 0,05 = 2,0 = bA$;

акції Б = $0,05 / 0,05 = 1,0 = bB$;

акції В = $0,03 / 0,05 = 0,6 = bB$.

З розрахунків випливає, що акції А чутливіші, ніж ринок (ризикованіші), акції Б мають ринкову чутливість, а акції В менш чутливі, ніж ринок (менш ризиковані).

Отже, якщо коефіцієнт Б ринку дорівнює одиниці, то всі цінні папери з коефіцієнтом $b > 1,0$ ризикованіші, ніж ринок; цінні папери (акції) з $b < 1,0$ менш ризиковані, ніж ринок.

За коефіцієнтом Б можна визначити необхідну дисконтну ставку доходу для звичайної акції:

$$k_s = R_s + b(k_m - R_f),$$

де R_s — дохідність звичайної акції; b — коефіцієнт компанії; k_m — дохідність ринкового портфеля акцій; R_f — безпечна ставка (така як дохідність державних облігацій).

Розглянуті оцінки різних видів акцій — це методи обчислення курсу акцій, тобто їх ринкової ціни. Як бачимо, ринковий курс акцій залежить переважно від співвідношення між пропозицією та попитом. Якщо попит на конкретні акції більший від пропозиції, то ціни підвищуються. Коли ж бажаючих продати більше, ніж бажаючих купити, ціни знижуються. Проте розмір попиту та пропозиції кожного виду акцій у цей момент формується під впливом низки факторів, а це, у свою чергу, формує курс акцій.

До основних факторів, що змінюють курс акцій (попит і пропозицію), належать обсяги випланих і очікуваних дивідендів; розміри банківської відсоткової ставки (позичкового відсотка); ціни на

золото, товари і нерухомість, оскільки це альтернативні вкладення вільних коштів; ліквідність, тобто можливість перетворення без втрат акцій на готівку; біржова спекуляція — купівля-продаж акцій з надією отримати за короткий час прибуток від різниці між курсами.

На зміну курсу акцій окрім наведених впливає й багато інших суб'єктивних факторів.

Якщо фірма в минулому мала стабільні результати і незначний ризик, то, купуючи її акції, можна сподіватися на певні прибутки в майбутньому. Очікуваний дохід від акцій можна обчислити за формулою

$$\begin{aligned} \text{Дохід, на який} & & \text{Дивіденди + Підвищення цін на акції} \\ \text{очікують} & = & \\ \text{акціонери} & & \text{Ціна акцій у період } (t - 1) \\ & & = D_t + (P_t - P_{t-1})/P_{t-1} \end{aligned}$$

де D_t — дивіденди на акції; t — періоди часу; P_t, P_{t-1} — середня ціна акцій відповідно у поточному та попередньому роках.

Розрахувати прибутковість акцій точніше можна за результатами діяльності фірми за рік. Прибутковість акції визначає дохід власників часток капіталу фірми від своїх інвестицій і обчислюється за формулою

$$\text{Прибутковість акції} = \text{Дивіденди} / \text{Ринкова ціна акції} \times 100 \%$$

Отже, річний прибуток акціонера збільшується зі збільшенням дивідендів на акцію і зменшенням їх ринкової ціни.

Прибутковість акції є основним статистичним індикатором, за допомогою якого порівнюються дохідності акцій різних корпорацій, а також акцій з альтернативними видами заощаджень. Іноді прибутковість акції називають рендитом, або дивідендною віддачею акцій.

Проте формула для обчислення прибутковості акції недосконала (наближена), тому що цей показник завжди буде вищий через день після оголошення дати реєстрації, ніж за день до цього. Це зумовлене тим, що наступного дня після виплати дивідендів біржова ціна акції (знаменник у формулі) завжди буде меншою на розмір дивідендів порівняно з ціною попереднього дня.

Приклад. На акції 1 липня виплачуються дивіденди, що становлять 10 гр. од. на одну акцію. На фондовій біржі 30 червня одна ак-

ція продавалась за 200 гр. од., а 2 липня — за 190 гр. од. Визначити прибутковість акції 30 червня та 2 липня.

Обчислимо прибутковість акції на 30 червня: $10 - 100\% / 200 = 5\%$.

На 2 липня прибутковість акції становила $10 - 100\% / 190 = 5,3\%$.

Дохідність звичайних акцій постійно змінюється (незафіксований відсоток дивідендів), і тому наприкінці року акціонерне товариство, оцінюючи власний капітал, обчислює дохід на звичайну акцію.

Формула для обчислення доходу на звичайну акцію має такий вигляд:

$$\text{Дохід на звичайну акцію} = \frac{\text{Прибуток після сплати податку і дивідендів за привілейованими акціями}}{\text{Кількість звичайних акцій}}$$

На відміну від прибутковості акції дохід на звичайну акцію визначається не у відсотках, а у грошових одиницях і засвідчує, з якої суми слід виходити при сплаті дивідендів на звичайну акцію. Оскільки дивіденди за звичайними акціями виплачуються за рішенням ради директорів, то можливі різні варіанти. Одні компанії виплачують у вигляді дивідендів більшу частину доходів, інші — меншу або зовсім не виплачують їх залежно від планів на майбутнє та становища підприємства в минулому.

Повний дохід від капіталу, що узагальнює всі доходи і збитки за акціями, визначається так:

$$\frac{D + (P_1 - P_2)}{P_0} \cdot 100\%,$$

де D — річні дивіденди на акцію; P_1 , P_0 — ціна акції відповідно на кінець та на початок року.

Якщо на початку року придбати акцію за 50 гр. од., то наприкінці року її можна продати за 70 гр. од. Якщо за цей період дивіденди дорівнюватимуть 5 гр. од. на кожну акцію, повний дохід від капіталу становитиме

$$5 + 70 - 50/50 \cdot 100\% = 50\%.$$

У біржовій практиці використовують індекси, що характеризують ситуацію на ринку цінних паперів. Найвідоміший з них —

індекс Доу-Джонса (промисловий), який застосовується з 1897 р. Цей індекс характеризує на певну дату курс акцій 30 американських провідних промислових корпорацій, що котируються на Нью-Йоркській фондовій біржі:

$$\text{Індекс Доу-Джонса (промисловий)} = \frac{\text{Сумарна ціна акцій 30 промислових корпорацій}}{K},$$

де K — коригуючий коефіцієнт, який змінюється зі зміною списку корпорацій і при подрібненні акцій.

6.2. Ефективність операцій з облігаціями

- *Дохідність боргових цінних паперів*
- *Дохідність залежно від моменту купівлі цінних паперів*

Інвестувавши гроші в облігацію, її власник отримує дохід у вигляді фіксованих відсотків та різниці між ціною придбання і номіналом, за яким облігація погашається. Ефективність (дохідність) довготермінових облігацій вимірюється у вигляді: дохідності купонної (норма відсотка облігації), поточної (відношення річного купонного доходу до ціни облігації) та ставки розміщення (річної ставки складних відсотків).

Ставка розміщення найточніше характеризує реальну фінансову ефективність облігації з урахуванням усіх видів доходів від неї. Отже, вимірювання фінансової ефективності облігації зводиться до обчислення ставки розміщення у вигляді річної ставки складних відсотків. Нарахування відсотків за цією ставкою на ціну придбання облігації, яка може відрізнитися від номіналу, дає дохід за весь період “життя” облігації, враховуючи момент її погашення.

Методика визначення річної ставки дохідності залежить від виду облігацій. Розрізняють такі способи обчислення ставок розміщення (ставок ефективності) облігацій:

- безвідсоткові;
- з виплатою відсотків наприкінці терміну облігації;
- без обов'язкового погашення з періодичною сплатою відсотків;
- з погашенням наприкінці терміну облігації.

Дохідність такої облигації обчислюється за формулою

$$i_e = \frac{1+g}{P_k/100} - 1.$$

Якщо п'ятивідсоткова облигація за вісім років до погашення реалізована за курсом 95 або 105, ставка розміщення за умови, що відсотки і номінал погашаються наприкінці терміну, становитиме:

$$i_e = 1,05 / 0,99 - 1 = 0,06.$$

Отже, ставка ефективності (6 %) перевищує купонну ставку (5 %).

Якщо курс облигації при купівлі становить 105, то

$$i_e = 1,05 / 1,006 = 0,04.$$

Отже, ставка розміщення (4 %) менша від купонної дохідності (5 %).

Облігації без обов'язкового погашення з періодичною сплатою відсотків (типу акцій) застосовуються дуже рідко. Їх дохідність можна визначити кількома способами.

1. Якщо відсотки сплачуються раз на рік, то $i_e = g / P_k \cdot 100$, або $i_e = Ng / P$. У цьому разі ставка розміщення збігається з поточною дохідністю облигації, оскільки $r = Ng / P$.

2. Якщо відсотки сплачуються m разів на рік, то

$$i_e = \frac{(1+g) \cdot 100}{mP_k} - 1.$$

Приклад. Відсоткова облигація без обов'язкового погашення, яка приносить щорічно 5 % доходу, куплена за курсом 90.

Тоді поточна дохідність

$$r = \frac{0,05}{90} \cdot 100 = 0,56, \quad r = 5,6 \ %.$$

Якщо відсотки сплачуються щокварталу, тобто $m = 4$, то реальна щорічна дохідність (ефективність) цієї облигації $i_e = 5,7 \ %$.

Найпоширеніші *облігації з погашенням наприкінці терміну* облигації. Для них визначають поточну дохідність, яку ще називають прямим доходом від облигації.

В усіх наведених розрахунках при визначенні ставки розміщення облигації вважалося, що облигація купується в момент її випуску. Це окремий випадок. Іноді облигація купується при виплаті відсотків, і тоді в силі всі наведені розрахунки, лише під n розуміють термін, який залишився до погашення облигації. Якщо облигація придбана в момент між двома виплатами за купонами, наведені формули дадуть наближені оцінки.

Дохідність облігації на дату погашення визначається за формулою

$$D_0 = \frac{g + \frac{100 - P_k}{n}}{\frac{100 + P_k}{2}} \cdot 100,$$

де n — строк до погашення облігації.

Під курсом облігації як цінного папера з фіксованим відсотком прибутку розуміють відсотковий курс — ціну за 100 гр. од. Для акцій поняття курсу збігається з курсовою вартістю, тобто теперішньою ціною акції.

6.3. Визначення ризику фінансового активу

- *Ступені ризику фінансового активу*
- *Ризик портфеля фінансових активів*
- *Стан інвестиційного ринку*
- *Види фондових ризиків*

Купуючи певний актив, інвестор орієнтується не тільки на його очікувану прибутковість, а й на рівень його ризику. Очікувана прибутковість означає деяку величину, яку сподівається отримати інвестор, наприклад 15 %. Можливість одержання цього результату підтверджується попередньою динамікою прибутковості активу. Однак 15 % — це тільки середнє значення. Насправді прибутковість, яку отримує інвестор, може виявитись іншою. Таким чином, ризик інвестора полягає в тому, що він може одержати прибутковість, відмінну від очікуваної.

На практиці як ступінь ризику використовують дисперсію та стандартне відхилення. Вони засвідчують, якою мірою і з якою ймовірністю фактична прибутковість активу може відрізнятись від його очікуваної прибутковості, тобто середньої прибутковості. Ці параметри враховують відхилення як у бік збільшення, так і зменшення прибутковості порівняно з очікуваним значенням.

Дисперсія прибутковості активу визначається за формулою

$$y^2 = \frac{\sum_{i=1}^n (r_i - \bar{r})^2}{n-1},$$

де n — кількість періодів спостереження; \bar{r} — середня прибутковість активу, що визначається як середня арифметична дохідностей активу за періоди спостереження

$$\bar{r} = \sum_{i=1}^n \frac{r_i}{n},$$

де r_i — прибутковість активу у i -му періоді.

Стандартне відхилення визначається як квадратний корінь з дисперсії:

$$a = \sqrt{d^2},$$

де a — стандартне відхилення прибутковості активу.

Розглянемо приклад визначення ризику активу. Припустимо, що прибутковість активу за п'ятирічний період така: за перший рік — 20 %, другий — 25 %, третій — 18 %, четвертий — 21 %, п'ятий — 19 %. Здійснюватимемо обчислення покроково.

1-й крок. Визначаємо середню прибутковість активу за п'ятирічний період:

$$\bar{r} = \frac{20+25+18+21+19}{5} = 20,6(\%).$$

2-й крок. Визначаємо відхилення прибутковості в кожному періоді від її середнього значення: 20 % – 20,6 % = –0,6 %; 25 % – 20,6 % = 4,4 %; 18 % – 20,6 % = –2,6 %; 21 % – 20,6 % = 0,4 %; 19 % – 20,6 % = –1,6 %.

3-й крок. Отримані відхилення підносимо у квадрат і підсумовуємо: 0,36 + 19,36 + 6,76 + 0,16 + 2,56 = 29,2.

4-й крок. Визначаємо дисперсію: 29,2 : 5 = 5,84 (якщо спостережень небагато, як у розглядуваному прикладі, то за правилами статистики у знаменнику формули для визначення дисперсії замість $n - 1$ беруть значення n).

5-й крок. Визначаємо стандартне відхилення:

$$\sqrt{5,84} = 2,41 \%$$

Стандартне відхилення засвідчує про розмір і ймовірність відхилення прибутковості активу від її середнього значення за певний період. У розглядуваному випадку річне відхилення прибутковості активу становить 2,41 %.

Прибутковість активу в тому чи іншому році є випадковою величиною. Масові випадкові процеси підпорядковуються закону

нормального розподілу. Тому з імовірністю 68,3 % очікується, що через рік прибутковість активу перебуватиме в межах одного стандартного відхилення від середньої прибутковості, тобто в діапазоні $20,6 \% \pm 2,41 \%$. З імовірністю 95,5 % цей діапазон становитиме два стандартних відхилення, тобто $20,6 \% \pm 2 \cdot 2,41 \%$, і з імовірністю 99,7 % діапазон становитиме три стандартних відхилення, тобто $20,6 \% \pm 3 \cdot 2,41 \%$.

Отже, прибутковість активу є випадковою величиною, що залежить від різних факторів, тому залишається 0,3 % імовірності, що вона вийде за межі трьох стандартних відхилень, тобто може як знизитися до нуля, так і істотно збільшитися.

Зауважимо, що більше стандартне відхилення прибутковості активу, то вищий його ризик. Наприклад, два активи мають однакову очікувану прибутковість 60 %. Стандартне відхилення першого активу становить 5 %, другого — 10 %. Це свідчить про те, що другий актив ризикованіший, оскільки існує 68,3 % імовірності, що через рік прибутковість першого активу становитиме 45–55 %, а другого — 40–60 %.

Очікуваний ризик портфеля є поєднанням стандартних відхилень (дисперсій) його активів. Однак на відміну від очікуваної прибутковості портфеля його ризик не обов'язково становить середньозважене значення стандартних відхилень (дисперсій) доходностей активів. Різні активи можуть по-різному реагувати на зміну кон'юнктури ринку. У результаті стандартні відхилення (дисперсії) прибутковості різних активів в окремих випадках гаситимуть один одного, що сприятиме зниженню ризику портфеля. Ризик портфеля залежить від того, в якому напрямку змінюються прибутковості його активів при зміні кон'юнктури ринку і якою мірою.

Для визначення взаємозв'язку і напрямків зміни доходностей двох активів використовують такі показники, як коваріація і коефіцієнт кореляції.

Коваріація прибутковості активів a і b визначається за формулою

$$\text{COV}_{a,b} = \sum (d_a - \bar{d}_a)(d_b - \bar{d}_b) / (n-1),$$

де d_a, d_b — прибутковість в i -му періоді активів відповідно a і b ; \bar{d}_a, \bar{d}_b — середня доходність за n періодів активів відповідно a і b ; n — кількість періодів, за які реєструвалася прибутковість активів a і b .

Позитивне значення коваріації свідчить про те, що прибутковості активів змінюються в одному напрямку, негативне — у протилежних напрямках. Нульове значення коваріації означає, що дохідності активів не взаємопов'язані.

Коефіцієнт кореляції прибутковості активів a і b розраховується за формулою

$$\text{COR } a,b = \frac{\text{COV } a,b}{T_a T_b},$$

де T_a, T_b — стандартне відхилення прибутковості активів відповідно a і b .

Коефіцієнт кореляції змінюється в межах від -1 до $+1$. Позитивне значення цього коефіцієнта свідчить про те, що прибутковості активів змінюються в одному напрямку при зміні кон'юнктури, негативне — у протилежних напрямках. Нульове значення коефіцієнта означає, що кореляції між дохідностями активів немає.

Ризик (дисперсія) портфеля, що складається з двох активів, розраховується за формулою

$$D = \text{COV}aP_a + \text{COV}bP_b,$$

де P_a, P_b — питома вага в портфелі активів відповідно a і b .

Портфель — це набір фінансових активів інвестора. Мета його формування — отримати очікувану прибутковість при якнайнижчому очікуваному ризику.

Очікувана прибутковість портфеля оцінюється як середньоарифметична зважена дохідностей складових активу. Ризик активу (портфеля) визначається стандартним відхиленням дисперсії його прибутковості й залежить від кореляції дохідностей складових активу. При формуванні портфеля доцільно включати в нього активи з найменшою кореляцією дохідностей.

Домінуючим вважається портфель з найвищою прибутковістю для певного рівня ризику чи з найнижчим рівнем ризику для певної прибутковості. З числа усіх можливих портфелів найдоцільніше вибирати домінуючий портфель.

Найефективнішим є домінуючий набір портфелів, який ще називають *ефективною межею*.

Портфель, що складається з ризикованого активу й активу без ризику, називають *кредитним*. Якщо вкладник бере позику й інвестує кошти в ризикований актив, він формує *позиковий* портфель.

Стан інвестиційного ринку загалом і окремих його сегментів характеризують такі елементи, як попит, пропозиція, ціни та конкуренція.

Значення цих елементів ринку постійно змінюються, динаміка формується під впливом великої кількості різномірних і різноспрямованих внутрішньоринкових і загальноекономічних чинників. Інвестор повинен також знати, на який ступінь активності інвестиційного ринку загалом чи окремих його сегментів слід орієнтуватися при розробці інвестиційної стратегії і формуванні інвестиційного портфеля. Якщо майбутній стан інвестиційного ринку визначений неправильно, неминучі прорахунки щодо вибору об'єктів інвестування, зниження рівня інвестиційних доходів, а в окремих випадках навіть втрати інвестиційного капіталу.

Ступінь активності інвестиційного ринку, співвідношення окремих його елементів визначаються виявленням ринкової кон'юнктури.

Аналіз і прогнозування кон'юнктури інвестиційного ринку є ймовірнісним процесом, що здійснюється поетапно.

Етап 1. Вибір періоду прогнозування. Розрізняють прогнози короткотерміновий (до одного року), середньотерміновий (від одного до 3 років) і довготерміновий (понад 3 роки).

Етап 2. Визначення глибини (детальності) прогнозних розрахунків, що залежить від цілей інвестиційної діяльності й пов'язана з відповідною детальною сегментацією інвестиційного ринку, зокрема на галузі, підгалузі, регіони, фірми тощо.

Етап 3. Вибір методів аналізу та прогнозування і здійснення прогнозних розрахунків. Прогнозування кон'юнктури інвестиційного ринку здійснюється переважно двома методами: факторним і трендовим.

Факторний метод аналізу кон'юнктури інвестиційного ринку ґрунтується на вивченні окремих чинників, що впливають на попит, пропозицію та ціни, а також на визначенні можливих змін цих чинників у прогнозованому періоді. Ці чинники поділяються на загальноекономічні та внутрішньоринкові.

Трендовий метод аналізу ґрунтується на екстраполяції (продовженні в майбутньому) виявленої в аналізі кон'юнктурної тенденції на прогнозований період (з урахуванням змін стадій кон'юнктури). Цей метод вважається неточним, а тому може використовуватись лише для короткотермінового прогнозування.

Обидва розглянуті методи доцільно доповнювати методами експертних оцінок, які теж використовують різні математичні методи.

Окрім зазначеного, інвестиції в цінні папери завжди пов'язані з ризиком і тому аналізуючи кон'юнктуру інвестиційного ринку, необхідно обов'язково оцінювати ризик цінних паперів. Для цього насамперед потрібно визначити, яким може бути ризик для всіх цінних паперів загалом, а також їх окремих видів.

Розрізняють такі види ризику цінних паперів:

- ризик падіння загальноринкових цін. Цей ризик недоодержання очікуваного доходу за будь-якими активами пов'язаний зі зниженням цін на всі цінні папери, що обертаються на ринку;
- ризик інфляції пов'язаний зі зміною купівельної здатності грошей;
- галузевий ризик пов'язаний зі зміною стану справ в окремій галузі промисловості;
- фінансовий ризик пов'язаний зі співвідношенням власних та позичкових грошових коштів;
- ризик ліквідності, що означає загрозу затримки реалізації цінних паперів акціонерного товариства;
- систематичний та несистематичний ризики пов'язані з ринковими коливаннями цін на цінні папери.

Усі зазначені види ризику є об'єктивними ринковими категоріями і з огляду на це важливе значення мають їх аналіз та оцінка. Інакше кажучи, основне завдання аналізу кон'юнктури ринку цінних паперів як одного з найважливіших процесів діяльності менеджера полягає у зниженні ризику інвестицій, а також оцінці їх ефективності.

6.4. Управління ризиками на фінансовому ринку

- *Хеджування ризиків*
- *Спот-хеджування фінансових активів*
- *Техніки хеджування ризиків*

Запобігання або зниження ризику на фінансовому ринку забезпечується використанням ф'ючерсних контрактів та опціонів.

Страховання, або хеджування, полягає в нейтралізації несприятливих змін ціни активу для інвестора, виробника чи споживача.

Хеджування запобігає втратам, але водночас позбавляє хеджера можливості скористатися сприятливим розвитком кон'юнктури. Хеджування може бути повним і неповним (частковим). **Повне** хеджування повністю виключає ризик втрат, часткове — здійснює страхування тільки в певних межах.

Розрізняють хеджування продажем і купівлею ф'ючерсного контракту.

Хеджування продажем контракту використовують для страхування від майбутнього зниження ціни на спотовому ринку, **хеджування купівлею контракту** — від підвищення цієї ціни.

Розглянемо приклад повного хеджування (хеджування продажем). Інвестор очікує через три місяці придбати актив А. Існує ризик, що до цього моменту ціна на актив може знизитися. З огляду на це інвестор вирішує застрахуватися, уклавши ф'ючерсний контракт. Ф'ючерсне котирування з постачанням активу А через три місяці дорівнює 600 тис. грн. Інвестора влаштовує ця ціна з позицій окупності витрат і одержання прибутку, і він продає ф'ючерсний контракт. Припустимо, термін контракту закінчується в той день, коли фермер планує поставити актив на ринок. Він міг би поставити його за ф'ючерсним контрактом. Однак передбачене умовами контракту місце постачання його не влаштовує через додаткові накладні витрати. Тому він постачатиме актив на місцевий ринок і водночас закриватиме контракти офсетною угодою в день закінчення контракту.

Наприклад, через три місяці на спотовому ринку ціна активу становила 500 тис. грн, і ф'ючерсне котирування так само знизилось до цього рівня, тому що в момент закінчення терміну контракту ф'ючерсна і спотова ціни повинні бути однакові. Тоді за спотовою угодою інвестор одержав 500 тис. грн, а за ф'ючерсним контрактом — 100 тис. грн. У результаті операції він одержав 600 тис. грн за актив, як і планував.

Розглянемо інший варіант. До моменту постачання активу ціна на спотовому ринку підвищилась до 700 тис. грн. за тону пшениці. Це означає, що інвестор продав його за 700 тис. грн. Однак за ф'ючерсним контрактом він втратив 100 тис. грн. Підсумкова сума операції — 600 тис. грн. Таким чином, укладення ф'ючерсного контракту надало інвестору можливість застрахуватися від зниження ціни на пшеницю, однак у другому випадку він не зміг скористатися сприятливою кон'юнктурою.

Хеджування купівлею контракту використовується в такому випадку. У наведеному прикладі розглянуто випадок повного хеджування, коли втрати (виграші) на спотовому ринку повністю компенсувалися виграшами (втратами) за ф'ючерсним контрактом. На практиці повне хеджування можливе рідко, оскільки терміни завершення ф'ючерсного контракту і укладення спотової угоди можуть не збігатися. У результаті не буде повного збігу ф'ючерсної та спотової цін, і хеджер може як одержати виграш, так і зазнати збитків, хоча останні будуть меншими, ніж за відмови від страхування. Тому хеджер намагається звести до мінімуму час між закінченням терміну і хеджа ф'ючерсного контракту. Для хеджування доцільно вибирати ф'ючерсний контракт, що минає після здійснення спотової угоди.

Хеджування за допомогою найближчого ф'ючерсного контракту називають **спот-хеджуванням**.

Відкривши позицію за ф'ючерсним контрактом, хеджер повинен сплатити негативну варіаційну маржу (різницю між цінами, курсами і ставками котирування валют, одержувану при виконанні банківських операцій купівлі-продажу), якщо кон'юнктура на ф'ючерсному ринку розвиватиметься для нього несприятливо. Що більше часу залишається до закінчення терміну контракту, то більшою є можливість коливання ф'ючерсної ціни і відповідно негативною маржа. Щоб зменшити витрати для запобігання ризику втрат, доцільно хеджувати ризик шляхом послідовного укладення низки короткострокових ф'ючерсних контрактів. Наприклад, період хеджування становить три місяці. Хеджер спочатку відкриє позицію за контрактом, що минає через місяць. Перед його закінченням він закrije позицію за цим контрактом і відкриє позицію за наступним місячним контрактом, а після його закінчення перейде до третього контракту.

Якщо на ринку не передбачено контрактів за цим активом, купуються контракти за подібними активами. Така техніка називається **крос-хеджуванням**.

Страхування контрактом з тим же активом називається **прямим хеджуванням**.

До простих ф'ючерсних стратегій належать купівля або продаж контракту. Наприклад, при формуванні портфеля з процентних інструментів інвестор може купити ф'ючерсний контракт.

Якщо процентні ставки в майбутньому підвищуються, інвестор продає контракт на довгострокову облігацію і купує контракт на короткострокову облігацію, тобто продає спред. При підвищенні процентних ставок вартість першого контракту зменшиться істотніше, ніж другого, і інвестор одержить прибуток. Якщо його прогнози виявляться неправильними, він зазнає збитків, які, однак, будуть меншими, ніж при відкритті тільки короткої позиції за контрактом на довгострокову облігацію.

Якщо на різних біржах обертаються ф'ючерсні контракти на один і той самий базисний актив, то можна створити між ними спред у разі виникнення істотної різниці ф'ючерсних цін на цих біржах.

Придбавши опціон пут чи продавши опціон кол, інвестор може забезпечитися від зниження ціни активу. У другому випадку хеджування здійснюється тільки на розмір премії опціону кол. Інвестор купує опціон кол, якщо прогнозується підвищення курсової вартості базового активу.

Наприклад, інвестор має акції компанії А, курс яких дорівнює 100 грн. Однак передбачається зниження ціни на них, й інвестор купує опціон пут з ціною виконання 100 грн за 5 грн. Якщо в подальшому межа зниження ціни акцій перевищить 100 грн, то вкладник виконає опціон. Таким чином, купивши опціон пут, вкладник застрахувався від зниження ціни акцій більш як на 95 грн.

Якщо очікується зниження курсової вартості базового активу, то доцільно купити опціон пут.

Придбавши опціон пут, на індекс акцій інвестор може хеджувати вартість широко диверсифікованого портфеля.

Для хеджування своєї позиції за допомогою опційних контрактів інвестор повинен визначити необхідну їх кількість за формулою

$$\text{КОК} = \text{КА}/\text{К},$$

де КА — кількість одиниць активу; К — кількість одиниць активу в опційному контракті.

Зі зміною ціни базисного активу змінюється й ціна опціону. Тому інвестор може грати на різниці цін контрактів. Якщо він вирішить, що премія опціону зменшиться, то продасть опціон, щоб викупити його пізніше за нижчою ціною. Якщо він помилиться з прогнозом, то зазнає збитків, тому що доведеться або закрити опціонну позицію за вищою ціною, або виконати зобов'язання за

контрактом. З огляду на це в окремих випадках постає потреба у хеджуванні опційної позиції. Це можна зробити за допомогою так званого **дельта-хеджування**.

Дельта — це відношення зміни ціни опціону до зміни ціни базового активу. Дельта свідчить, якою мірою зміниться ціна опціону при зміні ціни активу. Наприклад, дельта опціону дорівнює 0,4. Це означає, що при невеликій зміні курсу активу ціна опціону зміниться на 40 % від зміни курсу активу. Дельта може додаватись і відніматись. Наприклад, інвестор купив 500 опціонів. У цьому разі дельта його позиції становить $500 \cdot 0,4 = 200$.

Дельту можна вважати коефіцієнтом хеджування, що свідчить про кількість одиниць активу, яку інвестор повинен купити чи продати на кожну позицію за опційним контрактом. Знаючи значення дельти, інвестор може сформувати портфель з опціонів і базисних активів. Цей портфель буде нейтральним до ризику протягом наступного короткого періоду, оскільки зміна ціни опціону врівноважуватиметься аналогічним, але протилежним за знаком активом або зміною ціни активу. На кожний виписаний опціон вкладник повинен купити певну кількість одиниць базового активу, що дорівнює значенню дельти опціону. На кожний куплений опціон кол йому доцільно продати цю кількість одиниць активу. Купуючи опціон пут, інвестор повинен купити відповідну кількість одиниць активу, а продаючи опціон пут, — продати цю кількість одиниць активу.

Наприклад, інвестор продав 500 опціонів на 500 акцій. Дельта опціону дорівнює 0,4. Щоб хеджувати опційну позицію, йому варто купити: $0,4 \cdot 500$ акцій = 200 акцій.

Припустимо, що через деякий час ціна акції знизилась на 1 грн. Тоді за акціями вкладник втрачає 200 грн. Однак у цьому разі ціна опціону так само знижується на 0,4 грн, і в сукупності вартість опційної позиції зменшиться на $0,4$ грн \cdot 500 опціонів = 200 грн.

Таким чином, програш вкладника за акціями компенсується виграшем за опціонами, тому що в разі закриття опційної позиції він викупить контракти на 200 грн дешевше порівняно з ціною, за якою він їх продав.

Якщо ціна акцій підвищиться на 1 грн, то вкладник виграє за акціями 200 грн, але таку ж суму втратить за опціонами. І в цьому разі, щоб закрити опційну позицію, інвестору треба викупити контракти на 200 грн дорожче, ніж він їх продавав.

НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ

Задачі

1. Інвестор купує за форвардним контрактом акцію з поставкою через 150 днів. Коли до закінчення контракту залишається 50 днів, на акцію виплачуються дивіденди в розмірі 60 грн. Ставка без ризику для 50 днів дорівнює 10 % річних, ставка без ризику для 100 днів — 16 % річних. Визначити форвардну ціну акції.

2. Інвестор купує облігацію номіналом 10000 грн за форвардним контрактом із постачанням через шість місяців. Після закінчення форвардного контракту до погашення облігації залишається три місяці. Тримісячна форвардна ставка через шість місяців дорівнює 15 % річних. Визначити ціну постачання облігації за форвардним контрактом.

3. Визначити, якою має бути ціна облігації номіналом 1000 грн, щоб вона забезпечила покупцю прибутковість до погашення через 2 роки в розмірі 30 % річних.

4. Інвестор купує облігацію за 950 грн, її номінал дорівнює 1000 грн, купон — 10 %, до погашення залишається 4 роки. За цей період можна інвестувати купони під 12 % річних. Визначити реалізований відсоток за зазначений період і загальну суму доходів до погашення.

5. На акцію виплачені дивіденди в розмірі 100 грн. Середньорічний темп приросту дивідендів — 3 %. Визначити розмір дивідендів, який можна очікувати через три роки.

6. Інвестор купив акцію за 500 грн і через 100 днів продав за 600 грн. За цей період на акцію було виплачено дивіденди в розмірі 50 грн. Визначити прибутковість операції інвестора.

7. Портфель складається з трьох акцій. Питома вага першої акції — 20 %, другої — 30 %, третьої — 50 %. Очікувані прибутковості акцій — відповідно 25, 30 і 35 %. Визначити очікувану прибутковість портфеля і мету інвестора при формуванні портфеля.

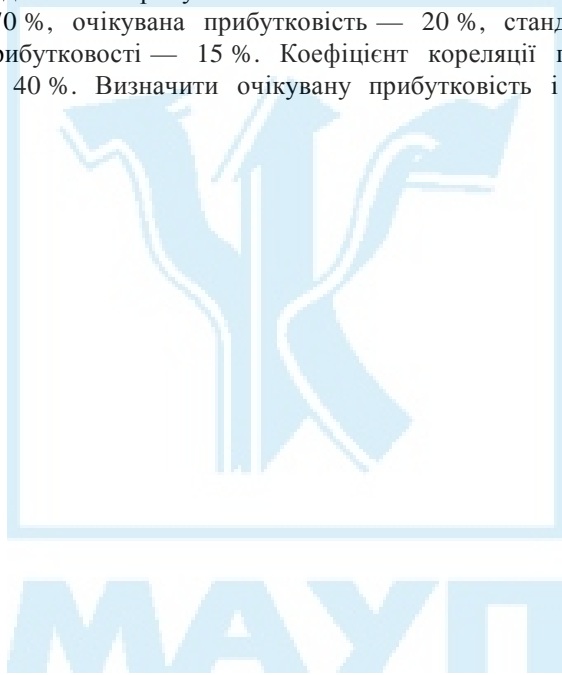
8. За яким показником оцінюють ризик портфеля? Коли стандартне відхилення портфеля дорівнює середньозваженому стандартному відхиленню прибутковості складових активу?

9. Чому об'єднання в портфель активів з кореляцією прибутковості плюс один не знижує ризику портфеля?

10. Що означає усереднення ризику портфеля в разі об'єднання активів з кореляцією прибутковості плюс один?

11. Очікувана прибутковість портфеля дорівнює 30 %, стандартне відхилення — 10 %. Яку прибутковість і з якою ймовірністю може отримати інвестор через рік?

12. Портфель складається з двох типів акцій — А і В. Питома вага акції А дорівнює 30 %, очікувана прибутковість — 30 %, стандартне відхилення прибутковості — 25 %. Питома вага акції В дорівнює 70 %, очікувана прибутковість — 20 %, стандартне відхилення прибутковості — 15 %. Коефіцієнт кореляції прибутковості акцій — 40 %. Визначити очікувану прибутковість і ризик портфеля.

Позначимо N — номінальну вартість облігації; P — ціну облігації при купівлі; g — купонну дохідність облігації (норму відсотка облігації); n — термін облігації в роках (строк від моменту придбання облігації до моменту її погашення); i — річну ставку складних відсотків; i_e — ставку розміщення, показник ефективності фінансової операції (ставку ефективності); r — поточну дохідність облігації.

Ціну придбання облігації в розрахунку на 100 гр. од. номіналу називають **курсом облігації** і обчислюють за формулою

$$P_k = P/N \cdot 100.$$

Якщо $P_k > 100$ (курс облігації перевищує 100 гр. од.), це означає, що облігація куплена з премією, тобто дорожче від номіналу. Якщо $P_k < 100$, то облігація придбана з дисконтом, тобто дешевше від її номінальної вартості.

Облігації без виплат відсотків (безвідсоткові) приносять власнику лише один вид доходу — дисконт — різницю між вартістю погашення та ціною придбання. Їх курс $P_k < 100$.

Ставка розміщення характеризує річну дохідність цієї облігації і обчислюється за формулою

$$i_e = \frac{1}{\sqrt[n]{\frac{P_k}{100}}} - 1.$$

Річна складна ставка i_e через n років перетворить ціну придбання P на номінал N .

Приклад. Безвідсоткова облігація номіналом 100 гр. од. придбана за курсом 90. Термін її погашення — 5 років. Визначити ставку ефективності облігації.

Здійснюємо обчислення:

$$i_e = \frac{1}{\sqrt[5]{\frac{90}{100}}} - 1 = \frac{1}{\sqrt[5]{0,9}} - 1 = \frac{1}{0,98} - 1 = 0,02.$$

Отже, ця облігація приносить власнику за рік 2 % доходу.

Облігації з виплатою відсотків наприкінці терміну облігації можуть бути куплені з дисконтом і премією. Якщо $P_k < 100$, ставка ефективності цих облігацій може перевищувати купонну дохідність, тобто $i_e > g$, і, навпаки, при $P_k > 100$ бути меншою: $i_e < g$ (купівля з премією).

7.1. Ринок лізингових послуг і лізингова діяльність в Україні

- *Лізингові послуги*
- *Напрямки застосування лізингу*
- *Перспективи розвитку лізингу*

Останнім часом в Україні підвищується інтерес до лізингу: комерційні банки активно створюють спеціалізовані лізингові компанії, а держава формує правову базу для лізингової діяльності. У лютому 1998 р. Верховна Рада України ухвалила Закон України “Про лізинг”. Проте активність лізингодавців в Україні залишається вкрай низькою. Це зумовлено низкою причин, основна з яких — відсутність сприятливого нормативно-правового середовища для лізингової діяльності. Крім того, діяльність груп, що надають лізингові послуги, стримується з особливих причин.

Відповідно до українського законодавства *банки-резиденти* мають право виконувати лізингові операції тільки за рахунок власних коштів, що для них не становить значного інтересу, тому що як депозитні утворення вони орієнтовані переважно на виконання комерційних операцій за рахунок залучених коштів (внесків). Тому лізингові угоди банки укладають виключно тоді, коли приймають на свій баланс майно клієнтів, що було заставним забезпеченням прострочених позичок. У цьому разі лізинг є технічним інструмен-

том, за допомогою якого стягується прострочена заборгованість шляхом використання застави.

Розвиткові банківського лізингу деякою мірою перешкоджає й те, що для здійснення лізингових операцій банки повинні мати відповідну ліцензію Національного банку України.

Українські підприємства — виробники машин і устаткування, безумовно, вбачають у лізингу перспективу просування своєї продукції як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку. Особливий інтерес лізинг становить для виробників транспортних засобів (літаків, автобусів, тролейбусів, морських суден) і сільськогосподарської техніки (тракторів, комбайнів). Проте ці підприємства нині перебувають у найтяжчому фінансовому стані й через нестачу обігових коштів не мають можливості фінансувати придбання своєї продукції на умовах лізингу. Тому приклади ефективного лізингу “від виробника” одиничні.

Аналогічна ситуація і з самостійними лізинговими компаніями, створення яких не було тісно пов’язане з надійним джерелом фінансування лізингових угод (банком, страховою або інвестиційною компанією). Такі лізингові компанії, як правило, припиняли активну діяльність через деякий час після створення або трансформувалися в торговельні підприємства.

Для зарубіжних лізингодавців (банків, лізингових компаній, підприємств-виробників) існує дві можливості надання лізингових послуг на українському ринку: перша — інвестування в лізинговий бізнес в Україні і здійснення лізингової діяльності у статусі резидента України; друга — укладення і реалізація міжнародних лізингових угод у статусі нерезидента України. В обох випадках до основних чинників, що стримують діяльність зарубіжних лізингодавців на українському ринку, належать:

- недостатнє знання особливостей ринку і складність оцінки ризиків;
- відсутність розгалуженої мережі, необхідної для здійснення експертизи і моніторингу лізингових угод;
- нестабільність і недосконалість законодавчої бази.

Водночас зауважимо, що тільки на лізинговому сегменті ринку фінансових послуг в Україні немає спеціальних обмежувальних процедур і вимог щодо діяльності нерезидентів. Проте існують жорсткі обмеження щодо банківської діяльності нерезидентів (обмежений вихід на ринок, обов’язкове ліцензування діяльності, обме-

жувальні умови для інвестування) і їх діяльності на ринку страхових послуг (заборонено прямий вихід нерезидентів на ринок, введено жорсткі обмеження щодо участі іноземного капіталу в українських страхових компаніях).

Найпоширеніший в Україні міжнародний лізинг вантажних автомобілів, морських і повітряних суден, а останнім часом і комп'ютерної техніки. Лізингові умови постачання машин і устаткування пропонують компанії “Renault”, “Daf”, “Scania”, “IBM”, “HP” та ін.

Лізингові пропозиції зарубіжних компаній відрізняються від пропозицій внутрішнього ринку нижчою вартістю послуг, а також значно більшою тривалістю періоду лізингу. При цьому в більшості випадків (на відміну від одержання іноземного кредиту) не потрібно надання гарантій уряду або першокласних зарубіжних банків.

Загалом ситуація на ринку лізингових послуг України характеризується істотним перевищенням попиту над пропозицією і тенденцією до переважного розвитку міжнародної форми лізингу, що пояснюється особливостями правового регулювання лізингових послуг в Україні.

У разі збереження цієї тенденції і подальшого вдосконалення національного лізингового законодавства можна прогнозувати в майбутньому підвищений інтерес українських банків і лізингових компаній до здійснення лізингової діяльності в Україні з території інших країн, де існує сприятливіше лізингове, податкове й інвестиційне законодавство, шляхом створення там лізингових філій (дочірніх компаній).

Процес переходу до ринкових відносин зумовив пошук нових шляхів вирішення проблем, пов'язаних з перехідними етапами розвитку економіки.

З огляду на наявність негативних явищ у національній економіці і масового неповернення кредитів банки змушені були переглянути кредитну політику, у результаті чого підвищилися вимоги до її організації та здійснення. Однак це суттєво звузило коло клієнтури, і з метою виходу із ситуації, що склалася з кредитуванням, банки почали застосовувати лізингові схеми зі зниженим рівнем ризику.

Структури, що безпосередньо зацікавлені в поширенні ринку лізингових послуг, намагаються звернути увагу державних

органів України на проблеми його впровадження. Як зазначалося, у 1998 р. лізинг набрав законодавчого оформлення у вигляді прийняття Закону України “Про лізинг”. Але, на жаль, це не сприяло розв’язанню більшості проблем. Потребують термінового вирішення такі питання:

- створення державної програми розвитку лізингу;
- удосконалення українського законодавства;
- підготовка висококваліфікованих спеціалістів для обслуговування ринку лізингових послуг;
- подолання психологічного аспекту лізингу, пов’язаного з тим, що велика кількість господарників неадекватно сприймають суть лізингових операцій.

На думку спеціалістів, для прискорення поширення лізингу та фінансового забезпечення його програм необхідно створити Національний фонд сприяння розвитку лізингу.

Значно сприяло б розвитку лізингу в Україні високоякісне програмне забезпечення. Це уможливило б створення бази даних лізингодавців та потенційних лізингоотримувачів для пришвидшення пошуку партнерів і укладення угод.

Саме в сучасних умовах позитивні властивості лізингу найбільш дієздатні. Орендарю вигідно користуватись устаткуванням, не набуваючи його у власність, а одержуючи на певний час за відповідну плату. Вигідно й банку, оскільки дороге устаткування можна багаторазово здавати в оренду й у такий спосіб одержувати прибуток від надходження орендних платежів, який у кілька разів перевищує заплачену банком ціну устаткування.

Ефективність використання орендованого обладнання дедалі підвищується. Висока рентабельність лізингу і наявність адекватної нормативної бази сприятимуть форсуванню темпів розвитку цієї операції. За дефіциту внутрішніх капіталовкладень такий шлях є виходом з нинішнього становища.

До пріоритетних напрямків використання лізингу в Україні належать такі:

- високотехнологічні наукомісткі галузі — літако- і машинобудування, порошкова металургія, кераміка, електрозварувальне виробництво; енергозберігаючі технології; нафтогазовий та агропромисловий комплекси;
- видобувні та металургійні галузі — кольорові метали, уран, вугілля, сталь і прокат;

- виробництво товарів народного споживання;
- незавершене виробництво;
- дрібний бізнес.

Значні перспективи щодо подолання проблем нестачі інвестиційних коштів має міжнародний лізинг. За правилами МВФ зобов'язання продавця, що випливають з лізингової угоди, не входять в обсяг зовнішньої заборгованості держави.

Нині український ринок лізингових послуг має такі особливості:

- перебуває на стадії становлення і потребує уваги і підтримки з боку держави; визначаються шляхи і форми його розвитку в багатоукладній економіці;
- за нестабільності фінансової системи українські лізингові схеми орієнтовані насамперед на податкове планування з метою полегшення підприємствам податкового тягаря і пошуку додаткового фінансування. Проте механізм встановлення пільг для інвестування в різні сфери економіки ще недостатньо розроблений і спрямований насамперед на негайне поповнення державного бюджету. Держава не повинна перешкоджати підприємствам оновлювати основні засоби для випуску конкурентної продукції. Прагнення збільшити надходження коштів до бюджету за рахунок збирання податків зумовлює бажаний результат тільки в короткостроковому періоді, на довгостроковому ж етапі це призводить до згортання виробництва, а отже, до зменшення надходжень від податків;
- лізинг має економічний зміст тільки тоді, коли економічно вигідний і для лізингодавця, і для лізингоодержувача. Лізингоодержувач завжди одержує податковий вигравш від застосування лізингу, тому що він дає змогу віднести всю суму лізингових платежів на собівартість продукції, а можливості лізингодавця віднести витрати від здійснення лізингових операцій на виробничі витрати обмежені нормами чинного законодавства. Регулюючи ці норми, а також запровадивши режим прискореної амортизації, держава має можливість ефективно регулювати інвестиції і лізинг.

Лізингова діяльність в Україні є перспективним напрямком бізнесу з багатьох причин, зокрема:

- як засвідчує світовий досвід, на частку лізингу в нових інвестиціях на устаткування припадає 15–20 %;

- лізинг є одним з основних джерел активізації інвестиційної діяльності, що вкрай важливо для вітчизняної економіки;
- переорієнтування банків з ринку цінних паперів на інвестиції у виробництво. При цьому лізинг становить привабливіший фінансовий механізм, ніж кредит, тому що використовується виключно для купівлі устаткування, до того ж є забезпеченням угоди;
- зниження ставок на ринку позикового капіталу і як наслідок — здешевлення лізингової угоди;
- високий потенційний попит на лізингові послуги, що пов'язано з потребою підприємств у відновленні основних фондів і можливістю здійснити їх без значних початкових витрат.

Розвитку лізингу в Україні сприятимуть також:

- умови, що гарантують стійкий розвиток малого і середнього бізнесу. Представники малого і середнього бізнесу спроможні спожити велику кількість лізингових послуг, тому що, по-перше, не мають великих фінансових можливостей і, по-друге, мають нечисленний персонал, а також велику гнучкість щодо реагування на зміни кон'юнктури ринку;
- інтеграція банківського і промислового секторів економіки; заінтересованість банків у розвитку не тільки торговельного, а й промислового капіталу; активний розвиток холдингової системи;
- вільна конкуренція, коли виробники змушені шукати нові засоби збуту виробленої дорогої продукції, щоб вижити на ринку.

Звичайно, інвестиційні лізингові проекти дуже складні. Вони припускають розробку спеціальних схем фінансування, забезпечення, надання гарантій, участі банків, страхових компаній. Водночас висока результативність лізингових операцій у багатьох країнах світу має підтвердитись і на українському ринку, особливо якщо Україна прагне інтегруватись у світовий ринок.

Разом з тим лізинг сприяє ефективному узгодженню інтересів виробників і споживачів, банків і лізингових компаній.

Насамкінець зауважимо, що незважаючи на комплекс проблем, український лізинг розвивається, нагромаджує досвід і готується зробити внесок в активацію інвестиційної діяльності.

7.2. Поняття, ознаки і види лізингу

- *Лізинг як економічна категорія*
- *Об'єкти та суб'єкти лізингових відносин*
- *Класифікаційна характеристика видів лізингу*
- *Привабливість та переваги лізингу*

Щодо економічної сутності лізингу. Зміст і роль лізингу в теорії трактується по-різному. Одні фахівці вважають лізинг однією з форм кредитування підприємницької діяльності, інші ототожнюють його з довгостроковою орендою або з однією з її форм, яка, у свою чергу, зводиться до відносин найму або підяду. Дехто вважає лізинг завуальованим способом купівлі-продажу засобів виробництва або права користування чужим майном. Окремі спеціалісти інтерпретують лізинг як дії за чужий рахунок, тобто управління чужим майном за дорученням.

На думку авторів, **лізинг** — це спосіб реалізації відносин власності, що відбиває стан виробничих сил та виробничих відносин, з якими він тісно пов'язаний.

У широкому значенні лізинг становить організаційну форму підприємницької діяльності, що відбиває відносини власності як уособлену систему господарювання. Проте, як і будь-яке самостійне явище, лізинг як економічна категорія має специфічний зміст і різні форми прояву.

Загальновідомо, що лізинг тісно пов'язаний з орендним механізмом, але в діловому обігу має ширшу від цього механізму, складну потрібну основу й водночас багато властивостей, притаманних кредитній угоді, інвестиційній та орендній діяльності, які, тісно взаємодіючи, створюють нову організаційно-правову форму бізнесу.

Лізинг належить до підприємницької діяльності вищого рівня порівняно з орендною, банківською чи комерційною, оскільки потребує і передбачає великий обсяг знань фінансового бізнесу, положення у виробництві, на ринках обладнання та нерухомості, а також варіаційних потреб клієнтів та особливостей оренди.

Лізинг — це підприємницька діяльність, що спрямована на інвестування власних чи залучених фінансових коштів і полягає в наданні лізингодавцем у виключне користування на визначений строк лізингодержувачу майна, що є власністю лізингодавця або набувається ним у власність за дорученням і погодженням з лізин-

годержувачем у відповідного продавця майна, за умови сплати лізингодержувачем періодичних лізингових платежів.

Таким чином, **лізинг** — це особливий вид підприємницької діяльності, що передбачає три форми організаційно-економічних відносин: орендні, кредитні та торговельні. Зміст кожної з цих форм окремо повністю не вичерпує сутності специфічних фінансово-майнових операцій. Лізинг здійснюється за договором лізингу, який регулює правовідносини між суб'єктами лізингу і залежно від особливостей здійснення лізингових операцій може бути двох видів — *фінансовий та оперативний*.

Об'єктом лізингу може бути будь-яке нерухоме чи рухоме майно, яке відповідно до законодавства може бути зараховане до основних фондів, у тому числі продукція, вироблена державними підприємствами (машини, устаткування, транспортні засоби, обчислювальна та інша техніка, системи телекомунікацій тощо), не заборонене до вільного обігу на ринку і щодо якого немає обмежень про передавання його в лізинг.

Визначення об'єкта лізингу є суттєвою умовою, без якої угода вважається недійсною. Основна обов'язкова умова лізингу полягає в тому, що об'єкти, які передаються в лізинг, можуть бути використані лише для підприємницьких цілей.

З огляду на викладене розрізняють кілька об'єктів (предметів) лізингу.

1. Рухоме майно:

- обладнання промислового призначення (верстати, устаткування, технологічні лінії, енергетичне обладнання, складське обладнання і майно);
- транспортне обладнання (повітряні, наземні та водні транспортні засоби, обладнання для їх експлуатації — судна, літаки, вертольоти, автомобілі, у тому числі спеціальні, залізничні вагони, контейнери та ін.);
- будівельна техніка;
- засоби телевізійного та дистанційного зв'язку;
- оргтехніка, офісне обладнання;
- ліцензії, ноу-хау, комп'ютерні програми та ін.

2. Нерухоме майно:

- будівельні споруди і споруди виробничого, торговельного або комунально-побутового призначення;

- споруди (нафтові та газові свердловини, гідротехнічні та транспортні споруди).

Таким чином, у лізинг може передаватися будь-яке майно, що не заборонене до вільного обігу і не знищується у процесі виробничого циклу.

До **суб'єктів лізингу** належать:

- **лізингодавець** — суб'єкт підприємницької діяльності (у тому числі банківська або небанківська фінансова установа), який передає в користування об'єкти лізингу за договором лізингу;
- **лізингоодержувач** — суб'єкт підприємницької діяльності, який одержує в користування об'єкти лізингу за договором лізингу; це може бути юридична особа в будь-якій організаційно-правовій формі, що здійснює підприємницьку діяльність, або громадянин, який здійснює підприємницьку діяльність без створення юридичної особи і зареєстрований як індивідуальний підприємець;
- **продавець лізингового майна** — суб'єкт підприємницької діяльності, що виготовляє майно (машини, устаткування тощо) та/або продає власне майно, яке є об'єктом лізингу.

Лізингодавцями можуть бути:

- банки та їх філії, фінансові компанії, кредитні установи, де передбачено цей вид діяльності;
- лізингові компанії — фінансові, що спеціалізуються тільки на фінансуванні угоди (оплата майна), і універсальні, що надають не тільки фінансові, а й інші види послуг, пов'язані з реалізацією лізингових операцій (технічне обслуговування, навчання, консультації тощо); їх переваги — оперативність, мобільність, добре знання ринку і ситуації на місцях;
- брокерські лізингові фірми;
- будь-яка виробнича або торговельна фірма (товариство), для якої лізингова діяльність передбачена в установчих документах і яка має достатній обсяг фінансових засобів;
- страхові та пенсійні фонди.

Світовою практикою напрацьовано безліч варіантів лізингових угод. При розгляді видів лізингу виходять насамперед з ознак їх класифікації, до яких належать: склад учасників угоди, об'єкт лізингу, термін використання і пов'язана з ним амортизація майна,

обсяг обслуговування, рівень окупності, кількість учасників угоди, сектор ринку, характер лізингових платежів та ін.

Великого поширення у світовій практиці лізинг дістав завдяки перевагам, що надаються суб'єктам угоди. Розглянемо основні з них. З точки зору лізингоодержувача (орендаря) ці переваги такі:

- можливе використання нової, дорогої техніки, високих технологій без значних одноразових витрат, оскільки при лізингу виробниче обладнання передається в користування без попереднього викупу, тобто є можливість налагодити виробництво при обмежених витратах фінансових, а при міжнародному лізингу — валютних засобів;
- лізинг припускає 100 % кредитування і, як правило, не потребує негайного початку платежів; при використанні звичайного кредиту підприємство мало б частину вартості покупки оплатити за рахунок власних коштів;
- лізинг надає можливість спочатку випробувати машини, а потім купити їх, а обладнання в сезонних галузях орендувати лише на час його фактичної експлуатації;
- за допомогою лізингу підприємство може запобігти витратам, пов'язаним із моральним старінням машин та устаткування, а це сприяє використанню найновіших об'єктів лізингу, що підвищує конкурентоспроможність лізингоодержувача;
- лізингові платежі в повному обсязі зараховуються на собівартість продукції (робіт, послуг), виробленої лізингоодержувачем, і відповідно знижують оподатковуваний прибуток;
- майно за лізинговою угодою не зараховується на баланс лізингоодержувача, що не збільшує його активів і звільняє від сплати податку на майно; його вартість не включається в залишок кредитної заборгованості. Це поліпшує фінансові показники підприємства-орендаря і відповідно дає йому можливість залучати додаткові кредитні ресурси (у цьому зв'язку сучасний лізинг часто класифікують як позабалансове фінансування);
- у багатьох країнах законодавчо встановлено податкові пільги для лізингових операцій (так, прискорена амортизація сприяє суттєвому зниженню оподаткованого прибутку і зменшенню терміну дії лізингової угоди);

- порядок здійснення лізингових платежів гнучкіший, ніж за кредитними угодами (лізингоодержувач може розрахувати надходження своїх доходів і разом з лізингодавцем розробити зручну схему платежів; платежі можуть бути щомісячними, щоквартальними тощо; сума платежів може бути постійною або плаваючою; при її визначенні може бути врахована сезонність використання предмета лізингу; платежі можуть здійснюватись із виручки від реалізації продукції, що вироблена на отриманому в лізинг обладнанні); при використанні компенсаційного лізингу лізингоодержувач здійснює платежі в товарній формі, використовуючи продукцію, вироблену на лізинговому обладнанні;
- лізинг доступний малим і середнім підприємствам, у той час як отримання банківських кредитів на сприятливих для них умовах проблематичне; деякі лізингові компанії не вимагають від лізингоодержувача жодних додаткових гарантій, оскільки забезпеченням угоди є власне устаткування (при невиконанні орендарем своїх зобов'язань лізингова компанія забирає своє майно);
- лізинг на відміну від кредиту сприяє створенню надійніших умов господарювання;
- підвищується ліквідність підприємств-лізингоодержувачів, тобто поліпшується такий важливий для ринкової економіки показник, як здатність своєчасно сплатити майбутні борги;
- перевагою лізингу є також можливість придбання лізингоодержувачем устаткування за залишковою вартістю після завершення лізингової угоди;
- при укладенні лізингової угоди орендар може розраховувати на отримання від лізингодавця додаткових інформаційних, консультативних і юридичних послуг;

Міжнародний валютний фонд не враховує суму лізингових угод у підрахунку національної заборгованості, тобто є можливість перевищити фактичні ліміти кредитної заборгованості, встановлені МВФ для окремих країн (при застосуванні імпортного лізингу).

В умовах ринкових відносин лізинг дає можливість вижити і малим, і середнім, і великим підприємствам. Підприємству-виробнику лізинг вигідний тим, що за його допомогою підтримується тісний зв'язок між виробниками і споживачами техніки. Інформація про

недоліки використовуваного устаткування надходить до підприємства-виробника, яке усуває їх, підвищуючи конкурентоспроможність своєї продукції та розширюючи можливості її збуту. Збуваючи продукцію за лізингом, виробник вирішує проблему отримання плати за неї, що зміцнює його фінансове становище.

Водночас лізинг має певні недоліки, зокрема такі:

- учасників лізингової угоди більше, ніж при купівлі майна за рахунок позики, тому операції мають складну організацію;
- підготовка фінансової лізингової угоди може потребувати більше часу, ніж підготовка контракту на купівлю; більшими можуть бути й адміністративні витрати, тому вважається, що ціна лізингу може бути нижчою або дорівнювати ціні позики тільки за певних податкових пільг.

Законодавством США, наприклад, передбачається, що для отримання податкових пільг необхідно довести відповідність угоди ознакам, які свідчать про її належність до дійсної угоди. Податковим законодавством Німеччини, Франції та Італії не передбачаються додаткові пільги для лізингодавців чи лізингодержувачів. У 1986–1987 рр. в Англії та США набрали чинності нові податкові законодавства, які фактично скасували багато податкових пільг, пов'язаних з лізингом.

Лізингодавець бере на себе ризик морального старіння майна і отримання лізингових платежів, а вартість лізингу вища, ніж позики, оскільки ризик зносу устаткування бере на себе лізингодавець; відповідно останній закладає це у вартість лізингу. Якщо науково-технічний прогрес робить об'єкт лізингу застарілим, при фінансовому лізингу орендні платежі не припиняються до закінчення угоди.

Таким чином, розглянувши переваги і недоліки лізингових операцій, доходимо висновку, що лізинг має набагато більше переваг, і за державної підтримки, хоча б у період становлення, лізинговий бізнес буде ще привабливішим.

На наш погляд, в умовах економічної кризи в Україні, коли практично припинилося фінансування капіталовкладень в оновлення основних засобів у зв'язку з недостатністю прибутку підприємств і значним зменшенням обсягів виробництва, лізинговий метод фінансування інвестицій є найбільш доцільним і сприятиме збереженню ліквідності більшості підприємств України.

7.3. Етапи і загальна система лізингового процесу

- Підготовка і обґрунтування лізингової угоди
- Правові норми договору лізингу

Класичній лізинговій угоді відповідають щонайменше два договори:

- купівлі-продажу (укладається між лізингодавцем і постачальником);
- фінансової оренди (укладається між лізингодавцем і лізингоодержувачем).

Крім того, якщо лізингодавець використовує позикові засоби для купівлі майна, він укладає з кредитором (банком) кредитний договір, для страхування лізингового майна — договір страхування; технічне обслуговування забезпечується договором на технічне обслуговування (рис. 7.1).

Рис. 7.1. Механізм багатосторонньої лізингової угоди

- 1 — кредит; 2 — оплата устаткування; 3 — продаж устаткування;
4 — лізинговий договір; 5 — лізингові платежі;
6 — постачання устаткування; 7 — страхування устаткування

Не розглядаючи докладно договір купівлі-продажу, зауважимо, що він обов'язково повинен містити такі положення:

- майно купується з метою подальшого передання лізингоодержувачу (із зазначенням його найменування) у межах договору лізингу;

- замовник передає всі свої зобов'язання лізингодержувачу, за винятком платіжних, надає йому право безпосередньо пред'являти претензії до постачальника.

Основним документом лізингової угоди є договір фінансової оренди (лізингу). Він укладається між власником майна (лізингодавцем) і користувачем (лізингодержувачем) про надання останньому в тимчасове володіння і користування для підприємницької діяльності об'єкта лізингу.

Договір фінансової оренди повинен містити такі положення:

1. Предмет договору.
2. Порядок поставки і приймання майна.
3. Права й обов'язки сторін.
4. Використання, ремонт і модифікації майна.
5. Страхування.
6. Термін лізингу.
7. Лізингові платежі й штрафні санкції.
8. Відповідальність сторін.
9. Порядок вирішення спорів.
10. Умови дострокового розірвання договору.
11. Дії сторін після завершення угоди.
12. Інші умови.
13. Форс-мажор.
14. Юридичні адреси і банківські реквізити.

Паралельно з підготовкою договору купівлі-продажу лізингодавець і лізингодержувач майна укладають договір фінансової оренди (лізингу), у преамбулі якого вказуються найменування сторін і прізвища осіб, уповноважених підписувати договір. У предметі договору вказується майно, що буде куплено і передано користувачу в тимчасове користування, його вартість, місце і терміни постачання. Як правило, транспортні витрати, пов'язані з доставкою майна, вирізняються окремою сумою, тому що оплачуються лізингодержувачем. Тут же вказується, що постачальник знає мету придбання майна, а також чи брав участь лізингодавець у виборі майна і постачальника.

У договорі лізингу обов'язково зазначаються терміни його дії, причому днем початку відліку терміну договору є дата приймання майна лізингодержувачем.

Окремий розділ у договорі лізингу присвячується порядку постачання і приймання лізингового майна. Зокрема, зазначається,

які сторони приймають устаткування. Як правило, це постачальник, лізингодавець і лізингоодержувач. В окремих випадках лізингодавець може передати свої права з прийняття устаткування лізингоодержувачу. Обов'язково вказується також термін, протягом якого майно має бути прийняте.

Факт передавання майна оформлюється актом передавання, який підписують усі сторони, що беруть участь у цьому процесі. В акті засвідчується, що поставлене майно відповідає всім записаним у заявці вимогам, цілком укомплектоване, дієздатне і готове до використання. З моменту підписання акта передавання починається формальний відлік терміну договору лізингу, а також до лізингоодержувача переходять усі права як звичайного одержувача (за винятком права власності) і всі ризики. У разі виявлення переборних дефектів, що не впливають на нормальне функціонування устаткування, лізингоодержувач вказує їх в акті передавання і узгоджує з постачальником терміни їх усунення. Якщо постачальник не усуне недоліки в зазначений в акті термін, лізингодавець або в його особі лізингоодержувач може вимагати заміни об'єкта лізингу. Невиконання постачальником вимог лізингодавця дає останньому право розірвати договір купівлі-продажу.

При відмові лізингоодержувача прийняти майно через дефекти, що виключають його нормальне використання, робиться відповідний запис в акті передавання. Крім того, лізингоодержувач повинен у письмовій формі повідомити про це лізингодавця з докладним описом виявлених недоліків. Зазначена рекламація дає лізингодавцю право розірвати договір купівлі-продажу і вимагати заміни майна.

Підписання акта передавання майна є важливим моментом лізингового договору, тому що саме з цього моменту лізингоодержувач набуває багато прав і обов'язків лізингодавця та додаткової відповідальності, а саме:

- починається термін відліку лізингового договору;
- лізингодавець звільняється від відповідальності перед лізингоодержувачем за якість, придатність майна, гарантійних зобов'язань постачальника, збитків, що заподіюються в результаті його використання;
- ризик випадкової загибелі, втрати, псування, розкрадання майна переходить до лізингоодержувача;

- лізингоодержувач перебирає на себе всі права лізингодавця стосовно постачальника, пов'язані з можливістю висувати претензії щодо якості, ремонту і гарантійного обслуговування майна.

Договір лізингу має містити також положення про те, що право власності на майно протягом терміну договору належить лізингодавцю. Лізингоодержувач має виключне право володіння і користування предметом лізингу. Отримані користувачем при застосуванні лізингового майна прибутки належать лізингоодержувачу.

Лізингоодержувач повинен використовувати майно за зазначеним у договорі прямим призначенням і не має права вносити в нього зміни й модифікації без згоди лізингодавця. Якщо лізингоодержувач за згодою лізингодавця, викладеною в письмовій формі, за власний рахунок поліпшив предмет лізингу без заподіяння йому шкоди, він має право після закінчення договору лізингу на відшкодування вартості цих поліпшень, якщо інше не передбачено договором лізингу. Якщо ж лізингоодержувач за власний рахунок поліпшив предмет лізингу без шкоди для нього, але без згоди на це в письмовій формі лізингодавця, він не має права на відшкодування вартості цього поліпшення. У будь-якому разі поліпшення є власністю лізингодавця.

У процесі використання майна лізингоодержувач зобов'язаний підтримувати його в робочому стані, експлуатувати відповідно до інструкції, використовувати з метою, передбаченою в договорі, здійснювати його поточний і профілактичний ремонт, а в обумовлених випадках і капітальний.

Лізингодавець має право в будь-який час здійснити інспекцію і перевірити, чи використовується майно за призначенням. Крім того, на першу вимогу лізингодавця лізингоодержувач зобов'язаний надати інформацію про свій фінансовий стан за формою, що може передбачатися в лізинговому договорі.

До основних обов'язків лізингоодержувача належить своєчасна виплата лізингових платежів. Цьому питанню присвячується окремий розділ договору.

За формою розрізняють такі платежі:

- грошові, які здійснюються за рахунок коштів;
- компенсаційні, коли розрахунок здійснюється або товарами, або наданням зустрічної послуги лізингодавцю;

- змішані, коли поряд із грошовими виплатами припускаються платежі товарами або послугами.

За методом нарахування лізингових платежів їх поділяють на такі:

- з фіксованою загальною сумою. Лізингова плата в цьому разі містить амортизаційні відрахування від вартості орендованого устаткування, плату за користування позиковими засобами, комісійну винагороду лізингодавцю і плату за надані згідно з договором додаткові послуги;
- з авансом (депозитом), коли лізингоодержувач майна спочатку виплачує лізингодавцю аванс у момент підписання угоди у встановленому розмірі, а після підписання акта прийняття виплачує періодично внесками решту загальної суми лізингового платежу (за мінусом авансу);
- мінімальні, що становлять суму всіх лізингових платежів, які повинен зробити лізингоодержувач за весь термін договору лізингу, а також суму, яку він повинен сплатити, якщо має намір придбати майно у власність після закінчення терміну договору лізингу.

За періодичністю виплат виокремлюють такі платежі:

- періодичні (щорічні, щоквартальні, щомісячні), що сплачуються за узгодженим сторонами графіком, який додається до лізингової угоди;
- одночасні, що застосовуються в поєднанні з періодичними внесками, якщо угодою передбачається виплата авансу.

З урахуванням фінансового стану і платіжних можливостей лізингоодержувача в договорі лізингу можуть встановлюватися різні способи сплати лізингових платежів, згідно з якими розрізняють платежі:

- рівними частками;
- з розмірами, що збільшуються; такі платежі застосовують найчастіше лізингоодержувачі з нестабільним фінансовим становищем, коли на початковому етапі лізингу користувачу зручніше вносити лізингову плату невеликими внесками, а потім у міру освоєння устаткування і нарощування темпів випуску вироблюваної на ньому продукції збільшувати ці внески;
- з розмірами, що зменшуються (прискорені платежі); використовуються лізингоодержувачами зі стійким фінансовим станови-

щем, коли в початковий період лізингу користувач прагне погасити велику частину заборгованості лізингодавцю.

У договорі лізингу повинні передбачатися штрафні санкції за порушення (затримку) термінів виплат періодичних платежів.

В окремому розділі договору визначається порядок страхування майна і дії, які необхідно виконати в разі настання страхового випадку. Як правило, за всі ризики щодо доставки майна відповідає лізингодавець, а всі ризики після підписання акта передання перебирає на себе лізингоодержувач. З настанням страхового випадку відповідно до договору фінансового лізингу лізингоодержувач зобов'язаний виконати такі дії:

- повідомити лізингову компанію про настання страхового випадку;
- відремонтувати за власний рахунок пошкоджене устаткування;
- замінити за власний рахунок устаткування, якщо воно не підлягає ремонту, або було викрадене чи знищене;
- виплатити суму, передбачену в разі розірвання договору, якщо не має можливості відремонтувати або замінити майно;
- забезпечити своєчасність та повноту сплати лізингових платежів і після закінчення терміну дії лізингового договору купити майно на встановлених у договорі умовах.

Лізинговий договір обов'язково повинен містити умови, за яких угода може бути розірвана достроково з ініціативи як лізингоодержувача, так і лізингодавця.

Основною причиною, з якої лізингоодержувач може розірвати договір, є недоліки, виявлені ним при прийнятті устаткування і за наявності яких неможливе його нормальне використання.

Лізингодавець має право розірвати договір лізингу за таких умов:

- якщо сторони звільняються від виконання договору лізингу і від відповідальності. Найчастіше ці умови пов'язані з реалізацією договору купівлі-продажу, що був анульований до постачання майна лізингоодержувачу, або якщо продавець не мав можливості поставити майно;
- через неналежне виконання лізингоодержувачем своїх обов'язків. Зокрема, у разі використання майна не за призначенням, невиконання зобов'язань з виплати лізингових платежів або погашення заборгованості за платежами і штрафами,

ліквідації лізингоодержувача, анулювання договору купівлі-продажу з вини лізингоодержувача.

У такому разі лізингоодержувач повинен заплатити лізингодавцю так звану суму покриття угоди, що включає:

- несплачену суму лізингових платежів з пенею;
- залишкову суму майна на момент закінчення терміну договору, якщо в ньому передбачено викуп майна;
- неустойку.

Права лізингодавця на дострокове розірвання договору лізингу можуть бути гарантовані введенням у господарську практику механізму опціону, за якого лізингоодержувач за обумовлену плату набуває право вибору: або продовжити договір до закінчення нормативного терміну служби устаткування, або викупити устаткування. Механізм опціонів у таких країнах, як США, Німеччина, Франція, є обов'язковою вимогою. У Нідерландах опціон має рекомендаційний характер, а в Японії не застосовується.

При цьому в Японії передбачається передання лізингоодержувачу об'єкта лізингу за нульову або номінальну винагороду.

Річ у тім, що в разі зміни умов виробництва лізингоодержувачу може виявитися непотрібним устаткування, узятє в лізинг, або його експлуатація з якихось причин стає нерентабельною. У цьому разі підприємству буде вигідно викупити устаткування до закінчення нормативного терміну його служби, щоб продати його, здати в оренду або передати в сублизинг. Усе це значно розширює права лізингоодержувача і надає йому нові можливості щодо реалізації інвестиційної стратегії.

В окремому розділі договору лізингу мають описуватися дії сторін після закінчення договору у зв'язку із закінченням його терміну. Можливі три варіанти, коли лізингоодержувач повертає майно лізингодавцю; укладає новий договір лізингу; набуває майно у власність.

Майно повертається лізингодавцю у робочому стані з урахуванням його фізичного зносу. При поверненні лізингового майна користувач повинен доставити його у зазначене лізингодавцем місце і передати за актом передання, що свідчитиме про виконання сторонами всіх зобов'язань за договором і його завершення. Покриває видатки з доставки майна лізингодавцю і відповідає за його цілісність лізингоодержувач.

Як правило, у фінансовому лізингу реалізуються другий і третій варіанти, тому що лізингодавець не зацікавлений у поверненні майна. Йому вигідніше укласти новий договір на пільгових для лізингоодержувача умовах або продати майно за суто символічну плату.

Для продовження оренди лізингового майна лізингоодержувач виходить з цією пропозицією до лізингодавця, як правило, не пізніше тридцяти днів до закінчення договору (конкретний термін має зазначатись у договорі). При виконанні всіх зобов'язань лізингоодержувача за лізинговими платежами сторони укладають новий договір.

Якщо в договорі лізингу передбачається викуп майна, то після сплати останніх лізингових платежів сторони укладають договір купівлі-продажу лізингового майна, ціна якого визначена в лізинговому договорі. Право на викуп майна лізингоодержувач має незалежно від того, чи міститься цей пункт у договорі (фінансовий лізинг). Він може вийти з цією пропозицією до лізингодавця до закінчення терміну договору, узгодити з ним ціну, укласти договір купівлі-продажу, оплатити його і стати власником майна.

Здійсненню лізингових операцій лізинговою компанією або банком-лізингодавцем передую велика організаційна робота. Загальна мета попередньої роботи полягає в пошуку потенційних клієнтів, зацікавлених у здійсненні лізингу. Разом з тим ініціатива здійснення лізингових операцій може виходити і від майбутнього лізингоодержувача, який самостійно знаходить лізингову компанію (банк) з необхідним обладнанням.

Більшість лізингових компаній починають переговори з потенційними клієнтами з пропозицією надати їм бізнес-план проекту, для здійснення якого потрібно лізингувати устаткування. Саме на етапі оцінювання бізнес-плану лізингові компанії відхиляють більшість пропонованих їм проектів. Співвідношення прийнятих лізинговими компаніями відхилень, розглянутих проектів і реалізованих контрактів становить 100:50:5. Більшість відхилених проектів залишаються без розгляду через неправильно підготовлений бізнес-план. У будь-якому разі — або через невдало підготовлений бізнес-план, або за відмови лізингової компанії — лізингоодержувач стає досвідченішим і підготовленішим до таких переговорів з іншою лізинговою компанією.

Щоб унеможливити на випадок невиконання лізингоодержувачем платіжних зобов'язань, лізингодавець повинен ретельно про-

аналізувати фінансово-господарську діяльність лізингоодержувача. При цьому на відміну від кредитних проектів, де основними показниками є кредитоспроможність клієнта і прибутковість, у лізинговій угоді лізингоодержувача слід оцінювати за діловою активністю, тобто за показниками ефективності використання активів на підприємстві. До таких показників належать виробничий фінансовий цикл; цикл обертання робочого оборотного капіталу; віддача загальних і поточних активів нерухомості та чистого оборотного капіталу. Окрім цих показників потрібно також враховувати ліквідність, платоспроможність і прибутковість лізингоодержувача.

За показником “виробничий фінансовий цикл” оцінюється повний цикл підприємницької діяльності:

- придбання товарно-матеріальних цінностей;
- перетворення їх на кінцевий продукт;
- реалізація кінцевого продукту;
- інкасація дебіторської заборгованості.

З урахуванням кредиторської заборгованості (терміну її погашення) зазначений показник є циклом обертання робочого оборотного капіталу. Показники віддачі активів, нерухомості та чистого робочого оборотного капіталу відбивають ділову активність і ефективність використання активів на підприємстві.

Оцінити лізинговий проект загалом можна за допомогою нерівності:

$$C_{\text{ліз}} < \sum_{i=1}^n \text{ЧП}_i K_{\text{ліз}},$$

де $C_{\text{ліз}}$ — вартість об'єкта лізингу; n — термін лізингу; i — періоди лізингового договору, $i = 1, 2, \dots, n$; ЧП_i — чистий прибуток i -го періоду; $K_{\text{ліз}}$ — лізинговий коефіцієнт.

Чистий прибуток (ЧП) визначають на основі балансу грошових надходжень і витрат, який розробляють у бізнес-плані при підготовці лізингового проекту.

Наведена нерівність свідчить про ефективність лізингового проекту. Якщо значення $K_{\text{ліз}}$ перетворює нерівність на рівність (гранична ефективність лізингового проекту), то необхідно враховувати ступінь ризику реалізації проекту, тобто укладати з лізингоодержувачем додатковий заставний договір.

Проте оцінити ефективність лізингового проекту лише на основі нерівності недостатньо. Тому у процесі експертизи проекту доціль-

но також використовувати показники, що застосовуються при оцінюванні ефективності інвестицій:

- чистий наведений дохід;
- індекс дохідності;
- період окупності;
- внутрішню норму дохідності.

Крім того, оцінюють загальну кон'юнктуру ринку, місце і перспективи підприємства в ринковій конкуренції. На цій основі аналітичний відділ лізингової компанії або банку готує висновок про кредитоспроможність клієнта і рекомендації щодо встановлення з ним лізингових відносин. В окремих випадках лізингодавець може вимагати надання йому необхідних гарантій.

У разі прийняття позитивного рішення лізингодавець інформує лізингодержувача про готовність вступити з ним в лізингові відносини і передає постачальнику устаткування замовлення-наряд.

Етапи лізингового процесу. Умовно лізинговий договір поділяється на три етапи. На першому (попередньому) етапі здійснюється підготовча робота, що передує укладенню низки юридичних договорів і зумовлюється складним характером багатосторонніх відносин при лізингу, необхідністю детального вивчення всіх умов і особливостей кожної угоди. При цьому вирішується також питання фінансування угоди. На цьому етапі оформлюються заявки майбутнього лізингодержувача, готується висновок про кредитоспроможність клієнта і розраховується ефективність лізингового проекту. Усе це відбивається в замовленні-наряді, що передається постачальнику.

Головну роль в організації управління лізингом відіграє другий етап. На цьому етапі здійснюється юридичне закріплення лізингової угоди. Оформлюються такі документи:

- договір про купівлю-продаж об'єкта лізингу в експлуатацію;
- акт про прийняття об'єкта лізингу в експлуатацію;
- лізинговий договір;
- договір на технічне обслуговування майна, що передається в лізинг;
- договір про страхування об'єкта лізингу.

Третій етап лізингового процесу — термін використання об'єкта лізингу. Він супроводжується відбиттям лізингових операцій у бухгалтерському обліку і звітності. На цьому етапі лізингодавцю вип-

лачуються лізингові платежі і після закінчення терміну лізингу оформлюються відносини, пов'язані з подальшим використанням об'єкта лізингу.

Розподіл прав і обов'язків орендодавця і орендаря визначаються особливостями механізму лізингових відносин. Класичним лізингом охоплюються три особи: виробник устаткування, його споживач (орендодавець) і орендар. Проте учасники лізингових відносин взаємопов'язані не одним, а двома окремими договорами. Орендодавець укладає договір купівлі-продажу з виробником або постачальником вибраного орендарем устаткування і договір фінансової оренди (лізингу) з орендарем.

Договори купівлі-продажу і лізингу взаємозалежні. У договорі купівлі-продажу орендодавець вказує, що устаткування купується з метою надання його в оренду. Майно, що є предметом договору фінансової оренди (лізингу), безпосередньо передається орендарю виробником (продавцем) у місці перебування орендаря, якщо інше не передбачено договором фінансової оренди. Якщо прострочення відбулося через обставини, за які відповідає орендодавець, орендар має право зажадати розірвання договору фінансової оренди (лізингу) і відшкодування збитків.

В імперативній формі можна визначити основні обов'язки учасників лізингового договору.

Так, лізингодавець повинен:

- купити майно;
- повідомити продавця про те, що одержане майно призначене для передання в лізинг відповідній особі;
- надати майно в тимчасове володіння і користування лізингоодержувачу.

Лізингоодержувач зобов'язаний:

- використовувати лізингове майно тільки в підприємницьких цілях відповідно до його призначення і вимог договору;
- здійснювати лізингові платежі в порядку і терміни, встановлені договором.

Права і обов'язки учасників договору лізингу деталізовані у ст. 11, 12 Закону України "Про лізинг". Обсяг прав і обов'язків різниться залежно від того, який тип і вид лізингу підлягає договірному врегулюванню.

Так, при здійсненні фінансового лізингу лізингоодержувач може пред'явити безпосередньо до продавця вимоги щодо якості й комп-

лектності, термінів постачання та інші, встановлені договором купівлі-продажу. При здійсненні оперативного лізингу за недоліки переданого в лізинг майна відповідає лізингодавець. При виявленні таких недоліків лізингоодержувач має право зажадати від лізингодавця безоплатного усунення недоліків предмета лізингу, зменшення лізингових платежів або відшкодування своїх витрат, пов'язаних з усуненням недоліків цього предмета лізингу.

Лізингодавець не відповідає за недоліки переданого в тимчасове володіння і користування майна, якщо вони були обумовлені при укладенні договору лізингу або наперед відомі лізингоодержувачу, або могли бути виявлені лізингоодержувачем при огляді предмета лізингу або перевірці його справності.

Крім прав, прямо передбачених Цивільним кодексом України, що регулює права орендаря і орендодавця в частині фінансової оренди, вони мають комплекс прав, властивих їм і при інших видах орендних відносин.

Так, орендар (лізингоодержувач) за згодою орендодавця має право здавати майно, що становить предмет договору фінансової оренди, у **суборенду (сублізинг)** — особливий вид відносин, що виникають у зв'язку з переданням права користування предметом лізингу третій особі. Не припускається лише передання лізингоодержувачем третій особі своїх зобов'язань з виплати лізингових платежів.

Орендар за згодою орендодавця може також передати в заставу предмет лізингу. Застава повинна оформлюватись окремим договором між орендарем (лізингоодержувачем) і його кредитором.

Лізингодавець може реалізовувати свої права щодо предмета лізингу як застави третій особі, що може бути учасником лізингового договору або не бути ним. При цьому ризик вилучення застави на користь третьої особи вважається явним порушенням умов договору лізингу з боку лізингодавця. Якщо предмет лізингу придбаний за рахунок залучених засобів і є предметом застави за договором на залучення засобів, його повторна застава не здійснюється.

Якщо предметом договору лізингу є складне спеціалізоване устаткування (комп'ютери, обчислювальні машини і т. д.), цей договір укладають з додатковими умовами, які зумовлюють новий комплекс зобов'язань з боку лізингодавця щодо надання додаткових послуг лізингоодержувачу, здійснюваних як до користування предметом лізингу, так і у процесі користування ним. Комплекс

пропонованих додаткових послуг, як і багато інших питань, сторони можуть врегулювати окремо в договорі фінансової оренди.

7.4. Участь банків у лізингових операціях

- *Переваги лізингової діяльності банків*
- *Забезпечення лізингової діяльності банків*
- *Напрямки лізингової діяльності банків*

Суб'єктом лізингових операцій може бути банк, який бере участь у них як безпосередньо, так і опосередковано.

У першому випадку банк безпосередньо є лізингодавцем відповідно до Закону України “Про банки і банківську діяльність”. Для здійснення лізингових операцій банк має сформувати у своїй структурі спеціальний відділ або у складі кредитного відділу — спеціальну групу.

Таким чином, у банків з'являється можливість здійснювати нові прогресивні форми обслуговування, що відрізняються від традиційного довгострокового кредитування наданням додаткових послуг у сфері маркетингу та організації виробництва на базі передової техніки і технології.

Процес становлення лізингового бізнесу в Україні умовно поділяється на два періоди. Перший припадає на 1989–1995 рр., коли операції лізингу здійснювали лише комерційні банки. У другому періоді — з 1995 р. і донині — у цій сфері працюють також спеціалізовані лізингові компанії, створені як за участю банківського капіталу, так і без нього.

Переломним етапом становлення і розвитку лізингових відносин став 1998 р., коли було прийнято основні законодавчі акти, що регулюють цей вид діяльності, зокрема Закон України “Про лізинг”.

Отже, ринок лізингу в Україні перебуває на ранній стадії розвитку. Українська лізингова асоціація була формально заснована в червні 1997 р. До неї ввійшло 16 лізингових компаній із загальною чисельністю персоналу 100 осіб. За даними асоціації, кількість лізингових компаній збільшується, причому деякі з них хоча й засновані, але лізингову діяльність не здійснюють. Функціонуючі ж компанії здебільшого виконують роль агентів чи посередників між постачальниками устаткування і кінцевими споживачами.

Обсяг вітчизняних лізингових операцій, які фінансуються з внутрішніх джерел, низький і становить лише 10 млн дол. США. Усі інші, пов'язані з лізингом операції або подібні до них, фінансуються міжнародними постачальниками устаткування.

Останнім часом процес впровадження лізингу в Україні помітно поживався, з'явилися нові компанії як державного, так і комерційного спрямування. Інтерес до нової ринкової структури почали виявляти й банки та страхові компанії. Зрозуміло, це фінансові інституції, які можуть стати реальними каталізаторами процесу утвердження лізингу.

Якщо банк є лізингодавцем, він має такі переваги:

- розширюється коло банківських операцій, збільшується кількість клієнтів і відповідно дохід банку;
- знижується ризик втрат від неплатоспроможності клієнтів;
- при здійсненні лізингових операцій банк залишається власником переданого в оренду майна і в разі порушення умов угоди може вимагати повернення майна;
- має право нараховувати на майно, що передається в оренду, амортизаційні відрахування, які не підлягають оподаткуванню і можуть бути джерелом засобів для придбання нового майна;
- отримує доходи у вигляді комісійних за лізингом.

Разом з тим зазначимо, що здійснення лізингових операцій на цьому етапі пов'язане з певними труднощами. Насамперед спеціалісти, що займаються лізинговими операціями в банку, повинні мати глибокі знання у сфері комерції та організації кредитування, визначення попиту та пропозиції нового та використовуваного обладнання, технології його виробництва і технічного обслуговування, бухгалтерського обліку та аудиту, а також у сфері законодавства, оцінки ризиків і страхування майна.

Щодо роботи банку, можна визначити цілком своєрідні, відмінні від традиційних кредитних зв'язків їх відносини. Це обумовлено подвійною роллю банку. З одного боку, купуючи машини, обладнання, транспортні засоби, він є покупцем, а з іншого — здаючи все це в оренду за лізинговою угодою, — лізингодавцем.

Однак більшість банків віддають перевагу опосередкованим формам участі в лізингових угодах. Це такі форми:

- створення власної дочірньої лізингової компанії;

- створення разом з іншими банками, кредитними установами, іншими суб'єктами господарювання спільних лізингових компаній;
- кредитне обслуговування лізингових компаній.

Загалом вказані форми забезпечують вищу ефективність, ніж безпосередня участь банків у лізинговому бізнесі. Пояснюється це перевагами спеціалізації лізингових компаній, зокрема вивчення ринку, організаційна структура, глибоке вивчення специфіки лізингу, реклама — все підпорядковано розв'язанню одного завдання — забезпеченню ефективної лізингової діяльності. Щоправда, це не означає, що лізинговий відділ певного банку не може в силу своїх творчих та розумових здібностей налагодити цю справу в себе. Але так чи інакше 75–80 % загальної кількості лізингових компаній у світі або створені банками, або контролюються ними.

Безумовно, основне гарантійне навантаження при реалізації лізингового проекту припадатиме на банки, страхові компанії, лізингоодержувачів, лізингодавців і виробників устаткування. Тому важливо узагальнити існуючий досвід розробки схем надання гарантій з метою узгодження і балансу інтересів ділових партнерів.

Президент Європейської асоціації лізингових компаній (Leaseurope) Марко Байерт звернув увагу лізингодавців на те, що на Заході найкраще забезпечення — це право власності. За оцінками експертів, нині на світовому фінансовому ринку 50 % кредитів видається під заставу лізингових операцій, тобто під заставу майна, що здається в лізинг.

Гарантії в кожному конкретному випадку можуть бути різних форм і обсягів залежно від якості власне лізингоодержувача і/або його бізнесу, результатів його господарської і фінансової діяльності за попередні роки, усталеності ділових зв'язків, репутації, кола контрагентів і стабільності партнерства.

Забезпеченням лізингового договору можуть бути:

- банківська гарантія (контргарантія) і/або векселі прийнятих банків, тобто порука банку за свого клієнта перед банком, що фінансує лізинговий договір, на випадок невиконання клієнтом його зобов'язань;
- векселі підприємства, авальовані надійними українськими банками;
- векселі провідних бюджетних організацій і підприємств;

- фонди в покриття гарантій лізингових платежів;
- порука надійних компаній;
- застава цінних паперів;
- застава ліквідного товару в обороті;
- застава нерухомості;
- гарантія оберненого викупу постачальником;
- підтверджені в уповноважених банках форвардні контракти на постачання готової продукції в обсягах не менше і за ціною не більше визначених на момент висновку відповідних договорів;
- РЕПО ліквідних акцій;
- експортний виторг за контрактами з експортерами в уповноваженому банку;
- застава іншого майна і активів;
- підтверджені гарантії державних і муніципальних фондів з лімітами в уповноважених банках;
- вартість наданого в лізинг устаткування, що може вважатися частковим покриттям.

В Україні одним з перших банків, що почав здійснювати лізингові операції, був акціонерний комерційний банк “Україна”. Оскільки лізингова операція належить до операцій з високим ступенем ризику, у цьому разі застосовуються традиції англійської банківської системи, а саме: створено спеціалізовану структуру — Фінансово-лізинговий будинок банку “Україна”, який акумулює ризик, пов’язаний з виконанням цих операцій. Таким чином, поза ризиком залишаються дві основні банківські функції: ощадна і розрахункова.

Банком сформовано Програму розвитку нових виробництв, що передбачає його фінансову участь у придбанні вітчизняних і зарубіжних технологій та устаткування, цілісних виробничих комплексів. Вже діє лізинговий договір на постачання в Україну мікроавтобусів спільного підприємства “IVECO-КрАЗ” на суму 3 млн дол.

За даними фахівців, нині до вартості лізингових операцій для лізингодержувача зараховують такі витрати (залежно від виду лізингу та вартості кредитних ресурсів цифри можуть різнитися):

- залучення іноземних кредитів для лізингової операції — 7–9 % річних;
- вартість гарантії банку — 3–5 % (гарантія видається зарубіжній установі під кредит);
- маржа лізингової компанії — 7–8 %.

Загальна вартість операції — 17–22 % річних.

Перш ніж банк видасть кредит, лізингова компанія розробляє для клієнта найефективніші умови торговельної операції, фінансові схеми її забезпечення, здійснює страхування майна та укладає лізинговий договір.

Нині банки не займаються безпосередньо цією потрібною для України формою бізнесу з ряду об'єктивних причин:

- вони не можуть надавати послуги довготермінового характеру;
- банкам дозволено купувати об'єкти лізингу для подальшого передання їх лізингодержувачу лише за власні кошти;
- банки повинні мати нерухоме майно загальною вартістю до 10 % обсягу власного статутного капіталу;
- встановлено високі процентні ставки за кредитами від Національного банку України;
- для банків-лізингодавців не передбачено інвестиційних пільг.

Зважаючи на зазначене, українські банки надають перевагу опосередкованій участі в лізинговому бізнесі — створюють лізингові компанії. Інакше кажучи, йдеться про непрямую участь банківського капіталу в лізинговому бізнесі. Але навіть обравши такий шлях, банк наштовхується на істотну перешкоду: він має право інвестувати щонайбільше 25 % власного капіталу. Відтак невеликі та низьколіквідні комерційні банки не мають можливості брати участь у лізинговій діяльності.

НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ

Тести

1. Забезпеченням лізингової угоди можуть бути:

- а) банківська гарантія (контргарантія) і/або векселі прийнятих банків, тобто порука банку за свого клієнта перед банком, що фінансує лізингову угоду, на випадок невиконання клієнтом своїх зобов'язань;
- б) векселі підприємства, авальовані надійними українськими банками;
- в) векселі провідних бюджетних організацій і підприємств.

2. До форм участі банку в лізингових угодах належать:

- а) створення власної дочірньої лізингової компанії;
- б) створення разом з іншими банками, кредитними установами, іншими суб'єктами господарювання спільних лізингових компаній;
- в) кредитне обслуговування лізингових компаній.

3. Якщо банк є лізингодавцем, він має такі переваги:

- а) розширюється коло банківських операцій, збільшується кількість клієнтів і відповідно дохід банку;
- б) знижується ризик втрат від неплатоспроможності клієнтів;
- в) при здійсненні лізингових операцій банк залишається власником переданого в оренду майна і в разі порушення умов угоди може вимагати повернення майна;
- г) банк має право нараховувати на майно, що передається в оренду, амортизаційні відрахування, які не підлягають оподаткуванню і можуть бути джерелом засобів для придбання нового майна;
- д) банк отримує доходи у вигляді комісійних за лізингом.

4. До обов'язків лізингодавця належать такі:

- а) купити майно;
- б) повідомити продавця, що одержано майно призначене для передання в лізинг визначеній особі;
- в) надати майно в тимчасове володіння і користування лізингоодержувачу.

5. До обов'язків лізингоодержувача належать такі:

- а) використовувати лізингове майно тільки в підприємницьких цілях відповідно до його призначення і вимог договору;
- б) здійснювати лізингові платежі в порядку і терміни, встановлені договором.

6. Варіанти закінчення договору лізингу для лізингоодержувача:

- а) повертає майно лізингодавцю;
- б) укладає новий договір лізингу;
- в) набуває майно у власність.

7. До умов, пов'язаних з неналежним виконанням своїх обов'язків лізингоодержувачем, належать такі:

- а) використання майна не за призначенням;
- б) невиконання зобов'язань з виплати лізингових платежів або погашення заборгованості за платежами і штрафами;
- в) ліквідація лізингоодержувача;
- г) анулювання договору купівлі-продажу з вини лізингоодержувача.

8. Договір фінансової оренди повинен містити:

- а) предмет договору;
- б) порядок поставки і прийому майна;
- в) права й обов'язки сторін;
- г) використання майна, ремонт і модифікації;
- д) страхування;
- е) термін лізингу;
- є) лізингові платежі і штрафні санкції;
- ж) відповідальність сторін.

9. Договір купівлі-продажу містить такі положення:

- а) майно купується з метою подальшого передання лізингоодержувачу (вказується його найменування) у межах договору лізингу;
- б) замовник передає всі свої зобов'язання лізингоодержувачу, за винятком платіжних, а також право безпосередньо виступати претензії до постачальника.

МІЖНАРОДНІ РОЗРАХУНКИ НА ФІНАНСОВИХ РИНКАХ

8.1. Організація міжнародних розрахунків

- *Поняття міжнародних розрахунків*
- *Акредитивні операції*
- *Види інкасо в міжнародних розрахунках*
- *Банківський переказ*

Міжнародні розрахунки — це система організації та регулювання платежів у сфері міжнародних економічних відносин, суб'єктами яких є банки, експортери та імпортери.

В основу міжнародних розрахунків покладено рух товарно-розпорядчих документів і операційне оформлення платежів за укладеними зовнішньоекономічними угодами. До основних належать такі елементи валютно-фінансових умов міжнародних розрахунків:

- валюта ціни, що виражає ціну товару за укладеною зовнішньоторговельною угодою або розмір наданої міжнародної позички;
- валюта платежу, за допомогою якої здійснюються розрахунки або повертаються позички та борги;
- умови платежу, що враховують готівкові платежі чи платежі з відстрочкою, на умовах кредиту, використання клірингових розрахунків, валютних застережень, фінансових гарантій тощо;

- форми розрахунків — акредитив, інкасо, аванси та відкритий рахунок, що технічно забезпечуються банківськими телеграфними та поштовими переказами, чеками та векселями;
- банки, які обслуговують міжнародні розрахунки.

Акредитивом називається видане банком за дорученням клієнта-імпортера зобов'язання здійснити платіж на користь експортера (акцептувати його тратти) або забезпечити платіж (акцепт тратт) іншим банком у межах визначених сум та обумовленого терміну згідно з документами, наведеними в акредитиві. У розрахунках за зовнішньоторговельними операціями використовують **документарні акредитиви**, платежі за якими здійснюються після подання до банку відповідних комерційних документів: рахунка-фактури, транспортних і страхових документів, сертифікатів тощо.

Використання акредитивів для міжнародних розрахунків регламентується Уніфікованими правилами та звичаями для документарних акредитивів, розробленими Міжнародною торговельною палатою. Уніфіковані правила визначають основні поняття та види акредитивів, способи і порядок їх застосування, обов'язки та відповідальність банків, вимоги до документів, що подаються разом з акредитивом.

До учасників розрахункової операції за акредитивом належать:

- покупець (імпортер), який звертається до банку з проханням відкрити акредитив;
- бенефіціар (експортер), якому адресовано акредитив і на користь якого буде здійснено платіж;
- банк-емітент, який відкриває акредитив за дорученням клієнта або звертається з проханням до іншого банку відкрити акредитив за його дорученням і за його рахунок;
- авізуючий банк, який сповіщає експортера про відкриття акредитиву; це може бути банк-емітент, виконавчий банк або третій банк;
- підтверджувальний банк, який бере на себе зобов'язання додатково до зобов'язань банку-емітента здійснити платіж (акцепт тратт) бенефіціару (експортеру) у разі додержання ним умов акредитиву;
- банк-платник (виконавчий банк), зазначений в акредитиві як платник бенефіціару (експортеру) певних коштів проти документів, передбачених акредитивом (банк-емітент, підтвер-

джувальний, авізуючий або інший банк, уповноважений банком-емітентом);

- неогоціювальний банк, що здійснює платіж проти документів і перебирає на себе фінансові ризики.

Крім банків в акредитивній операції беруть участь транспортні, страхові компанії і митні брокери.

Розрахунки акредитивами здійснюються за схемою (рис. 8.1), в якій відбивається рух коштів, документів і товарів.

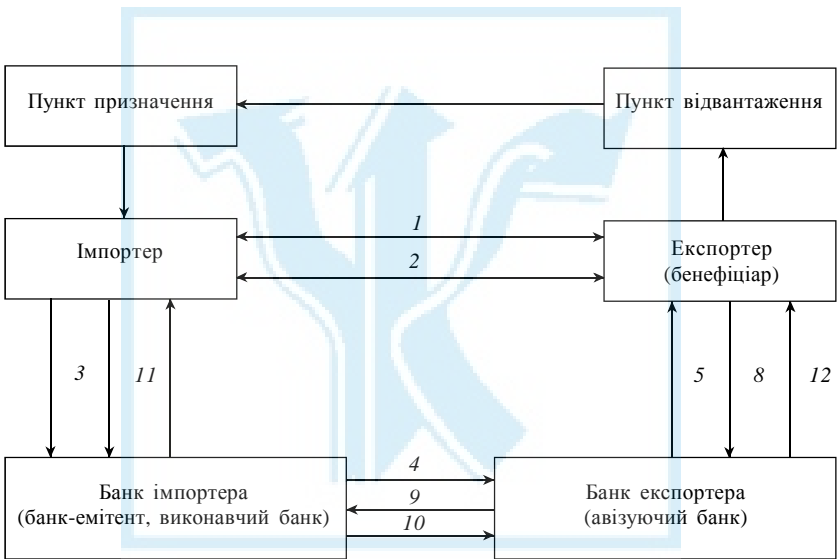

Рис. 8.1. Схема розрахунків документарними акредитивами

Розрахунки за акредитивом здійснюються при виконанні певних умов та операцій. Основною умовою є наявність угоди між експортером та імпортером (1), де зазначається, що розрахунки за поставки здійснюватимуться в формі документарного акредитива.

В угоді мають бути сформульовані також умови акредитива, визначений порядок платежу, а також зазначено банк-емітент, авізуючий та виконавчий банки. Умови здійснення платежу мають бути також наведені в дорученні імпортера банку про відкриття акредитива.

За акредитивом передбачаються такі операції:

- укладається угода між імпортером та експортером (1);
- експортер повідомляє імпортера про готовність відвантажити товар (2);
- імпортер подає своєму банку заяву на відкриття акредитива (3);
- банк-емітент направляє акредитив зарубіжному банку, що обслуговує експортера (авізуючий банк) (4);
- банк експортера сповіщає його про відкриття акредитива та його умови (5);
- експортер перевіряє відповідність умов акредитива платіжним умовам укладеної угоди і відвантажує товар (6);
- експортер передає транспортні (7) та інші передбачені акредитивом документи (8) у свій банк;
- банк експортера перевіряє перелік документів та правильність їх оформлення і пересилає банку-емітенту для оплати або акцепту (9);
- після одержання та перевірки документів банк-емітент здійснює платіж банку експортера (10);
- рахунок імпортера дебетується на суму платежу (11);
- банк експортера зараховує відповідні кошти на рахунок експортера (12);
- імпортер одержує від банку-емітента всі комерційні документи та стає власником товару.

Відповідно до Уніфікованих правил на практиці можуть застосовуватися різні види документарних акредитивів:

- відзивні та безвідзивні;
- підтвержені та непідтвержені;
- трансферабельні (перевідні);
- револьверні (відновлювальні);
- компенсаційні;
- покриті та непокриті;
- гарантійні.

При використанні **відзивних акредитивів** деякі умови можуть бути анульовані або змінені банком-емітентом за вказівкою клієнта без попереднього повідомлення бенефіціара. За таких умов банк-емітент має сплатити певну суму компенсації банку, уповноваженому здійснити платіж. На практиці відзивні акредитиви використовуються для розрахунків між підприємствами, що мають три-

валі комерційні відносини і довіряють одне одному, оскільки за умови застосування такої форми розрахунків значно підвищується комерційний ризик. У цьому зв'язку в міжнародних розрахунках перевага надається **безвідзивним акредитивам**, і якщо в заяві на акредитив немає додаткового застереження, він вважається безвідзивним.

Підтвержені акредитиви використовуються в розрахунках з метою забезпечення додаткових гарантій платежу за акредитивом. Підтвердження акредитива здійснюється через надання гарантії платежу іншим (третім) банком, який перебирає на себе зобов'язання сплатити за документами, що відповідають умовам акредитива. Якщо цього не зможе зробити банк-емітент, то це робить банк-експортер. У розрахунках за **непідтвердженим акредитивом** за виконання платежу відповідає тільки банк-емітент.

Трансферабельні акредитиви дають змогу здійснювати платежі на користь не тільки бенефіціара, а й третіх осіб — других бенефіціарів. Переказ акредитива на користь третіх осіб може здійснюватися повністю або частково. Такий вид розрахунків застосовується тоді, коли бенефіціар не є постачальником або поставка здійснюється через посередника. Другий бенефіціар для одержання платежу після відвантаження товарів імпортеру повинен подати до банку всі потрібні комерційні документи, що відповідають умовам акредитива. Бенефіціар, на користь якого відкрито трансферабельний акредитив, має право замінити подані другим бенефіціаром рахунки (і тратти) на власні рахунки (і тратти) і, отже, одержати додатковий прибуток від різниці між сумами цих рахунків.

Компенсаційні акредитиви використовуються тоді, коли за умовами акредитива не передбачено можливості його переведення, а бенефіціар не є постачальником. Такий акредитив відкриває бенефіціар за основним акредитивом як зустрічний на користь виробника товару або субпостачальника. Відкриваючи такий акредитив, потрібно враховувати відповідність умов його відкриття умовам базового акредитива. Якщо умови відкриття обох акредитивів збігаються, після зміни тратт подані постачальником для відкриття компенсаційного акредитива документи можуть бути використані для одержання платежу за базовими акредитивами. Якщо умови не збігаються, продавець зобов'язаний доповнити комплект документів, отриманих від постачальника при реалізації компенсаційного акредитива. З метою забезпечення платежу за компенсацій-

ним акредитивом термін його дії має перевищувати термін дії базового акредитива.

Використання **револьверного** (відновлювального) **акредитива** передбачає можливість поповнення акредитива на певну суму (квоту) або до початкової суми в міру використання. Він використовується в міжнародній практиці за наявності тісних зовнішньоторговельних взаємозв'язків партнерів, а також за умови постійних поставок товарів однаковими партіями для розрахунків. Умови відкриття револьверного акредитива передбачають встановлення його загальної суми, розміру однієї квоти, кількості квот, а також терміну використання.

З метою забезпечення додаткових гарантій платежу за акредитивом можуть використовуватись **акредитиви з валютним покриттям**. При використанні покритих акредитивів банк-емітент надає в розпорядження зарубіжного банку, який виконує акредитив, певні валютні кошти, що дорівнюють розміру зобов'язань за акредитивом, на термін його дії з умовою використання цих коштів для виплат за акредитивом.

Однак застосування такої форми розрахунків призводить до відволікання значних валютних коштів із банків-емітентів, а тому на практиці найчастіше використовуються непокриті акредитиви.

У міжнародній практиці використовуються також **акредитиви “з червоним застереженням”** (з авансом), умови якого передбачають видачу виконавчим банком експортеру авансу на визначену суму, який використовується для фінансування виробництва чи придбання товару на експорт. Фактично частина суми акредитива використовується на оплату ще не відвантажених товарів. Аванс видається під квитанцію та письмове зобов'язання бенефіціара своєчасно подати всі необхідні документи.

Резервні акредитиви (стенд-бай) найпоширеніші у США й виконують роль відомих гарантів. Можуть бути відкриті на користь як експортера, так і імпортера. Резервний акредитив використовується так само, як і документарний, а також є додатковим забезпеченням платежів на користь експортера при розрахунках у формі інкасо або банківського переказу. Одночасно резервний акредитив може бути гарантією повернення раніше сплаченого імпортером авансу або сплати штрафів чи пені на користь імпортера за умови невиконання експортером умов угоди.

В окремих випадках Уніфіковані правила передбачають також використання **рамбурсного, транзитних, платіжних, акцентних** та інших видів **акредитивів**. Учасники акредитивних операцій наражаються на певні ризики, основними з яких є кредитний, документарний та операційний. Тому стратегія уникнення таких ризиків має базуватися на використанні додаткових умов і застережень, чіткому додержанні Уніфікованих правил і умов укладених угод, а також на високому рівні організації роботи персоналу з документами.

Іншою формою розрахунків, які використовуються в міжнародній практиці, є інкасовані операції. **Інкасо** — це доручення експортера своєму банку одержати від імпортера (платника, боржника) певну суму коштів або підтвердження (акцепт) того, що цю суму буде сплачено в обумовлені терміни. Використання інкасової форми розрахунків регулюється Уніфікованими правилами з інкасо, розробленими Міжнародною торговельною палатою (редакція 1995 р., публікація № 322).

Правила визначають інкасо як операцію, що здійснюється з метою:

- одержання акцепту та/або платежу;
- видачі комерційних документів проти акцепту та/або платежу;
- видачі документів на інших умовах.

Правила визначають види інкасо, порядок подання документів на оплату та здійснення платежів, акцепту, порядок повідомлення про здійснення платежу, акцепту (чи неакцепту), обов'язки, відповідальність сторін тощо.

Залежно від наданих документів, за якими здійснюються розрахунки, розрізняють інкасо чисте та документарне. **Чисте інкасо** здійснюється на основі чеків, векселів, платіжних розписок та інших видів документів, що використовуються для одержання платежу.

Документарним називається **інкасо** фінансових документів, що супроводжується комерційними документами, або інкасо тільки комерційних документів.

До учасників інкасової операції належать:

- довіритель — клієнт, який довіряє здійснення операцій з інкасо своєму банку;

- банк-ремітент, якому довіритель доручає здійснити операцію інкасо;
- інкасуєчий банк (крім банку-ремітента), який бере участь в операції щодо виконання інкасового доручення;
- банк-представник, який подає документи платнику і одержує платіж або акцепт;
- платник — організація, якій подаються документи відповідно до інкасового доручення.

При розрахунках у формі інкасо здійснюються такі операції:

- Експортер та імпортер укладають угоду, де визначаються банки, уповноважені здійснювати розрахунки.
- Експортер відвантажує товар; одержує транспортні документи; готує необхідні документи (рахунки, фінансові документи тощо) і разом з інкасовим дорученням передає своєму банку.
- Банк-ремітент після перевірки поданих документів на відповідність вимогам інкасового доручення відправляє їх разом з дорученням банку-кореспонденту країни імпортера.
- Інкасуєчий банк після одержання інкасового доручення та інших документів подає їх безпосередньо або через банк-представник імпортеру (платнику) для перевірки та одержання платежу (або акцепту тратт).
- Банк країни імпортера надсилає повідомлення платнику про одержання інкасового доручення та прохання здійснити платіж. Документи видаються платнику проти платежу.
- Банк імпортера одержує платіж від імпортера.
- Інкасуєчий банк переказує відповідну суму банку-ремітенту.
- Банк-ремітент після одержання переказу зараховує суму виворачки на рахунок експортера.

Якщо відповідно до інструкцій, наведених у інкасовому дорученні, передбачається передання документів платнику проти акцепту, банк зобов'язаний передати платнику документи після одержання від нього акцептованого переказного векселя (тратти). Акцептуючи вексель, платник перебирає на себе зобов'язання здійснити платіж в обумовлені терміни.

Якщо відстрочення платежу, тобто надання експортером імпортеру короткострокового комерційного кредиту, не оформлюється, банк на основі інструкції довірителя може видати доку-

менти платнику без оплати. При цьому експортер вимагає від імпортера банківську гарантію під забезпечення платежу за укладеною угодою. У такому разі документи можуть бути видані в обмін на письмове зобов'язання платника здійснити платіж в обумовлені терміни.

Уніфіковані правила з інкасо передбачають, що в такій операції банки виконують роль посередників і не відповідають за оплату чи акцепт документів. У такій ситуації використання інкасової форми розрахунків вигідніше для експортерів, оскільки практично банк захищає право експортера на товар до моменту оплати чи акцепту документів.

Разом з тим порівняно з акредитивом інкасова форма розрахунків вигідна й імпортерам. Імпортер оплачує фактично відвантажений товар, оскільки платіж здійснюється тільки проти товаросупровідних документів. Крім того, витрати на здійснення інкасової операції у вигляді банківської комісії незначні. В окремих випадках відповідно до міжурядових або міжбанківських угод про взаємну торгівлю та розрахунки комісія може не стягуватися.

До недоліків використання інкасової форми розрахунків можна зарахувати тривалий період до моменту одержання платежу, а також неврегульованість окремих питань валютного регулювання в деяких країнах, внаслідок чого у платника може не бути дозволу на переказ коштів зарубіжному партнеру або буде обмежений доступ до придбання потрібних сум валюти.

Банківський переказ є розрахунковою банківською операцією, яка здійснюється через подання телеграфного або поштового платіжного доручення одного банку іншому.

Банківські перекази використовують при сплаті боргів за позичками та кредитами, наданні авансів, врегулюванні рекламаций, перерахунках за раніше укладеними угодами, поверненні помилково одержаних коштів та різних разових виплат.

Технічно банківський переказ є адресованим банком своєму банку-кореспонденту наказом про виплату певної суми коштів бенефіціару. Платіжне доручення банк видає на основі вказівки клієнта банку, який, у свою чергу, надає банку відповідні інструкції про умови виплати бенефіціару суми переказу. Доручення виконується банком або його установами за рахунок клієнта або бенефіціара.

Платіжні доручення зарубіжних банків за експортовані товари та надані послуги надходять до уповноваженого банку, відповідно до якого здійснюються запити, виписки та розрахунки.

Переказ коштів зарубіжним партнерам здійснюється за заявою платника, де обов'язково наводяться такі реквізити:

- сума переказу іноземної валюти;
- спосіб виконання доручення;
- повна і точна назва бенефіціара;
- повна і точна назва банку, клієнтом якого є бенефіціар;
- номер банківського рахунка;
- мета і назва переказу;
- номер і дата укладення угоди із зарубіжним партнером;
- умови сплати комісійних.

Заява на переказ складається у трьох примірниках і стає офіційним документом, на основі якого уповноважений банк оформлює телеграфне чи поштове платіжне доручення зарубіжному банку на переказ іноземної валюти.

8.2. Міжнародний франчайзинг

- *Міжнародний франчайзинг як фінансова послуга*
- *Суб'єкти франчайзингу*
- *Класичні види франчайзингу*
- *Регіональний франчайзинг*
- *Фінансові елементи франчайзингу*

В умовах розвитку міжнародної торгівлі, глобалізації економіки особливого значення набуває ефективне функціонування систем міжнародного франчайзингу.

Франчайзери шукають потенційних франчайзі за кордоном, а багато приватних осіб та фірм активно шукають франчайзерів з інших країн, щоб придбати їх ліцензію і права, які б при фінансовій підтримці та технології виробництва і обслуговування забезпечили підвищення прибутковості бізнесу.

Важливий елемент успіху полягає в чіткому і повному розумінні підприємцем сутності франчайзингу, його різновидів, структури, переваг і можливих ризиків при використанні.

Франчайзинг може бути визначений як спосіб доставки продукції чи послуг споживачу, спосіб розвитку бізнесу і завоювання

ринку на основі кооперації матеріальних і фінансових коштів та зусиль різних підприємств.

Франчайзинг може бути також угодою, за якою виробник чи одноособовий розповсюджувач захищеного торговельною маркою продукту чи послуги надає ексклюзивні права на поширення на певній території своєї продукції чи послуг підприємцям (роздрібним торговцям) в обмін на одержання від них платежів (роялті) за умови дотримання технологій виробничих і обслуговуючих операцій.

Таким чином, у франчайзингу беруть участь дві групи бізнесменів. Той, хто надає це право (**франшизу**), називається **франчайзером**. Зазвичай франчайзер має багаторічний досвід виробництва певного продукту, розвинену систему, що має його ім'я, товарний знак і досвід ефективного ведення справи. **Франчайзі** — це особа, яка купує право на здійснення бізнесу (франшизу) під ім'ям чи торговельною маркою.

Спосіб здійснення бізнесу, коли франчайзі купують у провідної компанії право на продаж товарів з її торговельною маркою, називається **товарним франчайзингом**. Нині цей вид франчайзингу використовують кілька компаній, наприклад, з виробництва автомобільних покришок. Якщо ж товари і послуги не мають торговельних марок, вони не включаються в цю категорію.

Виробничий франчайзинг найпоширеніший у виробництві безалкогольних напоїв. Кожний з місцевих чи регіональних розливних і пакувальних заводів є франчайзі від основної компанії. Так, компанії “Coca Cola”, “Pepsi” та інші продають концентрати й інші необхідні для виробництва продукти місцевим розливним компаніям, які змішують концентрати з іншими складниками і розливають у пляшки чи банки для розподілу між місцевими дилерами.

Діловий франчайзинг є найпопулярнішим способом франчайзингу. При цьому франчайзер продає ліцензію приватним особам чи іншим компаніям на право відкриття магазинів, кіосків чи комплексу магазинів для продажу покупцям набору продуктів і послуг під ім'ям франчайзера.

Як приклад можна назвати фірму “Wendy”. Успіх цього нового короля гамбургерів полягає не в котлетах, а у способі продажу — франчайзингу. Як стверджують експерти харчової промисловості, світ і так переповнений ресторанами, але наполегливий підприємець завжди знайде спосіб розширити власний збут.

Останніми роками класична модель франчайзингу змінилася в напрямку забезпечення франчайзера додатковими можливостями швидкого розвитку з найменшими витратами. Хоча існує багато варіантів класичного франчайзингу, три з них використовуються найчастіше. Зокрема, це регіональний франчайзинг, субфранчайзинг і франчайзинг, що розвивається. У кожному з цих випадків франчайзі одержує всі переваги, зазвичай пов'язані з франчайзингом: використання торговельної марки і логотипа франчайзера, системи його бізнесу, первісне навчання, вибір місця, підтримку тощо. Основні їх відмінності:

- тривалість відносин франчайзера і франчайзі;
- до кого франчайзі може звертатися за підтримкою;
- кому франчайзі платить встановлені внески.

Вибираючи регіональний франчайзинг, франчайзер намагається охопити своєю діяльністю певний географічний район — область, регіон чи країну. Для цього необхідна підтримка головного франчайзі. У свою чергу головний франчайзі має право не тільки підбирати нових франчайзі у своєму географічному районі, а й забезпечувати їх первісне навчання та інші послуги, що зазвичай робить безпосередньо франчайзер. Однак головний франчайзі включений у поділ платежів і внесків до рекламного фонду. Він має всі переваги, які зазвичай дає франчайзинг. Для цього він так само сплачує ліцензійні внески, а також внески на рекламу безпосередньо франчайзеру. Контракт між франчайзером і головним франчайзі встановлює обов'язки кожної сторони і період, протягом якого франчайзі виконуватиме цю специфічну роль. У відповідь на первісну сплату франчайзеру внесків за діяльність на території ринку головний франчайзі в майбутньому одержує від франчайзера роялті, що залежить від частки в загальному обсязі реалізації тих нових франчайзі, яких він залучив до франчайзингової системи. На відміну від інших цей метод вигідний для всіх сторін, тому що головний франчайзі — виборна особа, і вона повинна одержувати підтримку протягом усього періоду співробітництва, а це вигідно і франчайзеру.

У **субфранчайзингу** субфранчайзер так само освоює певну територію і забезпечує первісне навчання, вибір приміщення тощо. Відмінність полягає лише в тому, що франчайзі працює безпосередньо із субфранчайзером на довгостроковій основі й має дуже обме-

жений контакт із франчайзером. Він сплачує роялті й рекламні внески субфранчайзеру, який, у свою чергу, частину цих грошей платить франчайзеру. Субфранчайзер, таким чином, стає франчайзером на своїй території, і франчайзі залежить від його довгострокової підтримки. Те, що субфранчайзер може мати необмежені засоби, управлінські та маркетингові здібності, позначиться на франчайзі. Отже, потенційний франчайзі повинен дуже ретельно добирати субфранчайзингові відносини, тому що він залежить від ділового і життєвого досвіду як франчайзера, так і субфранчайзера.

В угоді про розвиток території франчайзер передає ексклюзивні права на розвиток певного географічного району групі франчайзів. Інвестори, у свою чергу, або розвивають власні франчайзери, якими володіють на цій території, або підбирають франчайзі. В останньому випадку положення інвестора як власника обмежено. У відповідь на право розвитку ексклюзивної території особа, що має на це право, сплачує франчайзеру внески і зобов'язана відкрити певну кількість точок за певний період. Власники відкритих франчайзі сплачують роялті і рекламні внески безпосередньо франчайзеру. Особа, що має ексклюзивні права, не має частки в цих внесках, її частка є тільки в рентабельності індивідуальних франчайзі, які вона відкрила.

Зміст і орієнтація франчайзингу на ефективне функціонування його учасників — фактори, що вирізняють його серед інших концепцій бізнесу. Їх можна виразити так: система, що передбачає наявність різноманітних додаткових послуг і пільг. Рисою франшизи є не продукт чи послуга самі собою, а якість системи.

Франчайзинг відкриває великі можливості для бізнесмена. Ця система надає можливість для ефективного здійснення бізнесу, навіть якщо він невеликий, без жертви прав власності.

Використовуючи франчайзинг, франчайзер прагне одержати вигоду від широкого і швидкого розширення свого бізнесу, не використовуючи кредитів і не перебираючи на себе великі фінансові зобов'язання. Що більшою мірою він сприяє успіху франчайзингу, то на більший дохід у вигляді роялті може розраховувати. Щоб забезпечити такий успіх, важливо надати франчайзі стандартизовану систему обліку і виконання ділових операцій, а також зберегти контроль над оформленням торговельної точки, місцем надання послуг, устаткуванням і постачаннями. Франчайзинг дає змогу ви-

робникам здійснювати ширший контроль над умовами реалізації своєї продукції порівняно з тим, який вони могли б здійснювати, якби використовували один з каналів реалізації, де відсутній тісний зв'язок з агентами чи представниками.

Франчайзинг дає підприємцю можливість розпочати власну справу, користуючись досвідом, знаннями і підтримкою з боку того, хто надає франшизу. Створюючи нове підприємство, підприємець часто не впевнений, що воно буде ефективним. За допомогою франшизи підприємець (бізнесмен) одержує відповідну підтримку і при реалізації продукції, а крім того, має право скористатись ім'ям компанії (часто і торговельною маркою), що має високу репутацію на ринку.

У франчайзингу ділові та юридичні аспекти тісно взаємопов'язані. Наприклад, після того як зроблено пропозицію про франчайзинг, назву і торговельну марку, які використовуватимуться, необхідно зареєструвати. Ці дії є тільки початком постійного контролю за незаконним використанням торговельної марки.

Так, компанія “Coca-Cola” має невеликий спеціальний високооплачуваний штат співробітників для захисту своєї торговельної марки і назви. Захищаючи свою торговельну марку, власник захищає репутацію свого продукту чи послуги. Таким чином, покупець знає, що одержить саме те, що хоче, а не замінник, і тому торговельна марка “Coca-Cola” стає дуже важливою частиною системи франчайзингу в компанії “Coca-Cola”. Існує прямий зв'язок між діями щодо захисту торговельної марки “Coca-Cola” і цінністю концентрату, який компанія продає своїм франчайзі. Висока репутація продукту з часом здобуває значну цінність. Це одна із цінностей, які здобуває франчайзі, купуючи франчайзинг.

Франчайзер, як правило, складає план з чіткими інструкціями щодо організації підприємства. При цьому надаються рекомендації з розміщення підприємства, якщо ці питання не обумовлювались раніше. Часто при наданні франшиз на роздрібну торгівлю (наприклад, це робить компанія “McDonald's”) виконують маркетингові дослідження, щоб впевнитись, що нове підприємство досягне поставлених перед ним цілей. Оцінка інтенсивності попиту, особливостей міської інфраструктури, демографічних тенденцій, графік підвищення ділової активності в регіоні, рівня конкуренції тощо є важливою складовою при ухваленні рішення про місце розташу-

вання підприємства. Часто франшиза припускає наявність певного імені, що дає підприємцю швидке визнання в якомусь ринковому просторі. Це, природно, не гарантує успіху, але забезпечує умови для початку підприємницької діяльності з позитивною репутацією.

Погоджуючись на контроль з боку франчайзера щодо багатьох питань організації бізнесу, підприємець одержує певні переваги, оскільки завдяки цьому в нього з'являється можливість одержати користь з чужої багаторічної практики проб і помилок, набути досвіду в цих найважливіших сферах.

Угода про франшизу містить специфічні вимоги до підприємця та його зобов'язань. Такі пункти угоди, як виключні права на територію, забезпечать захист прав підприємця проти можливого надання ще комусь аналогічної франшизи в межах території, на якій він здійснює свій бізнес. У положенні про порядок поновлення угоди мають бути зазначені терміни договору і умови його поновлення. При цьому фінансові вимоги будуть початком у встановленні стартової ціни франшизи, графіка платежів, розмірів роялті тощо.

До додаткових умов для придбання франшизи належать такі:

- реклама;
- суспільне визнання;
- навчання;
- допомога на початковому етапі;
- централізовані закупівлі;
- підготовка і, можливо, вибір місця розташування;
- допомога в організації обліку чи бухгалтерське обслуговування.

Після встановлення структури системи франчайзингу постає питання вибору найпридатніших франчайзі. Франчайзі повинні добиратися, а не продаватися. Звичайна угода про франчайзинг укладається терміном на 10, 20 чи більше років.

Починаючи від зародження ідеї франчайзингу до вибору франчайзі мають бути ретельно сплановані всі ділові та юридичні аспекти бізнесу. Це не тільки заощадить кошти в майбутньому, а й сприятиме швидкому розвитку франчайзингової системи.

Поширення системи франчайзингу передбачає аналіз фінансових умов.

Аналіз можливого потенціалу успіху бізнесу на основі франчайзингу здійснити набагато простіше в разі наявності прототипу

аналогічної роботи, що має позитивні результати. У противному разі доведеться робити певні припущення. Інакше кажучи, два-три роки реального досвіду роботи прототипу у сто разів цінніше для аналізу, ніж десять сторінок припущень, що може зробити франчайзі. Звичайно, відсутність прототипу не виключає аналізу, але він стає важчим і не таким надійним.

Фінансовий аналіз має ґрунтуватися на знаннях організаційного і технічного аспектів бізнесу.

У будь-якому разі в аналізі бізнесу потенційного (теоретичного) франчайзі має бути враховано:

- вплив на можливий дохід;
- рішення організаційних питань;
- аналіз запропонованих франчайзі місць розташування підприємства щодо оптимальності.

Для підприємства сфери торгівлі необхідно також вивчити типи товарів і ціни на них, проаналізувати персонал, рекламу і витрати на неї, методи роботи конкурентів; пропонувані розміри виплат, які необхідно буде здійснювати франчайзі для підтримки системи франчайзингу загалом.

На заключному етапі необхідно розрахувати теоретичний баланс доходів і витрат з огляду на видаткові статті, передбачувані виплати виходячи з реальних умов бізнесу і діяльності франчайзі. Наприклад, для виконання розрахунку потрібно знати, франчайзі працюватиме і керуватиме підрозділом сам чи найме керуючого. В останньому випадку необхідно врахувати пов'язані з цим фактором додаткові витрати.

Аналогічні рішення стосуються діяльності юриста, бухгалтерії, аудитора.

Таким чином, результати здійсненого аналізу відбиватимуть віддачу від вкладеного франчайзі капіталу.

Запропоновані розміри виплат, які повинен здійснювати франчайзі для підтримки системи франчайзингу, необхідно порівняти з власними можливостями щодо створення і розвитку своєї системи.

Після цього необхідно здійснити фінансовий аналіз стосовно конкретного франчайзера на основі аналізу, виконаного на першому етапі, щодо підприємства теоретичного франчайзі.

Для цього складається баланс доходів і витрат для власної системи франчайзингу з метою з'ясування розміру необхідного капіталу.

Принциповий момент такого аналізу — визначення розміру виплат за франчайзинг. Попередня оцінка системи франчайзингу буде уточнена пізніше при підготовці бізнес-плану.

До складу передбачуваних доходів необхідно включити:

- плату за франчайзинг (первісний внесок за діяльність у системі);
- виплати франчайзі (роялті — регулярні платежі частки від прибутку);
- реалізацію товарів (за наявності);
- плату за оренду (за наявності);
- інші статті доходів (бухгалтерські, комп'ютерні, консалтингові, рекламні та інші послуги, якщо вони зазначені в угоді франшизи).

Необхідно оцінити також передбачувані витрати франчайзера:

- повернення виплат (первісних внесків) за франчайзинг (можливо, будуть непередбачені випадки за контрактами на ранніх етапах розвитку системи, коли франчайзі зажадають повернення коштів. За оцінками зарубіжних експертів, 10 % отриманих сум буде реальною цифрою);
- реклама франчайзингу;
- витрати з підготовки юридичних документів, реєстрації торговельної марки та ін.;

З аналізу франчайзингу впливатиме, через який період (дні, місяці, роки) буде досягнуто точку беззбитковості, самоокупності при різному співвідношенні проданих франшиз. Тільки після попереднього аналізу передбачуваних доходів і витрат франчайзі та франчайзера можна визначити оптимальний розмір плати за франшизу, що буде вигідний для обох співпрацюючих сторін.

Після цього необхідно визначити, у якому вигляді встановити плату за франшизу.

Призначивши надто високу ціну, франчайзер ризикує втратити бізнес через обмеження чи відсутність претендентів на місце франчайзі у своєму бізнесі. Призначивши надто низьку ціну, франчайзер не залишає коштів для покриття витрат за франчайзингом і в результаті опиниться перед загрозою збитків.

Однозначних рецептів щодо виду стягуваної франшизної плати немає. Плата за право продавати продукцію чи послуги може стягуватися з франчайзі у формі або вступного внеску, або регуляр-

них виплат (роялті), або поєднання перших двох видів. Іноді, плата за франшизу включає не тільки зазначені витрати, а й плату за рекламу, оренду, навчання тощо.

В економіці вирізняють такі витрати:

- капітальні вкладення (будівництво, устаткування, реконструкція підприємства, придбання дорогого інвентарю, транспорту тощо);
- придбання нематеріальних активів (організаційні витрати з відкриття нового підприємства, придбання ліцензії та ін.);
- одноразові виробничі витрати (підписка, реклама, навчання тощо);
- поточні виробничі витрати (витрати обігу: заробітна плата з нарахуваннями, зношування, оренда за звітний період, витрата матеріалів, оплата послуг тощо);
- одноразові та поточні витрати, що відносяться на рахунок прибутку, який залишився в розпорядженні підприємства.

Закупівлю первісного устаткування можна оформити як вступний внесок. У вступний внесок можна включити також одноразові витрати. Покриття поточних передбачуваних витрат потрібно передбачити у формі платежів (роялті), рівень яких може переглядатися щорічно. У такий спосіб вступний внесок можна визначити на основі попередніх оцінок. Разом з тим потрібно враховувати, що одним із критеріїв при визначенні розміру вступного внеску є конкуренція.

Досвід американських фірм засвідчує, що деякі франчайзери воліють стягувати вступні внески окремо: за навчання, маркетинг, рекламу, вибір місця розташування.

Насправді дроблення витрат — гра, що зумовлює більше запитань, ніж відповідей. В економічних умовах України краще виділити в окремі види такі платежі: орендні зобов'язання за довгостроковою і(чи) поточною орендою.

Франчайзі бажають мати і мають право одержувати послуги в обмін на єдиний вступний внесок. Вони повинні одержувати повний пакет прав при оформленні покупки у вигляді єдиного вступного внеску. Як правило, виплати вступного внеску стягуються одразу після підписання угоди про франшизу. Однак для залучення великої кількості претендентів деякі франчайзери поділяють виплати на дві частини, наприклад, по 50 % до і під час навчання.

Деякі франчайзингові угоди залежать від вибору місця і положення підприємства франчайзі. Тому додатковий внесок за консультування, наприклад, може бути приєднаний до вступного ліцензійного внеску. У цьому разі франчайзер активно діє в пошуках локалізації конкретного франчайзі, покриваючи витрати включенням у суму вступного внеску. Така практика стає дедалі поширенішою у сфері франчайзингу.

Який би порядок стягування внеску не був встановлений, франчайзер повинен завжди дотримуватися такого правила: не дозволяти франчайзі відкривати заклад доти, поки вступні внески не будуть виплачені повністю. Товарний знак франчайзера — надзвичайна цінність, яку потрібно охороняти.

8.3. Міжнародний лізинг як фінансова операція

- *Моделі міжнародних лізингових операцій*
- *Класифікація видів міжнародного лізингу*

Міжнародний лізинг — це договір лізингу, який здійснюється суб'єктами лізингу, що перебувають під юрисдикцією різних держав, або коли майно чи платежі перетинають державні кордони. Міжнародний лізинг може бути експортний та імпорتنний. При експортному іноземною стороною є лізингоодержувач, а при імпортному — лізингодавець. До цього виду лізингу належать також угоди, здійснювані лізингодавцем і лізингоодержувачем однієї країни, якщо хоча б одна зі сторін здійснює діяльність і має капітал спільно із зарубіжною фірмою, наприклад, є спільним підприємством.

У світовій практиці найпоширеніші чотири моделі міжнародних лізингових операцій.

Перша модель: лізингодавець однієї країни здійснює контакти з організації і реалізації лізингової операції з лізингоодержувачем, що розташовується в іншій країні.

Друга модель: лізингодавець однієї країни здійснює контакти з організації і реалізації лізингової операції з лізингоодержувачем, що розташовується в іншій країні, але через розташовану у країні лізингоодержувача дочірню фірму.

Третя модель: лізингодавець однієї країни здійснює контакти з організацією і реалізації лізингової операції з лізингоодержувачем, що розташовується в іншій країні, але через посередника — розташовану у країні лізингоодержувача лізингову фірму. Фірмі-посереднику доручається організація і проведення переговорів, підготовка та прийняття рішення на узгоджених умовах договору лізингу, а також його виконання. Юридично відносини між двома лізинговими фірмами оформлюються звичайною агентською угодою, а розрахунки здійснюються у формі комісійної винагороди за послуги, зустрічні операції або поділ прибутку.

Четверта модель: лізингодавець однієї країни здійснює контакти з організацією і реалізації лізингової операції з лізингоодержувачем, що розташовується в цій же країні, а виконання укладеного лізингового договору передає посереднику — розташованій в іншій країні лізинговій фірмі — на зазначених умовах агентської угоди.

При цьому зауважимо, що однією з основних проблем, з якими стикається лізингодавець, є встановлення ділової репутації лізингоодержувача. Особливе значення це має для міжнародних лізингових операцій. Зрозуміло, що в разі укладення угоди з іноземним партнером рівень комерційних ризиків істотно підвищується з огляду на розбіжності цивільного і торговельного законодавств, податкового режиму, методів бухгалтерського обліку і практики виконання угод.

Ще одна особливість міжнародних лізингових операцій полягає у валютних ризиках, велику частину яких так само покладено на лізингодавця. Результат довгострокової угоди, розрахунки за якою здійснюються в різних валютах, потребує надійних гарантій щодо можливих коливань валютних курсів, змін у національних режимах валютного регулювання, виснаження запасів валюти у партнера та інших негативних явищ. Умови кожної угоди специфічні і, як засвідчує практика, забезпечити високий рівень захисту від валютних ризиків можна лише за врахування всіх нюансів.

За обсягом майна, що передається в лізинг, розрізняють такі лізинги:

- *чистий*, при реалізації якого основні зобов'язання з обслуговування майна перебирає на себе лізингоодержувач. Він сплачує всі податки і збори, здійснює страхування і всі інші пов'язані з використанням обладнання витрати;

- “мокрій” — лізинг з повним набором послуг, угоди за яким передбачають обов’язкове повне технічне обслуговування обладнання, його ремонт, страхування та інші операції, за які відповідає лізингодавець. Крім того, можуть бути запропоновані послуги з підготовки кваліфікованого персоналу, з маркетингу і реклами готової продукції, доставки сировини, необхідної для роботи обладнання.

За типом майна розрізняють такі види лізингів:

- *рухомого майна*, тобто транспортних засобів, що жорстко не пов’язані з нерухомими об’єктами і майном, яке легко переміщується;
- *нерухомості*, тобто будівель, споруд, залізничного транспорту та іншого майна, що жорстко територіально взаємопов’язані;
- *обладнання* — лізинг окремих машин і механізмів, що не становлять замкненого виробничого циклу;
- “секонд-хенд” — лізинг майна, що було в користуванні;
- *груповий* — “біг-тікет-лізинг”, що застосовується при оренді майнових комплексів або дорогого майна (заводів, літаків, суден).

За цільовим призначенням лізинг може бути:

- *дійсний* — при реалізації угоди отримання податкових і амортизаційних пільг не становить основну і визначальну мету. Цей лізинг називають ще нормативним;
- *фіктивний* (спекулятивний) — полягає в тому, що угода має на меті одержання високого прибутку за рахунок отримання необґрунтованих податкових і амортизаційних пільг.

За способом фінансування розрізняють такі види лізингу:

- *за рахунок власних коштів*;
- *за рахунок залучених коштів*;
- *відокремлений*, або лізинг з частковим фінансуванням лізингодавцем.

Йдеться насамперед про спосіб фінансування придбання об’єкта лізингу, який збираються здавати в оренду. В останніх двох випадках за ризики за угодами відповідають кредитори — банки, страхові компанії, інвестиційні фонди або інші фінансові установи, а повернення позики забезпечують тільки лізингові платежі та майно, що здається в лізинг.

На Заході понад 85 % угод побудовані на відокремленому лізингу. Оскільки в Україні лізинг перебуває лише на початковому етапі розвитку і лізингові компанії ще фінансово слабкі, є всі підстави для застосування відокремленого лізингу. Крім того, в цьому разі вигоди матимуть банки, оскільки тоді можна скоротити базу оподаткування за рахунок віднесення відсотків за надану позику на витрати своєї діяльності.

За характером лізингових платежів розрізняють лізинг:

- з грошовим платежем, коли всі платежі здійснюються у грошовій формі;
- з компенсаційним платежем, коли платежі здійснюються у вигляді поставки товарів, вироблених на лізинговому обладнанні або у вигляді надання зустрічних послуг;
- зі змішаним платежем, коли поєднуються перелічені форми платежів.

За намірами учасників щодо часової реалізації лізинг може бути:

- *терміновий* (одноразовий, на один строк);
- *відновлювальний* (“револьверний”) — продовжується після закінчення першого строку угоди.

За умовами лізингу його поділяють так:

- *операційний*;
- *фінансовий*.

За тривалістю дії розрізняють такі види лізингу:

- *короткостроковий* — до одного року;
- *середньостроковий* — від одного до трьох років;
- *довгостроковий* — понад три роки.

Загальну класифікацію видів міжнародного лізингу подано на рис. 8.2.

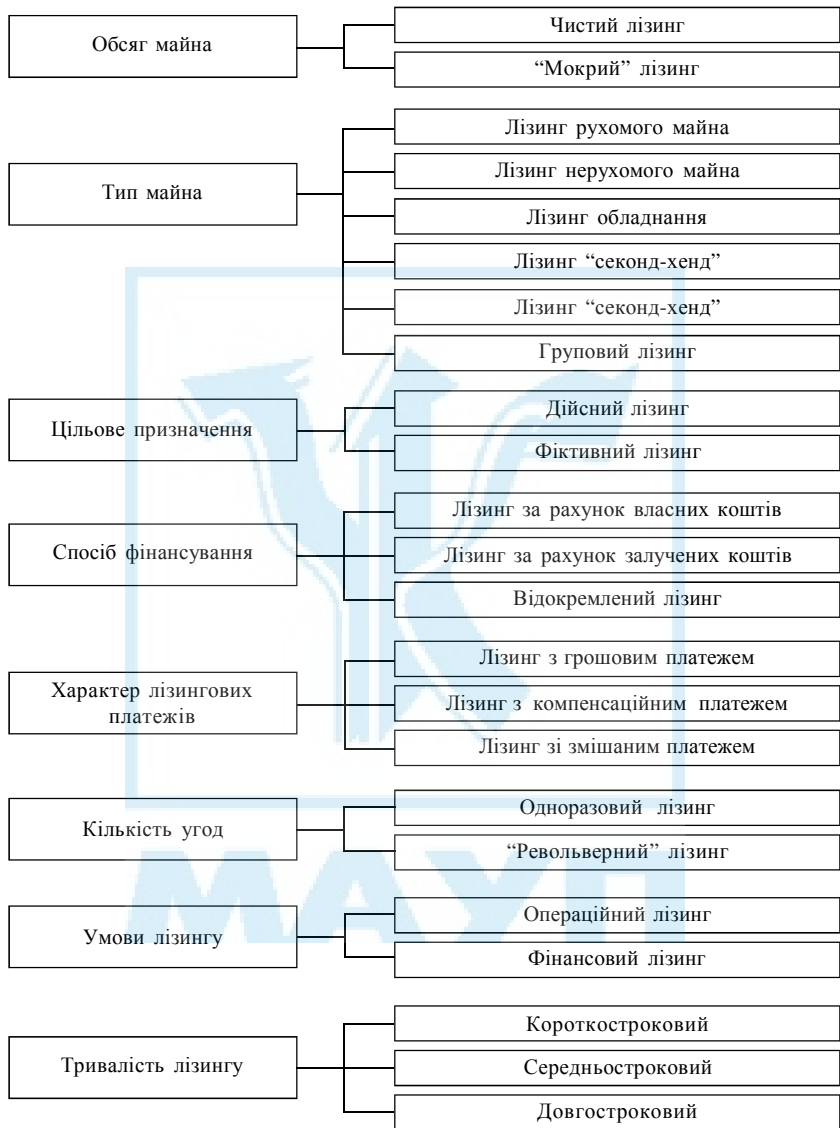

Рис. 8.2. Види міжнародного лізингу

НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ

Термінологічний диктант

... — це видане банком за дорученням клієнта-імпортера зобов'язання здійснити платіж на користь експортера (акцептувати його тратти) або забезпечити платіж (акцепт тратт) іншим банком у межах визначених сум та обумовленого терміну.

До учасників розрахункової операції за акредитивом належать ...

Документарні акредитиви — це ...

Підтверджені акредитиви — це ...

Трансферабельні акредитиви — це ...

Компенсаційні акредитиви — це ...

Резервні акредитиви — це ...

... — це доручення експортера своєму банку одержати від імпортера (платника, боржника) певні кошти або підтвердження (акцепт), що ці кошти будуть сплачені в обумовлені терміни.

Документарне інкасо — це ...

До учасників інкасової операції належать ...

Завдання

1. Встановити відповідність за видами франчайзингу.

Субфранчайзинг	Франчайзер вирішує охопити діяльністю певний географічний район — область, регіон чи країну. Для цього необхідна підтримка головного франчайзі
Регіональний франчайзинг	Спосіб здійснення бізнесу, за якого франчайзі купують у провідної компанії право на продаж товарів з її торговельною маркою
Товарний франчайзинг	Франчайзер продас ліцензію приватним особам чи іншим компаніям на право відкриття магазинів, кіосків чи комплексу магазинів для продажу покупцям продуктів і послуг під ім'ям франчайзера
Діловий франчайзинг	Субфранчайзер освоює також якусь територію і забезпечує первісне навчання, вибір приміщення, сплачує роялті та рекламні внески субфранчайзеру, який, у свою чергу, частину цих грошей платить франчайзеру

2. Описати доходи та витрати франчайзі, а також вступний внесок для вибраного Вами бізнесу.

3. Встановити відповідність за класифікаційними ознаками міжнародного лізингу.

За цільовим призначенням	Дійсний, фіктивний
За обсягом майна	Платежі грошові, компенсаційні, змішані
За способом фінансування	Рухомого, нерухомого майна, обладнання, груповий
За типом майна	Довгостроковий, середньостроковий, короткостроковий
За тривалістю	Кошти власні, залучені, змішані, розділені
За характером платежів	Чистий, “мокрий”

МАУП

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РИНКІВ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

9.1. Державне регулювання ринків фінансових послуг

- *Мета і напрямки державного регулювання ринків фінансових послуг*
- *Уповноважений орган державного регулювання ринків фінансових послуг*
- *Види діяльності Держкомфінпослуг*

Державне регулювання ринків фінансових послуг означає здійснення державою комплексу заходів регулювання та нагляду за ринками фінансових послуг з метою захисту інтересів споживачів фінансових послуг та запобігання кризовим явищам.

В Україні державне регулювання ринків фінансових послуг здійснюється в цілях:

- здійснення єдиної та ефективної державної політики у сфері фінансових послуг;
- захисту інтересів споживачів фінансових послуг;
- створення сприятливих умов для розвитку та функціонування ринків фінансових послуг;
- створення умов для ефективної мобілізації і розміщення фінансових ресурсів учасниками ринків фінансових послуг з урахуванням інтересів суспільства;

- забезпечення рівних можливостей для доступу до ринків фінансових послуг та захисту прав їх учасників;
- додержання учасниками ринків фінансових послуг вимог законодавства;
- запобігання монополізації та створення умов розвитку добросовісної конкуренції на ринках фінансових послуг;
- контролю за прозорістю та відкритістю ринків фінансових послуг;
- сприяння інтеграції в європейський і світовий ринки фінансових послуг.

Державне регулювання діяльності з надання фінансових послуг здійснюється шляхом:

- ведення державних реєстрів фінансових установ та ліцензування діяльності з надання фінансових послуг;
- нормативно-правового регулювання діяльності фінансових установ;
- нагляду за діяльністю фінансових установ;
- застосування уповноваженими державними органами заходів впливу;
- здійснення інших заходів з державного регулювання ринків фінансових послуг.

Державне регулювання ринків фінансових послуг здійснюють відповідні установи:

- ринку банківських послуг — Національний банк України;
- ринків цінних паперів та їх похідних — Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку;
- інших ринків фінансових послуг — спеціально уповноважений орган виконавчої влади у сфері регулювання ринків фінансових послуг.

Антимонопольний комітет України та інші державні органи здійснюють контроль за діяльністю учасників ринків фінансових послуг й отримують від них інформацію в межах повноважень, визначених законом.

Уповноважений орган є центральним органом виконавчої влади у сфері регулювання ринків фінансових послуг, працює за колегіальним принципом; його діяльність пов'язана з такими обмеженнями:

- не може бути учасником фінансових ринків як емітент облігацій внутрішніх та зовнішніх державних позик або

здійснювати будь-яку іншу діяльність на фінансових ринках, крім передбаченої законодавством;

- положення про Уповноважений орган за поданням Кабінету Міністрів України затверджується Президентом України;
- є юридичною особою і має відокремлене майно, що є державною власністю;
- може створювати та ліквідувати власні територіальні управління для здійснення своїх повноважень. Територіальні управління Уповноваженого органу не мають статусу юридичної особи і діють на основі положення, що затверджується Уповноваженим органом;
- за рішенням Уповноваженого органу може створюватися Консультаційно-експертна рада, яка є постійно діючим на громадських засадах дорадчим органом, що бере участь в обговоренні проектів документів, які розробляються та/або розглядаються Уповноваженим органом. Склад Консультаційно-експертної ради та положення про неї затверджує Уповноважений орган.

Згідно з Указом Президента України № 292 від 4 квітня 2003 р. затверджено Положення про Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг. Таким чином, уповноваженим органом з регулювання ринків фінансових послуг в Україні визначено Держкомфінпослуг.

Організаційна структура та повноваження керівників уповноваженого органу визначаються законодавством.

Завдання Держкомфінпослуг:

- розробка стратегії і реалізації розвитку та вирішення системних питань функціонування ринків фінансових послуг в Україні;
- здійснення державного регулювання та нагляду за наданням фінансових послуг та додержанням законодавства в цій сфері;
- захист прав споживачів фінансових послуг шляхом застосування в межах своїх повноважень заходів впливу з метою запобігання і припинення порушень законодавства на ринку фінансових послуг;
- узагальнення практики застосування законодавства України з питань фінансових послуг та ринків і розробка пропозицій щодо їх вдосконалення;

- розробка і затвердження обов'язкових до виконання нормативно-правових актів з питань, що належать до його компетенції;
- координація діяльності з іншими державними органами;
- запровадження міжнародно визнаних правил розвитку ринків фінансових послуг.

Уповноважений орган у межах своєї діяльності:

- розробляє, затверджує і контролює виконання нормативно-правових актів, обов'язкових до виконання центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, учасниками ринків фінансових послуг, їх об'єднаннями;
- здійснює реєстрацію та веде Державний реєстр фінансових установ;
- видає фінансовим установам у межах своєї компетенції та відповідно до законів з питань регулювання окремих ринків фінансових послуг ліцензії на здійснення діяльності з надання фінансових послуг і затверджує ліцензійні умови здійснення діяльності з надання фінансових послуг, а також порядок контролю за їх дотриманням;
- встановлює обов'язкові нормативи капіталу та інші показники і вимоги, що обмежують ризики за операціями з фінансовими активами;
- встановлює плату за реєстрацію документів та видачу ліцензій, надає інформацію за запитами юридичних осіб;
- дає висновки про зарахування операцій до того чи іншого виду фінансових послуг;
- встановлює обмеження на суміщення надання певних видів фінансових послуг;
- здійснює контроль за достовірністю інформації, що надається учасниками ринку фінансових послуг, та діяльністю фінансових посередників;
- здійснює моніторинг руху капіталу в Україну та за її межі через ринки фінансових послуг;
- встановлює вимоги до програмного забезпечення та спеціального технічного обладнання фінансових установ, пов'язаного з наданням фінансових послуг;
- встановлює порядок розкриття інформації та складання звітності учасниками ринків фінансових послуг відповідно до законодавства України;

- визначає професійні вимоги до керівників та головних бухгалтерів фінансових установ та може вимагати звільнення осіб, які не відповідають встановленим вимогам для обіймання відповідних посад.

Основними напрямками нагляду Держкомфінпослуг є додержання встановлених критеріїв та нормативів щодо:

- ліквідності;
- капіталу та платоспроможності;
- прибутковості;
- якості активів та ризикованості операцій;
- якості систем управління та управлінського персоналу;
- додержання правил надання фінансових послуг.

Уповноважений орган у межах своєї компетенції співпрацює з міжнародними організаціями, державними органами і неурядовими організаціями зарубіжних держав з питань, що належать до його компетенції.

Уповноважений орган має право в межах міжнародного співробітництва на умовах взаємності надавати і отримувати інформацію з питань нагляду за фінансовими ринками та установами, яка не становить державної таємниці й не призводить до розголошення професійної таємниці.

Професійна таємниця — це матеріали, документи та інші відомості, якими користуються у процесі та у зв'язку з виконанням своїх посадових обов'язків посадові особи державних органів, що регулюють ринки фінансових послуг, і особи, які залучаються до здійснення цих функцій, і які забороняється розголошувати в будь-якій формі до моменту прийняття рішення відповідним уповноваженим державним органом.

Уповноважений орган зобов'язаний з урахуванням вимог законодавства про захист державної та професійної таємниці оприлюднювати в офіційних засобах масової інформації основні положення свого щорічного звіту.

9.2. Державне регулювання випуску корпоративних цінних паперів та операцій з ними

- *Мета регулювання ринку цінних паперів*
- *Форми регулювання ринку цінних паперів*
- *Порушення законодавства про цінні папери*

Державне регулювання ринку цінних паперів передбачає здійснення державою комплексних заходів з упорядкування, контролю, нагляду за ринком цінних паперів та їх похідних і запобігання зловживанням та порушенням у цій сфері.

Державне регулювання ринку цінних паперів здійснюється з метою:

- реалізації єдиної державної політики у сфері випуску та обігу цінних паперів та їх похідних;
- створення умов для ефективної мобілізації та розміщення учасниками ринку цінних паперів фінансових ресурсів з урахуванням інтересів суспільства;
- одержання учасниками ринку цінних паперів інформації про умови випуску та обігу цінних паперів, результати фінансово-господарської діяльності емітентів, обсяги і характер угод з цінними паперами та іншої інформації, що впливає на формування цін на ринку цінних паперів;
- забезпечення рівних можливостей для доступу емітентів, інвесторів і посередників на ринок цінних паперів;
- гарантування прав власності на цінні папери;
- захисту прав учасників фондового ринку;
- інтеграції в європейський і світовий фондові ринки;
- дотримання учасниками ринку цінних паперів вимог актів законодавства;
- запобігання монополізації та створення умов розвитку добросовісної конкуренції на ринку цінних паперів;
- контролю за прозорістю та відкритістю ринку цінних паперів.

Державне регулювання ринку цінних паперів здійснюється у формі:

- прийняття актів законодавства з питань діяльності учасників ринку цінних паперів;

- регулювання випуску та обігу цінних паперів, прав та обов'язків учасників ринку цінних паперів;
- видачі спеціальних дозволів (ліцензій) на здійснення професійної діяльності на ринку цінних паперів та забезпечення контролю за такою діяльністю;
- заборони та припинення на певний час (до одного року) професійної діяльності на ринку цінних паперів у разі відсутності спеціального дозволу (ліцензії) на цю діяльність та притягнення до відповідальності за здійснення такої діяльності згідно з чинним законодавством;
- реєстрації випуску (емісій) цінних паперів та інформації про випуск (емісію) цінних паперів;
- контролю за дотриманням емітентами порядку реєстрації випуску цінних паперів та інформації про випуск цінних паперів, умов продажу (розміщення) цінних паперів, передбачених такою інформацією;
- створення системи захисту прав інвесторів і контролю за дотриманням цих прав емітентами цінних паперів та особами, які здійснюють професійну діяльність на ринку цінних паперів;
- контролю за достовірністю інформації, що подається емітентами та особами, які здійснюють професійну діяльність на ринку цінних паперів, контролюючим органам;
- встановлення правил та стандартів здійснення операцій на ринку цінних паперів та контролю за їх дотриманням;
- контролю за дотриманням антимонопольного законодавства на ринку цінних паперів;
- контролю за системами ціноутворення на ринку цінних паперів;
- контролю за діяльністю осіб, які обслуговують випуск та обіг цінних паперів;
- здійснення інших заходів щодо державного регулювання і контролю за випуском та обігом цінних паперів.

Державне регулювання ринку цінних паперів здійснює Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку. Інші державні органи здійснюють контроль за діяльністю учасників ринку цінних паперів у межах своїх повноважень, визначених чинним законодавством.

Відповідно до покладених на Державну комісію з цінних паперів та фондового ринку завдань щодо розвитку законодавства у сфері державного регулювання ринку цінних паперів України Комісія розробляє проекти законодавчих актів, супроводжує ці проекти при розгляді в Кабінеті Міністрів України та Верховній Раді України, а також бере участь у здійсненні заходів адаптації законодавства України про цінні папери до законодавства Європейського Союзу.

У 2000 р. Верховною Радою України було прийнято закони України «Про внесення доповнень до Закону України “Про підприємництво”», яким врегульовано проблеми державної реєстрації відкритих акціонерних товариств, “Про обіг векселів в Україні”, на який Президентом України було накладено вето з метою додаткового доопрацювання для запобігання зловживань у сфері вексельного обігу в Україні, а також розглянуто і прийнято законопроекти “Про цінні папери і фондову біржу” (нова редакція), “Про деривативи”, “Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)”.

До пріоритетних напрямів законотворчої діяльності Комісії належать: розвиток нормативно-правової бази у сфері регулювання інститутів спільного інвестування, ринку похідних цінних паперів, удосконалення механізмів корпоративного управління, забезпечення захисту прав акціонерів та вдосконалення механізмів розкриття інформації про діяльність емітентів цінних паперів.

Кабінет Міністрів України подав на розгляд Верховної Ради України проект Закону України “Про акціонерні товариства”, прийняття якого сприятиме поліпшенню інвестиційного клімату в Україні завдяки встановленню більшої прозорості фінансово-господарської діяльності акціонерних товариств та законодавчому врегулюванню проблемних питань корпоративного управління.

Закон України “Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)” передбачає трансформацію існуючих інвестиційних фондів та інвестиційних компаній у нові інститути спільного інвестування, що не тільки враховує вимоги чинного законодавства щодо забезпечення захисту прав інвесторів, а й встановлює жорсткіші обмеження й вимоги до учасників спільного інвестування та механізм багаторівневого контролю за їх діяльністю, спрямований на надійний захист коштів інвесторів. Законопроект узгоджено з директивами Європейського Союзу.

Проблеми, пов'язані з функціонуванням депозитарної системи в Україні, передбачено вирішити шляхом внесення відповідних змін та доповнень до Закону України “Про Національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні”.

У зв'язку з набранням чинності Закону України “Про ліцензування певних видів господарської діяльності” ускладнено ліцензування професійних учасників фондового ринку. З метою врегулювання цієї проблеми Комісією схвалено проект Закону України «“Про внесення змін та доповнень до Закону України “Про ліцензування певних видів господарської діяльності”» для виключення професійної діяльності на ринку цінних паперів з переліку видів господарської діяльності, ліцензування яких здійснюється відповідно до зазначеного Закону, і здійснення ліцензування професійних учасників фондового ринку відповідно до законодавства, що регулює ринок цінних паперів України.

Для поліпшення примусового стягнення штрафів за порушення законодавства про цінні папери Комісією розроблено законопроект “Про внесення змін до деяких законів України” (“Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні” та “Про виконавче провадження”) щодо надання Державній комісії з цінних паперів та фондового ринку права безпосередньо звертатись до Державної виконавчої служби для примусового стягнення штрафів з порушників законодавства про цінні папери. Це сприятиме оперативному надходженню до бюджету України коштів, які не сплачуються в добровільному порядку.

Проблему використання інсайдерської інформації при придбанні або продажі цінних паперів Комісія намагається вирішити шляхом внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів. З цією метою Комісією розроблено проект Закону України “Про внесення доповнень до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України”, який передбачає відповідальність за використання інсайдерської інформації при здійсненні операцій з цінними паперами та шахрайські маніпулювання.

На основі численних перевірок діяльності учасників ринку цінних паперів Комісією встановлено численні порушення законодавства про цінні папери. Розглянемо типові порушення окремих учасників ринку.

Порушення *емітентів цінних паперів*:

- відмова акціонерам в отриманні інформації про діяльність товариства і ненадання для ознайомлення річних звітів, балансів, протоколів загальних зборів та документів, пов'язаних з порядком денним загальних зборів;
- позбавлення прав акціонерів управляти акціонерним товариством шляхом участі в загальних зборах;
- нескликання на вимогу акціонерів, що володіють достатньою кількістю голосів товариства, загальних зборів та невключення до порядку денного питань, запропонованих цими акціонерами;
- неінформування акціонерів про терміни і місце проведення загальних зборів та їх порядок денний;
- порушення термінів випуску акцій;
- ненадання акціонерам акцій або сертифікатів акцій;
- нерозподіл серед акціонерів викуплених акціонерним товариством власних акцій або розподіл їх з порушенням вимог чинного законодавства;
- фальсифікація при реєстрації акціонерів або їх представників, які беруть участь у загальних зборах;
- неопублікування або неповне публікування в засобах масової інформації даних про діяльність акціонерних товариств;
- перевищення правлінням своїх повноважень, передбачених чинним законодавством та статутом товариства;
- внесення змін до статуту без рішення загальних зборів;
- порушення термінів скликання загальних зборів;
- включення до статутних та інших внутрішніх документів акціонерних товариств положень, які суперечать Законам України “Про власність”, “Про господарські товариства”, “Про цінні папери і фондову біржу”;
- укладення товариствами договорів на ведення реєстрів власників іменних цінних паперів з кількома реєстраторами.

Порушення щодо *діяльності закритих акціонерних товариств*:

- відсутність відповідної реєстрації випуску акцій у територіальних управліннях Комісії;
- самостійне ведення реєстру власників іменних цінних паперів без відповідного дозволу;
- відсутність сертифікованих спеціалістів.

Порушення *реєстраторів* полягають у доступі до системи реєстру осіб, які не мали на це повноважень або документи яких не були оформлені у відповідний спосіб.

Порушення *інституційних учасників ринку* — викуп інвестиційних сертифікатів закритими інвестиційними фондами раніше терміну, встановленого інвестиційною декларацією.

Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку виявляє такі правопорушення і застосовує відповідні санкції.

9.3. Система державних органів на ринку цінних паперів

- *Державні органи контролю*
- *Діяльність Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку*

Державне регулювання цінних паперів передбачає постійний пошук оптимальних методів регулювання економіки, і цей процес має відбуватись одночасно з упровадженням нових форм господарювання, реформуванням економіки країни загалом. Становлення державних органів, які здійснюють регулювання ринку цінних паперів в Україні, відбувалось у кілька етапів.

Відповідно до Закону України “Про цінні папери та фондову біржу” (1991 р.) Міністерство фінансів України та його фінансові органи, а також Кабінет Міністрів України отримали низку повноважень щодо здійснення регулюючих, контролюючих та інших функцій на фондовому ринку. До компетенції Верховної Ради України входить прийняття законодавства. Інші державні органи, зокрема Національний банк України, Міністерство економіки України, Державна податкова адміністрація, здійснюють регулювання та контроль на ринку цінних паперів у межах повноважень, визначених чинним законодавством.

З початком приватизаційних процесів в Україні певні регулюючі та контролюючі функції на ринку фондових цінностей виконує Фонд державного майна. Як відомо, при створенні акціонерних товариств у процесі приватизації державного майна (на первинному ринку) та при подальшому їх перепродажу (на вторинному ринку) окремі групи інституційних інвесторів акумулюють значні пакети

акцій приватизованих підприємств. З метою контролю за додержанням норм антимонопольного законодавства та недопущення недобросовісної конкуренції при здійсненні підприємницької діяльності й було створено Антимонопольний комітет України.

Особливий недолік у системі органів, які здійснювали державне регулювання ринку цінних паперів, полягав у відсутності спеціального державного органу, який виконував би найважливіші функції на ринку цінних паперів. Хоча Уряд України робив певні спроби підвищення ефективності державного регулювання та контролю за цим особливим сектором економіки (Постанова Кабінету Міністрів України “Про заходи щодо державного регулювання і контролю за ринком цінних паперів” від 23 серпня 1994 р. № 585), проте вони були досить невдалими (створена Комісія з цінних паперів мала дуже обмежені повноваження і практично не функціонувала). І лише в червні 1995 р. було зроблено значний крок у становленні спеціального державного органу — Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку (Указ Президента України “Про Державну комісію з цінних паперів та фондового ринку”). Однак діяльність цього органу й досі не закріплена законодавчо. З прийняттям у вересні 1995 р. Концепції функціонування та розвитку фондового ринку завершується етап пошуку моделі державного регулювання ринку цінних паперів в Україні і розпочинається етап розробки та впровадження методів такого регулювання.

На концентрацію регулятивних та контролюючих зусиль щодо ринку цінних паперів в єдиному державному органі було спрямовано Закон України «Про внесення змін і доповнень до Закону України “Про цінні папери та фондову біржу”» і Указ Президента України «Про внесення змін і доповнень до Указу Президента України “Про електронний обіг цінних паперів і Національний депозитарій”». Згідно з цими законодавчими актами до Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку переходять функції регулювання і контролю за ринком, видачі дозволів на діяльність з випуску та обігу цінних паперів, реєстраційної та депозитарної діяльності з цінними паперами.

Нарешті, у жовтні 1996 р. Законом України “Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні” встановлено, що державне регулювання зазначеного ринку здійснює Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку, визначено її завдання та повноваження. Інші державні органи здійснюють контроль за діяль-

ністю учасників ринку цінних паперів у межах повноважень та компетенції, визначених чинним законодавством. Згідно з цим Законом координацію діяльності державних органів з питань функціонування ринку цінних паперів так само покладено на Державну комісію з цінних паперів та фондового ринку. З цією ж метою створено Координаційну раду, до складу якої входять керівники зазначеної системи державних органів.

Разом з прийняттям Закону України “Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні” склалася якісно нова ситуація на фондовому ринку України — держава дістала реальні можливості щодо здійснення контролю за цим ринком і впливу на його розвиток. Вперше в Україні відбулася концентрація владних повноважень щодо регулювання ринку фондових цінностей у спеціалізованому державному органі — *Державній комісії з цінних паперів та фондового ринку*. Її незалежність забезпечена шляхом підпорядкованості Президенту України і підзвітності Верховній Раді. До системи цього органу входять Комісія, її центральний апарат та територіальні органи. До складу Комісії входять Голова Комісії та шість її членів. Голова Комісії та її члени призначаються і звільняються наказом Президента України за погодженням з Верховною Радою України. Голова та члени Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку мають право без спеціальних дозволів представляти Комісію в суді. Термін повноважень Голови Комісії та її членів — сім років. Одна й та сама особа не може бути членом Комісії більше двох термінів поспіль. Звільнитися протягом терміну повноважень Голова Комісії та її члени можуть за власним бажанням, у разі вчинення злочину та у зв’язку з неможливістю виконувати обов’язки за станом здоров’я.

Основною формою роботи Комісії є засідання, які скликаються за рішенням Голови Комісії в разі необхідності, але не рідше одного разу на місяць. Засідання Комісії правомочне, якщо на ньому присутні не менше п’яти осіб. Рішення Комісії вважається прийнятим, якщо за нього подано не менше п’яти голосів.

Положення про Державну комісію з цінних паперів та фондового ринку затверджується Президентом України. Територіальні органи Комісії діють на основі положення, що затверджується Комісією, і координують свою діяльність з місцевими державними адміністраціями та органами місцевого самоврядування.

Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку розробляє і затверджує питання, що належать до її компетенції, акти законодавства, обов'язкові для виконання центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, учасниками ринку цінних паперів, їх об'єднаннями, і контролює їх виконання.

При Державній комісії з цінних паперів та фондового ринку створюються Консультаційно-експертна рада, інші органи та установи. Консультаційно-експертна рада розробляє рекомендації щодо політики на ринку цінних паперів і бере участь у підготовці та обговоренні проектів актів законодавства, які розробляються та розглядаються Комісією. Склад Консультаційно-експертної ради та положення про неї затверджує Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку. Ця комісія звертається до суду з позовами (заявами) у зв'язку з порушеннями законодавства України про цінні папери.

Основні завдання Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку:

- формування та забезпечення реалізації єдиної державної політики щодо розвитку та функціонування ринку цінних паперів та їх похідних в Україні;
- сприяння адаптації національного ринку цінних паперів до міжнародних стандартів;
- координація діяльності державних органів з питань функціонування в Україні ринку цінних паперів та їх похідних;
- здійснення державного регулювання та контролю за випуском і обігом цінних паперів та їх похідних на території України, додержання законодавства в цій сфері;
- захист прав інвесторів шляхом вжиття заходів запобігання і припинення порушень законодавства на ринку цінних паперів, накладення санкцій за порушення законодавства в межах своїх повноважень;
- сприяння розвитку ринку цінних паперів;
- узагальнення практики застосування законодавства України з випуску та обігу цінних паперів в Україні, розробка пропозицій щодо його вдосконалення.

Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку відповідно до покладених на неї завдань:

- формулює вимоги до випуску (емісії) і обігу цінних паперів та їх похідних, інформації про випуск та розміщення цінних паперів, у тому числі іноземних емітентів (з урахуванням вимог валютного законодавства України), що випускають і розміщують цінні папери на території України;
- визначає порядок реєстрації випуску цінних паперів на території України;
- за погодженням з Національним банком України встановлює додаткові вимоги щодо випуску цінних паперів комерційними банками;
- визначає стандарти випуску (емісії) цінних паперів, що пропонуються для відкритого продажу, у тому числі іноземних емітентів, що випускають цінні папери на території України;
- видає дозволи на обіг цінних паперів українських емітентів за межами України;
- реєструє випуски цінних паперів та інформацію про випуск цінних паперів, у тому числі про цінні папери іноземних емітентів, які перебувають в обігу на території України;
- встановлює вимоги щодо допуску цінних паперів іноземних емітентів та їх обігу на території України;
- реєструє правила функціонування організаційно оформлених ринків цінних паперів;
- встановлює вимоги та умови відкритого продажу (розміщення) цінних паперів на території України;
- встановлює порядок і видає дозволи на здійснення діяльності з випуску та обігу цінних паперів, на депозитарну, реєстраційну, розрахунково-клірингову діяльність з цінними паперами та інші передбачені законодавством спеціальні дозволи (ліцензії) на окремі види професійної діяльності на ринку цінних паперів, а також анулює ці дозволи (ліцензії) у разі порушення вимог законодавства про цінні папери;
- встановлює порядок складання звітності учасників ринку цінних паперів відповідно до чинного законодавства України; за погодженням з Національним банком України визначає особливості отримання комерційними банками дозволу на депозитарну та розрахунково-клірингову діяльність;
- визначає за погодженням з Міністерством фінансів України, а щодо діяльності банків на ринку цінних паперів — також з

Національним банком України особливості ведення обліку операцій з цінними паперами;

- визначає порядок і здійснює державну реєстрацію фондових бірж та позабіржових торговельно-інформаційних систем, призначає державних представників на фондових біржах, у депозитаріях та торговельно-інформаційних системах;
- встановлює порядок і реєструє саморегульвні організації, що створюються особами, які здійснюють професійну діяльність на ринку цінних паперів;
- встановлює вимоги та стандарти щодо обов'язкового розкриття інформації емітентами та особами, які здійснюють професійну діяльність на ринку цінних паперів, забезпечує створення інформаційної бази даних про ринок цінних паперів відповідно до чинного законодавства;
- бере участь у розробці та вносить на розгляд у встановленому порядку проекти актів законодавства, що регулюють питання розвитку фондового ринку України, а також у підготовці відповідних проектів міжнародних договорів України, співпрацює з державними організаціями з питань, що входять у їх компетенцію;
- координує роботу з підготовки фахівців з питань фондового ринку, встановлює кваліфікаційні вимоги до осіб, які здійснюють професійну діяльність з цінними паперами, і здійснює сертифікацію фахівців;
- розробляє і організовує виконання заходів, спрямованих на запобігання порушень законодавства України про цінні папери, організовує наукові дослідження з питань функціонування фондового ринку в Україні;
- інформує громадськість про свою діяльність і стан розвитку ринку цінних паперів.

Комісія при виконанні покладених на неї завдань взаємодіє з іншими центральними органами виконавчої влади, відповідними органами Автономної Республіки Крим, місцевими органами виконавчої влади і органами самоврядування.

Важливим кроком для процесу інтеграції українського ринку цінних паперів у міжнародні ринки капіталів став вступ Комісії з цінних паперів та фондового ринку у члени Міжнародної організації комісій з цінних паперів (МОКЦП) — впливової та авторитет-

ної міжнародної організації, яка координує діяльність на світовому ринку капіталів і об'єднує комісії з цінних паперів понад 80 країн світу.

Така важлива подія, як визнання України рівноправним учасником розбудови міжнародного ринку цінних паперів, стала можливою лише після здійснення Комісією великої попередньої роботи, що полягала насамперед у ретельному аналізі вимог, викладених у резолюціях МОКЦП, та у відповідності чинного законодавства України цим вимогам.

Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку входить до складу Комітету нових ринків і працює в Європейському регіональному Комітеті. Це відкриває перед Україною великі можливості з удосконалення законодавчої бази та регулювання відносин між учасниками фондового ринку, доведення законодавства України до відповідних стандартів, прийнятих більшістю країн світу.

Велика практична користь для Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від членства в МОКЦП полягає в безпосередньому доступі до бази даних цієї організації, можливості працювати з нормативними документами, що регулюють ринок цінних паперів у різних країнах світу, знайомитись зі світовим досвідом з цієї галузі та отримувати консультативну допомогу від найкомпетентніших спеціалістів МОКЦП.

Крім того, Комісія постійно вдосконалює законодавчо-нормативну базу ринку цінних паперів, особливо щодо регулювання професійної діяльності учасників фондового ринку, опрацьовує стандарти контрольно-ревізійних заходів на зазначеному ринку.

Останнім часом Комісією було підготовлено низку документів, зокрема зміни до Законів України “Про цінні папери та фондову біржу”, “Про акціонерні товариства”, “Про довірче управління майном” та ін.

Динамічна і ефективна діяльність Комісії сприятиме забезпеченню значного підвищення ролі фондового ринку в економіці країни.

9.4. Основи регулювання страхової діяльності

- *Функції і завдання Укрстрахнагляду*
- *Напрямки державного нагляду за страховою діяльністю*
- *Удосконалення державного нагляду за страхуванням*

Діючі моделі державного регулювання ринку страхування передбачають пошук оптимального співвідношення внутрішніх сил ринкового саморегулювання та безпосереднього впливу державних органів нагляду. В умовах перехідної економіки основний тягар припадає на державні органи нагляду за страховою діяльністю, адже в умовах нестабільного ринкового середовища, відсутності чітко окресленої стратегії розвитку та макроекономічної стабільності можливості ринкової саморегуляції доволі обмежені й не можуть реально забезпечувати потреби страхового захисту від наявних ризиків. При цьому важливою передумовою якісних зрушень у регулюванні страхового ринку є рівень підготовки кадрів, особливо фахівців андеррайтингу та аудиту.

Відповідальність страховика за соціально-економічні наслідки своєї діяльності зумовлює необхідність організації державного нагляду за страховою діяльністю та забезпечення захисту інтересів страхувальників.

Такий нагляд передбачає контроль за умовами створення страхових компаній, які включають:

- правові та фінансові вимоги до засновників та формування статутного фонду;
- вимоги до напрямків формування страхових резервів та використання вільних коштів;
- встановлення нормативів платоспроможності страховика за прийнятими зобов'язаннями.

Страховий ринок як частина фінансового ринку України є об'єктом державного регулювання та контролю з метою забезпечення його стабільності та ефективності функціонування.

До основних факторів, що визначають створення ринкових умов господарювання та посилення ролі регулівних процесів, належать такі:

- підвищення рівня конкуренції в суспільних відносинах;
- розширення видів ризикової діяльності;
- підвищення ступеня фінансових і підприємницьких ризиків;

- високий рівень політичних і правових ризиків;
- підвищення питомої ваги та різноманітності міжнародних зв'язків, що сприяє розширенню міжнародних ризиків.

Законом України “Про страхування” визначено єдиний орган державної виконавчої влади, що здійснює нагляд за страховою діяльністю — Комітет у справах нагляду за страховою діяльністю (Укрстрахнагляд).

Укрстрахнагляд є центральним органом державної виконавчої влади, що підпорядковується Кабінету Міністрів України.

Законом України “Про страхування” визначено такі основні функції Комітету:

- ведення єдиного державного реєстру страховиків (перестраховиків);
- видача ліцензій на здійснення страхової діяльності;
- контроль за платоспроможністю страховиків щодо виконання ними страхових зобов'язань перед страхувальниками;
- встановлення правил формування, розміщення та обліку страхових резервів;
- розробка нормативних і методичних документів з питань страхової діяльності, що віднесена цим Законом до компетенції Комітету;
- узагальнення практики страхової діяльності, розробка і подання у встановленому порядку пропозицій щодо розвитку й удосконалення законодавства України про страхову діяльність;
- участь у здійсненні заходів, спрямованих на підвищення кваліфікації кадрів для страхової діяльності.

У межах цих основних функцій Укрстрахнагляд виконує такі конкретні завдання:

- видає ліцензії страховикам на право здійснення страхової діяльності;
- перевіряє дотримання страховиками правил страхування щодо окремих видів страхування і перестраховування, передбачених ліцензіями;
- перевіряє правильність застосування страховиками законодавства України про страхову діяльність і достовірність їх звітності;
- здійснює методичне забезпечення (згідно зі своєю компетенцією) роботи страховиків;

- розробляє проекти актів законодавства з питань страхової діяльності та рекомендацій для захисту фінансових інтересів страховиків і страхувальників;
- приймає нормативні акти з питань страхової діяльності;
- здійснює контроль за платоспроможністю страховиків згідно зі страховими зобов'язаннями;
- забезпечує дослідницько-методологічну діяльність з питань страхової діяльності та підвищення ефективності державного страхового нагляду;
- встановлює правила формування і розміщення страхових резервів, а також (за погодженням з Мінфіном України та Мінстатом України) правила їх обліку та показників звітності;
- розробляє пропозиції щодо впровадження єдиних методологічних засад бухгалтерського обліку і звітності, а також форм статистичної звітності для страховиків;
- аналізує стан і тенденції розвитку страхової діяльності в Україні, узагальнює практичний досвід страховиків;
- організовує заходи щодо професійної підготовки та перепідготовки фахівців зі страхової діяльності, а також роботу круглих столів, нарад, семінарів, конференцій з питань страхової діяльності;
- налагоджує міжнародне співробітництво в галузі страхової діяльності, вивчає, узагальнює й поширює світовий досвід у цій справі, реалізує міжнародні договори України з питань страхування;
- виконує інформаційно-роз'яснювальну роботу через пресу, телебачення та інші засоби масової інформації з питань страхової діяльності;
- розглядає пропозиції та запити громадян з питань, що належать до його компетенції;
- здійснює управління майном, яке перебуває в загальнодержавній власності й належить підприємствам, установам і організаціям, що входять до сфери його управління.

Державний нагляд за страховою діяльністю здійснюється у трьох напрямках. Перший, початковий, напрямок припадає на етап подання документів на ліцензування. Усі підрозділи Комітету вивчають подані документи і висловлюють зауваження щодо них. Страховики згідно з цими зауваженнями усувають зазначені недо-

ліки. Особливу увагу Комітет приділяє правилам (умовам страхування, страховим продуктам), які розробляє страховик за видами страхування, на які має намір отримати ліцензію. При цьому Комітет звертає увагу на відповідність правил вимогам закону, а також на те, щоб окремі положення не призвели до можливих зловживань з боку страховиків щодо страхувальників. Крім того, контролюються розрахунки страхових тарифів, насамперед актуарні.

Другий напрямок — це аналіз звітності, яку щокварталу подають страховики. Комітет звертає особливу увагу на додержання умов платоспроможності, визначених законодавчими та нормативними актами, а також на розміщення страхових резервів на встановлених умовах.

Крім того, аналізуються розміри і причини заборгованості перед страхувальниками. За результатами аналізу формується план перевірок страховиків.

Третій напрямок — безпосередні перевірки на місці, які передбачають аналіз первинної бухгалтерської та фінансової документації, відповідність договорів страхування правилам, затвердженим при ліцензуванні та реєстрації, вивчення банківських документів. За результатами перевірок складаються відповідні акти, що є підставою для вжиття санкцій до страховиків.

Державне регулювання страхової діяльності здійснюється також у певних межах місцевими органами виконавчої влади. Але рішення цих органів мають обмежений діапазон дії. До компетенції місцевих органів влади входить розробка методичних рекомендацій щодо виконання на їх території експерименту, спрямованого на страхування певного ризику, визначення специфічних особливостей муніципального страхування, видання нормативних актів щодо контролю страховиків, які здійснюють страхування за програмами, розробленими з ініціативи та під контролем місцевих органів влади.

Щоб страховий ринок функціонував стабільно, а страховики були спроможні виконувати свої зобов'язання перед страхувальниками, а також щоб була належна керованість та гарантованість страхового підприємництва, недостатньо вдосконалювати лише законодавство, що регулює страховий ринок. Необхідно розробляти і впроваджувати систему кодексів (торговельний, цивільний, господарський, податковий), послідовно вдосконалювати фінансове і банківське законодавство. Необхідно створити сукупність зако-

нодавчих актів, які б охоплювали всі сектори ринкової економіки, сприяли впорядкуванню взаємовідносин суб'єктів ринку на всіх фазах процесу відтворення.

Державне регулювання страхової діяльності зумовлює необхідність створення єдиного інформаційно-аналітичного центру, в якому повинні акумулюватися масиви даних з усього спектра фінансування страхового ринку.

До основних належать такі напрямки вдосконалення державного нагляду за страховою діяльністю:

- посилення ролі контролюючих органів у питаннях запобігання банкрутству страховиків та порушень виконання зобов'язань перед страхувальниками;
- впровадження обов'язкового аудиту страховиків;
- обґрунтованість створення, реорганізації та ліквідації страховиків;
- ведення спеціального аналізу, обліку та планування діяльності страховиків;
- здійснення реєстрації, обліку та сертифікації страхових посередників на основі міжнародних стандартів;
- посилення кадрового потенціалу страховиків та контролюючих органів;
- поліпшення взаємодії між страховими фірмами, банками та іншими суб'єктами фінансового ринку.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ

1. Регулівні функції Національного банку України з регулювання вексельного обігу.
2. Операції центральних банків з векселями.
3. Поняття переобліку векселів у межах ліміту.
4. Вимоги до вексельного обігу в Україні.
5. Мета державного регулювання ринку цінних паперів.
6. Форми державного регулювання ринку цінних паперів.
7. Напрямки діяльності Комісії з цінних паперів.
8. Правова діяльність Комісії з цінних паперів з метою вдосконалення регулювання ринку цінних паперів.
9. Умови ліцензування професійних учасників фондового ринку.

10. Типові порушення законодавства учасниками ринку цінних паперів.
11. Нагляд за умовами створення страховиків.
12. Фактори посилення регулівних процесів на страховому ринку.
13. Функції Укрстрахнагляду.
14. Завдання регулювання страхового ринку.
15. Напрямки нагляду за страховою діяльністю.
16. Напрямки вдосконалення регулювання страхового ринку.

ДОДАТКИ

Додаток 1

ЗРАЗКОВИЙ ДОГОВІР КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ (акцій з розстроченням платежів)

_____ (назва підприємства)

_____ (місце укладення Договору) _____ (число, місяць, рік — словами)

_____ (назва та місцезнаходження органу приватизації)

в особі _____, що
(посада, прізвище, ім'я та по батькові)

діє на підставі _____,
(назва документа)

надалі — Продавець, та _____
(назва та місцезнаходження

_____ відкритого акціонерного товариства)

яке зареєстроване _____,
(орган реєстрації, дата та реєстраційний номер)

в особі _____,
(посада, прізвище, ім'я та по батькові)

що діє на підставі _____,
(назва документа та дата укладення)

надалі — Покупець (надалі — Сторони), уклали цей Договір про таке:

1. Предмет Договору

1.1. Продавець продає, а Покупець купує акції відкритого акціонерного товариства (надалі — акції Товариства)

_____ ,
(повна назва акціонерного товариства, код ЄДРПОУ)
що розміщується за адресою: _____, на підставі плану приватизації _____,
(повна назва підприємства)

затвердженого наказом _____
(повна назва органу приватизації)

від “___” _____ 200_ р. № _____, на користь працівників Товариства та прирівняних до них осіб (надалі — Працівники) і зобов’язується оплатити їх вартість у порядку і на умовах, передбачених цим Договором.

1.2. Вид акцій: прості іменні.

1.3. Кількість акцій: _____ (_____) шт.,
(цифрами) (словами)
що становить _____ відсотків від статутного фонду Товариства.

1.4. Номінальна вартість однієї акції становить _____
(цифрами)
(_____) гривень.
(словами)

1.5. Ціна акцій Товариства, що є предметом купівлі-продажу за цим Договором, визначається як добуток кількості акцій, які продаються за цим Договором, та номінальної вартості однієї акції і становить _____ (_____) гривень.
(сума цифрами і словами)

Якщо на момент здійснення чергового платежу відбулося збільшення статутного фонду Товариства у зв’язку зі зміною вартості майна Товариства, то несплачені акції Товариства викупуються за ціною, що визначена з урахуванням таких змін.

2. Передання акцій Товариства та право власності

Право власності на акції Товариства переходить до Працівників з моменту підписання Сторонами цього Договору. Право власності підтверджується відповідним записом у реєстрі власників іменних цінних паперів.

3. Порядок розрахунків

3.1. Товариство зобов’язане в порядку, передбаченому цим Договором, сплатити _____ (_____) _____
(сума цифрами та словами)

гривень за акції Товариства протягом _____ місяців з дня укладення цього Договору. Якщо на момент здійснення чергового платежу відбулося збільшення статутного фонду Товариства у зв’язку зі зміною вартості майна Товариства, то несплачені акції Товариства викупуються за ціною, що визначена з урахуванням таких змін.

3.2. Засобом платежу за акції Товариства є грошові кошти. Працівники мають право використовувати власні та запозичені грошові кошти.

3.3. Акції вартістю _____ (_____) гривень
(сума цифрами та словами)

передаються на виплату строком на _____ років з моменту укладення цього Договору (але не більше 5 років) за грошові кошти Працівників з урахуванням зміни цін на момент розрахунків, і вартість цих акцій сплачується Працівниками в такі терміни та в таких обсягах:

3.3.1. ____ відсотків належної до сплати суми перераховуються Покупцем не пізніше 12 місяців від дати укладення цього Договору, тобто не пізніше “__” _____ 200_ року, з урахуванням індексу інфляції за зазначений період. Індекс інфляції визначається згідно з офіційним повідомленням Державного комітету статистики України.

3.3.2. ____ відсотків належної до сплати суми перераховуються Покупцем не пізніше 24 місяців від дати підписання цього Договору, тобто не пізніше “__” _____ 200_ року, з урахуванням індексу інфляції за зазначений період. Індекс інфляції визначається згідно з офіційним повідомленням Державного комітету статистики України.

3.3.3. ____ відсотків належної до сплати суми перераховуються Покупцем не пізніше 36 місяців від дати підписання цього Договору, тобто не пізніше “__” _____ 200_ року, з урахуванням індексу інфляції за зазначений період. Індекс інфляції визначається згідно з офіційним повідомленням Державного комітету статистики України.

3.3.4. ____ відсотків належної до сплати суми перераховуються Покупцем не пізніше 48 місяців від дати підписання цього Договору, тобто не пізніше “__” _____ 200_ року, з урахуванням індексу інфляції за зазначений період. Індекс інфляції визначається згідно з офіційним повідомленням Державного комітету статистики України.

3.3.5. ____ відсотків належної до сплати суми перераховуються Покупцем не пізніше 60 місяців від дати підписання цього Договору, тобто не пізніше “__” _____ 200_ року, з урахуванням індексу інфляції за зазначений період. Індекс інфляції визначається згідно з офіційним повідомленням Державного комітету статистики України.

4. Обов'язки Сторін

4.1. Кожна сторона зобов'язується виконувати обов'язки, покладені на неї цим Договором, та сприяти іншій стороні у виконанні її обов'язків.

4.2. Сторони несуть майнову відповідальність за невиконання або неналежне виконання умов цього Договору згідно з чинним законодавством України.

5. Обов'язки Покупця

5.1. Розподілити акції Товариства серед Працівників відповідно до порядку, затвердженого загальними зборами (зборами уповноважених).

5.2. У встановлені цим Договором терміни сплатити в повному обсязі ціну продажу акцій Товариства.

5.3. Повідомити орган приватизації про розподіл акцій Товариства серед Працівників Товариства, а також надавати інші документи про виконання умов цього Договору.

6. Обов'язки органу приватизації

Повідомляти Покупця про несвоєчасне внесення платежів за акції Товариства.

7. Відповідальність Покупця

7.1. У разі порушення термінів оплати вартості акцій Товариства, визначених у п. 3.3 цього Договору, Товариство сплачує органу приватизації пеню в розмірі ___ відсотків від несплаченої суми за кожний день прострочення.

7.2. Орган приватизації має право у порядку, встановленому чинним законодавством України, розірвати Договір у разі, якщо Покупець не вніс черговий платіж у встановлений згідно з п. 3.3 цього Договору термін.

7.3. У разі невиконання або неналежного виконання Покупцем обов'язків, покладених на нього цим Договором, Покупець відшкодовує органу приватизації або Працівникам збитки, завдані внаслідок порушення умов цього Договору.

8. Додаткові умови

8.1. Відступлення прав та обов'язків за цим Договором третім особам здійснюється за згодою Сторін.

8.2. Усі спори, що виникають при виконанні умов цього Договору або у зв'язку з тлумаченням його пунктів, вирішуються шляхом переговорів.

8.3. Якщо Сторони протягом 20 днів не досягли домовленості, то спір передається на розгляд судових органів у порядку, встановленому чинним законодавством.

8.4. Усі витрати, пов'язані з укладенням цього Договору та виконанням його умов, несе Покупець.

9. Зміни умов Договору та його розірвання

9.1. Зміна умов Договору або внесення доповнень до нього можливі тільки за згодою Сторін.

9.2. Усі зміни та доповнення до Договору здійснюються тільки в письмовій формі.

9.3. У разі невиконання однією зі сторін умов цього Договору він може бути розірваний за рішенням судових органів у порядку, передбаченому чинним законодавством України.

Договір складено в 4 примірниках, які мають рівнозначну юридичну силу.

Місце розташування, реквізити та підписи сторін

Орган приватизації

Покупець

(підпис представника)

(підпис представника)

ТИПОВИЙ ДОГОВІР
про грошові розрахунки за операціями з цінними паперами

_____ м. _____
_____ (далі — Банк)
(повна назва юридичної особи)

в особі _____,
(прізвище, ім'я та по батькові)
який діє на підставі статуту Банку _____
та ліцензії спеціалізованого розрахункового (клірингового)
банку № _____, виданої Національним банком України
“_____” _____ 200_ р., та взятий на облік Державною комісією
з цінних паперів та фондового ринку “_____” _____ 200_ р.
№ _____ з одного боку, і
(реєстраційний номер Банку, присвоєний Комісією)
_____ (далі — Депозитарій)
(повна назва юридичної особи)

в особі _____,
(прізвище, ім'я та по батькові)
що діє на підставі Статуту _____
та дозволу на здійснення професійної розрахунково-клірингової
діяльності за операціями щодо цінних паперів № _____, виданого
Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку
“_____” _____ 200_ р., з іншого боку (далі — Сторони), ук-
лали цей Договір про таке:

1. Предмет договору

Банк зобов'язується здійснювати грошові розрахунки за операціями щодо цінних паперів відповідно до умов цього договору, а Депозитарій зобов'язується здійснювати оплату наданих послуг.

2. Обов'язки Сторін

2.1. Банк зобов'язаний:

2.1.1. Відкрити Депозитарію поточний рахунок для обслуговування грошових розрахунків за операціями щодо цінних паперів у порядку, визначеному чинним законодавством.

2.1.2. При надходженні грошових коштів на поточний рахунок Депозитарію протягом дня засобами електронного зв'язку надіслати Депозитарію інформаційне повідомлення про надходження грошових коштів.

2.1.3. Подавати до Депозитарію інформацію, що передбачена цим Договором або чинним законодавством як обов'язкова для подання, а саме:*...

2.1.4. При отриманні письмових розпоряджень Депозитарію протягом ___ дня(ів) здійснювати грошові розрахунки за операціями щодо цінних паперів, обслуговування яких здійснює Депозитарій, у порядку, передбаченому чинним законодавством України.

2.1.5. Протягом тижня інформувати Депозитарій про будь-які зміни своїх реквізитів.

2.1.6. Надавати Депозитарію повідомлення про стан грошових розрахунків за операціями щодо цінних паперів на його письмовий запит.

2.1.7. негайно повідомити кліринговий Депозитарій про зупинення дії ліцензії або відкликання ліцензії розрахункового банку.

2.2. Депозитарій зобов'язаний:

2.2.1. На підставі відомості сквитованих та затверджених розпоряджень на переказ цінних паперів та грошових коштів, сформованих відповідно до чинного законодавства Депозитарієм або фондовою біржею, надавати Банку повідомлення про потребу здійснення платежів за операціями щодо цінних паперів.

2.2.2. Оплачувати послуги Банку згідно з розцінками, умовами та термінами, передбаченими цим Договором та тарифами на послуги Банку, що наведені в додатку, який є невіддільною складовою цього Договору.

2.2.3. Протягом тижня:

після укладення Договору призначити уповноважених осіб, які мають право підпису розпоряджень Депозитарію, надавши картки зразків підписів цих осіб;

інформувати Банк про будь-які зміни своїх реквізитів;

подавати до Банку інформацію, що передбачена цим Договором або чинним законодавством як обов'язкова для подання.

* Визначається Сторонами відповідно до чинного законодавства.

2.3. Взаємні обов'язки Сторін:

2.3.1. Сторони зобов'язуються дотримуватися встановлених ними вимог щодо документального оформлення, стандартизації передання та захисту інформації від несанкціонованого доступу до електронних систем обміну даними.

2.3.2. Сторони зобов'язуються взаємоузгоджувати план дій щодо усунення наслідків екстремальних та непередбачених ситуацій (включаючи форс-мажорні обставини) у разі їх виникнення.

2.3.3. Не передавати повноваження за цим Договором іншій Стороні без взаємного погодження, крім випадків:

набуття чинності рішенням Комісії про накладення санкцій у вигляді зупинення чи анулювання дозволу на здійснення професійної розрахунково-клірингової діяльності за операціями щодо цінних паперів Депозитарію або зупинення дії ліцензії чи відкликання ліцензії Банку як спеціалізованого розрахункового (клірингового) банку;

ліквідації Банку чи Депозитарію;

інших випадків, прямо передбачених законодавством.

3. Вартість робіт та послуг. Розрахунки

3.1. Оплата послуг Банку включає:

абонентську плату, яка не залежить від обсягу наданих послуг; вартість послуг залежно від виду операцій відповідно до тарифів на послуги Банку за домовленістю сторін.

3.2. Абонентська плата вноситься Депозитарієм щокварталу (або щомісяця) до ____ числа першого місяця наступного кварталу (або наступного місяця).

3.3. Оплата вартості послуг Банку, що не входять в абонентську плату, здійснюється Депозитарієм щомісяця (або щокварталу) до ____ числа наступного місяця (або першого місяця наступного кварталу) згідно з рахунком-фактурою Банку. Депозитарій має здійснити оплату протягом ____ банківських днів після отримання рахунка-фактури.

3.4. При розірванні цього Договору Депозитарій зобов'язаний сплатити Банку повну вартість отриманих, але не сплачених послуг протягом ____ банківських днів.

4. Внесення доповнень до умов договору

Наведені в Договорі умови не є вичерпними, і Сторони мають право доповнювати цей Договір іншими умовами згідно з його предметом та відповідно до вимог чинного законодавства.

5. Виконання умов договору

5.1. Одностороння відмова Сторін від виконання Договору або зміна його умов, крім випадків, прямо передбачених у законодавстві, забороняється.

Зміни умов Договору або внесення доповнень до нього можливі лише за письмовою згодою сторін. Пропозиції щодо зміни чи доповнення до цього Договору вносяться в письмовій формі. Відповідь щодо таких пропозицій має бути доведена до іншої Сторони протягом 20 робочих днів після одержання пропозиції.

5.2. Покладення виконання зобов'язань Сторін за цим Договором на третіх осіб, крім випадків, зазначених у п. 2.3.3 цього Договору, забороняється.

5.3. Сторона, яка наперед знає, що не зможе виконати свої зобов'язання, повинна своєчасно повідомити про це іншу Сторону.

5.4. У разі невиконання Стороною обумовленого Договором зобов'язання або за наявності документально підтверджених обставин, що свідчать про подальше невиконання зобов'язань (у тому числі навмисне), Сторона, на яку покладено зустрічне виконання, має право:

- призупинити виконання свого зобов'язання;
- або відмовитися від виконання зустрічного зобов'язання в частині, що відповідає ненаданому виконанню;
- або відмовитися від виконання цього зобов'язання і вимагати відшкодування збитків.

6. Відповідальність Сторін

6.1. У разі невиконання чи неналежного виконання однією зі Сторін своїх зобов'язань, передбачених цим Договором або чинним законодавством, винна Сторона несе майнову відповідальність за заподіяні збитки. Відшкодуванню підлягають тільки реальні збитки.

6.2. Сторона, яка порушила зобов'язання відповідно до цього Договору, повинна усунути ці порушення в найкоротший термін.

6.3. Відсутність вини доводить Сторона, яка порушила Договір. Сторона визнається невинною, якщо доведе, що вжила всіх залежних від неї заходів для належного виконання Договору.

6.4. Сторона, яка порушила Договір при виконанні своїх зобов'язань, несе відповідальність, якщо не доведе, що належне виконання зобов'язання виявилось неможливим внаслідок впливу непереборної сили, тобто надзвичайних і невідворотних за цих умов подій: стихійного лиха, аварії, пожежі, масових порушень правопорядку, страйків, військових дій чи інших обставин, що виникли після підписання Договору, та не залежать від волевиявлення Сторін. Не є непереборною силою недотримання своїх обов'язків іншими контрагентами однієї зі Сторін чи відсутність у Сторони потрібних коштів.

6.5. Сторони не відповідають за наслідки набуття чинності нормативними актами, що прямо чи опосередковано забороняють зазначені в Договорі види діяльності або перешкоджають здійсненню Сторонами своїх зобов'язань за Договором.

6.6. У разі виникнення обставин непереборної сили термін виконання Сторонами зобов'язань за цим Договором переноситься на строк дії обставин непереборної сили та її наслідків. Строк скорочується або не продовжується, якщо одна Сторона доведе, що інша Сторона вийшла з-під впливу обставин непереборної сили чи її наслідків раніше часу припинення дії непереборної сили чи її наслідків.

6.7. У разі невиконання взаємних обов'язків Сторін, зазначених у п. 2.3.2 цього Договору, відповідальна за невиконання своїх обов'язків Сторона несе майнову відповідальність перед іншою Стороною.

6.8. Банк відповідальний:

за невиконання розпоряджень Депозитарію про грошові розрахунки за операціями щодо цінних паперів;

за помилки при здійсненні розрахунків за розпорядженнями Депозитарію про грошові розрахунки за операціями щодо цінних паперів — штраф у розмірі _____ відсотків від помилково не зарахованих грошових коштів.

6.9. Банк не відповідає перед Депозитарієм, якщо збитки є наслідком дій, вчинених відповідно до письмових розпоряджень Депозитарію.

6.10. За несвоєчасне виконання грошових зобов'язань Депозитарій зобов'язаний сплатити пеню в розмірі _____ від суми простроченого платежу за кожний день прострочення платежу. Загальна сума пені не може перевищувати суми, яка розраховується, виходячи з подвійної облікової ставки Національного банку України, що діяла в період, за який сплачується пеня.

6.11. Депозитарій не звільняється від відповідальності за неможливість виконання грошового зобов'язання.

Виплата штрафів або пені, що передбачені в цьому Договорі, не звільняє Сторони від виконання обов'язків за цим Договором.

7. Строк дії Договору

7. Цей Договір укладений на невизначений строк і набуває чинності з часу його підписання. Договір може бути розірваний за письмовою згодою Сторін або в судовому порядку.

8. Прикінцеві положення

8.1. Усі спори, що виникнуть у процесі виконання умов цього Договору або у зв'язку з тлумаченням його положень, розв'язуються шляхом переговорів. Якщо Сторони протягом 20 днів не досягли домовленості, то спір передається на розгляд арбітражного (третейського) суду в порядку, встановленому чинним законодавством.

8.2. Надання Банком інших послуг Депозитарію оформлюється додатковими договорами.

8.3. До Договору додаються та є його невіддільною складовою Тарифи на послуги Банку.

8.4. Договір укладений у двох примірниках, які мають однакову юридичну силу, по одному для кожної зі Сторін.

Місцезнаходження та банківські реквізити

ДЕПОЗИТАРІЙ

БАНК

(підпис)

(підпис)

Печатка

Печатка

**ТИПОВИЙ ДОГОВІР
купівлі-продажу пакета акцій
відкритого акціонерного товариства,
створеного у процесі приватизації,
за комерційним конкурсом**

місто _____ 200_ р.
_____ (далі — Продавець)
(назва органу приватизації)
в особі _____ ,
(посада, прізвище, ім'я та по батькові)
що діє на підставі _____ ,
(назва документа)
з однієї сторони, та _____ (далі — Покупець*)
(назва юридичної особи)
в особі _____ ,
(посада, прізвище, ім'я та по батькові)
що діє на підставі _____ , з іншої сторони,
(назва документа)
уклали цей договір купівлі-продажу (далі — Договір) про таке:

Предмет Договору

1. Продавець за підсумками конкурсу з продажу державного пакета акцій (протокол про визначення остаточного переможця № _____, затверджений органом приватизації від “_____” _____ 200_ р.), зобов'язується передати у власність Покупцю пакет акцій відкритого акціонерного товариства (далі — ВАТ) _____, що
(назва товариства)
розміщується за адресою: _____ ,
(адреса ВАТ)

а Покупець зобов'язується сплатити за вказаний пакет ціну продажу, прийняти цей пакет акцій і виконати умови, передбачені цим Договором.

* Якщо покупцем є фізична особа, вказуються такі дані: громадянство, прізвище, ім'я та по батькові, місце проживання, дані паспорта або документа, який посвідчує особу.

Об'єкт Договору

2. Об'єктом цього Договору є пакет акцій ВАТ у кількості _____ шт. номінальною вартістю _____ грн. (згідно з планом приватизації ВАТ, затвердженим наказом _____ від _____ (назва органу приватизації) за № _____), який за результатами конкурсу продано за _____ грн. (ціна продажу пакета акцій)

Порядок розрахунків

3. Покупець протягом 60 календарних днів з моменту нотаріального посвідчення цього Договору зобов'язаний сплатити _____ грн. (сума цифрами та словами) за придбаний пакет акцій.

4. Розрахунки за придбаний пакет акцій здійснюються так:

• власні кошти Покупця в сумі _____ грн. перераховуються у відповідності до платіжного доручення з рахунка Покупця _____ (номер розрахункового рахунка та назва банківської установи) на рахунок Продавця _____ (номер розрахункового рахунка та назва _____ банківської установи) ;

• кошти з приватизаційних депозитних рахунків (приватизаційні майнові сертифікати, що перебувають у готівковому обігу) на суму _____ грн. перераховуються відповідно до платіжного доручення з рахунка Покупця _____ (номер розрахункового рахунка _____ та назва банківської установи) на рахунок Продавця _____ (номер розрахункового рахунка _____ та назва банківської установи) ;

• компенсаційні сертифікати на суму _____ грн. перераховуються на підставі позабалансового платіжного доручення та дору-

чення Продавця з рахунка Покупця _____
(номер розрахункового рахунка

_____ та назва банківської установи)
на рахунок Продавця _____
(номер розрахункового рахунка

_____ та назва банківської установи)

5. Покупець не може використовувати як джерело оплати придбаного пакета акцій та виконання будь-яких зобов'язань за цим Договором кошти, що будуть отримані внаслідок діяльності ВАТ (прибуток, амортизаційні відрахування, оборотні фонди тощо), пакет акцій якого є об'єктом цього Договору.

Перехід права власності

6. Право власності на придбаний пакет акцій ВАТ переходить до Покупця з моменту повної сплати вартості пакета акцій.

Передача пакета акцій

7. Передача Покупцю пакета акцій здійснюється Продавцем протягом трьох робочих днів з моменту надходження коштів за пакет акцій на рахунок Продавця.

8. Передача пакета акцій Продавцем і прийняття цього пакета Покупцем засвідчується актом приймання-передавання пакета акцій ВАТ (далі — акт приймання-передавання), який підписується сторонами.

Зобов'язання сторін

9. Кожна сторона зобов'язується виконувати обов'язки, покладені на неї цим Договором, сприяти другій стороні у виконанні її обов'язків та має право вимагати від другої сторони виконання в належний спосіб її обов'язків.

10. Сторона, яка порушила зобов'язання, передбачені цим Договором, повинна усунути ці порушення.

Покупець

11. Покупець зобов'язаний у встановлений у пункті 3 цього Договору термін повністю сплатити вартість придбаного пакета

акцій та прийняти від Продавця придбаний пакет акцій за актом приймання-передавання.

12. Покупець зобов'язується виконати такі фіксовані умови курсу, визначені планом приватизації пакета акцій або бізнес-планом: _____

13. Покупець зобов'язаний надавати Продавцю за його запитом необхідні матеріали, відомості, документи щодо виконання умов цього Договору.

14. Покупець має право після повної сплати за пакет акцій вимагати від Продавця передати у встановлений термін зазначений пакет акцій ВАТ за актом приймання-передавання.

Продавець

15. Продавець зобов'язаний за актом приймання-передавання передати Покупцю пакет акцій протягом трьох робочих днів після надходження коштів за пакет акцій на рахунок Продавця.

16. Продавець має право вимагати від Покупця сплату за придбаний пакет акцій та прийняття Покупцем придбаного пакета акцій за актом приймання-передавання.

17. Продавець має право перевіряти дотримання фіксованих умов Договору шляхом як запитів до Покупця щодо виконання умов Договору, так і перевірок безпосередньо у відкритому акціонерному товаристві.

18. Продавець гарантує, що на момент укладення договору купівлі-продажу ВАТ не входить до переліку об'єктів, які не підлягають приватизації, а також, що пакет акцій не є проданим, переданим, заставленим, під арештом не перебуває, судових справ щодо нього немає.

Відповідальність покупця

19. Якщо протягом 60 днів з моменту укладення договору купівлі-продажу Покупець не сплатив вартість пакета акцій, зазначену в пункті 3 цього Договору, він сплачує на користь _____

_____ (назва органу приватизації, номер розрахункового рахунка

_____ та назва банківської установи)

неустойку в розмірі, що становить 20 % ціни продажу пакета акцій.

Неустойка сплачується протягом 20 календарних днів з моменту закінчення терміну сплати за пакет акцій.

У разі несплати неустойки у встановлений термін на її суму нараховується пеня в розмірі подвійної облікової ставки Національного банку України, яка діє у період, за який сплачується пеня.

Якщо внесена сума за придбаний пакет акцій менша від суми неустойки, сплаті підлягає різниця між сумою неустойки та внесеною сумою, а якщо вона перевищує суму неустойки, різниця повертається Продавцем Покупцю протягом 20 календарних днів з моменту закінчення терміну сплати за пакет акцій.

Рішення про результати комерційного конкурсу в цьому разі підлягає анулюванню, Договір підлягає розірванню.

20. Якщо Покупець не виконує передбачені фіксованими умовами конкурсу зобов'язання щодо збереження протягом визначеного терміну кількості робочих місць (за винятком скорочення, пов'язаного із санацією та реструктуризацією підприємства), він сплачує штраф у розмірі 12-кратної суми середньої заробітної плати кожного звільненого працівника на рахунок служби зайнятості за місцезнаходженням ВАТ.

21. Якщо Покупець не виконує зобов'язання щодо збереження профілю діяльності ВАТ протягом періоду, визначеного у фіксованих умовах комерційного конкурсу, він сплачує в Державний бюджет України штраф у розмірі 10 % вартості придбаного пакета акцій*.

22. У разі невиконання Покупцем умов цього Договору Продавець має право у встановленому законодавством порядку порушити питання про його розірвання та повернення пакета акцій у державну власність.

Відповідальність продавця

23. Продавець відповідальний за збереження майна ВАТ з моменту нотаріального посвідчення цього Договору до підписання акта приймання-передавання пакета акцій.

* Пункти 20, 21 включаються в Договір тоді, коли це передбачено фіксованими умовами конкурсу при продажу пакета акцій, що перевищує 26 %.

Особливі умови

24. Зобов'язання щодо виконання умов цього Договору зберігають свою дію для осіб, які придбають пакет акцій у разі його подальшого відчуження протягом терміну дії цих зобов'язань.

25. Якщо Покупець на момент підписання цього Договору не отримав згоди органу Антимонопольного комітету України на придбання пакета акцій ВАТ, зобов'язання за цим Договором між Покупцем та Продавцем виникають тільки після отримання Покупцем такої згоди.

26. Якщо орган Антимонопольного комітету України відмовляє Покупцю в отриманні зазначеної згоди, Договір підлягає розірванню за згодою сторін. Конкурсна гарантія (застава) у цьому разі повертається Продавцем Покупцю після розірвання Договору.

27. Якщо будь-які умови цього Договору стають незаконними через будь-які обставини, то це не впливає на чинність інших умов Договору.

Зміни умов Договору та його розірвання

28. Зміна умов Договору або внесення доповнень у нього можливі тільки за згодою сторін.

29. Усі зміни та доповнення до Договору здійснюються в письмовій формі з подальшим посвідченням таких змін та доповнень в органах нотаріату.

30. У разі невиконання однією зі сторін умов цього Договору він може бути розірваний на вимогу іншої сторони за рішенням суду або арбітражного суду з поверненням пакета акцій Продавцю за актом приймання-передавання протягом трьох робочих днів з моменту набрання законної сили рішенням суду, арбітражного суду.

Форс-мажорні обставини (непереборна сила)

31. Сторони звільняються від відповідальності щодо виконання умов Договору за виникнення форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили). Сторона, яка не може виконати умови Договору через форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили), повинна повідомити про це іншу сторону.

Вирішення спорів

32. Усі спори, що виникають при виконанні умов цього Договору або у зв'язку з тлумаченням його положень, вирішуються шля-

хом переговорів. Якщо сторони не досягли домовленості, то спір вирішується судом або арбітражним судом у встановленому порядку відповідно до їх компетенції.

Заключні положення

33. Усі витрати, пов'язані з укладенням цього Договору, його нотаріальним посвідченням та реєстрацією, покладаються на Покупця.

34. Цей Договір укладено у трьох примірниках, які мають однакову юридичну силу. Примірники зберігаються у Продавця, Покупця та в органі нотаріату, який посвідчив Договір.

35. Договір набирає чинності з моменту його нотаріального посвідчення.

Юридичні адреси та банківські реквізити сторін

ПРОДАВЕЦЬ

ПОКУПЕЦЬ

(підпис) М. П.

(підпис) М. П.

МАУП

АКТ
приймання-передавання пакета акцій
ВАТ “_____”

місто _____ “___” _____ 200_ р.
Ми, що підписалися: _____ ,
(назва органу приватизації)
що розміщується за адресою: _____ ,
(адреса органу приватизації)
в особі _____ ,
(представник органу приватизації)
що діє на підставі _____ (надалі — Продавець),
(назва документа)
з однієї сторони, та _____ ,
(назва покупця)
що розміщуються за адресою: _____ ,
(адреса покупця)
в особі _____ ,
(прізвище, ім'я та по батькові)
що діє на підставі _____ (надалі — Покупець),
(назва документа)
з другої сторони, уклали цей Акт про таке:
Відповідно до Договору купівлі-продажу від “___” _____ 200_ р.
№ _____ Продавець передає, а Покупець приймає у власність пакет
акцій відкритого акціонерного товариства _____
(назва ВАТ)
у кількості _____ шт. номінальною вартістю _____ грн
за одну акцію, який за результатами конкурсу продано за
_____ грн, що становить _____ %
(вартість продажу пакета акцій)
статутного фонду.

ПРОДАВЕЦЬ

ПОКУПЕЦЬ

(юридична адреса)

(юридична адреса)

та банківські реквізити)
За Продавця

та банківські реквізити)
За Покупця:

(підпис) М. П.

(підпис) М. П.

ДЕПОЗИТАРНИЙ ДОГОВІР

м. _____ (дата)

Національний банк України (далі — Депозитарій),
код МДО _____ в особі _____ ,

(посада) (прізвище, ім'я, по батькові)
що діє на підставі _____ від _____ 200_ р. № _____,
(назва документа)

з однієї сторони, та _____ ,
(повна назва юридичної особи)

код МДО _____ (далі — Зберігач), що здійснює діяльність
на підставі дозволу на здійснення депозитарної діяльності від
_____ 200_ р. № _____, виданого Національним банком
України, та ліцензії на здійснення професійної діяльності на ринку
цінних паперів — депозитарної діяльності зберігача цінних паперів
№ _____, виданої Державною комісією з цінних паперів
та фондового ринку від _____ 200_ р.,
в особі _____ ,

(прізвище, ім'я, по батькові)
що діє на підставі _____ від _____ 200_ р. № _____,
(назва документа)

з другої сторони (далі — Сторони), уклали цей Договір про таке:

1. Предмет договору

1.1. Зберігач доручас, а Депозитарій зобов'язується надавати Зберігачу послуги щодо:

відкриття і ведення рахунка в цінних паперах, зберігання на ньому ДЦП, обслуговування операцій на цьому рахунку, включаючи розрахунки за угодами щодо ДЦП, та обслуговування операцій емітента щодо випущених ним ДЦП на зазначених далі умовах відповідно до Положення про депозитарну діяльність Національного банку України, затвердженого постановою Правління Національного банку України від _____ 200_ р. № _____ (далі — Положення), інших нормативно-правових актів Національного банку України, Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Національного депозитарію України та законодавства України;

обслуговування запитів Зберігача, наданих засобами програмно-технологічного забезпечення Депозитарію, щодо ДЦП, які обліковуються на його рахунку в цінних паперах, та щодо ДЦП, які обліковуються на рахунках інших зберігачів, заблокованих на користь Зберігача або його депонентів.

2. Обов'язки та права Сторін

2.1. Депозитарій зобов'язаний:

відкрити Зберігачу рахунок у цінних паперах;

вести рахунок у цінних паперах Зберігача;

зберігати ДЦП, що обліковуються на рахунку в цінних паперах Зберігача;

обслуговувати операції на рахунку в цінних паперах Зберігача, включаючи розрахунки за угодами щодо ДЦП;

обслуговувати операції емітента щодо випущених ним ДЦП на рахунку в цінних паперах Зберігача;

обслуговувати розрахунки між Зберігачем і Державним казначейством України за результатами розміщення ДЦП та виплатами доходу та/або погашення ДЦП, здійснюючи взаємозалік грошових зобов'язань Зберігача та Державного казначейства України, якщо строки їх виконань збігаються;

здійснювати контроль за відповідністю кількості ДЦП, що належать Зберігачу та/або його депонентам банкам/нерезидентам, кількості, що визначається зберігачами в розпорядженнях на переказ ДЦП;

обслуговувати операції з ДЦП на рахунку в цінних паперах Зберігача відповідно до отриманих засобами програмно-технологічного забезпечення Депозитарію розпоряджень від Зберігача;

використовувати спеціальні засоби системи електронних платежів Національного банку України для обслуговування розрахунків Зберігача за угодами щодо ДЦП, які виконуються за принципом “поставка проти оплати”;

здійснювати облік ДЦП Зберігача на його рахунку в цінних паперах окремо від ДЦП, що належать депонентам Зберігача;

на письмовий запит Зберігача протягом трьох робочих днів після його отримання надавати в письмовому вигляді довідку про стан рахунка в цінних паперах Зберігача, довідку про операції з ДЦП Зберігача та депозитарний баланс Зберігача за формами,

визначеними Положенням. Ці документи засвідчуються підписом керівництва та відбитком печатки Національного банку України;

на запит Зберігача, наданий засобами програмно-технологічного забезпечення Депозитарію, надавати в електронному вигляді інформацію щодо ДЦП, які обліковуються на його рахунку в цінних паперах, та щодо ДЦП, які обліковуються на рахунках інших зберігачів, заблокованих на користь Зберігача або його депонентів;

не виконувати розпорядження Зберігача в разі порушення встановлених вимог щодо подання, заповнення та захисту електронних документів або якщо їх виконання суперечить законодавству України;

не надавати інформацію про ДЦП, що обліковуються в Депозитарії на рахунку Зберігача, без відповідних його розпоряджень, крім випадків, передбачених законодавством України;

подавати Зберігачу Положення та тарифи Депозитарію, що діють на час підписання цього Договору і надалі подавати йому зміни до них не пізніше як за 10 (десять) робочих днів до початку їх застосування.

2.2. Депозитарій має право:

обслуговувати операції з ДЦП на рахунку в цінних паперах Зберігача, включаючи розрахунки за угодами щодо ДЦП, відповідно до отриманих засобами програмно-технологічного забезпечення Депозитарію відомостей сквитованих розпоряджень організатора торгівлі за результатами укладених угод щодо ДЦП на торгах, які були ним проведені, або Національного банку України за результатами задоволених заявок на отримання кредитів під заставу ДЦП за механізмами рефінансування, що надаються банками засобами програмно-технологічного забезпечення “Кредитний тендер”;

надавати інформаційні та консультаційні послуги щодо умов обігу ДЦП та іншу інформацію, що потрібна Зберігачу для реалізації своїх прав та обов’язків;

удосконалювати та вводити в дію нове програмно-технологічне забезпечення;

отримувати на безоплатній основі інформацію від Зберігача про стан його рахунка в цінних паперах;

надавати в письмовій формі розпорядження Зберігачу щодо усунення недоліків депозитарного обліку ДЦП;

встановлювати технологічні перерви протягом операційного дня Депозитарію.

Депозитарій приймає рішення про блокування рахунка в цінних паперах Зберігача в разі:

призупинення діяльності Зберігача;

за поданням правоохоронних органів відповідно до законодавства;

анулювання Національним банком України або Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку дозволу (ліцензії) на здійснення депозитарної діяльності зберігача цінних паперів;

наявності фактів невиконання Зберігачем зобов'язань за ДЦП перед своїми депонентами;

систематичних порушень вимог законодавства України, у тому числі тих, що регламентують порядок депозитарної діяльності з цінними паперами, вимог захисту інформації, невиконання розпоряджень Депозитарію, а також ненадання інформації на його запит.

2.3. Зберігач зобов'язаний:

дотримуватися вимог Положення щодо взаємовідносин з Депозитарієм;

дотримуватися порядку отримання, обліку, передавання, використання та зберігання засобів криптозахисту Національного банку України та виконання правил інформаційної безпеки відповідно до нормативно-правових актів Національного банку України з питань організації захисту електронних банківських документів в установах, яким надано право доступу до інформаційно-обчислювальної мережі Національного банку України та інших вимог, визначених законодавством України;

оплачувати послуги Депозитарію згідно з розцінками, умовами та строками, передбаченими цим договором та тарифами Депозитарію;

користуватися послугами спеціальних засобів системи електронних платежів Національного банку для здійснення грошових розрахунків за операціями з ДЦП;

дотримуватися технологічної дисципліни в інформаційно-обчислювальній мережі Національного банку України;

забезпечувати використання програмно-технологічних засобів Депозитарію згідно з його вимогами;

надавати Депозитарію інформацію та/або документи, що передбачені законодавством України, як обов'язкові для подання або потрібні йому для виконання функцій згідно з умовами цього Договору;

подавати обліковий реєстр власників ДЦП — депонентів-резидентів не пізніше трьох робочих днів після отримання відповідного запиту від Депозитарію, якщо інше не передбачено запитом;

виконувати всі вимоги захисту електронних депозитарних документів щодо технічних, програмних та організаційних засобів захисту інформації;

сплачувати Депозитарію передбачені діючими тарифами кошти за виконаний його фахівцями аналіз нестандартних ситуацій, що виникли з вини Зберігача.

2.4. Зберігач має право:

виконувати операції з ДЦП на рахунку в цінних паперах згідно із законодавством України;

отримувати інформаційні та консультаційні послуги щодо умов обігу ДЦП та іншу інформацію, потрібну Зберігачу для реалізації своїх прав та обов'язків;

отримувати на свій письмовий запит протягом трьох робочих днів після його надходження до Депозитарію довідку про стан рахунка в цінних паперах Зберігача, довідку про операції з ДЦП Зберігача та депозитарний баланс Зберігача в письмовому вигляді за формами, визначеними Положенням. Ці документи в разі потреби засвідчуються підписом керівництва та відбитком печатки Національного банку України;

отримувати на свій запит надану засобами програмно-технологічного забезпечення Депозитарію інформацію в електронному вигляді щодо ДЦП, які обліковуються на його рахунку в цінних паперах, та щодо ДЦП, які обліковуються на рахунках інших зберігачів, заблокованих на користь Зберігача або його депонентів.

3. Порядок розрахунків

3.1. Згідно з тарифами за послуги, що надаються Депозитарієм, затвердженими Національним банком України і які є невіддільною складовою цього Договору, Зберігач перераховує належні кошти на користь Депозитарію.

3.2. Щомісяця до 26 числа поточного місяця Депозитарій подає Зберігачу електронною поштою розрахунок оплати згідно з діючи-

ми тарифами за отримані послуги від Депозитарію, а також розрахунок оплати пені в разі її наявності.

Зберігач має оплатити зазначені послуги, а також пеню в разі її наявності не пізніше 1-го числа наступного місяця після отримання електронною поштою розрахунку цієї оплати. З метою підтвердження наданих Депозитарієм послуг Зберігачу, що перебуває за межами м. Києва, поштою надсилається акт, який засвідчується підписом керівництва Центральної розрахункової палати Національного банку України та відбитком печатки.

4. Відповідальність Сторін

4.1. У разі невиконання чи неналежного виконання Сторонами своїх зобов'язань, що передбачені Положенням, цим Договором та законодавством України, винна Сторона несе майнову відповідальність за завдані збитки.

4.2. Сторона, що порушила зобов'язання за цим Договором, має усунути ці порушення в найкоротший строк.

4.3. У разі виникнення форс-мажорних обставин, тобто дії непереборної сили, що не залежить від волі Сторін (стихійні лиха, погодні умови, пожежі, страйки, втручання органів державної влади тощо), Сторони звільняються від виконання своїх зобов'язань на час дії зазначених обставин і не відповідають за їх неналежне виконання.

4.4. Про настання форс-мажорних обставин обидві Сторони зобов'язуються інформувати одна одну негайно з часу, коли їм стало про це відомо.

4.5. Якщо форс-мажорні обставини триватимуть понад шість місяців, то кожна зі Сторін не повинна відшкодовувати другій Стороні можливі збитки.

4.6. За затримку оплати наданих послуг Зберігач сплачує Депозитарію пеню в розмірі _____ від суми простроченого платежу за кожний день прострочення, але не більше _____ облікової ставки Національного банку України, що діяла в період, за який сплачується пеня.

4.7. У разі прострочення оплати наданих послуг Зберігач сплачує Депозитарію суму боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення та 3 % річних з простроченої суми.

5. Строк дії Договору

5.1. Договір укладено на невизначений строк і набирає чинності з дня його підписання.

5.2. Зміни до Договору вносяться в письмовій формі за згодою обох Сторін.

6. Порядок вирішення спорів

6.1. Усі спори, що виникають при виконанні цього Договору, вирішуються шляхом переговорів. Якщо Сторони не досягли згоди зі спірних питань, то вони підлягають вирішенню в порядку, визначеному законодавством України.

6.2. У разі виникнення спорів з питань надання/отримання або змісту інформації, що міститься в електронних документах, Сторони можуть звернутися до управління захисту інформації Департаменту інформатизації Національного банку України для отримання інформаційно-арбітражних послуг.

7. Інші положення

7.1. Цей Договір укладено у двох примірниках, кожний з яких має однакову юридичну силу. Один з них передається Депозитарію, другий — Зберігачу.

7.2. Для вирішення всіх питань, пов'язаних з виконанням цього Договору, відповідальними представниками є:

від Депозитарію

(посада)	(прізвище, ім'я, по батькові)	(телефони)
----------	-------------------------------	------------

(посада)	(прізвище, ім'я, по батькові)	(телефони)
----------	-------------------------------	------------

від Зберігача

(посада)	(прізвище, ім'я, по батькові)	(телефони)
----------	-------------------------------	------------

(посада)	(прізвище, ім'я, по батькові)	(телефони)
----------	-------------------------------	------------

8. Реквізити Сторін

Місцезнаходження та банківські реквізити Депозитарію:
03028, м. Київ, просп. Науки, 7, р/р 46290993301 у Центральній
розрахунковій палаті Національного банку України, МФО
399023, код за ЄДРПОУ — 21684221.

Місцезнаходження та банківські реквізити Зберігача: _____
_____ номер аналітичного рахунка з отриман-
ня коштів за операціями з ДЦП;

_____ код ЄДРПОУ;

_____ ідентифікаційний код платника податків;

_____ ISEP, ідентифікатор банку в СЕП;

_____ HOST, ім'я вузла в системі електронної пошти Націо-
нального банку України, через який банк взаємодіятиме з Депози-
тарієм;

_____ назва розробника системи автоматизації банку.

Зберігач

М. П.

М. П.

МАУП

**ТИПОВИЙ ДОГОВІР
ПРО ОБСЛУГОВУВАННЯ ЕМІСІЇ ЦІННИХ ПАПЕРІВ**

“___” _____ 200_ р. № _____ м. _____

_____ (далі — Емітент),

_____ (повне найменування юридичної особи)

в особі _____ ,

_____ (прізвище, ім'я та по батькові)

що діє на підставі _____ ,

_____ (Статуту або Статуту та доручення,
або Статуту та договору-доручення)

з одного боку, і _____

_____ (повна назва юридичної особи)

(надалі — Депозитарій), що здійснює діяльність на підставі Дозволу на здійснення професійної депозитарної діяльності Депозитарію цінних паперів № _____, виданого Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку “___” _____ 200_ р., в особі _____ ,

_____ (прізвище, ім'я та по батькові)

що діє на підставі _____ ,

_____ (Статуту або Статуту та доручення,
або Статуту та договору-доручення)

з другого боку, уклали цей Договір про таке:

У разі укладення договору представником Емітента слід вказати також реквізити представника та назву, номер і дату видачі документа, що підтверджує повноваження представника (довіреність, договір доручення).

Копія документа, що підтверджує повноваження представника, долучається до цього Договору.

1. Предмет Договору

1.1. Емітент доручає, а Депозитарій зобов'язується надавати Емітенту послуги щодо обслуговування випуску цінних паперів Емітента: відкриття та ведення рахунка Емітента в цінних паперах та окремого рахунка щодо викуплених Емітентом цінних паперів

власного випуску, виконання операцій Емітента з випуском цінних паперів.

1.2. Предметом угоди можуть бути операції з надання послуг щодо виплати доходів за цінними паперами у вигляді цінних паперів та грошових коштів, переведення цінних паперів з документарної форми в бездокументарну на підставі розпоряджень Емітента та на викладених далі умовах — відповідно до Положення про депозитарну діяльність, затвердженого рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 26 травня 1998 р. № 61 та регламенту Депозитарію та чинного законодавства України.

2. Обов'язки Сторін

2.1. Депозитарій зобов'язаний:

а) відкрити Емітенту рахунок у цінних паперах протягом ____ (_____) робочих днів після подання Емітентом документів, які вимагає чинне законодавство України;

б) прийняти на зберігання оформлений глобальний сертифікат (тимчасовий глобальний сертифікат) випуску цінних паперів Емітента відповідно до Положення про депозитарну діяльність, регламенту Депозитарію та чинного законодавства України;

в) зберігати глобальний сертифікат (тимчасовий глобальний сертифікат) та обліковувати цінні папери, оформлені глобальним сертифікатом;

г) у разі додаткового випуску цінних паперів Емітента прийняти на зберігання тимчасовий глобальний сертифікат відповідно до Положення про депозитарну діяльність, регламенту Депозитарію та чинного законодавства України;

г) вести рахунок у цінних паперах Емітента шляхом виконання операцій згідно з порядком і в терміни, обумовлені регламентом Депозитарію, якщо здійснення цих операцій не суперечить чинному законодавству України;

д) відкрити Емітенту рахунок щодо викуплених ним цінних паперів;

е) відображати на рахунку в цінних паперах Емітента та Зберігача наслідки операцій емітента щодо випущених ним цінних паперів;

є) за запитом Емітента готувати та передавати йому:

виписку та/або довідку про стан рахунка в цінних паперах Емітента;

виписку та/або довідку за операціями за рахунком у цінних паперах Емітента за термін

_____ ;
(кількість днів (місяців, кварталів або інше))
у термін _____ (_____)
(словами)

_____ ;
(інші виписки та/або інформаційні довідки, звіти
згідно з Положенням про депозитарну діяльність)

ж) періодично готувати та передавати Емітенту:
у термін _____ виписку та/або
(щоденно (щомісячно, щоквартально або інше))
довідку про стан рахунка в цінних паперах Емітента;
у термін _____ виписку та/або
(щоденно (щомісячно, щоквартально або інше))

довідку за операціями за рахунком у цінних паперах Емітента
за період _____ ;
(кількість днів (місяців, кварталів або інше))
у термін _____
(щоденно (щомісячно, щоквартально або інше))

_____ ;
(інші виписки та/або інформаційні довідки, звіти
згідно з Положенням про депозитарну діяльність)

з) протягом _____ (_____) робочих днів після
(словами)

надходження розпорядження від Емітента складати та передавати Емітенту зведений обліковий реєстр рахунків власників цінних паперів, випущених у бездокументарній формі, у випадках, передбачених чинним законодавством України;

и) надати Емітенту тарифи та регламент Депозитарію, що діють на час підписання цього Договору, і в подальшому інформувати його про зміни та доповнення до Регламенту, тарифів Депозитарію в термін не менше _____ (_____)
(словами)

робочих днів до початку набрання сили цими змінами;

і) не приймати на зберігання глобальний сертифікат або тимчасовий глобальний сертифікат у разі недотримання вимог щодо оформлення цих сертифікатів та їх реквізитів відповідно до чинного законодавства України;

і) не виконувати жодних дій і не надавати жодної інформації про цінні папери Емітента або про Емітента без відповідних його розпоряджень, крім випадків, прямо передбачених законодавством України;

й) у разі заміни чи вилучення Емітентом глобального або тимчасового глобального сертифіката передати вилучений глобальний або тимчасовий глобальний сертифікат до архіву Депозитарію для подальшого його зберігання відповідно до вимог чинного законодавства України.

2.2. Депозитарій має право:

а) надавати інформаційні та консультаційні послуги щодо кон'юнктури ринку, умов обігу цінних паперів, іншу інформацію, що її потребує Емітент для реалізації ним своїх прав та обов'язків;

б) надавати послуги, пов'язані з переміщенням цінних паперів, якщо ці послуги відповідно до чинного законодавства України можуть надаватися Депозитарієм Емітенту.

2.3. Емітент зобов'язаний:

а) дотримуватися регламенту Депозитарію щодо відносин Емітента та Депозитарію;

б) оплачувати послуги Депозитарію згідно з розцінками, умовами та строками, передбаченими цим Договором та тарифами Депозитарію;

в) подавати Депозитарію інформацію та/або документи, передбачені законодавством як обов'язкові для подання або потрібні йому для виконання дій згідно з умовами цього Договору;

г) у термін не більше ____ (_____) робочих днів з моменту
(словами)

внесення відповідних змін до своїх реквізитів або документів, потрібних для відкриття та ведення рахунка в цінних паперах, подавати інформацію про ці зміни до Депозитарію;

г) у порядку, встановленому для Емітента, повідомляти Депозитарію про події щодо випущених Емітентом цінних паперів.

2.4. Емітент має право призначити керуючого або керуючих рахунком у цінних паперах.

3. Вартість робіт та послуг і розрахунки

3.1. Емітент оплачує послуги Депозитарію згідно з цим Договором відповідно до затверджених тарифів Депозитарію, які є не-

віддільною складовою цього Договору. Тарифи Депозитарію не повинні перевищувати максимального розміру, що встановлюється Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку за погодженням з Антимонопольним комітетом України.

3.2. Плата вноситься Емітентом _____
(щоквартально (щомісячно, щорічно))
до ____ (_____) — числа _____ .
(словами) (місяця (кварталу, року або інше))

4. Взаємні обов'язки Сторін

4.1. Кожна Сторона зобов'язується виконувати свої обов'язки в належний спосіб і сприяти іншій Стороні у їх виконанні.

4.2. Передання глобального або тимчасового глобального сертифіката випуску цінних паперів Емітента супроводжується складанням акта про приймання-передавання.

4.3. Обмін інформацією між Сторонами здійснюється шляхом _____ .

4.4. Сторони підтверджують достовірність підписів на розпорядженнях Емітента способом _____ .

5. Виконання умов Договору

5.1. Дані про випуски цінних паперів, суми доходів (дивіденди) щодо випуску цінних паперів та інші умови ведення рахунка в цінних паперах Емітента визначаються розпорядженнями Емітента та додатковими документами, на підставі яких було складено розпорядження.

5.2. Одностороння відмова Сторін від виконання Договору або одностороння зміна його умов забороняються.

5.3. Зміни умов Договору або внесення доповнень до нього можливі лише за письмовою згодою Сторін.

5.4. Порядок переведення цінних паперів з документарної форми в бездокументарну оформлюється додатком до цього Договору, який є невіддільною складовою цього Договору.

6. Відповідальність Сторін

6.1. У разі невиконання чи неналежного виконання однією зі Сторін своїх зобов'язань, передбачених Положенням про депозитарну діяльність, цим Договором або чинним законодавством Ук-

раїни, винна Сторона несе майнову відповідальність за завдані збитки.

6.2. Сторона, яка порушила зобов'язання, покладені на неї цим Договором, повинна усунути ці порушення в найкоротший строк.

6.3. Сторони відповідають за:

(перелік дій, за які відповідають Сторони)

6.4. Сторона, яка порушила Договір (крім випадку порушення п. 2.1 “в”) при виконанні своїх зобов'язань, відповідальна, якщо не доведе, що належне виконання зобов'язання виявилось неможливим через непереборну силу, тобто надзвичайні та невідворотні за даних умов події: стихійне лихо, аварія, пожежа, масові порушення правопорядку, страйки, воєнні дії, протиправні дії третіх осіб (крім дій працівників Сторони) чи інших обставин, що виникли після підписання Договору та не залежать від волевиявлення Сторін. Не є непереборною силою недодержання своїх обов'язків іншими контрагентами однієї зі Сторін чи відсутність у Сторони необхідних коштів.

6.5. За невиконання умов цього Договору винна Сторона відшкодовує іншій Стороні неустойку в розмірі

(вказати умови Договору та порядок розрахунків за невиконання

цих умов, розмір штрафу, порядок нарахування пені)

6.6. Прострочення платежу більш як на _____ (_____) днів
(словами)

вважається відмовою від виконання умов Договору, у зв'язку з чим винна Сторона крім пені повинна сплатити іншій Стороні штраф у розмірі _____ .

(словами)

6.7. Виплата пені або штрафу не звільняє обидві Сторони від виконання обов'язків за цим Договором.

7. Термін дії Договору. Умови розірвання Договору та закриття рахунка в цінних паперах

7.1. Цей Договір укладений на невизначений строк і набирає чинності з моменту його підписання.

7.2. Договір може бути розірваний тільки за відсутності на рахунку в цінних паперах Емітента цінних паперів з подальшим закриттям рахунка в цінних паперах Емітента в разі:

- а) анулювання випуску цінних паперів Емітента;
- б) визнання іншої сторони банкрутом та призначення органу, уповноваженого здійснювати розрахунки з кредиторами та дебіторами товариства;
- в) реорганізації іншої сторони шляхом злиття, приєднання, поділу, виокремлення чи перетворення;
- г) інших випадків, що затверджуються Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку.

8. Порядок вирішення спорів. Арбітраж

8.1. Усі спори, що виникатимуть у процесі виконання умов цього Договору, вирішуються шляхом переговорів або в порядку, встановленому чинним законодавством.

9. Заключні положення

9.1. Цей Договір укладений у двох примірниках, що мають однакову юридичну силу, по одному Емітенту та Депозитарію.

Місцезнаходження та банківські реквізити

ДЕПОЗИТАРІЙ:

ЕМІТЕНТ:

Повна назва _____

Повна назва _____

Код за ЄДРПОУ _____

Код за ЄДРПОУ _____

Місцезнаходження _____

Місцезнаходження _____

Банківські _____

Банківські _____

реквізити: _____

реквізити: _____

Телефон _____

Телефон _____

_____ (підпис)

_____ (підпис)

Печатка

Печатка

БРОКЕРСЬКА ЗАПИСКА

№

м. Київ

“ ___ ” _____ 200_ р.

Відповідно до угоди про брокерське обслуговування № _____ від “ ___ ” _____ 200_ р., _____ (далі — Клієнт), в особі _____, що діє на підставі _____, доручає брокерській конторі _____ (далі — Брокер), в особі _____, що діє на підставі _____, Брокер зобов’язується укласти на Українській фондовій біржі угоду з _____ такого цінного папера:

(купівлі-продажу)

1. Назва цінного папера _____ .
2. Емітент цінного папера _____ .
3. Номінал цінного папера _____ .
4. Одиниця (шт., грн.) _____ .

На таких умовах:

5. Тип наказу (відповідно до п. 9 Договору) _____ .
6. Кількість _____ . Мінімальна партія _____ .
7. Ціна цінного папера (у разі лімітного чи стоп-наказу) _____ .

(словами)

8. Особливі умови, застереження (відповідно до п. 10 Договору) _____ .

9. Умова доставки _____ .

10. Строк дії брокерської записки: з моменту підписання до _____ .

11. Клієнт зобов’язується сплатити винагороду Брокеру в розмірі _____ від фактичної суми операції.

12. Гарантії _____ .

13. Ціна цінного папера визначається Брокером на підставі біржових торгів, після чого визначається сума операції, розміри брокерської винагороди та реєстрації операції на Біржі.

14. За виконаною Брокером на підставі цієї записки операцією Клієнт набуває права власника цінного папера.

15. Інші умови: _____ .

Клієнт ознайомлений з відповідальністю за відмову від операції та з розміром штрафних санкцій на користь Біржі, Брокера та Брокера-контрагента.

**СВІДОЦТВО
про реєстрацію випуску цінних паперів**

Міністерство фінансів України засвідчує, що випуск _____
_____, який здійснюється
(назва цінного папера)

_____ (повна фірмова назва емітента)
на суму _____, у тому числі:
(сума емісії словами)
іменних _____ штук номіналом _____
(кількість словами) (номінал)
_____ на суму _____ ;
(словами) (сума словами)
на пред'явника _____ штук номіналом _____
(кількість словами)
_____ на суму _____ ;
(номінал словами) (сума словами)
привілейованих (для акцій) _____ штук
(кількість словами)
номіналом _____ на суму _____ ,
(номінал словами) (сума словами)
внесено до Реєстру випуску цінних паперів.

Реєстраційний № _____

Свідоцтво видане “___” _____ 200_ р.

М. П.

**ДОГОВІР
СТРАХУВАННЯ МАЙНА № _____**

м. _____ “___” _____ 200_ р.

(назва підприємства, організації, установи)
(надалі — Страховик) в особі _____

(посада, прізвище, ім'я, по батькові)
що діє на підставі _____,
з одного боку, та _____

(назва підприємства, організації, установи)
(надалі — Страхувальник) в особі _____

(посада, прізвище, ім'я, по батькові)
що діє на підставі _____,
з іншого боку, уклали цей Договір страхування майна № _____
(далі — Договір) про таке:

1. Предмет Договору

1.1. Предметом цього Договору є страхування Страховиком відповідно до Правил страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ № 10/2, затверджених Міністерством фінансів України 29.01.02, і Правил страхування майна № 20/2, затверджених Міністерством фінансів України 29.01.02 (далі за текстом — Правила страхування), майна Страхувальника, визначеного Заявою Страхувальника (далі за текстом — Заява) (Додаток № 1 до цього Договору, що є його невіддільною складовою) (далі за текстом — Об'єкт договору страхування, скорочено — ОДС).

1.2. Договір страхування поширюється тільки на ОДС, на страхування якого Страхувальником була подана Заява і Страховиком видано Сертифікати договору страхування. Страховик на кожний окремий ОДС видає Страхувальнику відповідний Сертифікат договору страхування, який визначає суттєві умови Договору страхування стосовно кожного окремого ОДС, у тому числі термін дії умов Договору страхування стосовно цього ОДС, який починається не раніше ___ годин дня, наступного за днем зарахування

Страхового платежу на рахунок Страхувальника. Зазначені Сертифікати є Додатками та невіддільною складовою цього Договору.

1.2.1. Разом із Заявою Страхувальник подає довідку про ОДС — рухоме або нерухоме майно.

2. Страхові випадки

2.1. Страховими випадками можуть бути пошкодження або знищення ОДС внаслідок:

2.1.1. пожежі;

2.1.2. влучення блискавки;

2.1.3. вибуху газу;

2.1.4. падіння пілотованих літаючих апаратів або їх уламків;

2.1.5. стихійних явищ (смерч, ураган, буря, тайфун, сходження лавини, обвал, зсув, сель, повінь, паводок, злива, градобій, землетрус);

2.1.6. затоплення (у результаті аварії комунальних систем);

2.1.7. протиправних дій третіх осіб (“крадіжка”, “грабіж”, “розбій”, “умисне знищення або пошкодження майна”).

2.2. У Сертифікатах договору страхування визначаються застраховані страхові випадки з перелічених у п. 2.1.

2.2.1. Крадіжка визнається страховим випадком, коли особа-зловмисник створює доступ до застрахованих приміщень (або приміщень, у яких розташований ОДС), сейфів або сховищ шляхом використання підроблених ключів, відмичок або інших допоміжних засобів, а також фізичної сили, і при цьому залишає відповідні сліди проникнення, які можуть бути кваліфіковані як докази такого проникнення. При цьому одного факту зникнення недостатньо для доказу факту проникнення.

3. Страхова сума. Страховий тариф.

Страховий платіж. Франшиза

3.1. Розміри страхових сум, страхових тарифів та страхових платежів визначаються в Сертифікаті (Сертифікатах) договору страхування.

3.2. Страхувальник сплачує Страховику страховий платіж, визначений Сертифікатом (Сертифікатами) договору страхування, на підставі відповідного рахунка протягом 2 (двох) робочих днів від дати укладення цього Договору або у строки, передбачені Сертифікатом (Сертифікатами) до цього Договору .

3.3. Страхувальник сплачує додаткові страхові платежі в розмірі, визначеному в додатковому Сертифікаті (Сертифікатах) до цього Договору, протягом 2 (двох) робочих днів від дати підписання Сторонами відповідних додаткових Сертифікатів, згідно з п. 7.1. цього Договору.

3.4. Франшиза (частина збитку, що не підлягає відшкодуванню Страхувальнику) визначається в Сертифікаті договору страхування у відсотках до страхової суми.

4. Права та обов'язки Сторін

4.1. Страхувальник має право:

4.1.1. у разі настання страхового випадку, визначеного в Сертифікаті договору страхування, одержати страхове відшкодування в межах страхової суми;

4.1.2. ініціювати внесення змін до умов цього Договору ;

4.1.3. ініціювати дострокове припинення цього Договору .

4.2. Страхувальник зобов'язаний:

4.2.1. до укладення цього Договору надати Страховику всі необхідні для його підготовки та укладення відомості про ОДС, а також інформацію про всі відомі йому обставини, що мають істотне значення для оцінки страхового ризику;

4.2.2. сплачувати страхові платежі в розмірах та в терміни, обумовлені в Сертифікаті (Сертифікатах) договору страхування;

4.2.3. використовувати ОДС за призначенням з дотриманням вимог протипожежної безпеки, умов зберігання та правил експлуатації;

4.2.4. вживати всіх необхідних заходів запобігання настанню страхових випадків, визначених у Сертифікаті (Сертифікатах) договору страхування, та зменшенню ступеня ризиків;

4.2.5. протягом 10 (десяти) робочих днів повідомити Страховика про зміни, що стали йому відомі стосовно обставин, повідомлених Страховику в Заяві при укладенні Договору страхування. Наприклад, зміна місцезнаходження ОДС, передання ОДС в оренду або під заставу, припинення, призупинення виробництва або суттєва зміна його характеру, перебудова або переоблаштування будівель або споруд, пошкодження або знищення майна незалежно від того, чи підлягають збитки відшкодуванню.

При цьому Страховик має право ініціювати внесення змін у цей Договір. У разі відмови Страхувальника прийняти такі зміни при

настанні страхового випадку Страховик має право відмовити у виплаті страхового відшкодування, якщо доведе, що настання страхового випадку було прямо чи побічно пов'язане зі зміною ступеня страхового ризику, у зв'язку з яким Страхувальник відмовився внести зміни в цей Договір;

4.2.6. надати можливість Страховику, якщо останній вважає це за доцільне, здійснити експертизу стану протипожежної безпеки, умов зберігання та експлуатації ОДС;

4.2.7. при настанні страхового випадку:

4.2.7.1. протягом 24 (двадцяти чотирьох) годин з моменту настання страхового випадку, не враховуючи святкові, неробочі та вихідні дні, повідомити за телефоном, зазначеним у Сертифікаті договору страхування, Страховика про настання страхового випадку й отримати інструкції щодо отримання форми повідомлення про страховий випадок і його заповнення;

4.2.7.2. протягом 48 (сорока восьми) годин з моменту настання страхового випадку, не враховуючи святкові, неробочі та вихідні дні, надіслати факсом, поштою, телеграфом або електронною поштою Страховику в належний спосіб оформлене повідомлення про страховий випадок;

4.2.7.3. негайно сповістити про страховий випадок компетентні органи, вимагати від них оформлення та надання документів щодо встановлення факту, причин та наслідків страхового випадку. Компетентними органами вважаються такі: при пожежі — органи державного пожежного нагляду, при стихійному лиху — органи державної метеослужби;

4.2.7.4. вжити заходів щодо запобігання та зменшення збитків, завданих внаслідок настання страхового випадку;

4.2.7.5. зберегти пошкоджений ОДС або його частину, що залишилась непошкодженою, і надати представнику Страховика можливість оглядати, обстежувати пошкоджений ОДС, розслідувати причини страхового випадку та визначати розмір збитку;

4.2.7.6. для отримання страхового відшкодування протягом 30 (тридцяти) календарних днів подати Страховику письмову Заяву про сплату страхового відшкодування із зазначенням обставин страхового випадку і розміру збитків, а також документи, які підтверджують факт настання страхового випадку та розмір збитків. За неможливості подати Заяву про сплату страхового

відшкодування у встановлений у цьому пункті термін письмово повідомити про причини неподання такої заяви;

4.2.7.7. у разі виявлення осіб, винних у спричиненні збитків, передати представнику Страховика всі документи, що підтверджують його право вимоги до осіб, винних у спричиненні збитків.

4.3. Страховик має право:

4.3.1. перевіряти надану Страхувальником інформацію стосовно стану та вартості ОДС, а також перевіряти умови його експлуатації та зберігання протягом дії цього Договору;

4.3.2. у разі настання страхового випадку брати участь в огляді та оцінюванні пошкодженого ОДС;

4.3.3. самостійно з'ясувати причини та обставини страхового випадку;

4.3.4. ініціювати дострокове припинення цього Договору;

4.3.5. відстрочити, відмовити або частково відмовити у виплаті страхового відшкодування (його відповідної частини), якщо Страхувальник:

4.3.5.1. не повідомив Страховика протягом 48 (сорока восьми) годин про настання страхового випадку або створив перешкоди у визначенні обставин страхового випадку;

4.3.5.2. умисно надав недостовірні відомості про ОДС;

4.3.5.3. не надав протягом 30 (тридцяти) календарних днів від дати настання страхового випадку в належний спосіб оформлену Заяву про сплату страхового відшкодування або в письмовій формі не повідомив про причини неподання цієї заяви;

4.3.5.4. не надав документи, що підтверджують факт настання страхового випадку та розмір збитків;

4.3.5.5. не повідомив Страховика в термін, обумовлений в п. 4.2.5, про зміни обставин, повідомлених ним у заяві;

4.3.5.6. повністю або у відповідній частині отримав відшкодування спричинених збитків від особи, винної у їх скоєнні, або від іншої особи;

4.3.5.7. здійснив навмисні дії, спрямовані на настання страхового випадку;

4.3.5.8. не здійснив заходів, що забезпечують набуття Страховиком права вимоги до особи, винної в настанні страхового випадку, якщо таку особу було встановлено;

4.3.5.9. в інших випадках, передбачених Правилами страхування або чинним законодавством;

4.3.6. якщо про обставини, визначені пунктом 4.3.5, Страховику стало відомо після виплати страхового відшкодування, він має право вимагати від Страхувальника повернення сплаченого страхового відшкодування.

4.4. Страховик зобов'язаний:

4.4.1. разом з підписаним Договором страхування надати Страхувальнику в належний спосіб оформлений Сертифікат договору страхування та рахунок;

4.4.2. протягом 10 (десяти) робочих днів, як тільки стане відомо про настання страхового випадку, вжити заходів для здійснення за власний рахунок експертизи з метою визначення розміру збитків та складення Страхового акта. Висновки експертизи мають бути повідомлені Страхувальнику протягом 5 (п'яти) робочих днів з моменту їх отримання.

4.4.3. у термін не пізніше 10 (десяти) робочих днів після отримання від Страхувальника всіх необхідних документів, що підтверджують факт настання страхового випадку та розмір збитків, скласти Страховий акт або прийняти рішення про відмову, часткову відмову або відстрочення, якщо не надано всіх документів, у виплаті страхового відшкодування. У разі відмови, часткової відмови або відстрочення у виплаті страхового відшкодування в такий самий термін письмово повідомити про це Страхувальника з мотивованим обґрунтуванням причин відмови, часткової відмови або відстрочення;

4.4.4. протягом 10 (десяти) робочих днів від дати складення Страхового акта виплатити страхове відшкодування;

4.4.5. тримати в таємниці відомості про Страхувальника і його майновий стан, за винятком випадків, передбачених законодавством України.

5. Визначення розміру страхового відшкодування і порядок виплати страхового відшкодування

5.1. Виплата страхового відшкодування здійснюється Страховиком відповідно до цього Договору, Правил страхування та законодавства України на підставі заяви Страхувальника та Страхового акта.

5.2. Страхове відшкодування підлягає виплаті після того, як повністю буде встановлено причини та розмір збитків, але не пізніше як через 10 (десять) календарних днів після складення Страхового акта.

5.3. Розмір страхового відшкодування визначається виходячи з фактичного розміру збитків, завданих застрахованому ОДС у результаті страхового випадку, на підставі даних огляду та відновної (дійсної) вартості пошкодженого та/або знищеного ОДС на дату укладення цього Договору, а також інших документів, зазначених у цій статті, що підтверджують розмір заподіяного збитку. Розмір страхового відшкодування не може перевищувати розміру страхової суми за кожним ризиком на кожний застрахований ОДС.

Якщо страхова сума становить певну частку дійсної вартості застрахованого ОДС, то страхове відшкодування виплачується в такій же частці від розміру прямих збитків, що виникли через настання страхового випадку.

5.4. Сплата страхового відшкодування здійснюється Страховиком на підставі таких документів:

- заяви Страхувальника із зазначенням обставин страхового випадку;
- страхового акта;
- протоколу огляду місця страхової події Страховиком або його представником;
- акта незалежної експертизи, призначеної Страховиком, і висновку аварійних комісарів;
- документів компетентних органів, що підтверджують факт настання страхового випадку;
- підписаного не менше як двома посадовими особами Страхувальника (для юридичних осіб) переліку втраченого, знищеного та пошкодженого майна;
- відповідних бухгалтерських документів (виписок з інвентарних книг, рахунків і накладних, виписок з книг складського обліку тощо);
- документів, що підтверджують витрати на ремонт або відновлення пошкодженого ОДС, якщо такі витрати понесені;
- інших документів або відомостей на запит Страховика, що необхідні для з'ясування обставин страхового випадку та розміру збитків.

5.5. У разі настання страхового випадку, передбаченого п. 2.1.7, для складання Страхового акта та визначення страхового відшкодування Страхувальник повинен надати Страховику довідку чи постанову органів внутрішніх справ про порушення кримінальної

справи по факту “крадіжки”, “розбою”, “грабежу” або “навмисного пошкодження або знищення майна”, якщо за такими фактами порушувалася кримінальна справа, або довідку про звернення до таких органів, якщо справа не порушувалася, і акт, підписаний двома посадовими особами Страхувальника, в якому визначено розміри збитків, понесених Страхувальником.

5.6. Страхове відшкодування не виплачується за збитки, понесені в результаті пожежі, що виникла через влучення блискавки, якщо ризик “влучення блискавки” не був застрахований.

5.7. За цим Договором не підлягають відшкодуванню будь-які непрямі збитки, у тому числі втрачений дохід, моральна шкода тощо.

5.8. У разі виникнення спору між Сторонами щодо причин чи розміру збитків заінтересована Сторона може за власні кошти організувати та здійснити відповідну експертизу.

5.9. Рішення про відмову, часткову відмову або відстрочення у виплаті страхового відшкодування має бути прийняте не пізніше як через 15 (п’ятнадцять) календарних днів після того, як Страховиком будуть отримані всі необхідні документи та повністю встановлені причини і розмір збитків. Відмова у виплаті страхового відшкодування може бути оскаржена Страхувальником у судовому порядку.

5.10. Після виплати страхового відшкодування в разі настання страхового випадку страхова сума за Договором страхування зменшується на розмір виплаченого страхового відшкодування.

Фактичний розмір страхового відшкодування не може перевищувати розміру страхової суми.

5.11. Якщо Страхувальник вносить страхові платежі за Договором страхування частинами, то при виплаті страхового відшкодування Страховик утримує не внесену за цим Договором страхування частину страхового платежу або переносить термін виплати до її отримання.

6. Порядок припинення дії Договору

6.1. Дія Договору припиняється за згодою Сторін, а також у разі:

6.1.1. закінчення терміну дії, визначеного в Сертифікаті Договору страхування;

6.1.2. виконання Страховиком зобов'язань перед Страхувальником у повному обсязі;

6.1.3. ліквідації Страхувальника;

6.1.4. ліквідації Страховика в порядку, встановленому чинним законодавством України;

6.1.5. прийняття судового рішення про визнання цього Договору недійсним;

6.1.6. в інших випадках, передбачених чинним законодавством України.

6.2. Дія цього Договору страхування може бути достроково припинена на вимогу Страхувальника або Страховика.

Про намір достроково припинити дію цього Договору будь-яка Сторона зобов'язана повідомити іншу Сторону не пізніше як за 30 (тридцять) календарних днів до обумовленої дати припинення.

6.2.1. У разі дострокового припинення дії цього Договору за вимогою Страхувальника Страховик протягом 30 (тридцяти) календарних днів повертає йому сплачені страхові платежі за період, що залишився до закінчення дії Договору з вирахуванням сум виплаченого страхового відшкодування та витрат на ведення справи, у розмірі 30 (тридцять) відсотків страхового платежу. Якщо вимога Страхувальника обумовлена порушенням Страховиком умов Договору страхування, то останній повертає Страхувальнику сплачені ним страхові платежі повністю, якщо невиконання умов Договору буде підтверджене документально.

6.2.2. При достроковому припиненні дії цього Договору за вимогою Страховика Страхувальнику протягом 30 (тридцяти) календарних днів повертаються повністю сплачені ним страхові платежі. Якщо вимога Страховика обумовлена невиконанням Страхувальником умов Договору, то Страховик повертає Страхувальнику страхові платежі, сплачені під час дії цього Договору, з вирахуванням сум виплаченого страхового відшкодування та витрат на ведення справи в розмірі 30 (тридцяти) відсотків страхового платежу, якщо невиконання умов Договору буде підтверджене документально.

7. Відповідальність Сторін і вирішення спорів

7.1. У разі порушення своїх зобов'язань за цим Договором Сторони несуть відповідальність, визначену цим Договором та чинним

законодавством України. Порухенням зобов'язання є його невиконання або неналежне виконання, тобто виконання з порушенням умов, визначених змістом зобов'язання.

7.2. Сторони не відповідають за порушення своїх зобов'язань за цим Договором, якщо воно сталося не з їхньої вини. Сторона вважається невинною, якщо доведе, що вжила всіх залежних від неї заходів для належного виконання зобов'язання.

7.3. За несвоєчасне здійснення розрахунків винна Сторона сплачує іншій Стороні пеню в розмірі подвійної облікової ставки НБУ, яка діє на день виникнення заборгованості, від суми, що підлягає сплаті, за кожний день затримки та відшкодовує збитки, спричинені цим невиконанням. Сплата пені не звільняє від сплати основного боргу.

7.4. Усі спори, пов'язані з цим Договором, його укладенням або такі, що виникають при виконанні умов цього Договору, вирішуються шляхом переговорів між представниками Сторін. Якщо спір неможливо вирішити шляхом переговорів, він вирішується в судовому порядку за встановленою підвідомчістю та підсудністю такого спору в порядку, визначеному чинним законодавством України.

8. Строк дії Договору та інші умови

8.1. Цей Договір набирає чинності з моменту його підписання.

8.2. Після підписання цього Договору всі попередні переговори за ним, листування, попередні угоди та протоколи про наміри з питань, що стосуються цього Договору, втрачають юридичну силу.

8.3. Зміни в цей Договір можуть бути внесені за взаємною згодою Сторін, що оформлюється додатковою угодою до цього Договору.

8.4. Зміни та доповнення, додаткові угоди та додатки до цього Договору є його невіддільною складовою і мають юридичну силу в разі, якщо вони викладені в письмовій формі та підписані уповноваженими на те представниками Сторін.

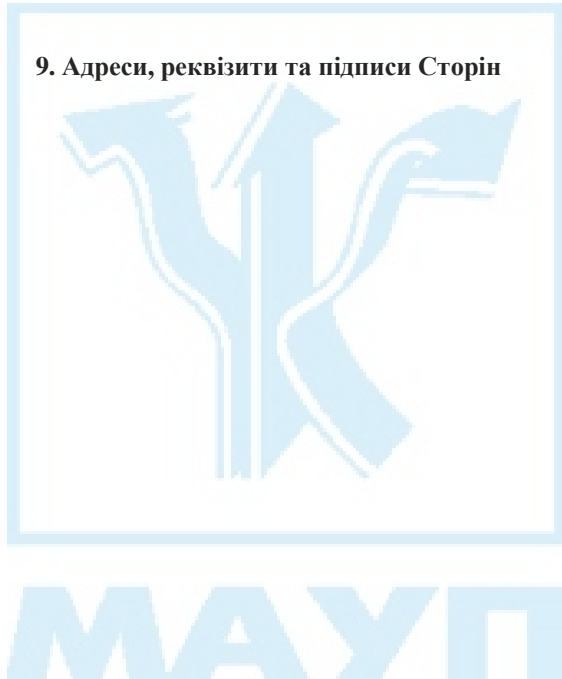
8.5. Усі повідомлення за цим Договором вважатимуться виконаними в належний спосіб у разі, якщо вони здійснені в письмовій формі та надіслані рекомендованим листом, кур'єром, телеграфом або вручені особисто за зазначеними адресами Сторін. Датою отримання таких повідомлень вважається дата їх особистого вручення або дата поштового штемпеля відділу зв'язку одержувача.

8.6. До Страховика переходить право вимоги в межах виплаченого страхового відшкодування, яке Страхувальник згідно з законом має до фізичної або юридичної особи за спричинені збитки.

8.7. Усі правовідносини, що виникають у зв'язку з виконанням умов цього Договору і не врегульовані ним, регламентуються нормами чинного законодавства України.

8.8. Цей Договір складений українською мовою, на __ сторінках у _____ примірниках, кожний з яких має однакову юридичну силу.

9. Адреси, реквізити та підписи Сторін

ДОГОВІР
добровільного страхування майна юридичної особи

“___” _____ р.

Страхове товариство (далі — Страховик) в особі _____

_____ ,
(посада; прізвище, ім'я та по батькові)

що діє на підставі _____, з одного боку, та

_____ ,
(назва підприємства, організації, її підпорядкованість,

_____ ,
місцезнаходження)

(далі — Страхувальник) в особі _____

_____ ,
(прізвище, ім'я та по батькові)

що діє на підставі _____ ,
з другого боку, керуючись Правилами добровільного страхування
майна страхового товариства _____

_____ ,
уклали цей Договір страхування майна, яке належить
Страхувальнику, строком з “___” _____ р.
по “___” _____ р.

1. За цим Договором страхове товариство _____ зобов'язується виплатити Страхувальникові суму або відшкодувати завданий збиток за втрату чи пошкодження майна внаслідок випадків, передбачених Правилами добровільного страхування майна, а саме: стихійного лиха, зокрема пожеж, вибухів, морозів, снігопадів, затоплення, обвалу, зсувів, удару блискавки, землетрусу, осідання ґрунту, бурі, зливи, граду, припинення подання електроенергії, спричинене пожежею, стихійним лихом та аваріями, дії ґрунтових вод, проникнення води із сусіднього приміщення, аварії, зокрема системи опалення, водопровідних і каналізаційних мереж тощо.

2. Об'єкти страхування зазначені в довідці (додаток № 1 до Правил добровільного страхування майна), що є невіддільною складовою цього Договору.

Види застрахованого майна	Розмір страхування майна, %	Страхова сума, тис. грн.	Ставка страхового платежу, % страхової суми	Сума страхового платежу, грн.
Основні засоби незавершеного будівництва, устаткування				
Інші товарно-матеріальні цінності				
Разом		_____ (сума цифрами)		_____ (сума цифрами)

Страхова сума _____
(сума словами)

Страховий платіж _____
(сума словами)

3. Договір набирає чинності з дня списання суми страхового платежу за Договором з рахунка Страхувальника на рахунок Страховика. У разі перерахування Страхувальником страхових платежів частинами збитки, завдані йому внаслідок страхового випадку, відшкодовуватимуться пропорційно до перелічених платежів.

4. Матеріали про страховий випадок розглядаються і приймаються рішення про виплату або відмову у виплаті страхових сум та страхового відшкодування не пізніше як через 30 днів з дня складання акта про загибель (пошкодження) майна.

Страхові суми або страхове відшкодування виплачується на підставі заяви Страхувальника за умови своєчасного подання ним в належний спосіб оформлених документів, пов'язаних зі страховим випадком, і страхового акта в _____ термін після прийняття Страховиком рішення про страхове відшкодування.

5. Після того як Страхувальник отримав відшкодування збитків, до Страховика переходить право на позов до юридичної або фізичної особи, винної в заподіяних збитках; при цьому Страхувальник зобов'язаний передати Страховику всі необхідні матеріали для подання регресного позову.

б. За цим Договором Страхувальник не одержує відшкодування збитків, якщо:

а) загибель (пошкодження) майна відбулася не внаслідок страхового випадку;

б) Страхувальник одразу не повідомив Страховика телефоном або телеграмою про загибель (пошкодження) майна;

в) не подав письмову заяву протягом трьох днів, маючи на це можливість, у зв'язку з чим неможливо визначити фактичний розмір збитків;

г) не вжив заходів для врятування майна під час та після настання страхового випадку;

д) маючи на це можливість, не забезпечив збереження і запобігання пошкодженню майна;

е) дав свідомо неправильні відомості про об'єкт страхування;

є) Договір не набрав чинності на день страхового випадку.

7. У разі затримки страхового відшкодування за вчасно поданими і належно оформленими документами Страхувальником Страховик виплачує пеню в розмірі _____ % від простроченої суми за кожний день прострочення.

8. Страховик зобов'язаний:

– ознайомити Страхувальника з правилами страхування;

– протягом двох робочих днів як тільки стане відомо про настання страхового випадку вжити заходів щодо оформлення всіх необхідних документів для своєчасної виплати страхової суми або страхового відшкодування Страхувальнику;

– при настанні страхового випадку здійснити виплату страхової суми або страхового відшкодування з урахуванням витрат, понесених Страхувальником щодо запобігання або зменшення збитків у передбаченій Договором термін;

– за заявою Страхувальника в разі здійснення ним заходів, що зменшили страховий ризик або зумовили збільшення вартості майна, переукласти з ним Договір страхування;

– тримати в таємниці відомості про Страхувальника та його майновий стан, за винятком випадків, передбачених законодавством України.

9. Страхувальник зобов'язаний:

– своєчасно вносити страхові платежі;

– при укладенні Договору страхування надати інформацію Страхувальникові про всі відомі йому обставини, що мають істотне

значення для оцінки страхового ризику, і надалі інформувати його про будь-яку зміну страхового ризику;

- повідомити Страховика про інші діючі договори страхування щодо цього об'єкта страхування;

- як тільки настане страховий випадок, повідомити Страховика телефоном або телеграмою, а у триденний термін подати письмову заяву, терміново вжити заходів для достовірного визначення розміру збитків і своєчасного їх відшкодування;

- створити комісію у складі не менше трьох осіб за участю депутата місцевої ради, яка складає акт довільної форми і визначає попередній (орієнтовний) розмір збитків;

- вжити заходів щодо зберігання майна, що залишилося після страхового випадку, як пошкодженого, вжити заходів щодо запобігання та зменшення збитків, завданих внаслідок настання страхового випадку;

- утримувати майно відповідно до протипожежних правил, забезпечити виконання вимог органів пожежного нагляду, інших органів державного нагляду;

- у разі реорганізації терміново повідомити про це Страховика для укладення нового договору страхування, а при ліквідації — про його дострокове припинення;

- при знищенні або пошкодженні майна через навмисні неправомірні дії третіх осіб, а також про факт крадіжки терміново заявити у відповідні правоохоронні органи;

- у разі настання страхового випадку подати Страховикові всі документи (протоколи, акти, пояснення тощо), необхідні для встановлення причин втрати або пошкодження майна.

10. Дія Договору страхування припиняється в разі:

- закінчення терміну дії;

- виконання Страховиком зобов'язань перед Страхувальником у повному обсязі;

- несплати Страхувальником страхових платежів у встановлені Договором терміни;

- ліквідації Страхувальника;

- ліквідації Страховика в порядку, встановленому законом;

- прийняття судового рішення про визнання Договору страхування недійсним;

- в інших випадках, передбачених законодавством України.

Дія Договору може бути достроково припинена на вимогу однієї зі Сторін згідно з Договором, про що одна зі Сторін повідомляє іншу не пізніше як за 30 днів до дати припинення Договору страхування. При порушенні умов Договору Страховиком страхові платежі Страхувальнику повертаються повністю, при невиконанні умов Договору Страхувальником страхові платежі повертаються йому з вирахуванням нормативних витрат на ведення справи, визначених при розрахунку страхового тарифу, фактичних виплат сум та страхового відшкодування, що були здійснені за цим Договором.

11. Страховик має право перевіряти достовірність документів, поданих Страхувальником для виплати страхових сум.

Цей Договір складений у двох примірниках, кожний з яких має однакову силу.

Страховик

Страхувальник

МАУП

ДОГОВІР ДОБРОВІЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ МАЙНА

м. _____ “_____” _____ 200_ р.

_____ (назва підприємства, організації, установи)
(надалі — Страховик) в особі _____

_____ (посада, прізвище, ім'я, по батькові),
що діє на підставі _____,
з одного боку, та _____

_____ (назва підприємства, організації, установи)
(надалі — Страхувальник) в особі _____

_____ (посада, прізвище, ім'я, по батькові)
що діє на підставі _____,
з другого боку, уклали цей Договір добровільного страхування
(надалі — Договір) про таке:

1. Предмет Договору

1.1. У порядку та на умовах, визначених цим Договором та чинним законодавством України, Страховик зобов'язується виплатити _____

(Страхувальнику або іншій уповноваженій ним особі) страхове відшкодування збитків, які Страхувальник понесе від пошкодження, втрати або знищення застрахованого майна в результаті таких подій (страхових ризиків):

- пожежі,
- повені,
- землетрусу,
- викрадення майна,

_____ (тощо),
а Страхувальник зобов'язується сплачувати Страховику страхові платежі в розмірах і строки, визначені цим Договором.

1.2. Перелік застрахованого майна Страхувальника, страхова сума, розмір та строки внесення страхових платежів і розмір страхового відшкодування, а також інші умови докладно визначені в додатку № 1, який є невіддільною складовою цього Договору.

1.3. Невіддільною складовою цього Договору є правила страхування (додаток № 2 до Договору), які застосовуються в договірних відносинах між Сторонами, що виникають за цим Договором.

2. Умови Договору

2.1. Страхове відшкодування виплачується Страховиком згідно з умовами цього Договору та правилами страхування на підставі заяви Страхувальника і страхового акта. Страховий акт складається Страховиком або уповноваженою ним особою.

2.2. У разі ліквідації Страхувальника його права та обов'язки за цим Договором переходять до _____ .

2.3. У разі реорганізації Страхувальника його права і обов'язки за цим Договором переходять до правонаступника Страхувальника.

2.4. Після набрання сили цим Договором Страхувальнику видається страхове свідоцтво (сертифікат, поліс).

2.5. _____ .
(інші умови)

3. Обов'язки і права Страхувальника

3.1. Страхувальник зобов'язаний:

– своєчасно вносити страхові платежі в передбачених цим Договором розмірах;

– при укладенні цього Договору надати інформацію Страховику про всі відомі йому обставини, що мають істотне значення для оцінки страхового ризику, і надалі інформувати його про будь-які зміни страхового ризику;

– повідомити Страховика про інші чинні договори страхування щодо об'єкта страхування за цим Договором;

– вживати заходів щодо запобігання та зменшення збитків, завданих настанням страхового випадку;

– повідомити Страховика про настання страхового випадку у строк, передбачений правилами страхування;

– інші обов'язки.

3.2. Страхувальник має право при настанні страхового випадку отримати від Страховика суму страхового відшкодування (або заявити Страховику про відмову від своїх прав на майно, з яким пов'язаний страховий інтерес, і одержати повну суму страхового відшкодування).

4. Обов'язки і права Страховика

4.1. Страховик зобов'язаний:

- ознайомити Страхувальника з умовами і правилами страхування та докладно роз'яснити їх зміст;
- негайно, як тільки стане відомо про настання страхового випадку, вжити заходів з оформлення всіх необхідних документів для своєчасної виплати страхової суми або страхового відшкодування Страхувальнику у встановлений Договором строк;
- за заявою Страхувальника в разі прийняття останнім заходів, які зменшили страховий ризик, або в разі збільшення вартості майна переукласти з ним цей Договір на нових умовах;
- зберігати в таємниці відомості про Страхувальника та його майновий стан, крім випадків, прямо передбачених чинним законодавством України;

4.2. Страховик має право відмовити у виплаті страхової суми (страхового відшкодування) з таких підстав:

- навмисних дій Страхувальника або осіб, на користь яких укладено цей Договір, якщо ці дії спрямовані на настання страхового випадку, крім дій, пов'язаних з виконанням ними громадського обов'язку або захисту майна, життя, честі, гідності;
- вчинення Страхувальником або особою, на користь якої укладено договір страхування, умисного злочину, що призвів до страхового випадку;
- подання Страхувальником завідомо неправдивих відомостей про об'єкт страхування;
- одержання Страхувальником відповідного відшкодування збитків за майновим страхуванням від особи, винної в їх заподіянні;
- несвоєчасного повідомлення Страхувальником про настання страхового випадку без поважних на те причин або у створенні Страховику перешкод у визначенні обставин, характеру та розміру збитків;
- умисного невжиття можливих заходів щодо запобігання або зменшення збитків, завданих при настанні страхового випадку;

5. Розмір страхового платежу і строк його внесення

5.1. Страхувальник вносить страхові платежі в сумі ____ грн. шляхом перерахування на поточний рахунок Страхувальника один раз на _____ не пізніше _____ .
(місяць, квартал) (числа)

6. Відповідальність Сторін

6.1. У разі порушення своїх зобов'язань за цим Договором Сторони несуть відповідальність, визначену цим Договором та чинним законодавством України. Порушенням зобов'язання є його невиконання або неналежне виконання, тобто виконання з порушенням умов, визначених змістом зобов'язання.

6.2. Сторони не відповідають за порушення своїх зобов'язань за цим Договором, якщо воно сталося не з їхньої вини. Сторона вважається невинною, якщо доведе, що вжила всіх залежних від неї заходів для належного виконання зобов'язання.

6.3. Страховик несе майнову відповідальність за несвоєчасну виплату страхового відшкодування шляхом сплати Страхувальнику пені (розмір пені визначається умовами страхування або за погодженням Сторін з додержанням вимог Закону України "Про відповідальність за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань" від 22 листопада 1996 р.), а також відшкодовує збитки, завдані Страхувальнику при настанні страхового випадку у зв'язку з діями щодо їх запобігання або зменшення їх розміру.

6.4. Страховик за власним вибором може замість дострокового розірвання договору у разі несплати страхувальником чергових платежів застосувати стягнення пені на умовах, передбачених п. 6.3 цього Договору.

7. Порядок вирішення спорів

7.1. Усі спори, що пов'язані з цим Договором, його укладенням або такі, що виникають у процесі виконання умов цього Договору, вирішуються шляхом переговорів між представниками Сторін. Якщо спір неможливо вирішити шляхом переговорів, він вирішується в судовому порядку за встановленою підвідомчістю та підсудністю такого спору в порядку, визначеному відповідним чинним законодавством України.

8. Строк дії Договору

8.1. Цей Договір набирає чинності з моменту його підписання і діє до _____.

8.2. Після підписання цього Договору всі попередні переговори за ним, листування, попередні угоди та протоколи про наміри з питань, що стосуються цього Договору, втрачають юридичну силу.

8.3. Зміни в цей Договір можуть бути внесені за взаємною згодою Сторін, що оформлюється додатковою угодою до цього Договору.

8.4. Зміни та доповнення, додаткові угоди та додатки до цього Договору є його невіддільною складовою і мають юридичну силу, якщо викладені в письмовій формі та підписані уповноваженими на те представниками Сторін.

8.5. Усі правовідносини, що виникають у зв'язку з виконанням умов цього Договору і не врегульовані ним, регламентуються нормами чинного законодавства України.

8.6. Крім загальних підстав, передбачених чинним законодавством, зобов'язання за цим Договором припиняються також у разі несплати Страхувальником чергових ___ платежів у встановлені цим Договором строки.

8.7. Дія цього Договору може бути припинена за згодою Сторін. Про намір дострокового припинення Договору одна Сторона повинна попередити іншу не пізніше як за ___ днів.

8.8. У разі дострокового припинення цього Договору на вимогу Страхувальника Страховик повертає йому страхові платежі за період, що залишається до закінчення строку дії цього Договору, з вирахуванням його витрат. Якщо вимога Страхувальника зумовлена порушенням умов Договору Страховиком, останній повертає Страхувальнику сплачені ним страхові платежі повністю.

8.9. При достроковому припиненні дії цього Договору на вимогу Страховика Страхувальнику повертаються повністю оплачені ним страхові платежі. Якщо вимога Страховика обумовлена невиконанням Страхувальником умов цього Договору, Страховик повертає Страхувальнику страхові платежі за час дії Договору з вирахуванням його витрат.

8.10. Крім загальних передбачених чинним законодавством підстав недійсності договорів цей Договір страхування визнається недійсним у таких випадках:

- якщо він укладений після настання страхового випадку;
- якщо об'єктом страхування є майно, яке підлягає конфіскації на підставі судового вироку або рішення, що набрали законної сили.

8.11. Цей Договір складений українською мовою, на __ сторінках у _____ примірниках, кожний з яких має однакову юридичну силу.

**ТИПОВИЙ ДОГОВІР
обов'язкового страхування цивільної відповідальності суб'єктів
господарювання за шкоду, яка може бути заподіяна пожежами
та аваріями на об'єктах підвищеної небезпеки, включаючи
пожежовибухонебезпечні об'єкти та об'єкти, господарська
діяльність на яких може призвести до аварій екологічного
і санітарно-епідеміологічного характеру**

_____ “___” _____ 200_ р.
(місце укладення договору)

Страховик _____
(повна назва, прізвище, ім'я, по батькові керівника,
_____ ,
його повноваження,
_____ ,
серія, номер і термін дії ліцензії)
з одного боку, і страховальник _____
_____ ,
(повна назва, прізвище, ім'я, по батькові керівника,
_____ ,
його повноваження)
з другого боку, уклали цей Договір про таке:

1. Предмет Договору

Страховик відповідно до Порядку і правил здійснення обов'язкового страхування цивільної відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду, яка може бути заподіяна пожежами та аваріями на об'єктах підвищеної небезпеки, включаючи пожежовибухонебезпечні об'єкти та об'єкти, господарська діяльність на яких може призвести до аварій екологічного і санітарно-епідеміологічного характеру, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2002 р. № 1788 (далі — Порядок і правила), здійснює страхування цивільної відповідальності страховальника за шкоду, заподіяну третім особам, у межах, терміни і на умовах цього договору.

2. Об'єкти страхування

2.1. Об'єктами страхування згідно з Порядком і правилами є майнові інтереси страхувальника, що не суперечать законодавству, пов'язані з відшкодуванням страхувальником заподіяної ним прямої шкоди третім особам через пожежу та/або аварію на об'єкті підвищеної небезпеки.

2.2. Назва об'єкта підвищеної небезпеки _____

_____ ,
який має категорію небезпеки _____, встановлену відповідно до
Порядку і правил.

2.3. Назва і хімічна назва небезпечної речовини _____

2.4. Клас, підклас небезпечної речовини _____

(порядковий номер

_____ .
виробу або речовини згідно з прийнятою ООН системою)

2.5. Кількість небезпечної речовини на об'єкті підвищеної небезпеки _____ тонн.

3. Страхова сума, страховий тариф і страховий платіж

3.1. Страхова сума _____ гривень, у тому числі:

а) за шкоду, заподіяну життю та здоров'ю третіх осіб, _____
гривень;

б) за шкоду, заподіяну природним ресурсам, територіям та
об'єктам природно-заповідного фонду, _____ гривень;

в) за шкоду, заподіяну майну третіх осіб, _____ гривень.

3.2. Страховий тариф _____ .

3.3. Страховий платіж _____ .

Термін внесення страхового платежу:

перший (чи одноразовий) платіж у розмірі _____ гривень
підлягає внесенню до “_____” _____ 200_ р.;

другий платіж у розмірі _____ гривень підлягає внесенню
до “_____” _____ 200_ р.

3.4. Франшиза _____

(обчислюється зі страхової суми при відшкодуванні шкоди, заподіяної третім особам, але не більше як один відсоток страхової суми, і не може поширюватися на страхову виплату за шкоду, заподіяну життю і здоров'ю третіх осіб).

4. Права й обов'язки сторін

4.1. Страхувальник зобов'язується:

вживати всіх необхідних заходів для запобігання випадкам заподіяння шкоди життю, здоров'ю фізичних осіб і майну фізичних та юридичних осіб, у тому числі природним ресурсам, територіям та об'єктам природно-заповідного фонду;

у разі настання пожежі та/або аварії на об'єкті підвищеної небезпеки під час дії договору обов'язкового страхування негайно повідомити про це територіальні органи МНС і Державного департаменту пожежної безпеки та виконувати всі їхні розпорядження щодо складення акта або іншого документа для реєстрації події;

у разі настання страхового випадку протягом двох робочих днів з дати його настання письмово повідомити про це страховика та сприяти йому в розслідуванні, а також повідомити про всі події, які можуть стати підставою для пред'явлення претензій чи подання позову до суду щодо відшкодування шкоди, заподіяної фізичній та юридичній особі, природним ресурсам, територіям та об'єктам природно-заповідного фонду;

перераховувати на розрахунковий рахунок страховика страховий платіж у розмірі, передбаченому пунктом 3.3 цього договору.

4.2. Страховик зобов'язується після одержання документів, які підтверджують настання цивільної відповідальності страхувальника перед третьою особою, виплатити страхувальнику (потерпілій особі) страхове відшкодування протягом трьох робочих днів з дати оформлення страхового акта.

4.3. Страхувальник має право:

отримати страхове відшкодування в разі настання страхового випадку згідно з умовами цього договору;

оскаржити відмову страховика у виплаті страхового відшкодування в судовому порядку.

4.4. Страховик має право брати участь у розгляді справи в суді про стягнення зі страхувальника шкоди, заподіяної третім особам.

5. Порядок здійснення страхового відшкодування

5.1. Для отримання страхового відшкодування страхувальник зобов'язаний надати страховику оригінали або нотаріально засвідчені копії таких документів:

заяву про виплату страхового відшкодування;
висновок відповідної експертизи про характер пожежі та/або аварії і розмір заподіяної шкоди;
рішення суду про стягнення зі страхувальника на користь третьої особи або підтверджувальні документи страхувальника та третьої особи про врегулювання питання за участю страховика про розмір шкоди, заподіяної внаслідок настання страхового випадку без звернення до суду.

За вимогою страховика страхувальник повинен подати йому оригінали або нотаріально засвідчені копії:

документів, що підтверджують ступінь виконання вимог експертного висновку про стан об'єкта до моменту пожежі та/або аварії;

акта або інших документів про пожежу та/або аварію на об'єкті підвищеної небезпеки, складені органами (комісією), що здійснюють державний нагляд і контроль у відповідній сфері діяльності, пов'язаній з об'єктами підвищеної небезпеки;

договору обов'язкового страхування;

платіжного документа, що підтверджує сплату страхових внесків.

5.2. Страховик не пізніш як протягом 14 робочих днів з дати отримання всіх необхідних документів приймає рішення про виплату страхового відшкодування або про відмову у його виплаті. У разі прийняття рішення про відмову у виплаті страхового відшкодування страховик у триденний термін з дати його прийняття письмово повідомляє страхувальника та/або третю особу про прийняте рішення з обґрунтуванням причин відмови. У разі прийняття рішення про виплату страхового відшкодування страховик не пізніш як протягом 14 робочих днів з дати отримання документів, зазначених у п. 5.1 цього договору, складає страховий акт і не пізніш як протягом трьох робочих днів з дати його складання виплачує страхове відшкодування.

5.3. У разі виплати страхового відшкодування Договір діє до кінця терміну, визначеного п. 8.2 цього договору. При цьому страхова сума становить різницю між страховою сумою, визначеною цим Договором, і виплаченим страховим відшкодуванням.

5.4. Сума страхового відшкодування за один або кілька страхових випадків не може перевищувати страхової суми, визначеної цим договором. Якщо страхове відшкодування виплачено в повно-

му розмірі страхової суми, дія цього договору припиняється, і страховальник повинен поновити договір.

5.5. Страховик має право відмовити у виплаті страхового відшкодування у випадках, передбачених ст. 26 Закону України “Про страхування”, а також у таких випадках:

якщо шкоду, заподіяну внаслідок стихійного лиха, неможливо було передбачити;

якщо страховий випадок стався через воєнні дії, масові заворушення, порушення громадського порядку, терористичний акт.

6. Відповідальність сторін і порядок розв’язання спорів

6.1. У разі невиконання або неналежного виконання зобов’язань за цим договором сторони несуть відповідальність згідно з чинним законодавством.

6.2. За несвоєчасне здійснення страхового відшкодування в терміни, передбачені п. 5.2 цього договору, страховик сплачує пеню в розмірі _____ за кожний день прострочення, але не більш як подвійну облікову ставку Національного банку, що діяла на день укладення Договору.

6.3. Спори, що виникають під час виконання зобов’язань за цим Договором, розв’язуються у порядку, передбаченому чинним законодавством.

7. Інші умови Договору

8. Термін дії договору і порядок внесення в нього змін

8.1. Договір набирає чинності з дня, що настає за днем внесення страховику страхового платежу.

8.2. Термін дії договору страхування з ”___” _____ 200_ р. до ”___” _____ 200_ р.

8.3. Зміни і доповнення до цього Договору можуть бути внесені в письмовій формі за взаємною згодою сторін. Дія цього Договору припиняється за згодою сторін, а також в інших випадках, передбачених ст. 28 Закону України “Про страхування”.

9. Адреси та реквізити сторін

ТИПОВИЙ ДОГОВІР

обов'язкового страхування відповідальності експортера та особи, яка відповідає за утилізацію (видалення) небезпечних відходів, щодо відшкодування шкоди, яку може бути заподіяно здоров'ю людини, власності та навколишньому природному середовищу під час транскордонного перевезення та утилізації (видалення) небезпечних відходів

Місце і дата укладення договору “___” _____ 200_ р.

Страховик _____

(повна назва, прізвище, ім'я, по батькові керівника, його повноваження, серія, номер і термін дії ліцензії)

з однієї сторони, та страхувальник _____ (повна назва, прізвище,

ім'я, по батькові керівника, його повноваження)

з другої сторони, уклали цей договір про таке:

Предмет договору

1. Страховик страхує цивільну відповідальність страхувальника з метою забезпечення відшкодування ним шкоди, яку може бути заподіяно здоров'ю людини, власності та навколишньому природному середовищу під час транскордонного перевезення та утилізації (видалення) небезпечних відходів, згідно з Порядком і правилами проведення обов'язкового страхування відповідальності експортера та особи, яка відповідає за утилізацію (видалення) небезпечних відходів, щодо відшкодування шкоди, яку може бути заподіяно здоров'ю людини, власності та навколишньому природному середовищу під час транскордонного перевезення та утилізації (видалення) небезпечних відходів, затвердженими постановою Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2002 р. № 1219 (далі — Порядок і правила).

2. Об'єктом страхування за цим договором є майнові інтереси, що не суперечать законодавству, пов'язані з відшкодуванням страхувальником шкоди, заподіяної третім особам та навколишньому природному середовищу під час транскордонного перевезення та утилізації (видалення) таких небезпечних відходів _____
(перелік

небезпечних відходів та їх номери відповідно до Переліку відходів,

затвердженого постановою Кабінету Міністрів України

від 13 липня 2000 р. № 1120)

3. Страховим випадком є подія, що сталася під час транскордонного перевезення та утилізації (видалення) небезпечних відходів, внаслідок якої заподіяно шкоду здоров'ю фізичних осіб, власності будь-яких суб'єктів, навколишньому природному середовищу і виникла цивільно-правова відповідальність страхувальника щодо відшкодування ним цієї шкоди.

Сукупність усіх претензій та позовів, пред'явлених третіми особами стосовно відшкодування шкоди, спричиненої однією подією, вважаються одним страховим випадком.

4. Страхова сума _____ .

5. Страховий платіж _____ .

6. Розмір франшизи _____ .

(частка збитків, яка не відшкодовується страховиком)

7. Страховий тариф для експортера небезпечних відходів становить _____, для особи, яка відповідає за утилізацію (видалення) небезпечних відходів, — _____ .

Права й обов'язки сторін

8. Страхувальник зобов'язується:

1) надавати страховику достовірну інформацію про транскордонне перевезення та утилізацію (видалення) небезпечних відходів;

2) вживати необхідних заходів для запобігання випадкам заподіяння шкоди здоров'ю людини, власності та навколишньому природному середовищу;

3) перераховувати на розрахунковий рахунок страховика страховий платіж у розмірі, передбаченому п. 5 цього договору;

4) повідомляти у триденний термін страховика про настання страхового випадку, а також про події, які можуть його спричинити;

5) надавати страховику необхідну інформацію і документи, що підтверджують факт настання страхового випадку і дають змогу попередньо оцінити можливий розмір збитків;

6) повідомляти про настання страхового випадку компетентні державні органи;

7) забезпечувати вимоги конфіденційності стосовно цього договору;

8) повідомляти письмово Мінекоресурсів у разі дострокового розірвання цього договору.

9. Страховик зобов'язується:

ознайомити страхувальника з Порядком і правилами;

після отримання документів, які підтверджують настання відповідальності страхувальника перед третіми особами, здійснити виплату страхувальнику або за його дорученням третім особам страхового відшкодування в порядку, встановленому пп. 12–14 цього договору, у термін, що не перевищує 10 банківських днів з дати оформлення акта про настання страхового випадку, або відшкодувати страхувальнику за його згодою збитки в іншій погодженій з ним формі.

10. Страхувальник має право:

отримати страхове відшкодування згідно з цим договором та Порядком і правилами;

оскаржити відмову страховика у виплаті страхового відшкодування в судовому порядку.

11. Страховик має право:

перевіряти інформацію, надану страхувальником;

отримувати від страхувальника необхідну інформацію та документи стосовно страхового випадку, а також перевіряти їх достовірність;

контактувати з державними органами, іншими установами та організаціями, зокрема у сфері екології та природних ресурсів, з метою уточнення причин настання страхового випадку та розміру заподіяної шкоди;

відмовляти у виплаті страхового відшкодування в разі невиконання страхувальником умов цього договору, Порядку і правил;

брати участь у розгляді в суді справи про відшкодування страхувальником заподіяної шкоди, цивільно-правова відповідальність за яку застрахована цим договором, як третя особа на стороні відповідача.

Порядок здійснення страхових виплат

12. Для отримання страхового відшкодування страховику надаються документи, зазначені в п. 15 Порядку і правил.

На основі отриманих документів страховик складає страховий акт, який є підставою для страхової виплати.

13. Страховик протягом 20 днів після отримання необхідних документів приймає рішення про виплату суми страхового відшкодування або про відмову в його виплаті. У разі прийняття рішення про відмову у виплаті страховик у триденний термін повідомляє заявника в письмовій формі з обґрунтуванням причин відмови.

14. Страхове відшкодування не підлягає виплаті, якщо страховий випадок настав через навмисні дії страхувальника, а також в інших випадках, передбачених п. 16 Порядку і правил та ст. 26 Закону України “Про страхування”.

Відповідальність сторін і порядок розв’язання спорів

15. У разі невиконання або неналежного виконання зобов’язань, взятих відповідно до цього Договору, сторони несуть відповідальність згідно із законодавством.

16. За несвоєчасну виплату страхового відшкодування страховик сплачує пеню в розмірі _____ простроченого платежу за кожний день прострочення, але не більше подвійної облікової ставки Національного банку, яка діяла в період, за який нараховується пеня.

17. Спори, що можуть виникнути при виконанні зобов’язань за цим Договором, розв’язуються в порядку, передбаченому законодавством.

Інші умови договору

Термін дії договору

18. Термін дії договору _____ .

19. Цей договір набирає чинності з дня надходження страхового платежу на рахунок страховика в установі банку.

20. Дія цього Договору припиняється за згодою сторін, а також в інших випадках, передбачених ст. 28 Закону України “Про страхування”.

Адреси та реквізити сторін

Страховик

Страховальник

(підпис керівника)

(підпис фізичної особи
або керівника юридичної
особи)

М. П.

М. П.

МАУП

ТИПОВИЙ ДОГОВІР
обов'язкового страхування врожаю сільськогосподарських
культур і багаторічних насаджень державними
сільськогосподарськими підприємствами, врожаю
зернових культур і цукрових буряків сільськогосподарськими
підприємствами всіх форм власності

Місце і дата укладення договору “___” _____ 200_ р.

Страховик _____

(повна назва, прізвище, ім'я, по батькові керівника, його повноваження,

серія, номер і термін дії ліцензії)

з однієї сторони, та страхувальник _____

(повна назва, прізвище,

ім'я, по батькові керівника, його повноваження)

з другої сторони, уклали цей договір про таке:

1. Предмет договору

1.1. Об'єктом страхування є майновий інтерес страхувальника, що не суперечить законодавству, пов'язаний з неотриманням або недоотриманням врожаю сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень державними сільськогосподарськими підприємствами та врожаю зернових культур і цукрових буряків сільськогосподарськими підприємствами всіх форм власності, площі насадження яких розміщені на території _____, внаслідок граду, пожежі, якщо вона не пов'язана з протиправними або необережними діями третіх осіб, вимерзання, урагану, бурі, зливи, зсуву, повені, селю, землетрусу, посухи, повного раптового знищення посівів карантинними шкідниками. Страхування здійснюється згідно з Порядком і правилами проведення обов'язкового страхування врожаю сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень державними сільськогосподарськими підприємствами, врожаю зернових культур і цукрових буряків сільськогосподарськими підприємствами всіх форм власності, затвердженими

постановою Кабінету Міністрів України від 11 липня 2002 р. № 1000 (далі — Порядок і правила).

1.2. Страховим випадком вважається заподіяння страхувальнику прямого збитку в результаті часткової або повної загибелі врожаю сільськогосподарських культур, багаторічних насаджень, зернових культур і цукрових буряків внаслідок прямої дії страхових ризиків.

1.3. Розмір страхової суми, у межах якої страховик відповідно до умов обов'язкового страхування зобов'язаний здійснити виплату в разі настання страхового випадку, дорівнює _____ гривень.

1.4. Страховий платіж у розмірі _____ гривень перераховується на розрахунковий рахунок страховика (або внесений готівкою в його касу) у повному обсязі чи двома частинами. Платіж у повному обсязі чи першої частини в розмірі 50 відсотків визначеної суми, що становить _____ гривень, повинен бути внесений протягом _____ днів з дати укладення договору обов'язкового страхування, другої — не пізніше як за три місяці після набрання договором чинності.

2. Права й обов'язки сторін

2.1. Страхувальник зобов'язується:

Сплачувати страховий платіж у терміни, передбачені п. 1.4 цього договору;

повідомляти страховика про всі інші діючі договори страхування щодо об'єкта страхування;

дотримуватися комплексу зональних агротехнічних вимог до вирощування районованих сільськогосподарських культур, догляду за посівами, збирання врожаю, а також протипожежних правил;

надавати представнику страховика можливість для огляду посівів;

повідомляти у триденний термін страховика про настання страхового випадку або будь-якої події, що безпосередньо впливає на зменшення врожаю;

вживати заходів для запобігання та зменшення розміру збитків, завданих внаслідок настання страхового випадку;

повідомляти страховика у триденний термін про прийняття відповідними органами рішення щодо реорганізації, ліквідації або припинення діяльності страхувальника. При цьому права й обо-

в'язки відповідно до цього договору переходять до правонаступника страхувальника;

зберігати місце настання страхового випадку незайманим до огляду його представником страховика;

подавати письмову заяву про виплату страхового відшкодування протягом трьох робочих днів з дня визначення розміру збитку (втрати врожаю);

надавати страховику документи, що підтверджують настання страхового випадку та розмір збитків (довідки гідрометеослужби, станції захисту рослин, органів пожежного нагляду тощо).

2.2. Страховик зобов'язується:

ознайомити страхувальника з Порядком і правилами;

вживати заходів для оформлення протягом двох робочих днів з дня настання страхового випадку необхідних документів для своєчасної виплати страхового відшкодування;

здійснювати виплату страхового відшкодування у випадках, передбачених Порядком і правилами;

тримати в таємниці відомості про страхувальника та його майновий стан, за винятком випадків, передбачених законодавством.

2.3. Страхувальник має право:

отримати страхове відшкодування згідно з цим договором та Порядком і правилами;

отримувати дублікат договору обов'язкового страхування в разі його втрати;

отримувати один примірник висновку експертизи, здійсненої на місці настання страхового випадку, навіть якщо експертиза відбувалася за рахунок страховика і без присутності чи участі страхувальника (його представника);

на зменшення розміру страхового тарифу до 10 відсотків у разі безперервного страхування врожаю сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень та неотримання страхового відшкодування протягом двох років;

вибирати страховика;

оскаржувати відмову страховика у виплаті страхового відшкодування в судовому порядку.

2.4. Страховик має право:

перевіряти достовірність відомостей про об'єкт страхування, поданих страхувальником;

з'ясувати самостійно та із залученням експертів причини настання страхового випадку, визначати розмір збитків та інших обставин, які впливають на визначення підстав для страхового відшкодування та його розміру;

сплачувати страхувальнику частину страхового відшкодування для здійснення додаткових заходів, які дадуть змогу зменшити загальний розмір завданих збитків страхувальнику у зв'язку з настанням страхового випадку;

відмовляти у виплаті страхового відшкодування в разі невиконання страхувальником умов цього Договору та Порядку і правил, повідомляти про це страхувальника в письмовій формі з обґрунтуванням причин відмови.

3. Порядок виплати страхового відшкодування

3.1. Для отримання страхового відшкодування страхувальник подає страховику такі документи:

заяву про виплату страхового відшкодування у зв'язку з настанням страхового випадку;

договір обов'язкового страхування;

акт огляду стану посівів сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень, складений страховиком за участю страхувальника;

документ, що підтверджує настання страхового випадку (довідка гідрометеорологічної служби, органів державного пожежного нагляду, станції захисту рослин, карантинної служби тощо);

копії статистичних звітів, первинних бухгалтерських документів стосовно здійснення посіву, пересівання культур та їх збирання, дані бухгалтерського обліку про оприбуткування врожаю сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень та інші документи.

3.2. На підставі отриманих документів страховик складає акт, який є підставою для виплати страхового відшкодування.

3.3. Відповідальність страховика починається з часу:

а) появи сходів озимих культур (зернових і зернобобових) восени, інших культур (крім багаторічних сіяних трав) — навесні, культур, посіяних у парниках або теплицях, — у будь-яку пору року;

б) посадки однорічних культур і картоплі, а також посадкових культур у парниках і теплицях;

в) забарвлення бутонів культур у садах і ягідниках;

- г) викидання суцвіття у виноградниках;
- д) входу в зиму багаторічних сіяних трав;
- е) появи весняних гонів інших багаторічних культур, у тому числі в розсадниках.

Відповідальність страховика припиняється з моменту зібрання врожаю, але не пізніше терміну збирання врожаю в певній місцевості в поточному році.

За кількісні втрати врожаю відповідає страховик.

3.4. Загальним збитком є втрата застрахованого врожаю сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень, що виникла внаслідок настання страхового випадку. Загальний збиток обчислюється шляхом множення різниці між врожайністю з гектара, визначеною в договорі страхування з урахуванням розміру страхового покриття, і фактичною врожайністю з гектара в поточному році на площу посіву (насаджень) та на ціну, визначену в договорі обов'язкового страхування, але не вищу від ціни на момент виплати страхового відшкодування.

3.5. У разі загибелі сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень з подальшим їх пересіванням (пересадженням) для визначення загального збитку враховується вартість фактично одержаного врожаю, яка обчислюється за цінами підприємства (реалізація, фактична собівартість за минулий рік, планова на поточний рік, але не вище від фактичної в районі за минулий рік), визначеними в договорі обов'язкового страхування, і фактична вартість врожаю зазначених культур і насаджень, якими здійснювалося пересівання (пересадження), розрахована за цінами поточного року.

3.6. Розмір загального збитку в разі загибелі або пошкодження врожаю сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень внаслідок настання страхового випадку визначається після оприбуткування врожаю виходячи з вартості неотриманого чи недоотриманого врожаю.

3.7. Розмір прямого збитку, що відшкодовується страховиком, визначається у відсотках розміру загального збитку, встановленого комісією і зафіксованого в актах обстеження після настання кожного страхового випадку. Страхове відшкодування не може перевищувати розміру прямого збитку, завданого страхувальнику. Страхове покриття — це частка суми збитку, яку відшкодовує страховик. Страхове покриття за обов'язковим страхуванням становить 70 відсотків.

3.8. Якщо виявиться, що фактична площа посіву сільськогосподарських культур більша, ніж передбачено в договорі страхування, сума страхового відшкодування обчислюється пропорційно відношенню цих площ.

3.9. Страхове відшкодування здійснюється в розмірі прямого збитку.

3.10. У разі внесення страхувальником чергового платежу за договором страхування не в повному обсязі прямий збиток відшкодується пропорційно сумі внесених страхових платежів.

3.11. Рішення про виплату страхового відшкодування або про відмову в його виплаті страховик повинен прийняти протягом 10 днів від дати отримання всіх необхідних документів. У разі прийняття рішення про відмову у виплаті страхового відшкодування страховик у триденний термін з дати його прийняття повідомляє заявника в письмовій формі з обґрунтуванням причин відмови.

3.12. Виплата страхового відшкодування здійснюється протягом 10 робочих днів з моменту прийняття рішення про його виплату.

3.13. У разі несвочасної виплати страхового відшкодування страхувальникові сплачується пеня в розмірі ____ відсотків суми страхового відшкодування за кожний день прострочення.

3.14. Страховик має право відмовити у виплаті страхового відшкодування в таких випадках:

навмисних дій страхувальника, спрямованих на настання страхового випадку. Зазначена норма не поширюється на дії, пов'язані з виконанням ними громадянського чи службового обов'язку, у стані необхідної оборони (без перевищення її меж) або захисту майна, життя, здоров'я, честі, гідності та ділової репутації. Кваліфікація дій страхувальника, на користь якого укладено договір обов'язкового страхування, встановлюється відповідно до законодавства;

подання страхувальником свідомо неправдивих відомостей про об'єкт страхування або про факт настання страхового випадку;

отримання страхувальником повного відшкодування збитків за майновим страхуванням від особи, з вини якої вони завдані;

порушення страхувальником агротехнічних вимог до вирощування культури та правил протипожежної безпеки;

інших випадків, передбачених законодавством.

3.15. Відмова страховика у виплаті страхового відшкодування може бути оскаржена страхувальником у судовому порядку.

4. Термін дії договору

4.1. Договір обов'язкового страхування врожаю сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень укладається:

а) щодо страхування посівів однорічних сільськогосподарських культур, багаторічних культур, що дають урожай у рік посіву (садіння), а також культур у розсадниках — не пізніше терміну закінчення посіву (садіння) цих культур у регіоні;

б) щодо страхування врожаю багаторічних культур, крім тих, що дають урожай у рік посіву (садіння), а також розсадників — не пізніше терміну початку відповідальності страховика (щодо садів і ягідників — до оформлення бутонів, виноградників — до моменту викидання суцвіття, багаторічних сіяних трав — до входу їх у зиму, інших багаторічних культур і розсадників — до появи весняних гонів);

в) щодо страхування сіяних культур, посіяних у парниках і теплицях, — до появи сходів, а посадкових культур — до садіння.

4.2. Договір обов'язкового страхування не укладається, якщо посівам (насадженням) загрожує безпосередня небезпека загибелі або пошкодження від стихійного лиха (повені, заморозків тощо), навіть якщо терміни, встановлені для здійснення страхування, не спливли.

4.3. Договір обов'язкового страхування набирає сили з моменту внесення страхувальником суми страхових платежів у повному обсязі або першої частини страхового платежу і діє пропорційно сплаченим страховим платежам до кінця терміну збирання врожаю сільськогосподарських культур, багаторічних насаджень, встановленого агротехнічними вимогами для регіону.

4.4. Договір обов'язкового страхування діє виключно в межах ділянки землекористування, виділеної страхувальнику місцевими органами, яка має бути чітко визначена в договорі як місце страхування.

5. Припинення дії договору

5.1. Дія договору обов'язкового страхування припиняється у разі:

а) закінчення терміну його дії;

б) виконання страховиком зобов'язань перед страхувальником у повному обсязі;

в) загибелі врожаю сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень внаслідок подій, непередбачених умовами страхування;

г) ліквідації страхувальника, за винятком випадків, передбачених законодавством;

д) ліквідації страховика у порядку, встановленому законодавством;

е) прийняття судового рішення про визнання договору обов'язкового страхування недійсним;

є) в інших випадках, передбачених законодавством.

5.2. Спори, що виникають між сторонами, вирішуються шляхом переговорів, у разі недосягнення згоди — у порядку, передбаченому законодавством.

5.3. Договір складено у двох примірниках, кожний з яких має однакову юридичну силу і зберігається в обох сторін.

5.4. Інші правовідносини сторін за договором обов'язкового страхування регламентуються законодавством.

6. Юридичні адреси та реквізити сторін

Страховик

Страхувальник

(підпис керівника)

(підпис керівника)

М. П.

М. П.

МАУП

**ТИПОВИЙ ДОГОВІР
обов'язкового страхування відповідальності суб'єктів перевезення
небезпечних вантажів на випадок настання негативних наслідків
під час перевезення небезпечних вантажів**

Місце і дата укладення договору “___” _____ 200_ р.

Страховик _____

(повна назва, прізвище, ім'я, по батькові керівника, його повноваження,

серія, номер і термін дії ліцензії)

з однієї сторони, і страхувальник _____

(повна назва, прізвище,

ім'я, по батькові керівника, його повноваження)

з другої сторони, уклали цей договір про таке:

1. Предмет договору

1.1. Об'єктом страхування за цим договором є майнові інтереси, що не суперечать законодавству, пов'язані з відшкодуванням страхувальником — відправником, одержувачем, перевізником (*необхідне підкреслити*) заподіяної шкоди фізичній особі або її майну, а також шкоди, заподіяної юридичній особі, у тому числі навколишньому природному середовищу, під час настання негативних наслідків перевезення небезпечних вантажів згідно з Порядком і правилами проведення обов'язкового страхування відповідальності суб'єктів перевезення небезпечних вантажів на випадок настання негативних наслідків під час перевезення небезпечних вантажів, затвердженими постановою Кабінету Міністрів України від 1 червня 2002 р. № 733 (далі — Порядок і правила).

1.2. Страхувальними ризиками, з настанням яких виникає цивільно-правова відповідальність страхувальника, є заподіяння шкоди життю, здоров'ю фізичних осіб, навколишньому природному середовищу, майну фізичних та юридичних осіб при перевезенні небезпечних вантажів.

1.3. Належне відправне найменування вантажу (хімічна назва)

Клас, підклас небезпечного вантажу _____

№ ООН _____

(порядковий номер виробу або речовини відповідно до прийнятої ООН системи)

1.4. Транспортний засіб _____ номерний знак _____

1.5. Обсяг вантажу _____

1.6. Транспортний документ № _____ від _____ 200_ р.

1.7. Територія покриття _____

(пункт відправлення, пункт призначення тощо)

1.8. Дата відправлення/одержання вантажу _____ 200_ р.

1.9. Страхова сума _____, у тому числі:

а) за шкоду, заподіяну життю та здоров'ю третіх осіб _____;

б) за шкоду, заподіяну навколишньому природному середовищу _____;

в) за шкоду, заподіяну майну третіх осіб _____

1.10. Страховий тариф _____

1.11. Страховий платіж _____

1.12. Франшиза _____ (обчислюється зі страхової суми під час відшкодування шкоди, заподіяної третім особам), але не більше одного відсотка страхової суми.

1.13. Страховим випадком є будь-яка подія під час перевезення небезпечних вантажів, внаслідок якої заподіяна шкода життю, здоров'ю фізичних осіб, навколишньому природному середовищу, майну фізичних та юридичних осіб і виникла цивільно-правова відповідальність страхувальника щодо відшкодування цієї шкоди.

2. Права й обов'язки сторін

2.1. Страхувальник зобов'язується:

а) вживати всіх необхідних заходів для запобігання випадкам заподіяння шкоди життю, здоров'ю фізичних осіб і майну фізичних та юридичних осіб, у тому числі навколишньому природному середовищу;

б) у разі настання страхового випадку протягом двох робочих днів з дати повідомлення його про настання такого випадку письмово повідомляти про цей випадок страховика та сприяти йому в розслідуванні страхового випадку, а також повідомляти про всі події, які можуть стати причиною пред'явлення претензій чи подан-

ня позову щодо відшкодування шкоди, заподіяної фізичній та юридичній особі, навколишньому природному середовищу;

в) перераховувати на розрахунковий рахунок страховика страховий платіж у розмірі, передбаченому п. 1.11 цього договору.

2.2. Страховик зобов'язується після одержання документів, які підтверджують настання відповідальності страхувальника перед третіми особами, виплатити страхувальнику (потерпілій особі) страхове відшкодування в термін, який не перевищує 10 банківських днів з дати оформлення акта про страховий випадок.

2.3. Страхувальник має право:

а) одержати страхове відшкодування згідно з цим договором та Порядком і правилами;

б) оскаржити відмову страховика у виплаті страхового відшкодування в судовому порядку.

2.4. Страховик має право брати участь у розгляді справи в суді про стягнення із страхувальника шкоди, заподіяної третім особам при перевезенні небезпечних вантажів.

3. Порядок здійснення страхових виплат

3.1. Для отримання страхового відшкодування страховику повинні бути надані оригінали (або нотаріально засвідчені копії) документів, передбачених п. 12 Порядку і правил.

3.2. На підставі отриманих документів страховик складає страховий акт, який є підставою для страхової виплати.

3.3. Рішення про виплату страхового відшкодування або про відмову в його виплаті страховик повинен прийняти протягом 10 днів з дати отримання всіх необхідних документів. У разі прийняття рішення про відмову у виплаті страховик у триденний термін з дати його прийняття повідомляє заявника в письмовій формі з обґрунтуванням причин відмови. У разі встановлення факту настання страхового випадку страховик сплачує страхове відшкодування протягом 10 днів з дня отримання документів, зазначених у п. 3.1 цього договору.

3.4. Страхове відшкодування не підлягає виплаті, якщо страховий випадок настав через навмисні дії страхувальника, а також в інших випадках, передбачених п. 16 Порядку і правил та ст. 26 Закону України “Про страхування”.

4. Відповідальність сторін і порядок розв'язання спорів

4.1. У разі невиконання або неналежного виконання зобов'язань за цим Договором сторони несуть відповідальність згідно із законодавством.

4.2. За несвоєчасне здійснення страхової виплати в терміни, передбачені п. 3.3 цього договору, страховик сплачує пеню в розмірі _____ простроченого платежу за кожний день прострочення, але не більш як подвійну облікову ставку Національного банку, що діяла в період, за який нараховано пеню.

4.3. Спори, що можуть виникнути при виконанні зобов'язань за цим договором, розв'язуються в порядку, передбаченому законодавством.

5. Інші умови договору

6. Термін дії договору, порядок внесення в нього змін і припинення дії

6.1. Термін дії договору страхування _____ .

6.2. Зміни і доповнення до цього Договору можуть бути внесені в письмовій формі за взаємною згодою сторін. Дія цього Договору припиняється за згодою сторін, а також в інших випадках, передбачених ст. 28 Закону України “Про страхування”.

7. Адреси та реквізити сторін

ПЕРЕЛІК ДОКУМЕНТІВ
для укладення лізингової угоди

I. Заявка на здійснення лізингової операції (отримується в ПП “ПЛ Лізинг”);

II. Установчі та реєстраційні документи:

1. Нотаріально завірена копія Статуту (зі змінами і доповненнями).
2. Нотаріально завірена копія Установчого договору (зі змінами і доповненнями).
3. Нотаріально завірена копія свідоцтва про державну реєстрацію.
4. Копія довідки зі статистичного управління про включення до ЄДРПОУ.
5. Якщо від імені юридичної особи діє підрозділ (філія, підрозділ) — копія положення про цей підрозділ та нотаріально засвідчена копія відповідного доручення на право укладення лізингової угоди та договору застави від імені юридичної особи.
6. Рішення відповідного органу лізингоодержувача (зборів акціонерів) про отримання предмета лізингу та надання застави.
7. Нотаріально завірена картка із зразками підписів уповноважених осіб та відбитком печатки.
8. Довідка з ДПА про взяття лізингоодержувача на облік.
9. Копії документів, які засвідчують повноваження осіб (накази про призначення, протоколи засідання акціонерів), які мають право першого та другого підписів.
10. Ксерокопії паспортів уповноважених осіб.
11. Копії ліцензій, дозволів та погоджень, виданих лізингоодержувачу державними органами на здійснення діяльності, що виконуватиметься предметом лізингу.

III. Фінансові документи:

1. Баланс підприємства за останні три кварталні дати (підписаний уповноваженими особами, завірений печаткою).
2. Звіт про фінансові результати (Форма № 2) за останні три кварталні дати.

3. Розшифровка дебіторської та кредиторської заборгованості за балансом (з датами виникнення) та її стану (реальна/нереальна до погашення) на останню звітну дату.
4. Розшифровка основних засобів за балансом на останню звітну дату (із зазначенням первісної та залишкової вартості).
5. Повний перелік відкритих лізингоодержувачем рахунків із зазначенням детальних банківських реквізитів, підписаний уповноваженими особами, завірений печаткою.
6. Довідка/виписка про рух коштів за рахунками лізингоодержувача за останні три місяці з підсумковою сумою та помісячною розбивкою, завірена обслуговуючим банком.
7. Завірена банком довідка про наявність або відсутність і стан заборгованості за кредитами і відсотками за ними в інших банках.

IV. Комерційні документи:

1. Техніко-економічне обґрунтування лізингової операції з детальним розшифруванням валового доходу, валових витрат, чистого прибутку, відрахувань до бюджету.
2. Копії документів, що характеризують джерела сплати лізингових платежів (договори, контракти).

V. Застава майна (надана лізингоодержувачем чи майновим поручителем):

1. Нерухомість:

1.1. Документи, що засвідчують право власності лізингоодержувача на предмет застави (свідоцтво права власності, договір купівлі-продажу та ін.).

1.2. Експертна оцінка запропонованої в заставу нерухомості.

1.3. Довідка-характеристика з БТІ.

1.4. Технічний паспорт.

1.5. Державний акт на право користування або володіння землею.

1.6. Письмова згода власників (акціонерів, учасників) на передавання майна в заставу і доручення на підписання договору застави уповноваженою особою (якщо це передбачено установчими документами).

Після оформлення договору застави предмет застави обов'язково підлягає страхуванню.

Примірний договір фінансового лізингу

м. _____ “___” _____ 200_ р.

_____, далі — Лізингодавець,
(повна назва підприємства)

в особі _____ ,

(прізвище, ім'я та по батькові)

що діє на підставі Статуту, з однієї сторони, та _____

_____, далі — Лізингоодержувач,
(повна назва підприємства)

в особі _____ ,

(прізвище, ім'я та по батькові)

що діє на підставі Статуту, з другої сторони, далі — Сторони,
згідно з чинним законодавством України уклали цей договір
(далі — Договір) про таке:

1. Предмет договору

1.1. Лізингодавець передає Лізингоодержувачу, а Лізингоодержувач отримує від Лізингодавця у платне користування на умовах фінансового лізингу (далі — лізинг) майно _____

_____ (назва майна)

(далі — обладнання).

1.2. Обладнання, що передається в лізинг, придбано на підставі наданого Лізингоодержувачем Замовлення на обладнання та відповідно до Договору поставки обладнання № _____ від “___” _____ 200_ р., укладеним між Лізингодавцем, Лізингоодержувачем та _____

(повна назва Постачальника)

1.3. Вартість Обладнання, що передається в лізинг, становить _____ гривень без ПДВ.

(сума словами)

2. Загальні положення

2.1. Обладнання передається Лізингоодержувачу в лізинг за цільовим призначенням, а саме для реалізації інноваційного проекту _____ за інноваційним договором № _____ від “___” _____ 200_ р., що укладений між _____ ,

(повна назва відділення Держінфонду)

Лізингодавцем та Лізингоодержувачем.

3. Строк лізингу

3.1. Строк лізингу — з моменту передання Обладнання в лізинг, яким є дата підписання Сторонами Акта приймання-передавання обладнання в лізинг, до “___” _____ 200_р.

4. Лізингова плата

4.1. Обладнання передається Лізингодавцем і приймається в лізинг Лізингоодержувачем на умовах сплати Лізингоодержувачем Лізингодавцю лізингової плати за користування Обладнанням шляхом перерахування лізингових платежів Лізингодавцю.

4.2. Розмір, строки та порядок сплати Лізингоодержувачем лізингових платежів Лізингодавцю встановлюється в Розрахунку лізингової плати, який підписується Сторонами одночасно з Договором. Лізингові платежі сплачуються в безготівковій формі.

4.3. Перший лізинговий платіж вноситься через _____ місяців з моменту передання Обладнання в лізинг, обумовленого п. 3.1 цього Договору, а наступні лізингові платежі вносяться послідовно з інтервалами в _____ місяці з дати, коли мав бути сплачений перший лізинговий платіж.

4.4. Лізингоодержувач зобов'язаний своєчасно сплачувати передбачені цим Договором лізингові платежі. У разі прострочення Лізингоодержувачем сплати Лізингодавцю лізингових платежів, Лізингоодержувач сплачує пеню в розмірі ___% від належної до сплати суми за кожний день прострочення. Сплата пені не звільняє Лізингоодержувача від здійснення передбачених Договором розрахунків.

4.5. Лізингоодержувач не може вимагати від Лізингодавця жодного відшкодування або зменшення суми лізингових платежів у разі перерви в експлуатації Обладнання, з якої б причини це не сталося, включаючи форс-мажорні обставини.

4.6. Лізингоодержувач не має права затримувати лізингові платежі, строк сплати яких настав, навіть з причин пошкодження Обладнання або внаслідок виникнення форс-мажорних обставин.

4.7. Відповідальний за ризик випадкового знищення або випадкового пошкодження Обладнання Лізингоодержувач. У разі повного знищення Обладнання сума наступних лізингових платежів, а також усі прострочені суми, які належать до сплати Лізингоодержувачем, повинні бути сплачені Лізингодавцю у строки та на умовах _____ .

(строки та умови сплати лізингових платежів)

5. Передавання обладнання в лізинг

5.1. Передавання Лізингодавцем та приймання Лізингоодержувачем Обладнання в лізинг засвідчується Актом приймання-передавання обладнання в лізинг.

5.2. На момент передавання Обладнання в лізинг воно розміщується _____ .

(місцезнаходження Обладнання)

6. Використання, технічне обслуговування і ремонт Обладнання

6.1. Лізингоодержувач зобов'язується дотримуватися норм і правил експлуатації, технічного обслуговування та ремонту Обладнання, встановлених чинним законодавством та інструкціями виробника.

6.2. У разі виходу Обладнання з ладу Лізингоодержувач протягом п'яти днів зобов'язаний письмово повідомити про це Лізингодавця, якщо до цього часу несправності не будуть усунуті.

6.3. Лізингоодержувач за власний рахунок без подальшої компенсації Лізингодавцем та за погодженням з Лізингодавцем здійснює технічне обслуговування та всі види ремонту, модернізації та реконструкції Обладнання.

6.4. У разі заміни у процесі експлуатації Обладнання якихось деталей та вузлів або їх удосконалення вони стають невіддільною складовою Обладнання і переходять у власність Лізингодавця.

6.5. Лізингоодержувач відповідальний за відповідність рівня кваліфікації персоналу складності виконуваних робіт з експлуатації та обслуговування Обладнання і зобов'язаний здійснити відповідне навчання працівників.

6.6. Одержання необхідних дозволів на експлуатацію Обладнання покладається на Лізингодержувача.

6.7. Лізингодавець відповідно до умов цього Договору звільняється від будь-яких обов'язків і відповідальності стосовно технічної гарантії на Обладнання. Усі розрахунки за видатками, позовами і компенсаціями, пов'язаними із зазначеною гарантією, здійснюються безпосередньо між Лізингодержувачем та Поста-чальником.

7. Передавання ризику. Страхування

7.1. Лізингодержувач власним коштом зобов'язаний застрахувати Обладнання від передбачених Договором ризиків, про що Лізингодержувач зобов'язується укласти зі страховою компанією Договір страхування, в якому передбачити відшкодування можливого завданого збитку в межах страхової суми на користь Лізингодавця. Дія страхового договору повинна охоплювати весь період дії цього Договору.

7.2. За договором страхування Обладнання повинно бути застраховане від фізичного знищення або пошкодження, включаючи випадки пожежі, повені, фізичного пошкодження, зіткнення, вибуху, удару блискавки, пограбування, знищення, крадіжки та інших протиправних дій третіх осіб, _____ .

(інші види страхових ризиків)

7.3. Обладнання повинно бути застраховане в місячний строк з моменту його передання в лізинг, обумовленого п. 3.1 цього Договору. До моменту страхування відповідальність щодо збитків, завданих у зв'язку з будь-яким пошкодженням або знищенням Обладнання, покладається на Лізингодержувача.

7.4. У разі настання страхового випадку Лізингодержувач зобов'язаний у триденний строк з моменту настання страхового випадку надіслати Лізингодавцю телеграмою або факсом повідомлення про страховий випадок. У разі відмови страхової компанії сплатити страхове відшкодування Лізингодержувач зобов'язується вжити необхідних заходів щодо вирішення спору у претензійно-позовному порядку відповідно до законодавства України.

7.5. Лізингодержувач зобов'язується нести матеріальну відповідальність за будь-які додаткові пошкодження Обладнання, що виникнуть в результаті його використання до початку відшкодування збитків відповідно до розпорядження страхової компанії або рішення суду.

8. Право власності на Обладнання

8.1. Протягом усього строку дії цього Договору Обладнання є власністю Лізингодавця. Лізингоодержувач зобов'язується закріпити на видному місці й зберігати там впродовж всього терміну дії Договору об'яву: "Це обладнання є власністю _____".

(повна назва Лізингодавця)

У відповідних реєстраційних та бухгалтерських документах повинно бути застереження: "Власник — _____",

(повна назва Лізингодавця)

користувач — _____".

(повна назва Лізингоодержувача)

8.2. Протягом усього строку дії цього Договору Лізингоодержувачу забороняється без згоди Лізингодавця здавати Обладнання в суборенду, позичати третій стороні, віддавати в заставу або відчужувати будь-яким іншим способом, використовувати на інші не передбачені інноваційним проектом цілі.

8.3. Умови переходу права власності на Обладнання: _____

8.4. У разі переходу прав власності на Обладнання до Лізингоодержувача оформлюються всі необхідні передбачені чинним законодавством документи.

9. Дострокове припинення дії Договору

9.1. Дія Договору може бути достроково припинена:

9.1.1. За взаємною згодою Сторін, про що укладається додаткова угода до цього Договору.

9.1.2. У передбачених чинним законодавством випадках.

9.1.3. З ініціативи Лізингодавця, якщо Лізингоодержувач не виконує будь-якого зі своїх зобов'язань за цим Договором. У цьому разі Лізингодавець виставляє претензію Лізингоодержувачу про припинення дії цього Договору згідно з чинним законодавством.

9.2. У разі дострокового припинення дії цього Договору відповідно до п. 9.1.3 Лізингоодержувач зобов'язаний протягом _____ банківських днів з дати отримання претензії Лізингодавця перерахувати йому суму належних до сплати лізингових платежів та штрафних санкцій, передбачених цим Договором.

10. Інші умови

10.1. Якщо в подальшому будуть збільшені ставки діючих на момент укладення Договору податків, зборів та інших передбачених чинним законодавством платежів, що стосуються Обладнання або визначення розміру лізингової плати, чи будуть впроваджені нові їх види, то розмір лізингової плати підлягає перегляду, про що Сторони укладають додаткову угоду до цього Договору.

10.2. Умови переоцінки Обладнання: _____ .

10.3. Лізингоодержувач має право промислового використання Обладнання тільки за умови його страхування.

10.4. Лізингодавець має право безперешкодного доступу до Обладнання; здійснення перевірки умов його зберігання, обслуговування, експлуатації тощо.

10.5. Інші умови: _____

11. Форс-мажор

11.1. До форс-мажорних обставин належать обставини непереборної сили або події надзвичайного характеру, такі як війна, пожежа, повінь, землетрус; заборонні заходи вищих законодавчих та/або виконавчих органів державної влади, що виникли після укладення цього Договору та які Сторони не могли передбачити або запобігти їм прийнятними заходами, якщо ці обставини вплинули на виконання ними своїх зобов'язань за цим Договором.

У цьому разі термін виконання зобов'язань за цим Договором змінюється за взаємною згодою, про що Сторони укладають додаткову угоду до цього Договору.

11.2. У разі виникнення зазначених у п. 11.1 Договору обставин Сторони протягом п'яти календарних днів письмово сповіщають одна одну про наявність таких обставин, підтверджуючи це відповідними офіційними документами. Якщо сторони без поважних причин не сповістили в зазначений строк про виникнення форс-мажорних обставин, вони в подальшому втрачають право вимагати зміни строків виконання умов цього Договору.

11.3. Якщо форс-мажорні обставини продовжуються понад ____ місяців, то Сторони можуть прийняти рішення про зміну строків виконання умов цього Договору або про його припинення, про що укладається додаткова угода.

12. Вирішення спорів

12.1. Усі можливі спори та розбіжності, що виникли під час дії цього Договору або у зв'язку з ним, Сторони намагатимуться вирішувати за домовленістю шляхом переговорів.

12.2. Якщо Сторони не зможуть досягти згоди за домовленістю, то для розгляду і вирішення спору заінтересована Сторона звертається до арбітражного суду.

13. Заклучні положення

13.1. Цей Договір набирає чинності з моменту підписання його уповноваженими представниками Сторін Договору.

13.2. Термін дії Договору зумовлений строком лізингу. Договір втрачає силу після виконання Сторонами своїх зобов'язань щодо нього.

13.3. Зміни і доповнення до цього Договору можуть бути зроблені тільки в письмовій формі.

13.4. Сторони зобов'язані вчасно повідомляти одна одну про зміни юридичної адреси, місцезнаходження, банківських реквізитів, номерів телефонів, телефаксів та телексу, керівників підприємства, статутних документів, форми власності, а також про всі інші зміни, здатні вплинути на реалізацію Договору та виконання зобов'язань щодо нього. Підписання цього Договору пов'язує обов'язками не тільки його Сторони, а й їхніх правонаступників.

13.5. Цей Договір складено у двох примірниках, які мають однакову юридичну силу, по одному для Лізингодавця та Лізингоодержувача.

13.6. Усі додатки та доповнення до цього Договору є його невіддільними складовими.

Реквізити та підписи сторін

Лізингодавець

Лізингоодержувач

МЕТОДИКА РОЗРАХУНКУ ЛІЗИНГОВИХ ПЛАТЕЖІВ

Лізингова компанія “ПЛ Лізинг” спеціалізується на здійсненні операцій фінансового лізингу на території України.

Об’єкти фінансового лізингу: міський транспорт (трамваї, тролейбуси, автобуси).

Базові умови договору фінансового лізингу:

1. Попередній лізинговий платіж: 10–15 % вартості об’єкта лізингу.
2. Термін договору фінансового лізингу — 4–7 років.
3. Залишкова вартість — останній платіж за договором лізингу.
4. Щомісячні платежі:

Попередній лізинговий платіж, %	Щомісячні лізингові платежі, %			
	4 роки	5 років	6 років	7 років
10	2,95	2,52	2,21	1,95
15	2,80	2,38	2,07	1,80

5. Для забезпечення фінансових зобов’язань потрібно передбачити заставу ліквідної нерухомості у співвідношенні 1:0,7.
6. Забезпечити страхування предмета лізингу за ризиками КАСКО.

СПИСОК РОЗПОРЯДЖЕНЬ ДЕРЖКОМФІНПОСЛУГ УКРАЇНИ

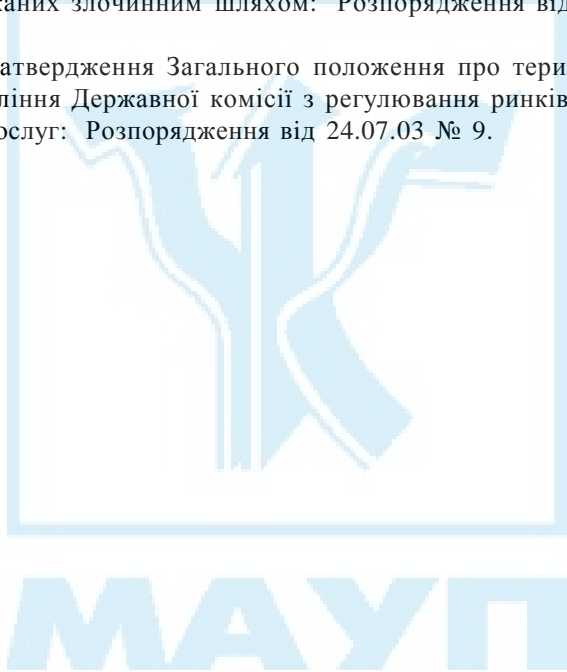
1. Про внесення змін та доповнень до деяких нормативних актів Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг: Розпорядження від 18.03.04 № 184.
2. Про зміни та доповнення до Положення про внесення інформації щодо фінансових компаній до Державного реєстру фінансових установ та встановлення вимог до облікової та реєструючої системи фінансових компаній: Розпорядження від 18.03.04 № 184.
3. Про внесення змін до Положення про заходи впливу Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України: Розпорядження від 13.02.04 № 54.
4. Про затвердження Порядку складання звітних даних страховиків (Додатки 1-3 до Порядку): Розпорядження від 03.02.04 № 39.
5. Про затвердження Порядку складання звітних даних страховиків: Розпорядження від 03.02.04 № 39.
6. Про затвердження Порядку ліцензування діяльності тимчасової адміністрації фінансової установи: Розпорядження від 27.01.04 № 28.
7. Про затвердження Методики формування резервів із страхування життя: Розпорядження від 27.01.04 № 24.
8. Про затвердження Порядку надання звітності фінансовими компаніями і юридичними особами — суб'єктами господарювання, які за своїм правовим статусом не є фінансовими установами, але мають визначену законами та нормативно-правовими актами Держкомфінпослуг можливість надавати окремі види фінансових послуг: Розпорядження від 27.01.04 № 27.
9. Про затвердження Положення про надання окремих фінансових послуг юридичними особами — суб'єктами господарювання, які за своїм правовим статусом не є фінансовими установами: Розпорядження від 22.01.04 № 21.
10. Про затвердження Положення про критерії та фінансові нормативи діяльності кредитних спілок та об'єднаних кредитних спілок: Розпорядження від 16.01.04 № 7.

11. Про затвердження Порядку подання рекламних матеріалів щодо послуг з недержавного пенсійного забезпечення до Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України: Розпорядження від 29.12.03 № 187.
12. Про затвердження Положення про порядок державної реєстрації недержавних пенсійних фондів: Розпорядження від 29.12.03 № 186.
13. Про затвердження Порядку подання адміністратором недержавного пенсійного фонду інформації Державній комісії з регулювання ринків фінансових послуг України про укладення радою недержавного пенсійного фонду договорів про надання фінансових послуг недержавному пенсійному фонду: Розпорядження від 25.12.03 № 178.
14. Про затвердження Порядку складання та подання звітності кредитними спілками та об'єднаними кредитними спілками до Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України: Розпорядження від 25.12.03 № 177.
15. Про затвердження Положення про навчання, перепідготовку, підвищення кваліфікації та складання екзаменів особами, які провадять діяльність на ринках фінансових послуг: Розпорядження від 25.12.03 № 183.
16. Про затвердження Порядку погодження Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України членів ради недержавного пенсійного фонду: Розпорядження від 18.12.03 № 169.
17. Про затвердження Положення про порядок внесення інформації про ломбарди до Державного реєстру фінансових установ: Розпорядження від 18.12.03 № 170.
18. Про внесення змін до розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 28.08.03 № 40: Розпорядження від 11.12.03 № 160.
19. Про затвердження Порядку проведення зборів засновників недержавного пенсійного фонду шляхом опитування: Розпорядження від 11.12.03 № 161.
20. Про порядок справляння і розміри реєстраційного збору за державну реєстрацію кредитних спілок: Розпорядження від 05.12.03 № 154.
21. Про Єдиний державний реєстр страховиків (перестраховиків) України: Розпорядження від 05.12.03 № 155.

22. Про затвердження Положення про внесення інформації щодо фінансових компаній до Державного реєстру фінансових установ та встановлення вимог до облікової та реєструючої системи фінансових компаній: Розпорядження від 05.12.03 № 152.
23. Про затвердження Ліцензійних умов провадження діяльності кредитних спілок по залученню внесків (вкладів) членів кредитної спілки на депозитні рахунки: Розпорядження від 02.12.03 № 146.
24. Про затвердження Кваліфікаційних вимог до членів рад недержавних пенсійних фондів та фахівців з питань адміністрування недержавних пенсійних фондів: Розпорядження від 27.11.03 № 137.
25. Про затвердження Положення про інвестиційну декларацію недержавного пенсійного фонду: Розпорядження від 27.11.03 № 139.
26. Про затвердження Порядку внесення до Державного реєстру фінансових установ інформації про пенсійні фонди, які створені до набрання чинності Законом України “Про недержавне пенсійне забезпечення”: Розпорядження від 18.11.03 № 127.
27. Про затвердження Порядку застосування підпунктів 4.3.32–4.3.33 пункту 4.3 статті 4 Закону України “Про податок з доходів фізичних осіб” щодо страхових виплат, страхових відшкодувань, викупних сум, отриманих платником податку за договорами страхування: Розпорядження від 18.11.03 № 126.
28. Про Порядок формування статутного фонду страховика цінних паперів: Розпорядження від 13.11.03 № 124.
29. Про затвердження Порядку застосування Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України штрафів за невиконання (неналежне виконання) вимог Закону України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом”: Розпорядження від 13.11.03 № 120.
30. Про внесення змін до Положення про здійснення фінансового моніторингу фінансовими установами, затвердженого розпорядженням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 05.08.03 № 25: Розпорядження від 13.11.03 № 121.

31. Про внесення змін до Порядку проведення перевірок з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, затвердженого розпорядженням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 05.08.03 № 26: Розпорядження від 13.11.03 № 122.
32. Про затвердження Порядку і правил формування, розміщення та обліку страхових резервів з обов'язкового страхування цивільної відповідальності за ядерну шкоду: Розпорядження від 13.11.03 № 123.
33. Про затвердження Положення про застосування Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України заходів впливу: Розпорядження від 13.11.03 № 125.
34. Про затвердження Ліцензійних умов провадження діяльності з адміністрування недержавних пенсійних фондів: Розпорядження від 13.11.03 № 118.
35. Про затвердження Переліку внутрішніх положень кредитної спілки: Розпорядження від 11.11.03 № 116.
36. Про затвердження Положення про реєстрацію кредитних спілок: Розпорядження від 11.11.03 № 115.
37. Про затвердження Правил проведення перевірок Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України: Розпорядження від 28.10.03 № 96.
38. Про внесення змін до розпорядження Комісії від 16.09.03 № 56: Розпорядження від 23.10.03 № 91.
39. Про затвердження Змін до Положення про Державний реєстр фінансових установ: Розпорядження від 23.10.03 № 93.
40. Про перевірку відповідності формування розміру статутних фондів страховиків вимогам чинного законодавства: Розпорядження від 16.09.03 № 56.
41. Про затвердження Положення про порядок навчання працівників та керівників підрозділів фінансових установ, відповідальних за проведення внутрішнього фінансового моніторингу: Розпорядження від 16.09.03 № 55.
42. Про затвердження Положення про Державний реєстр фінансових установ: Розпорядження від 28.08.03 № 41.
43. Про затвердження Ліцензійних умов провадження страхової діяльності: Розпорядження від 28.08.03 № 40.

44. Про затвердження Положення про заходи впливу Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України: Розпорядження від 28.08.03 № 42.
45. Про затвердження Положення про здійснення фінансового моніторингу фінансовими установами: Розпорядження від 05.08.03 № 25.
46. Про затвердження Порядку проведення перевірок з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом: Розпорядження від 05.08.03 № 26.
47. Про затвердження Загального положення про територіальне управління Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг: Розпорядження від 24.07.03 № 9.

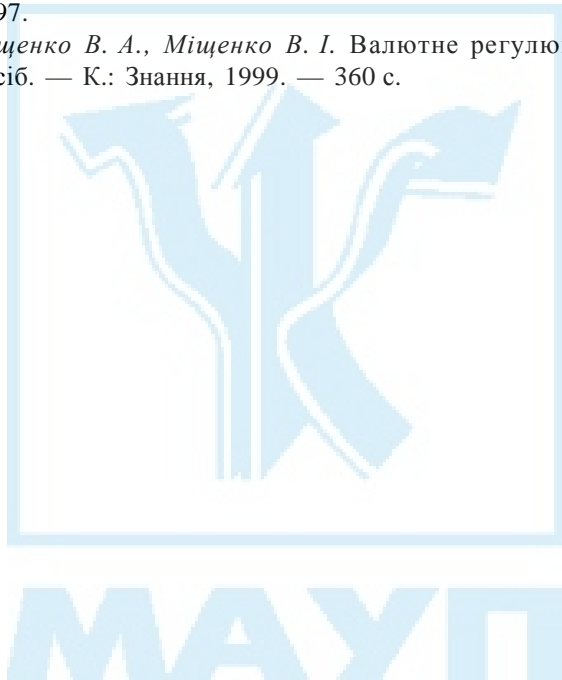

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ТА РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України “Про банки та банківську діяльність” від 7 грудня 2000 р. № 2121.
2. Закон України “Про державне регулювання ринку цінних паперів” // Голос України. — 1996. — 26 листопад. (№ 221).
3. Закон України “Про інститути спеціального інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди) // Голос України. — 2001. — № 73(2573).
4. Закон України “Про лізинг” від 16 лютого 1997 р. № 723/97-ВР.
5. Закон України “Про страхування” від 7 березня 1996 р.
6. Закон України “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг” від 12 червня 2001 р. № 154.
7. Закон України “Про цінні папери та фондову біржу” від 19 червня 1991 р. № 1202.
8. Концепція функціонування та розвитку фондового ринку в Україні: Схвалена ВРУ 22.09.95.
9. Положення про Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг України: Указ Президента України від 4 квітня 2003 р. № 292.
10. Про довірчі товариства: Декрет КМУ від 17 березня 1993 р. № 23-93.
11. Про безготівкові розрахунки в господарчому обороті України: Інструкція НБУ від 2 серпня 1996 р. // Галицькі контракти. — 1996. — № 41.
12. Про порядок проведення банками операцій з вексялями: Лист НБУ від 25 лютого 1993 р. № 22001/85.
13. Балабанов *И. Т.* Основы финансового менеджмента: Учеб. пособие. — М.: Финансы и статистика, 1999. — 512 с.
14. Бланк *И. А.* Основы финансового менеджмента. — К.: Ника-Центр, 1999. — Т. 1. — 592 с.
15. Брейли *Р.*, Майерс *С.* Принципы корпоративных финансов. — М., 1997. — Гл. 4, 8.
16. Буренин *А. Н.* Рынок ценных бумаг и производных финансовых инструментов: Учеб. пособие. — М., 1998. — 352 с.

17. *Ван Хорн Дж. К.* Основы управления финансами. — М., 1997.
18. *Гридчина М. В.* Финансовый менеджмент: Курс лекций. — К.: МАУП, 1999. — 136 с.
19. *Едророва В. Н.* Регулирование и учет операций с векселями. — М., 1996. — 125 с.
20. *Золотов А. Ф.* Международные валютно-кредитные отношения: Курс лекций. — К.: МАУП, 2001. — 106 с.
21. *Иванов В. М.* Финансовый рынок: Конспект лекций. — К.: МАУП, 1999. — 112 с.
22. *Калина А. В., Корнеев В. В., Коцеев А. А.* Рынок ценных бумаг: Учеб. пособие. — 2-е изд. — К.: МАУП, 1999. — 234 с.
23. *Ковалев В. В.* Введение в финансовый менеджмент. — М.: Финансы и статистика, 2000. — 768 с.
24. *Лысенков Ю. М.* Операции банков с векселями. — К., 1995. — 150 с.
25. *Лысенков Ю. М.* Переводной и простой вексель: практика применения. — К., 1998. — 356 с.
26. *Макеев А. В.* Вексельное право. — М., 1997. — 144 с.
27. *Мариниченко Б.* Лізингові платежі // Вісн. НБУ. — 1997. — Лютий. — С. 14–17.
28. *Мендрул О. Г., Шевчук І. А.* Ринок цінних паперів. — К.: Вид-во КНЕУ, 1998. — 152 с.
29. *Методы* количественного финансового анализа / Под ред. С. Дж. Брауна, М. П. Крицмена. — М., 1996.
30. *Миркин Я. М.* Ценные бумаги и фондовый рынок. — М., 1995.
31. *Мойсєєнко І. П.* Основи інвестування: Навч. посіб. — Львів, 2001. — 180 с.
32. *Мороз Ю. Н.* Вексельное дело. — К., 1996. — 472 с.
33. *Науменкова С. В., Андреев А. В., Журавка Ф. О.* Фінансовий ринок та інвестиції: Зб. тест. вправ і завдань. — К.: Знання, 2000. — 214 с.
34. *Онищенко В. О.* Основы банківської справи. — К., 1999. — 164 с.
35. *Семенова Е. В.* Операции с ценными бумагами. — М., 1997. — 326 с.
36. *Холодный Г., Коронатова Ю.* До питання про лізинг // Бізнес-інформ. — 1997. — № 7. — С. 5–10.

37. *Ченг Ф. Ли, Джозеф И. Финнерти.* Финансы корпораций: теория, методы, практика. — М.: ИНФРА-М, 2000. — 340 с.
38. *Четыркин Е. М.* Методы финансовых и коммерческих расчетов. — М., 1995.
39. *Шарп У., Александер Г., Бейли Дж.* Инвестиции. — М., 1997.
40. *Шелехов К. В., Бигдаш В. Д.* Страхование: Учеб. пособие. — К.: МАУП, 1998. — 424 с.
41. *Шим Дж. К., Сигел Дж. Г.* Финансовый менеджмент. — М., 1997.
42. *Ющенко В. А., Міщенко В. І.* Валютне регулювання: Навч. посіб. — К.: Знання, 1999. — 360 с.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
Розділ 1. ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ	4
1.1. Ринок фінансових послуг як складова економіки України	4
1.2. Сутність і структура ринку фінансових послуг	12
1.3. Фінансові установи ринку фінансових послуг	17
1.4. Інструменти ринку фінансових послуг	27
<i>Навчальні завдання</i>	35
Розділ 2. ФІНАНСОВІ ПОСЛУГИ СУЧАСНИХ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ	40
2.1. Валютні операції на грошовому ринку	40
2.2. Вексельні операції на грошовому ринку	45
2.3. Факторинг та форфейтинг як особливі фінансові послуги	53
<i>Навчальні завдання</i>	56
Розділ 3. КРЕДИТНІ ПОСЛУГИ БАНКІВ	59
3.1. Ринок банківських позичок	59
3.2. Фінансові розрахунки вартості грошей у часі	65
3.3. Кредитна політика банків щодо роботи з фізичними особами	70
3.4. Економічний зміст і форми страхування кредитів	78
<i>Навчальні завдання</i>	82
Розділ 4. РИНОК ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПОСЛУГ	84
4.1. Ринок цінних паперів, його суть і види	84
4.2. Учасники ринку цінних паперів	91
4.3. Корпоративні цінні папери	95
4.4. Фондова біржа і механізми її функціонування	103
4.5. Фінансові операції на фондовій біржі	108
4.6. Діяльність на ринку цінних паперів	113
<i>Навчальні завдання</i>	117

Розділ 5. СТРАХОВИЙ РИНОК УКРАЇНИ	119
5.1. Суб'єкти і об'єкти страхового ринку	119
5.2. Фінансові аспекти страхових послуг	123
5.3. Класифікація ризиків у діяльності підприємства	129
5.4. Управління страховими ризиками	137
<i>Навчальні завдання</i>	143
Розділ 6. ОЦІНКА ІНСТРУМЕНТІВ ФІНАНСОВОГО РИНКУ	150
6.1. Дохідність акцій на ринку цінних паперів	150
6.2. Ефективність операцій з облігаціями	159
6.3. Визначення ризику фінансового активу	162
6.4. Управління ризиками на фінансовому ринку	167
<i>Навчальні завдання</i>	172
Розділ 7. РИНОК ЛІЗИНГОВИХ ПОСЛУГ	174
7.1. Ринок лізингових послуг і лізингова діяльність в Україні	174
7.2. Поняття, ознаки і види лізингу	180
7.3. Етапи і загальна система лізингового процесу	186
7.4. Участь банків у лізингових операціях	198
<i>Навчальні завдання</i>	202
Розділ 8. МІЖНАРОДНІ РОЗРАХУНКИ НА ФІНАНСОВИХ РИНКАХ	205
8.1. Організація міжнародних розрахунків	205
8.2. Міжнародний франчайзинг	214
8.3. Міжнародний лізинг як фінансова операція	223
<i>Навчальні завдання</i>	228
Розділ 9. ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РИНКІВ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ	230
9.1. Державне регулювання ринків фінансових послуг	230
9.2. Державне регулювання випуску корпоративних цінних паперів та операцій з ними	235
9.3. Система державних органів на ринку цінних паперів	240
9.4. Основи регулювання страхової діяльності	247
<i>Контрольні питання</i>	251

ДОДАТКИ	253
<i>Додаток 1.</i> Зразковий договір купівлі-продажу (акцій з розстроченням платежів)	253
<i>Додаток 2.</i> Типовий договір про грошові розрахунки за операціями з цінними паперами	258
<i>Додаток 3.</i> Типовий договір купівлі-продажу пакета акцій відкритого акціонерного товариства, створеного у процесі приватизації, за комерційним конкурсом	264
<i>Додаток 4.</i> Акт приймання-передавання пакета акцій	271
<i>Додаток 5.</i> Депозитарний договір	272
<i>Додаток 6.</i> Типовий договір про обслуговування емісії цінних паперів	280
<i>Додаток 7.</i> Брокерська записка	287
<i>Додаток 8.</i> Свідоцтво про реєстрацію випуску цінних паперів	289
<i>Додаток 9.</i> Договір страхування майна	290
<i>Додаток 10.</i> Договір добровільного страхування майна юридичної особи	301
<i>Додаток 11.</i> Договір добровільного страхування майна	306
<i>Додаток 12.</i> Типовий договір обов'язкового страхування цивільної відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду, яка може бути заподіяна пожежами та аваріями на об'єктах підвищеної небезпеки, включаючи пожежо-вибухонебезпечні об'єкти та об'єкти, господарська діяльність на яких може призвести до аварій екологічного і санітарно-епідеміологічного характеру	312
<i>Додаток 13.</i> Типовий договір обов'язкового страхування відповідальності експортера та особи, яка відповідає за утилізацію (видалення) небезпечних відходів, щодо відшкодування шкоди, яку може бути заподіяно здоров'ю людини, власності та навколишньому природному середовищу під час транскордонного перевезення та утилізації (видалення) небезпечних відходів	317

<i>Додаток 14.</i> Типовий договір обов'язкового страхування врожаю сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень державними сільськогосподарськими підприємствами, врожаю зернових культур і цукрових буряків сільськогосподарськими підприємствами всіх форм власності	322
<i>Додаток 15.</i> Типовий договір обов'язкового страхування відповідальності суб'єктів перевезення небезпечних вантажів на випадок настання негативних наслідків під час перевезення небезпечних вантажів	330
<i>Додаток 16.</i> Перелік документів для укладення лізингової угоди	334
<i>Додаток 17.</i> Примірний договір фінансового лізингу.....	336
<i>Додаток 18.</i> Методика розрахунку лізингових платежів	343
<i>Додаток 19.</i> Список розпоряджень Держкомфінпослуг України.....	344
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ТА РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	349

МАУП

The main notions, instruments, subjects and services of Ukraine financial services market were produced at the offered manual. Financial services market is considered as services of money-market, equity market, and insurance market. The functioning features of all markets main instruments, its economical character – coming to risks, management basis of insurance and financial risks were considered. The matters of international financial services organization and state regulation of financial services market were produced.

The manual is intended for students of economical specialities, specialist of financial and economical services and chiefs of enterprises.

Навчальне видання
Мойсеєнко Ірина Павлівна
РИНОК ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

Навчальний посібник

Educational Edition
Moiseyenko, Iryna P.
FINANCIAL SERVICES MARKET

Educational Manual

Відповідальний редактор *С. Г. Рогузько*
Редактор *І. В. Хронюк*
Коректори *С. В. Оратовська, О. І. Маєвська*
Комп'ютерне верстання *С. В. Фадеев, Т. Г. Замура*
Оформлення обкладинки *Д. В. Кругленко*

Підп. до друку 23.06.05. Формат 60×84/16. Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 21,0. Обл.-вид. арк. 21,85. Тираж 5000 пр. Зам. №

Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП)
03039 Київ-39, вул. Фрометівська, 2, МАУП

*Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи ДК № 8 від 23.02.2000*